

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de İmalat Sanayinde
Yapısal Dönüşüm

Ceren Şahnacı
2501060349

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hakan Ongan

İstanbul, 2009

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği'nin (GB) tamamlanmasının ardından, Türkiye imalat sanayinde ortaya çıkan yapısal dönüşümün özelliklerini araştırmak ve değerlendirmektir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Gümrük Birliği Teorisi ana hatlarıyla ele alınmakta, ikinci bölümde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin öncesinde ortaya çıkan gelişmeler tarihsel bir sıralama ile değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde, Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'de imalat sanayinin genel durumu ve Gümrük Birliği sonrasında yapısındaki değişim çeşitli göstergeler yardımıyla ele alınmaktadır. Kullanılan göstergeler seçilirken, dış ticaret, üretim, yatırım, istihdam ve verimlilik başlıkları üzerine yoğunlaşmıştır.

Dördüncü bölümde, ISIC Rev. 3 sınıflandırması çerçevesinde Türkiye imalat sanayinin 2'li düzeyde 22 alt sektörü kısaca tanımlanmakta, çeşitli göstergeler açısından, imalat sanayinin bütünüyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte ve bu göstergeler açısından öne çıkan ilk beş sektörle ilgili değişim kısaca gözden geçirilmektedir. Kullanılan göstergelerin seçiminde, dış ticaret, üretim, istihdam ve verimlilik başlıkları üzerine yoğunlaşmıştır.

Çalışmada kullanılan sınıflandırmaya dair ayrıntılı bilgi ve dördüncü bölümde ilk beş sektörün belirlenmesinde kullanılan verilerle ilgili tablolar EKLER'de yer almaktadır.

ABSTRACT

The aim of this master's thesis is to research and evaluate the characteristics of the structural transformation in Turkish manufacturing industry, following the Customs Union (CU) between Turkey and European Union (EU).

The study consists of four chapters. First chapter considers the theoretical approaches to the Customs Union, in general. Second chapter assesses the history of the relations between Turkey and European Union before the accession to the Customs Union.

Third chapter comments the general situation of the Turkish manufacturing industry, and the transformation of its structure through various indicators, focusing particularly on those of foreign trade, production, investment, employment and productivity.

Fourth chapter defines 22 subsectors on the dual digit within the framework of the ISIC Rev. 3 classification. Those subsectors are compared with the manufacturing industry in general. The chapter reviews the transformation in the first five subsectors which stand out on the basis of the relevant indicators. Detailed information about the classification and data which are used in determining those outstanding sectors are presented in the APPENDIXES.

ÖNSÖZ

Bu çalışma oldukça zor bir dönemde hazırlandı. Çalışmanın hazırlanma süreci boyunca desteğini ve yardımlarını esirgemeyen, biricik kardeşim Deniz Şahnacı'ya büyük bir teşekkür borçluyum. Bu çalışma onun manevi desteği ve çabaları olmadan hazırlanamazdı.

Çalışmanın ana hatlarının oluşturulmasında ve incelenen konunun seçiminde ilgi ve desteğini esirgemeyen, emekliliği dolayısıyla İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılan değerli hocam Prof. Dr. Zafer Tunca'ya katkısı, manevi desteği ve ilgisi için teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın hazırlandığı süreç boyunca çok sayıda talihsizlik yaşandı. Bunlardan en üzüntü vereni, aynı zamanda tez danışmanım olan Prof. Dr. Türkel Minibaş'ı kaybetmemiz oldu. Bu çalışma, ağır hastalığının yarattığı yorgunluğa aldırmadan bir bilim insanı ve aydın sorumluluğuyla akademik görevlerini yerine getirmekle kalmayan, öğrencilerine de tüm emeği ve enerjisini sunan değerli hocama geç bir teşekkür anlamına da gelmektedir.

Çalışmanın hazırlanmasının son döneminde, tez danışmanlığımı kabul eden ve yönlendiriciliği ve önerileriyle katkısını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Hakan Ongan'a hem danışmanlığı hem de yakın ilgi ve sabrı dolayısıyla teşekkürlerimi sunarım.

Değerli dostum Selin Dingiloğlu'na, çalışmanın hazırlanması sırasındaki desteği ve katkıları dolayısıyla çok şey borçluyum. Dostlarım Umut Gündüz ve İlhan Uz, en kritik anlarda yardımcı oldular, teşekkür ederim.

Son olarak, attığım her adımda beni destekleyen ve öğrenim hayatım boyunca sevgi ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, hayattaki en büyük varlığım olan anne ve babama ve yaşına rağmen öğrenmekten hiç vazgeçmeyerek öğrenme azmimi kamçılayan babaannem Emine Şahnacı'ya yürekten teşekkür ederim. Onların hakkını ödemem hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ.....	4
1.1.Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Türleri.....	4
1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları.....	5
1.1.2. Serbest Ticaret Bölgesi.....	6
1.1.3. Gümrük Birliği.....	7
1.1.4. Ortak Pazar.....	8
1.1.5. İktisadi Birlik.....	9
1.2.Viner'in Gümrük Birliği Teorisi.....	9
1.3.Viner'in Gümrük Birliği Teorisine Yöneltilen Eleştiriler ve Katkıları.....	12
1.3.1. Viner'in Gümrük Birliği Teorisine Yöneltilen Eleştiriler.....	12
1.3.2. Viner'in Gümrük Birliği Teorisine Katkıları.....	13
1.3.3. Gümrük Birliği Teorisine İlişkin Genellemeler.....	15
1.4.Gümrük Birliği Teorisi'ne Göre Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri.....	16
1.4.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri.....	16

1.4.1.1. Üretim Etkileri.....	17
1.4.1.2. Tüketim Etkileri.....	18
1.4.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri.....	20
1.4.2.1. Ölçek Ekonomileri ve Diğer Arz Ekonomileri.....	21
1.4.2.2. Artan Rekabetin Piyasa Yapısı Üzerindeki Etkisi.....	22
1.4.2.3. Teknolojik Gelişme ve Yatırımlardaki Artış.....	22

BÖLÜM II

AB İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE.....24

2.1. Avrupa Birliği.....	24
2.1.1. Avrupa Topluluğu'nun Kuruluş Süreci.....	24
2.1.2. Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne.....	26
2.1.3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci.....	27
2.2. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri.....	28
2.2.1. Ortaklık Antlaşması Öncesi Süreç.....	29
2.2.2. Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması).....	30
2.2.2.1. Ankara Antlaşması'nın Kurulmasını Öngördüğü Organlar...	32
2.2.2.2. Ankara Antlaşması'nın Dönemleri.....	35

BÖLÜM III

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASINDA TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ.....44

3.1.İmalat Sanayinin Önemi ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri.....	46
3.1.1. GSMH, Sektörler ve Sanayi Üretimi ile Karşılaştırma.....	48
3.1.2. Dış Ticaret Göstergeleri.....	54
3.1.2.1. İmalat Sanayi ve Dış Ticaret.....	54

3.1.2.2. Avrupa Birliği Ülkeleri ve Dış Ticaret.....	63
3.1.2.3. DPT'nin Üretim Sınıflandırması Çerçevesinde Dış Ticaret..	70
3.1.2.4. OECD'nin Teknoloji Düzeyi Sınıflandırması Çerçevesinde Dış Ticaret.....	72
3.1.3. İstihdam, Üretim, Katma Değer, SSY, Verimlilik ve Kapasite Kullanımı.....	75
3.2.Genel Değerlendirme.....	85

BÖLÜM IV

İMALAT SANAYİNİN ALT SEKTÖRLERİNİN ANALİZİ.....90

4.1.İmalat Sanayinin Alt Sektörlerinin Gümrük Birliği Sonrasındaki Durumu...	90
4.1.1. Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı.....	93
4.1.2. Tütün Ürünleri İmalatı.....	97
4.1.3. Tekstil Ürünleri İmalatı.....	101
4.1.4. Giyim Eşyası İmalatı, Kürkün İşlenmesi ve Boyanması Sanayii.....	105
4.1.5. Deri İşleme, Saraciye ve Ayakkabı İmalatı.....	110
4.1.6. Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç).....	114
4.1.7. Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı.....	119
4.1.8. Basım ve Yayım; Plak, Kaset v.b. Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması...	124
4.1.9. Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı.....	128
4.1.10. Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı.....	132
4.1.11. Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı.....	137
4.1.12. Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı.....	141

4.1.13. Ana Metal Sanayii.....	144
4.1.14. Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayii.....	148
4.1.15. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı.....	152
4.1.16. Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı.....	155
4.1.17. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı.....	159
4.1.18. Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı.....	163
4.1.19. Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı.....	166
4.1.20. Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı.....	170
4.1.21. Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı.....	173
4.1.22. Mobilya İmalatı; Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat.....	176
4.2.Çeşitli Göstergelere Göre İlk 5 Sektörün Değerlendirilmesi.....	180
4.2.1. Üretim Değeri ve İlk Beş Alt Sektör.....	181
4.2.2. İhracatta İlk Beş Alt Sektör.....	182
4.2.3. İthalatta İlk Beş Alt Sektör.....	184
4.2.4. DTD (Dış Ticaret Dengesi) ve İlk Beş Alt Sektör.....	185
4.2.5. DTH (Dış Ticaret Hacmi) ve İlk Beş Alt Sektör.....	186
4.2.6. İİKO (İhracatın İthalatı Karşılama Oranı) ve İlk Beş Alt Sektör.....	187
4.2.7. RCA Endeksi ve İlk Beş Alt Sektör.....	187
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA.....	198
EKLER.....	205

TABLÖLAR LİSTESİ

3.1.1.1. İmalat Sanayi, Sanayi ve Sektörler Üretimi ile GSMH değerleri ve % değişim.....	49
3.1.1.2. İmalat Sanayinin (İ.S.) Sanayi Üretimi, Sektörler Üretimi ve GSMH içindeki payları ve % değişme.....	51
3.1.2.1. Dış Ticaret Verileri (milyar USD).....	56
3.1.2.2. Dış Ticaret ile ilgili oranlar.....	61
3.1.2.3. AB ve AB dışı ülkelerle dış ticaret ve toplamdaki payları.....	65
3.1.2.4. DPT üretim sınıflandırmasına göre imalat sanayi ithalat ve ihracatı (milyon USD).....	70
3.1.2.5. Teknoloji düzeyine göre imalat sanayi ithalat ve ihracatı (milyon USD)....	73
3.1.3.1. İstihdam, Üretim, Verimlilik Endeksi ve KKO.....	77
3.1.3.2. İstihdam, K.D. ve SSY.....	80
3.1.3.3. İstihdam, K.D. ve SSY Oranları.....	83
4.1.1.1. 15 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	93
4.1.1.2. 15 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	95
4.1.2.1. 16 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	97
4.1.2.2. 16 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	99
4.1.3.1. 17 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	102
4.1.3.2. 17 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	103
4.1.4.1. 18 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	106
4.1.4.2. 18 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	108
4.1.5.1. 19 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	112
4.1.5.2. 19 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	113
4.1.6.1. 20 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	116

4.1.6.2. 20 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	118
4.1.7.1. 21 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	120
4.1.7.2. 21 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	122
4.1.8.1. 22 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	125
4.1.8.2. 22 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	126
4.1.9.1. 23 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	129
4.1.9.2. 23 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	131
4.1.10.1. 24 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	134
4.1.10.2. 24 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	135
4.1.11.1. 25 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	138
4.1.11.2. 25 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	139
4.1.12.1. 26 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	141
4.1.12.2. 26 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	143
4.1.13.1. 27 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	145
4.1.13.2. 27 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	147
4.1.14.1. 28 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	149
4.1.14.2. 28 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	150
4.1.15.1. 29 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	152
4.1.15.2. 29 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	154
4.1.16.1. 30 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	156
4.1.16.2. 30 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	157
4.1.17.1. 31 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	160
4.1.17.2. 31 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	161

4.1.18.1. 32 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	164
4.1.18.2. 32 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	165
4.1.19.1. 33 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	167
4.1.19.2. 33 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	168
4.1.20.1. 34 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	170
4.1.20.2. 34 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	172
4.1.21.1. 35 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	174
4.1.21.2. 35 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	175
4.1.22.1. 36 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri.....	177
4.1.22.2. 36 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü.....	179
4.2.1. Yıllara ve Çeşitli Göstergelere Göre İmalat Sanayi Alt Sektör Sıralamaları..	181

GRAFİKLER LİSTESİ

3.1.1.1. 1980-2006 GSMH, İmalat Sanayi, Sanayi ve Sektörler Toplamı.....	50
3.1.1.2. İmalat Sanayi Payları.....	53
3.1.2.1. İmalat Sanayi ve Toplam İthalat-İhracat Değerleri (milyar USD).....	57
3.1.2.2. İmalat Sanayi ve Toplam DTD ve DTH (milyar USD).....	59
3.1.2.3. İmalat Sanayinin Dış Ticaretinin, Toplam DTD, Toplam DTH ve Üretim İçindeki Payları ve Dışa Açıklık.....	63
3.1.2.4. AB ülkelerinin ihracattaki payları.....	66
3.1.2.5. AB ülkelerinin ithalattaki payları.....	67
3.1.2.6. Mal Gruplarının İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payları.....	71
3.1.2.7. Mal Gruplarının İmalat Sanayi İthalatı İçindeki Payları.....	72
3.1.2.8. Teknoloji düzeylerine göre alt sektörlerin imalat sanayi ihracatı içindeki payları.....	74
3.1.2.9. Teknoloji düzeylerine göre alt sektörlerin imalat sanayi ithalatı içindeki payları.....	75
3.1.3.1. İmalat Sanayinde İstihdam, Verimlilik, Üretim Endeksleri ve KKO.....	78
3.1.3.2. İmalat Sanayinde Katma Değer, İstihdam, Sabit Sermaye Yatırımları.....	81
3.1.3.3. Toplam Katma Değer, İstihdam ve Sabit Sermaye Yatırımları.....	81
3.1.3.4. İmalat Sanayinin Toplam İstihdam, Katma Değer ve SSY içindeki payı.....	84
3.1.3.5. İmalat Sanayi ve toplamda K.D./İstihdam ve SYY/K.D. oranları.....	85

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AB (15)	AB'ye üye olan ilk 15 ülke
AB (27)	AB üyesi 27 ülke
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKÜ	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
AT	Avrupa Topluluğu
DTD	Dış Ticaret Dengesi
DTH	Dış Ticaret Hacmi
DTM	T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı
DPT	T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
EFTA	The European Free Trade Association
EURATOM	European Atomic Energy Community
EVDS	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GATT	The General Agreement on Tariffs and Trade
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
ISIC	International Standart Industrial Classification of all Economic Activitys
İİKO	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
İ.S.	İmalat Sanayi
KKO	Kapasite Kullanım Oranı
LAFTA	Latin American Integration Association
M	İthalat
Mi	İmalat sanayi ithalatı

NATO	North Atlantic Treaty Organisation
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OEEC	Organisation for European Economic Co-operation
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
Q	Üretim
Qi	İmalat sanayi üretimi
RCA	Revealed Comparative Advantages
SSY	Sabit Sermaye Yatırımları
TCMB	T.C. Merkez Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
USD	ABD Doları
USSS	Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslar arası Standart Sanayi Sınıflandırması
WEU	West European Union
X	İhracat
Xi	İmalat sanayi ihracatı

GİRİŞ

Türkiye, 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Gümrük Birliği'ni tamamlamış, böylece dış ticaretin serbestleştirilmesi çabaları konusunda önemli bir aşamaya gelinmiştir. 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması'nın öngördüğü şekilde, hazırlık ve geçiş dönemlerini tamamlayan Türkiye, Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla, üyelik müzakerelerinin başlatılması konusunda da önemli bir aşamayı geride bırakmıştır.

İthal ikameci sanayileşme politikalarıyla 1980 yılına dek gelişimini sürdüren imalat sanayi, ihracata dönük sanayileşme politikalarıyla yeniden yapılanmıştır. İhracata dönük sanayileşme politikaları ile başlayan serbestleşme süreci, çok sayıda alanda gerçekleşecek bir dışa açılma sürecini gündeme getirmiştir. Gümrük Birliği'nin tamamlanması, bu sürecin önemli bir aşaması ve parçası olarak görülmelidir.

Sanayileşme politikalarında yaşanan dönüşümün yanı sıra, Gümrük Birliği süreci, Türkiye'nin "batılılaşma" hedefi açısından önem taşıyan "Avrupa'nın parçası olma" yönünde attığı adımların da önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Gümrük Birliği'nin kurulmasını bir ara amaç olarak öngören Ankara Antlaşması, bu ara amacın gerçekleştirilmesiyle, AB'ye tam üyelik müzakerelerinin de başlatılacağı son döneme geçileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle müzakerelerin 12 Eylül Askeri Darbesi'nin ardından, sivil yönetime geçilmesiyle yeniden başlatıldığı 1986 yılından itibaren, hem Gümrük Birliği'ne geçiş süreci açısından süreç hızlandırılmış hem de 1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusuyla dondurulan ilişkilerin yeniden tesis edilmesine çaba gösterilmiştir. Bu konuda ekonomik saiklerin yanında, politik gerekçeler de etkili olmuştur. Sürecin başında, Yunanistan'ın başvurusuyla çabalarını hızlandıran Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasının oluşturduğu atmosferde AET'na başvuruda bulunmuş, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, yeni gündem ve kaygılarla, Gümrük Birliği üyeliği ve AB'ye tam üyelik çabalarını sürdürmüştür.

AB ile Gümrük Birliği'nin tamamlanmasının sonucu olarak, Türkiye, AB kaynaklı sanayi mallarının ithalatına uygulanan tarife ve benzeri tüm vergilerin kaldırılması ve üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum sağlanmasını taahhüt etmiştir.

Avrupa Birliği gibi geniş ve önemli bir pazarla bu türden bir bütünleşme, sürecin Türkiye'ye, özellikle de sanayiye etkileri açısından geniş bir tartışma ve yazın alanı oluşmasına ve tartışmaların yoğunluk kazanmasına yol açmıştır.

Gümrük Birliği ile ilgili tartışmalar çok boyutlu ve çok taraflı olarak şekillenmiştir. Gümrük Birliği ve AB ilişkilerine mutlak bir karşı çıkıştan, koşulsuz bir onaya yayılan geniş bir yelpazede yürütülen tartışmalarda, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin değerlendirmesi gereken bir fırsat olduğunu düşünenler kadar, Türkiye'nin büyüme, sanayileşme ve kalkınma hedefleri açısından sekteye uğraticı ve bağımlılığı artırıcı bir adım olduğunu dile getirenler de bulunmaktadır.

Bu çalışmada, imalat sanayinin Gümrük Birliği sonrasında yaşadığı dönüşüm, sürecin çok boyutlu olduğu düşüncesinden yola çıkarak ele alınmıştır. Gümrük Birliği bu çok boyutlu sürecin önemli bir parçasıdır. Sürecin genelde Türkiye ekonomisine ve özelde imalat sanayine etkilerini, sadece Gümrük Birliği ile ilişkilendirmek oldukça güçtür. Gümrük Birliği öncesi dönem, ticari ve finansal serbestleşme yönünde önemli adımların atıldığı bir süreci ifade etmektedir. Serbestleşmeye yönelik adımların, Türkiye ekonomisini ve sanayisini dış etkilere daha açık hale getireceği yaygın bir görüştür. Bu açıdan, bu çalışmada, verilerin elverdiği ölçüde Gümrük Birliği öncesi dönem gelişmeler de ele alınmaya ve 1996 yılında belirgin kırılmaların olup olmadığı gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Gümrük Birliği sonrası süreci değerlendirmede yol gösterecek olan Gümrük Birliği Teorisi'ne yer verilmiştir. Teori, uluslararası iktisat yazını içerisinde, özellikle Jacob Viner'in uluslararası iktisat ve bölgesel entegrasyona dair yaptığı analizin ardından kendine ayrı bir alan bulmuştur. Birinci bölümde, teorinin temel noktaları ve eleştiriler çerçevesinde ortaya konan katkılar sonucu gelişimi ele alınmakta, Gümrük Birliği'nin teorinin öngördüğü muhtemel etkilerine yer verilmektedir. Bu konuda oluşan yazın,

ekonomik entegrasyonun bir süreç olarak ele alınması ve etkilerinin çok çeşitli olabileceği noktasında yaygın olarak birleşmektedir. Söz konusu etkiler, statik ve dinamik etkiler olarak ayrılmaktadır. Bölümde bu etkilere kısaca yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, AB ve Türkiye ilişkilerinin tarihsel bir çerçevede gelişimini ele almaktadır. Öncelikle, AB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşum sürecine yer verilmiş, ardından Türkiye'nin bugünkü AB ile ilişkilerinin başlangıcı ve gelişimi ele alınmıştır. Burada ağırlıklı olarak Gümrük Birliği sürecine yoğunlaşmış ve temel bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü, Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'de imalat sanayinin genel durumuna ve gelişimine dair değerlendirmeye ayrılmıştır. İmalat sanayinin özellikle 1996 yılı sonrasında bugüne, dış ticaret, istihdam, üretim, yatırım ve verimlilik düzeyi ile ilgili durumu, Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve yıllar içindeki gelişimi, kullanılan verilerin elverdiği en geniş zaman dilimi için ele alınmış ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölüm, imalat sanayinin gelişimine dair daha ayrıntılı bir çözümleme amacıyla, ISIC Rev. 3 çerçevesinde imalat sanayinin 22 alt sektörünün incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde, her bir alt sektör, standart olarak oluşturulmuş iki tablo yardımıyla, dış ticaret, istihdam, üretim, verimlilik ve kapasite kullanımı göstergeleri açısından ele alınmış ve yıllar içindeki değişimi ve eğilimi değerlendirilmiştir. Bölümün sonunda, kullanılan göstergelerin bir bölümü açısından imalat sanayinin ilk beş sektör sıralamasındaki değişim ve bu değişimin yönü ele alınmıştır.

1. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

Çalışmanın bu bölümünde, Gümrük Birliği Teorisi ele alınacaktır. Bu amaçla, öncelikle, gümrük birliğinin bir bölgesel ekonomik entegrasyon türü olduğu ve bölgesel entegrasyon sürecinin bir parçası olduğundan yola çıkılarak, bölgesel ekonomik entegrasyonun aşamaları ve bu aşamalar yoluyla oluşturulmuş sınıflamaya değinilecektir. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Türleri başlığı altında bu konu ele alınacaktır.

Bölümün ikinci aşamasında, Jacob Viner'in 1950 yılında yayınlanan ve teorisinin başlangıcı kabul edilen The Customs Union Issue başlıklı çalışması ele alınacak ve özetle Viner'in analizine yer verilecektir.

Bölümün üçüncü aşamasında, Viner'in ortaya koyduğu analize yönelik eleştiriler ve bu eleştiriler çerçevesinde ortaya konulan katkılara değinilecektir.

Bölümün dördüncü aşamasında, Viner'in ortaya koyduğu analize yönelik eleştiri ve katkıların sonucunda, gümrük birliği teorisinin geldiği nokta ve buradan yola çıkılarak yapılacak genellemelere değinilecek, ardından teorisinin geldiği noktada, gümrük birliği süreci ile öngördüğü Ekonomik Etkiler ele alınacaktır.

1.5. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Türleri

Ulusal ekonomiler arasındaki bölünme ve parçalanma derecesini azaltmak yönündeki çabalara, genel olarak “ekonomik bütünleşme/entegrasyon” denmektedir.¹ Ekonomik bütünleşmeyi bir süreç olarak değerlendirmek gerekir. Ekonomik bütünleşmeye taraf olan ülkeler tercih ettikleri birleşme ve yakınlaşma derecesine göre çeşitli aşamalardan geçebilirler. Gümrük Birliği'ni ise ekonomik entegrasyon sürecinin bir aşaması olarak değerlendirmek daha doğrudur.

Ekonomik entegrasyon türlerini en dar kapsamlı olandan, en geniş kapsamlı olana göre sıralarken, bu konuda birbirine benzer birkaç tür sınıflandırmayla karşılaşmaktayız. Bir sınıflandırmaya göre ekonomik entegrasyon türleri şu şekilde

¹Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Muhtemel Etkileri, Vakıfbank ve TESAV ortak yayını, (Vakıfbank Araştırma Dizisi No:1), Ankara, 1995, s.12

sıralanmaktadır: Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Bölgeleri, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, İktisadi Birlik ve Siyasi Birlik². Bazı çalışmalarda bu bölümlere farklılaşmaktadır. Örneğin, ekonomik entegrasyon türlerinin bir parçası ve en geniş kapsamlısı olarak Siyasi Birlik dışarıda tutulmaktadır.³ Öte yandan, ekonomik entegrasyon türlerini dört başlık altında toplayan ve Tercihli Ticaret Anlaşmaları ile Siyasi Birlik'i bu sıralamada dışarıda tutan çalışmalar da bulunmaktadır.⁴ Ayrıca Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları da ekonomik entegrasyonun bir aşaması olarak ele alınmaktadır.⁵ Avrupa bütünleşmesini inceleyen bir başka çalışmada ise, entegrasyonun aşamaları Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik olarak üç başlık şeklinde ele alınmıştır.⁶ Buna benzer bir şekilde, ekonomik entegrasyon çeşitleri Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ortak Pazar ve Ekonomik ve Parasal Birlik olmak üzere dört başlık altında da ele alınmaktadır.⁷

Bu çalışmada, ekonomik entegrasyon türleri beş başlık altında ele alınacaktır. Bunlar; Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Preferential Trading Arrangements), Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area), Gümrük Birliği (Customs Union), Ortak Pazar (Common Market), İktisadi Birlik'tir (Economic Union).

1.5.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Tercihli Ticaret Anlaşmaları, en dar kapsamlı iktisadi işbirliği örneğidir⁸. Bazı çalışmalarda tercihli ticaret anlaşmaları bir ekonomik entegrasyon türü olarak

² Cihan Dura, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000, s.6

³ Bu tür bir çalışmaya örnek olarak bkz.:Dominick Salvatore, **International Economics**, 2. Basım, New York, Macmillan Publishing Company, 1987 ve Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, 11. Baskı, İstanbul Güzem Yayınları, 1996

⁴ Bu tür bir çalışmaya örnek olarak bkz.: Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, 4. basım, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1996

⁵ Bu tür bir çalışmaya örnek olarak bkz. **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Muhtemel Etk....**

⁶ Willem Molle, **The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy**, England, Dartmouth Publishing Company Limited, 1991, s. 83

⁷ Bu tür bir çalışmaya örnek olarak bkz. Bela Balassa, **The Theory of Economic Integration**, London, Allen and Unwin, 1961

⁸ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 201

ele alınmamaktadır⁹. Ancak ekonomik entegrasyonu bir süreç olarak ele alan bazı çalışmalarda, tercihli ticaret anlaşmalarına da yer verilmektedir.

Tercihli ticaret anlaşmalarında anlaşmaya üye ülkeler, tek taraflı ya da karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük vergilerini indirmeyi amaçlamaktadır. Bu tür anlaşmalarda, ülkeler tek taraflı veya karşılıklı olarak “tarife ödünleri verirler”¹⁰

Tercihli ticaret anlaşmalarına en iyi örnek, 1932 yılında Birleşik Krallık üyeleri ve eski İngiliz İmparatorluğu’nun bazı üyeleri arasında tercihli ticareti öngören 48 üyeli İngiliz Uluslar Topluluğu’dur.¹¹

1.5.2. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest Ticaret Bölgesi’nde, üye ülkeler, aralarındaki ticarete gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakta, fakat birlik dışında kalanlara karşı her biri kendi özel tarifelerini uygulamaktadır. Aynı mal, birlik üyesi bir ülkeden ithal edildiğinde tarife ödenmez, fakat üçüncü ülkelere ithal edildiğinde ulusal gümrük vergisi uygulanır. Bölgeye giren ülkelerin mal ve hizmetleri için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür birleşmelerde ekonomi politikalarının ve kurumlarının ahenkleştirilmesi ve birliği de söz konusu değildir.¹²

Serbest ticaret bölgelerinde, bölge dışı ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmaması, çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Üçüncü ülkelerin, bölge ülkelerinden daha düşük gümrük vergisine sahip olan ülkeye ihracat yapmayı tercih etmesi ve ihraç edilen malların daha yüksek gümrük vergisi uygulayan ülkeye geçişi durumunda, yüksek gümrük vergisi uygulayan ülkenin uyguladığı vergi etkisizleşmektedir. Bu konuda, bölge içinde serbest dolaşımda bulunan malların ilk üretim yerlerini belirten menşe belgeleri (certificates of origin) düzenlenmektedir.

⁹ Bkz., Karluk, **a.g.e.**, s. 213

¹⁰ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 202

¹¹ Salvatore, **a.g.e.**, s. 247

¹² Karluk, **a.g.e.**, s. 213

Düşük tarifeli ülkeye, üçüncü ülkelerden gelen mallara, yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülke, gümrük farkı uygular.¹³

Serbest ticaret bölgelerine en iyi örnek 1960 yılında İngiltere, Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsviçre, İsveç ve Finlandiya tarafından oluşturulan EFTA'dır (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi).¹⁴ Buna ek olarak, 1960 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan LAFTA (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), EFTA ile AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) arasında 1972-1973 yılları arasında oluşturulan EES (Avrupa Ekonomik Alanı) da örnek verilebilir.¹⁵

1.5.3. Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgelerinde olduğu gibi, üye ülkeler arasında gümrük tarifeleri ve diğer kısıtlamaların kaldırılmasını ve buna ek olarak dünyanın geri kalanına yönelik ticaret politikasının uyumunu (gümrük tarife oranlarının oluşturulması gibi) öngörür.¹⁶ Birlik dışında kalan ülkelere karşı tek bir ortak tarife uygulanır.¹⁷ Bu açıdan gümrük birlikleri, serbest ticaret bölgelerine kıyasla daha geniş kapsamlı bir ekonomik entegrasyon türüdür. Burada, üye ülkelerin serbest dış ticaret politikası izleme olanakları sınırlanmıştır.

Gümrük birliğinde, üye ülkeler arasında, yalnızca mal ve hizmetler için ortak bir piyasa yaratılması öngörülmüştür¹⁸.

Uygulamada gümrük birliklerinin tanımlandığı üç temel uluslararası hukuki metin vardır: GATT'ın Md. 24, Paragraf 8'inde yer alan tanımlama, Roma Antlaşması'nın 9. maddesi ve La Haye Uluslararası Adalet Divanı'nın Kararı.¹⁹

Roma Antlaşması'nın 9. maddesi, gümrük birliğinin uygulama alanından söz etmektedir.

¹³ Karluk, **a.g.e.**, s. 213

¹⁴ Salvatore, **a.g.e.**, s. 247

¹⁵ Karluk, **a.g.e.**, s. 214

¹⁶ Salvatore, **a.g.e.**, s. 248

¹⁷ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 202

¹⁸ Karluk, **a.g.e.**, s. 214

¹⁹ Karluk, **a.g.e.**, s. 215

La Haye Uluslararası Adalet Divanı'nın kararına göre gümrük birliği, birliğe üye olmayan ülkelere karşı tek bir gümrük vergisinin varolduğu, birlik üyesi olan ülkeler arasındaki mal alışverişlerine uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelere gelen mallardan alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı bir birliktir.

GATT da Uluslararası Adalet Divanı gibi, birliğe dahil ülkeler arasındaki mal ticaretine uygulanan bütün gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulamaya konması tanımını kabul etmektedir.

Uluslararası alanda kurulan ilk gümrük birliği 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliği'dir (Zollverein). Bu birlik 1871 yılında siyasi birliğe dönüşmüştür. Bunun dışında 1960 yılında Benelüks ülkeleri arasındaki gümrük birliği örnek verilebilir. Ancak gümrük birliği konusunda bilinen en iyi örnek, bu çalışmanın da konusunu oluşturan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ya da Avrupa Ortak Pazarı'dır. Topluluğu kuran Roma Anlaşması'nın 9. maddesinde topluluğun bir gümrük temeline dayanacağı ve tüm mallar üzerindeki ticareti kapsayacağı öngörülmüştür. 1957 yılında Batı Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ülkeleriyle yola çıkan birlik, yıllar içinde topluluk üyeleri ile birlikte genişlemektedir.

1.5.4. Ortak Pazar

Ortak Pazar, gümrük birliğinin kapsamına ek olarak, üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımını öngörmektedir. Ortak pazar, gümrük birliğinin bir üst aşaması ve bir devamı niteliğindedir.

AET, 1970 yılında ortak pazar statüsüne kavuşmuştur.²⁰ Bu açıdan, ortak pazara en iyi örnek olarak, bugünkü Avrupa Birliği (AB) verilebilir.

²⁰ Salvatore, a.g.e., s. 248

1.5.5. İktisadi Birlik

İktisadi birlik, ekonomik birleşmenin son aşaması olarak tanımlanmaktadır²¹. Birliğe üye ülkelerin ekonomileri tam olarak entegre olmaktadır. Bu türden bir birlik, ekonomik, parasal ve sosyal politika ve kurumların da birleştirilmesini gerektirmektedir. İktisadi birliklerde üye ülkelerin makro ekonomik politika izleme serbestlikleri, birlik düzeyinde bir organa devredilir. Bunun için, tek bir para ve bankacılık sistemi, ortak maliye politikası ve tüm birlik için ortak ekonomik politikaları belirleyecek ve uygulayacak ülkeler üstü bir organın bulunması gerekmektedir²². İktisadi birlik, bir ortak pazarın üzerinde, ekonomi politikalarının önemli alanları ile piyasa düzenlemesinin yanı sıra, makroekonomi ve para politikaları ile gelirin yeniden bölüşümü politikalarında ileri derecede eşgüdüm ve hatta birleşme gerektirmekte ve üçüncü ülkelere karşı da ortak bir dış ticaret politikası izlenmektedir.²³

Bu konuda Avrupa Birliği, ortak pazarın ardından, gerek tek para sistemine ve tek bir merkez bankası uygulamasına geçilmesi, gerek hukuki ve kurumsal düzenlemelerin ortaklaştırılması konusunda, siyasi bir birliğe doğru ilerlemektedir.

1.6. Viner'in Gümrük Birliği Teorisi

Çalışmanın bu aşamasında, ekonomik entegrasyon teorisi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilen ve ekonomik entegrasyon teorisinin yaptığı analizlerle başladığı belirtilen²⁴ Viner'in 1950 yılında yayınlanan *The Customs Union Issue* adlı çalışmasında²⁵ ele aldığı şekliyle Viner'in gümrük birliği teorisi ele alınacaktır.

Uluslararası ekonomik entegrasyon, İkinci Dünya Savaşı sonrasına dek iktisadi düşüncede ayrı bir alan olarak gündeme gelmemiştir.²⁶ Viner'in çalışması

²¹ Karluk, **a.g.e.**, s. 215

²² Dura ve Atik, **a.g.e.**, s. 7

²³ Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Muhtemel Etkileri, **a.g.e.**, s.15

²⁴ Dura ve Atik, **a.g.e.**, s. 7

²⁵ Jacob Viner, **The Customs Union Issue**, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950

²⁶ Molle, **a.g.e.**, s. 83

uluslararası ekonomik entegrasyon teorisinin, iktisat biliminin ayrı bir alanı olarak gelişmesine öncülük etmiştir.

Viner öncesinde serbest ticaretin refahı maksimize edeceği ve birlik içinde gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu gümrük birliğinin serbest ticaret yönünde bir adım olması nedeniyle, refahı maksimize etmese bile arttıracığı söylenmektedir.²⁷

Viner, genel olarak kabul edilen bu görüşün tersine, gümrük birliklerinin, serbest ticaret ve korumacılığın artması durumlarının her ikisini birden içerdiği ve bu nedenle gümrük birliklerinin refah etkileri konusunda kesin bir genelleme yapılmasının olanaksız olduğunu belirtmektedir. Viner, daha sonra gümrük birliklerinin refah etkilerinin tanımlanmasında temel kavramlar haline gelen “ticaret yaratıcı” ve “ticaret saptırıcı” etkileri ortaya koymaktadır.

Ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler, Viner tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

“...korunan malın yurt içi fiyatının, yurt dışı fiyat ile gümrük vergisi toplamından düşük olması nedeniyle gümrük birliği öncesi ithal edilmeyen, ancak gümrük birliği sonrasında birlik üyesi ülkelerden ithal edilmeye başlanan mallar bulunmaktadır. İki ülke arasında üretim yeri arasındaki bu değişme, üretimin yüksek maliyetli ülkeden düşük maliyetli ülkeye kayması anlamına gelmektedir...Gümrük birliği öncesi gümrük vergileri göz önüne alındığında bile en ucuz kaynak olduğu için üçüncü ülkelerden ithal edilen bir takım mallar, gümrük birliği sonrasında birlik üyesi ülkeden ithal edilmeye başlanacaktır. Bu durumda, üretimin yerinde meydana gelen değişme birlik üyesi iki ülke arasında değil, ucuz maliyetli üçüncü ülke ile yüksek maliyetli gümrük birliği üyesi ülke arasındadır.”²⁸

Ticaret yaratıcı etki, talebin pahalı yurt içi üretimden birlik üyesi ülkedeki ucuz üretime kayması olarak tanımlanmaktadır. Ticaret yaratıcı etki, kaynakların ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu alanlarda kullanılabilmesine olanak sağladığı için refahı arttırmaktadır. Ticaret saptırıcı etki ise, talebin birlik dışı ülkelere yapılan ucuz ithalattan birlik üyesi ülkenin pahalı ithalatına kayması olarak tanımlanmakta ve refahı azaltmaktadır. Viner, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkinin sonucu olarak gümrük birliğinin refah etkilerinin belirlenebileceğini,

²⁷ Richard G. Lipsey, The Theory of Customs Unions: A General Survey, **The Economic Journal**, Vol. 70, No. 279, s. 496-513, 1960, s. 496

²⁸ Viner, **a.g.e.**, s. 43

bu nedenle bu etkilere bakmadan bu konuda genelleme yapılamayacağını belirtmektedir. Bununla ilgili olarak Viner şöyle söylemektedir:

“...ticaret yaratıcı etkinin egemen olduğu durumda, üye ülkelerden en az birisi fayda sağlamakta, her iki ülke de fayda sağlayabilmekte, iki ülke birlikte net olarak fayda sağlamakta, dünya genelinde fayda sağlanmakta ancak birlik dışı ülkeler en azından kısa dönemde zarar görebilmekte ve uzun dönemde yalnızca gümrük birliği alanında meydana gelen refahın genel olarak yayıldığı koşulda fayda sağlayabilmektedirler. Ticaret saptırıcı etkinin egemen olduğu durumda ise üye ülkelerden en az birisi zarar görmekte, her iki üye de zarar görebilmekte, iki ülke birlikte net olarak zarar görebilmekte, dünya genelinde ve birlik dışı ülkeler ise zarar görebilmektedir...”²⁹

Gümrük birliğinin net refah etkisinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin toplamına bağlı olduğunu söyleyen Viner, bu konuda ülkelerin hangi tür uzmanlaşma kalıbına sahip olduğunun da önemine vurgu yapmıştır. Viner, kendisinden önce, genel görüşün, tamamlayıcı ekonomiler arasında kurulacak gümrük birliğinin rakip ekonomiler arasında kurulacak gümrük birliğine göre daha avantajlı olduğu düşüncesinin kabul gördüğünü belirtmiştir³⁰. Viner, bu görüşün aksine, gümrük birliği kurulmasından önce koruma altında üretilen mallar açısından rakip olan ekonomiler arasında kurulacak gümrük birliğinin daha fazla refah artışı sağlayacağını belirtmektedir.³¹ Viner’e göre, aynı malları üreten ekonomilerin, yani rakip ekonomilerin gümrük birliği kurmaları durumunda birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Çünkü, böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte, birliğe katılan ülkelerin birlik dışı ülkelere yaptıkları ithalat fazla etkilenmemektedir. Tamamlayıcı ekonomiler arasında bir gümrük birliği kurulduğu takdirde ise (örneğin emek-yoğun mallar üreten bir ülke ile sermaye-yoğun mallar üreten bir ülke arasında), birlik dışında kalan ülkelerin ihracatı olumsuz etkilenebilecek; eğer ithalat, düşük maliyetli birlik dışı ülkeden yüksek maliyetli birlik içi ülkeye kaymışsa, ticareti saptırıcı etki söz konusu olacaktır³².

²⁹ Viner, **a.g.e.**, s. 44

³⁰ Viner, **a.g.e.**, s. 51

³¹ Viner, **a.g.e.**, s. 51

³² Viner, **a.g.e.**, s. 52

1.7. Viner'in Gümrük Birliği Teorisine Yöneltilen Eleştiriler ve Katkılar

Çalışmanın bu aşamasında, Viner'in gümrük birliği teorisine getirilen eleştiriler ve bu eleştiriler sonucu teorinin geliştirilmesi ve ortaya çıkan katkılar ele alınacaktır.

1.7.1. Viner'in Gümrük Birliği Teorisine Yöneltilen Eleştiriler

Viner'in 1950 yılındaki çalışmasının ardından, oluşturduğu teoriye yönelik çeşitli eleştiriler çok sayıda iktisatçı tarafından dile getirilmiş ve bu eleştiriler çerçevesinde gümrük birliği teorisi çeşitli değişikliklere uğramıştır.

Bu konuda ilk olarak Meade (1955), Lipsey (1960) ve Corden (1965), Viner'in talep esnekliğini sıfır kabul ettiğini belirtmişlerdir³³. Meade³⁴, Viner'in analizi için talep esnekliğinin sıfır kabul edilmesinin uygun olduğunu, Lipsey³⁵, Viner'in malların görelî fiyatlardan bağımsız olarak sabit oranlarda tüketildiğini varsaydığını, Corden³⁶ ise Viner'in gümrük birliği sonrası görelî fiyatlarda meydana gelecek değişiklik sonucu tüketimin sabit kaldığını varsaydığı için tüketim etkisini ihmal ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak, Viner'in talep esnekliğini sıfır kabul etmesinden dolayı, analizinin tüketim unsuru dışarıda tutularak, sadece üretim etkisine dayandığı kabul edilmiştir.

Viner'in analizlerine dair yapılan bir başka eleştiri, üretim maliyetlerinin sabit kabul edilmesidir³⁷. Bu eleştiri, Meade, Corden ve Krauss tarafından dile getirilmektedir. Bu eleştiriler Meade için, Viner'in analizinin sabit maliyet veya doğrusal dönüşüm eğrilerinin esnekliğinin sonsuz kabul edilmesi, Corden için, birlik dışı ülke ile birlik üyesi ülkeler arasındaki dış ticaret hadlerinin sabit olması

³³Arzu Seyhan Akkoyunlu, “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin İmalat Sanayii Üzerindeki Dış Ticaret ve Kaynak Dağılımı Etkileri”, (Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998) , s. 9

³⁴James E. Meade, **The Theory of Customs Unions**, Amsterdam, North Holland Publishing Company, 1955, s. 36

³⁵Lipsey, **a.g.e.**, s. 499

³⁶Max W. Corden, , “Recent Developments in the Theory of International Trade”, **Special Papers in Economics**, Department of Economics, Princeton University, 1965 no:7'den Akkoyunlu, s. 9

³⁷Akkoyunlu, **a.g.e.**, s. 10

anlamına gelen sabit maliyet varsayması, Krauss için ise, Viner'in analizinde basitleştirici çok sayıda varsayımdan birinin sabit maliyet varsayımı olmasıdır.

1.7.2. Viner'in Gümrük Birliği Teorisine Katkıları

Sözü edilen eleştirilerle birlikte, Viner'in teorisine çeşitli iktisatçılar tarafından katkı konmuş ve teori geliştirilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Viner'e yönelik ilk eleştiri James Meade tarafından yapılmıştır. Meade, bu eleştiriler sonucu Viner'den farklı olarak analizlerine tüketim etkilerini de dahil etmiştir. Ayrıca, standart dış ticaret modellerinde ele alındığı gibi, üretimde her zaman sabit maliyetlerin söz konusu olmayacağını belirtmiştir. Meade, “rakip ekonomiler” ve “tamamlayıcı ekonomiler” kavramlarını da daha farklı değerlendirmekte ve bunları Viner'den farklı olarak üretilen malların benzeşmesi ya da farklılığı çerçevesinde değil, maliyet yapılarının benzerliği ve farklılığı çerçevesinde değerlendirmektedir. Meade, özellikle, Gümrük Birliği sonrasında tüketim kalıbındaki değişiklikleri ele almış, arz esnekliklerini sıfır olarak kabul ettiği üç ülke ve üç mallı bir modelde gümrük birliklerinin kurulmasının görece fiyatlar ve üye ülkelerdeki tüketim kalıbında meydana getireceği değişikliği incelemiştir. Bu çerçeveden yola çıkarak Meade “ticaret genişlemesi” ve “ticaret daralması” olarak adlandırılan iki etkiden söz etmektedir³⁸. Ticaret genişlemesi etkisi, gümrük birliği sonrası gümrük vergilerinin kaldırılması ile birlikte ortaya çıkan görece fiyat değişikliği sonucu birliğe üye ülkelerin ithalatında meydana gelen artışı ifade etmektedir. Ticaret daralması etkisi ise, gümrük birliği sonucu, birliğe üye ülkelerin birlik dışı üçüncü ülkelere olan ihracatında meydana gelebilecek olası azalma veya birlik dışı üçüncü ülkelerin birlik üyesi ülkelere yaptıkları ihracatta meydana gelebilecek azalmalar olarak tanımlanmaktadır. Meade, gümrük birliğinin net refah etkisinin, ticaret genişlemesi ve daralması etkilerine bağlı olduğunu belirtmiştir.

Lipsey ve Gehrels ise, birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları çalışmalarda, Meade'nin üzerinde durduğu tüketim etkisini incelemişlerdir. Lipsey, gümrük birliği ile birlikte gümrük vergilerinin kaldırılmasının, görece fiyat değişikliğine yol

³⁸ Meade, *The Theory of Customs Unions*, s. 48-49

açacağını ve bu değişikliğin hem üretim üzerinde hem de tüketim üzerinde etkili olacağını belirtmektedir. Lipsey bu etkilere “üretim etkisi” ve “tüketim etkisi” adını vermiştir³⁹. Gehrels ise, gümrük birliği ile birlikte gümrük vergilerinin kaldırılmasının ithalat fiyatlarında ortaya çıkaracağı değişimin tüketim etkisini incelemiştir⁴⁰. Bu iki çalışmada da, Meade’nin tüketim etkisine dair vurgusu kabul edilmekte, ancak farklı olarak ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin de refahı arttırabileceği belirtilmektedir.

Meade’den sonra Lipsey ve Lancaster, ekonomik entegrasyon teorisine önemli katkılar yapmışlardır⁴¹. Lipsey ve Lanchester’in katkıları “İkinci En İyi Teorisi” olarak bilinmektedir. Buna göre tam rekabet ve serbest ticaret, dünya refahını en yüksek düzeye çıkartması bakımından “en iyi politika”dır. Tam rekabetin önemli varsayımlarından birisi, özel maliyet ve sosyal maliyet ya da özel fayda ve sosyal fayda arasında bir farklılık bulunmamasıdır. Bu durumda piyasa fiyatlarının bir mal veya hizmetin hem özel şahıslara hem de topluma olan maliyetini göstermesi gerekir. Bununla beraber, bu düşünce gerçeklere ters düşmektedir. Gerçek hayatta, monopollerin varlığı ve hükümet müdahaleleri sonunda özel ve sosyal maliyetler arasında bir fark bulunmaktadır. Bu durumda “birinci en iyi politika” değil, “ikinci en iyi politika” geçerli olmaktadır. Bu açıdan, gümrük birliği teorisinin, ikinci en iyi teorisinin özel bir durumu olduğu ve Viner’in değerlendirmelerinin, birinci en iyi temelinde yapılan önceki değerlendirmelere alternatif bir nitelik taşıdığı belirtilmektedir⁴². Teori, marjinal toplumsal maliyetle fayda arasındaki farkı azaltan her politikanın, ekonomik etkinliği yükselteceği anlamında yorumlanmaktadır⁴³.

Ekonomik entegrasyonların gelişmekte olan ülkelerdeki etkisi de bazı iktisatçılar tarafından incelenmiştir. Johnson, Cooper ve Massel konu ile ilgilenen yazarlardan başlıcalarıdır. Gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları yapısal farklılıklar, bu

³⁹ Richard G. Lipsey, “The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare”, **Economica**, New Series, Vol. 24, No. 93, syf. 40-46, 1957, s.40

⁴⁰ Franz Gehrels, “Customs Unions from a Single Country Viewpoint”, **The Review of Economic Studies**, Vol. 24, (1956 - 1957), syf. 61-64, 1956

⁴¹ Dura ve Atik, **a.g.e.**, s. 9

⁴² Salvatore, **a.g.e.**, s. 253

⁴³ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 213

lkelerle ilgili analizlerde söz konusu farklılıkların dikkate alınmasını gerekli kılmıştır.

1.7.3. Gümrük Birliği Teorisine İlişkin Genellemeler

Viner'in 1950 yılında yayınlanan çalışmasının ardından, gümrük birliği teorisi ayrı bir alan olarak iktisat biliminde tartişılmaya başlamış ve bu konuda getirilen eleştirilerle birlikte, bir gümrük birliği teorisi yazını oluşmuştur. Eleştiri, tartişma ve katkıların ardından ortaya çeşitli genellemeler çıkmıştır. Bunlar kısaca şu şekilde sıralanabilir:⁴⁴

- Gümrük birliğinde, başlangıç gümrük vergileri ne kadar yüksekse ticaret yaratılmasından elde edilen refah artışı o kadar yüksek olacaktır. Birlik dışı üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi ile ilgili olarak, üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi ne kadar düşük olursa, ticaret saptırıcı etki de o kadar düşük olacaktır.
- Gümrük birliğine katılan ülke sayısı arttıkça, gümrük birliğinden elde edilen refah artışı da artacaktır.
- Gümrük birliğinin refah etkileri aynı zamanda gümrük birliğine katılan bir ülke, birlik yesi diğer ülke ve birlik dışı ülkenin arz ve talep eğrilerinin esnekliklerine bağlıdır. Gümrük Birliği kurulmadan önce birlik yesi ülkelerde karşılıklı olarak ticareti yapılan malların talep ve arz eğrilerinin esneklikleri ne kadar büyükse ticaret yaratıcı etki de o kadar büyük olacaktır. Birlik dışı ülkenin arz eğrisinin esnekliği ve birliğe katılan ülkenin birlik dışı ülkenin malına olan talep eğrisinin esnekliği düşük olduğu ölçüde ticaret saptırıcı etki de düşük olacaktır.
- Gümrük Birliği kurulmasından önce koruma altında üretilen mallar açısından rakip olan ekonomiler arasında kurulacak gümrük birliği daha fazla refah artışı sağlayacaktır. Bir başka deyişle, ye ülkelerde birlik öncesi üretilen malların benzer olduğu durumda gümrük birliğinin refahı arttırma olasılığı daha fazla olacaktır.

⁴⁴ Akkoyunlu, a.g.e., s. 14-15

1.8. Gümrük Birliği Teorisi'ne Göre Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri

Gümrük Birliği'nin Ekonomik Etkileri, Statik Etkiler ve Dinamik Etkiler olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

Faktör donanımı, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında, gümrük birliğinin birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine statik etkiler denmektedir⁴⁵. Dinamik etkiler ise, statik etkilerden farklı olarak, faktör donatımı, talep yapısı, üretim kapasitesi, teknolojik seviye, ticaret ve tüketim kalıbının sürekli değişim içinde olduğu kabulünden yola çıkarak ortaya çıkan etkileri kapsamaktadır.

1.8.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri

Statik etkiler (statik refah etkileri), belli varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar şu şekilde sıralanabilir⁴⁶:

- İthalat ve ihracat dengededir.
- Ticaret hadleri sabittir.
- Ölçeğe göre sabit getiriler söz konusudur.
- Uzmanlaşmanın tamamlandığı varsayılmaktadır.
- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartları geçerlidir.
- Ulaştırma maliyetleri bulunmamaktadır.

Bu varsayımlarla bağlantılı olarak şu noktaları da varsayımlar içerisinde ele almak gerekmektedir⁴⁷:

- Ekonomideki tüm faktörler tam istihdam edilmektedir.

⁴⁵ Karluk, a.g.e., s. 227

⁴⁶ Demet Çak, Murat Çak, **Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-68, 2007, s.

14

⁴⁷ Dura ve Atik, a.g.e., s. 10

- Ülke içinde üretim faktörleri tam hareketli, ülkeler arasında ise hareketsizdir.
- Fiyatlar marjinal maliyetler tarafından belirlenmektedir.
- Analizlerde üç ülke ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, ev sahibi ülkedir. İkincisi gümrük birliğinin diğer üyesidir. Üçüncüsü ise gümrük birliği üyelerinin dışında kalan ülkelerdir. Bu ülkeler “dış dünya” veya “üçüncü ülkeler” ya da “birlik dışı ülkeler” olarak adlandırılmaktadır.

Statik etkiler, üretim ve tüketim etkileri olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.8.1.1. Üretim Etkileri

Gümrük birliklerinin üretim üzerindeki etkileri, belirli mallara yönelen tüketici alımlarının üçüncü üretici ülkeler ve iç tüketicilerden, ortak üretici ülkelere kayması sonucu meydana gelmektedir⁴⁸.

Gümrük birliklerinin üretim etkileri ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

Birlik içi ülkeden yapılan ucuz ithalatın, pahalı yurt içi üretimin yerini alması, ticaretin yaratılması etkisini doğurur. Gümrük birliği sonucu, bir bölge içinde ticaret engelleri kalktığında bu bölgeyi oluşturan ülkeler arasında dış ticaret hacmi genişlemekte ve üretim daha etkin ellerde toplanmaktadır. Buna “ticaret yaratıcı” (trade creation) etki adı verilmektedir. Bu etki “olumlu üretim etkisi” olarak da adlandırılmaktadır⁴⁹. Olumlu üretim etkisinde, üretim yüksek maliyetli birlik içi ülkeden düşük maliyetli birlik içi ülkeye kaymaktadır. Ticaret yaratıcı etki şu şekilde de tanımlanmaktadır: Bir ülke gümrük birliğine gittiğinde entegrasyonu oluşturan ülkelerle arasındaki ticaret serbestleşir ve bu ülkelerle olan ticaretinde bir artış söz konusu olursa, üretimde de etkinlik fazlaşır. Genel refah seviyesinde olumlu bir etki oluşturan bu etkiye ticaret yaratıcı etki denmektedir⁵⁰.

⁴⁸ Karluk, **a.g.e.**, s. 228

⁴⁹ Karluk, **a.g.e.**, s. 228

⁵⁰ Çak, **a.g.e.**

Bölge içinde gümrüklerin kaldırılması ve bölge dışına karşı ortak bir tarife uygulanması bölge içi ticareti, bölge dışı ticaret aleyhine geliştirir. Gümrük birliklerinin bölge dışında kalan ülkelerle yapılan ticareti azaltmasına ise “ticareti saptırıcı” (trade diversion) etki adı verilmektedir⁵¹. Bu etki “olumsuz üretim etkisi” olarak da adlandırılmaktadır⁵². Olumsuz üretim etkisinde, üretim düşük maliyetli birlik dışı ülkeden yüksek maliyetli birlik içi ülkeye geçmektedir. Ticaret saptırıcı etki şu şekilde de tanımlanmaktadır: Gümrük birliğine giden ülke, bu birliğin dışında kalan ülkelere ortak gümrük tarifelerini uygulamak durumunda kaldığından, bu durum söz konusu ülkelerle olan ticaret hacminin düşmesine neden olabilmektedir. Ülkenin genel refahı üzerinde olumsuz etkisi olan bu faktöre ise “ticaret saptırıcı” etki adı verilmektedir⁵³.

1.8.1.2. Tüketim Etkileri

Viner’in gümrük birliği analizinin temel olarak üretim etkilerine değindiği, bu analizin Meade, Lipsey ve Gehrels tarafından eleştirildiği ve tüketim etkilerinin analiziyle geliştirildiğine yukarıda değinilmişti. Bu iktisatçılar, ekonomik birleşmelerin, kaynakların optimum şekilde kullanımını engelleyen tarifelerin ortadan kaldırılması ve ülkeler arasındaki göreceli fiyatların değişmesi ve buna bağlı olarak da tüketim tercihlerinin değişmesi sonuçlarını doğurabileceğini belirtmişlerdir. Tüketim tercihlerinin değişmesi de, en az üretim etkisi kadar toplumun refah düzeyini değiştirebilmektedir. Bu açıdan, söz konusu iktisatçılar, gümrük birliği kurulduktan sonra ticarete konu olan malların aynı miktarda tüketildiğini, yani bu malların talep esnekliklerinin sıfır olduğunu kabul etmenin olanaksız olduğunu belirtmektedirler. Tüketim etkisi bu türden tüketim değişikliklerinden yola çıkarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede “tüketim etkisi” (consumption effects) şu şekilde tanımlanabilir⁵⁴:

Bir malın ithalinde, o maldan gümrük vergisi alınıyor ise, malın fiyatının artmasına neden olunur. Birlik sonrası bu maldan alınan gümrük vergisinin

⁵¹ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 204

⁵² Karluk, **a.g.e.**, s. 228

⁵³ Çak, **a.g.e.**

⁵⁴ Karluk, **a.g.e.**, s. 234

kaldırılması ise, malın fiyatının görece olarak düşmesine yol açar. Eğer ticarete konu olan mallarda talep esnekliği sıfırdan büyük ($e > 0$) ise, fiyatı görece olarak ucuzlayan mala yönelik talep artar ve bu durum tüketim etkilerini ortaya çıkarır.

Öte yandan, birlik dışında kalan ekonomilerin üretim maliyetleri birlik içindeki ülkelerin üretim maliyetlerinden daha düşük ise bu durumda ticaret yön değiştirebilir ve olumsuz bir tüketim etkisi ortaya çıkabilir⁵⁵. Bu türden bir durumda, benzer bir ihtiyacın karşılanabilmesi için birlik üyesi ülkede üretilen ekstra maliyetli malların, birlik dışı ülkede üretilen nispeten daha az maliyetli mallar ile ikame edilmesinin, birlik üyesi ülkelerdeki o mala dönük talebi düşüreceğinden tüketim üzerinde negatif bir etki yapabileceği, ayrıca ithalat harcamalarını da arttırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır⁵⁶.

Tüketim etkisi yönünden bir gümrük birliğinin dünya refahını arttırabilmesi için iki şart öne sürülmektedir⁵⁷:

- Birlik öncesinde üye ülkelerin dış ticaret hacimleri küçük olmalıdır.
- Birlik öncesinde üye ülkelerin birbirleri ile yaptıkları ticaret, dış dünya ile yaptıklarına oranla daha fazla olmalıdır.

Gümrük birliklerinde olumlu tüketim etkisi (positive consumption effect) birliğin ticaret yaratması durumunda meydana gelmektedir. Birlik içinde yeni bir ticaret yaratılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz bir kaynaktan daha fazla tüketim yapma imkanına kavuşur ve böylece olumlu tüketim etkisi, refah seviyesinin yükselmesine neden olur. Bu etki, olumlu üretim etkisi ile birlikte ortaya çıkar.

Gümrük birliklerinde olumsuz tüketim etkisi (negative consumption effect) ise, kurulan gümrük birliğinde ticaret sapması durumunda ortaya çıkar.

Tüketim etkisi ve ticaret sapması ile ilgili bir başka nokta ise, daha önce yukarıda değindiğimiz, Gehrels ve Lipsey'in çalışmaları ile ilgilidir. Gehrels ve

⁵⁵ Ramazan Kılıç, **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği**, 2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2005, s. 29

⁵⁶ H.G Johnson, "The Economic Theory of Customs Union", **Money Trade and Economic Growth**, Chapter III, Allen and Unwin, London, 1962'den Demet Çak, Murat Çak

⁵⁷ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 237

Lipsey, ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin de refah arttırıcı olabileceği ve olumlu tüketim etkisi yaratabileceğini ortaya koymuşlardır.

1.8.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri

Gümrük birliğinin dinamik etkileri, gümrük birliğinin uzun dönemli etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Dinamik etkiler, gümrük birliğine üye olan ülkenin beklentileri ve sonuçları açısından, statik etkilere kıyasla daha fazla önemsenmektedir⁵⁸. Balassa tarafından “dinamik etkiler” (dynamic effects) olarak tanımlanan bu etkiler⁵⁹, Molle tarafından “yeniden yapılanma etkileri” (restructuring effects) olarak da isimlendirilmektedir⁶⁰. Dinamik etkiler en genel haliyle piyasa büyüklüğünün artması sonucu büyüme hızında meydana gelen değişimler olarak tanımlanmaktadır.

Dinamik etkilerin kaynağı konusunda temel olarak üç faktör üzerinde durulmaktadır⁶¹:

- Ölçek Ekonomileri ve diğer arz ekonomileri
- Artan rekabetin piyasa yapısı üzerindeki etkisi
- Teknolojik gelişme ve yatırımlardaki artış

Dinamik etkilerle ilgili olarak yapılan çalışmalarda, dinamik etkiler çok çeşitli başlıklar altında incelenmektedir. Karluk, dinamik refah etkilerini, dış rekabetin artması, ölçek ekonomileri, döviz rezervlerinin artması, yatırımları teşvik ve sanayileşme hızının artması olarak tanımlamaktadır⁶². İTO tarafından yapılan bir çalışmada ise bu etkiler, ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, rekabet, teknoloji, uzmanlaşma ve risk ve belirsizliğin azalması olarak sıralanmıştır⁶³. Salvatore, gümrük birliğinin dinamik etkilerinin en önemlilerini, rekabet artışı, ölçek ekonomileri, yatırımların uyarılması ve kaynakların daha verimli kullanımı olarak sıralamakta ve gümrük birliğinin ortak pazara dönük bir adım olarak ele alındığında

⁵⁸ Molle, **a.g.e.**, s. 112

⁵⁹ Bela Balassa, **The Theory of Economic Integration**, London, Allen and Unwin, 1961

⁶⁰ Molle, **a.g.e.**

⁶¹ Akkoyunlu, **a.g.e.**, s. 29

⁶² Karluk, **a.g.e.**

⁶³ Çak, **a.g.e.**

öneminin arttığını vurgulamaktadır⁶⁴. Molle ise, gümrük birliğini, Avrupa Birliği'nin bir aşaması olarak ele alan çalışmasında, belirgin bir ayrıma gitmemekle birlikte, rekabet ve verimliliğin artması, ölçek ekonomileri, içsel ölçek avantajları ve dışsallıklara vurgu yapmakta ve engellerin kaldırılmasının etkilerine değinmektedir⁶⁵.

Çalışmanın bu aşamasında, yukarıda belirttiğimiz üç temel başlık altında, dinamik etkilere kısaca göz atılacaktır. Ancak belirtilen her üç başlığın birbiriyle bağlantılı olarak gündeme geldiğini, teknolojinin, rekabetin ve yatırımın, birbirlerini ve ölçek ekonomilerini etkilediğini, gümrük birliği ile piyasanın büyümesinin tüm bu başlıklarda etkili olduğunu belirtmek gerekir.

1.4.2.1 Ölçek Ekonomileri ve Diğer Arz Ekonomileri

İktisadi birleşmeler, üretim hacmini genişletir ve bunun sonucu olarak üretimin daha büyük çaplı bir piyasa için yapılması ölçek ekonomilerine yol açar⁶⁶. “Ölçek ekonomileri”, bir firma veya sanayi dalında tesisleri genişleterek, üretim hacmini veya üretim fonksiyonunu değiştirerek, teknolojik yenilikler getirerek veya dış çevrede meydana gelen maliyet düşürücü faktörlerden yararlanılarak produktiviteyi arttırmayı diğer bir deyişle maliyetlerde düşüş sağlayarak elde edilen kazançları arttırmayı ifade etmektedir⁶⁷. Bunlar ekonomideki firmaların içinde veya o firmanın bulunduğu sanayi dalında meydana gelen değişiklikler sonucu ise, “içsel ölçek ekonomileri” söz konusudur. Belirli bir üretim hacmine ulaşan bir firma üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa, bu firma içsel ölçek ekonomilerinden yararlanmaktadır. İçsel ekonomiler, ölçeğe göre artan verimler (increasing returns to scale) şeklinde de tanımlanmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri sebebiyle bir firma veya sanayi dalında meydana gelen gelişme, diğer firma veya sanayi dallarında da dışsal ekonomilerin doğmasına yol açar. Firma veya sanayide meydana gelebilecek bir gelişme sebebiyle oluşan dışsal ekonomiler, başka birimlerde ölçe ekonomilerinin ortaya çıkmasına sebep olabilir.

⁶⁴ Salvatore, **a.g.e.**

⁶⁵ Molle, **a.g.e.**

⁶⁶ Dura ve Atik, **a.g.e.**, s. 18

⁶⁷ Karluk, **a.g.e.**, s. 242

Gümrük birliğinin oluşumu sonucu ortaya çıkan piyasa büyümesi ile ölçek arasındaki ilişki şu şekilde açıklanmaktadır⁶⁸:

- Piyasanın büyük olması üretim tekniğinde, sermaye-yoğun biçimin kullanılma olanağını ortaya çıkarır. Bu tür üretim etkinliği genellikle büyük ölçeklidir.
- Büyük piyasada, rekabet koşulları, firmaların daha büyük ölçekli üretim tekniğine geçmelerini gerektirir.
- Piyasanın büyük olması, firmaların daha kolaylıkla uzun dönemli yatırım planları yapabilmesini sağlayabilir.

1.4.2.2. Artan Rekabetin Piyasa Yapısı Üzerindeki Etkisi

Entegrasyon ile birlikte, daha önce tarife koruması altındaki yapılar geniş bir piyasa ve yabancı firmaların rekabetiyle karşı karşıya kalırlar. Entegrasyonla oluşan rekabet piyasası, yerli piyasada oligopolistik ve monopolistik davranışları önleme olanağı sunmaktadır. Gümrük Birliği'nin getireceği ticaretin serbestleştirilmesinin, tekeli rekabet ve oligopolistik piyasa yapısı altında fiyat-maliyet marjlarının azalmasına, firmaların ölçeklerinin artmasına ve rekabet yoluyla kaynak dağılımındaki etkinliği arttırarak fiyatların düşmesine yol açacağı belirtilmektedir⁶⁹.

1.4.3.3. Teknolojik Gelişme ve Yatırımlardaki Artış

Teknolojik gelişme, özellikle Türkiye gibi ülkeler açısından önem taşımaktadır. Birliğe dahil olan ülkelerin küçük bir piyasadan daha büyük bir piyasaya geçtikleri için, büyük ölçekli üretim ünitelerinin meydana gelmesine bağlı olarak teknolojik harcamalarının yükselmesi beklenmektedir⁷⁰. Büyük ölçekli firmalarda “teknolojik harcamanın verimliliği”nin daha yüksek olduğu

⁶⁸ Akın İlkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul, Çağlayan Basımevi, 1974, s. 282

⁶⁹ Sevinç Mihci, Arzu Akkoyunlu-Wigley, “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Kârlılık Etkileri”, (çevirimiçi) www.econ.utah.edu/~ehrbare/erc2002/pdf/P080.pdf , 06.03.2009, s. 13

⁷⁰ Çak, a.g.e., s. 18

belirtilmektedir⁷¹. Üretim hacminin ve rekabetin artması, firmaların araştırma-geliştirme harcamalarında da artışı teşvik edecektir. Buna ek olarak, birliğe dahil olan ülkelerin, daha fazla kalifiye eleman ve teknoloji ithali ihtiyacı sonucu, üretim teknolojilerinin gelişmesi beklenir.

Gümrük birliğinin, yatırımlarda da bir artışa yol açması beklenmektedir. Gümrük birliğinin sonucu olarak milli gelirde bir artışın ortaya çıkması durumunda, yatırımların da artması beklenir. Öte yandan, gümrük birliklerinin tarifenin yükseltilmeyeceği konusunda bir güvence olduğu, ayrıca üçüncü ülkelere yönelik ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasının da sonucu olarak, yatırımların riskinin azalacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, birlik içine yönelen yabancı sermayenin, birlik üyesi ülkelerde de yatırımları arttıracak beklenmektedir. Bu durumda, birlik dışı ülkelere gelen yatırımların engellenmemesi gerekmektedir.

Gümrük birliklerinin ticaretin sapmasına yol açmaları, gümrük birliklerinde ekonomik istikrarın ve verimliliğin artması ve gümrük birliklerinde piyasa hacminin genişlemesi durumlarında, üçüncü ülkelerin birlik içerisindeki yatırımlarında artış olacağı beklenmektedir.⁷²

⁷¹ Erol Manisalı, **Uluslararası Ekonomi, Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul, İ.Ü.İ.F. Yayını No:229, 1971, s. 111

⁷² Dura ve Atik, s. 20

2. AB İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

2.1. Avrupa Birliği

2.1.1. Avrupa Topluluğu'nun Kuruluş Süreci

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan dünya tablosunda gündeme geldi. Avrupa'da bir birlik fikrinin oldukça uzun bir geçmişi olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisinin bu türden bir birliğe dönük adımların atılmasında belirleyici olduğu söylenebilir.

Savaşın hemen sonrasında, Avrupa'da çok sayıda ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel yapılanmanın ortaya çıktığı görülmektedir. 1945-1958 yılları arasında kurulan çeşitli teşkilatlardan başlıcaları; Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü (OEEC) , Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Batı Avrupa Birliği (WEU), Avrupa Atom Enerji Topluluğu'dur (EURATOM).¹

ABD'nin Marshall yardımlarının planlanması ve yardım fonlarının nasıl kullanılacağı konusunda bir koordinasyon sağlamak ve Avrupa'da ticaretin serbestleştirilmesi gibi amaçlarla 1948 yılında Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü (OEEC) kurulmuştur. 1961 yılında, bu örgütün yerine OECD (Ekonomik İşbirliği Kalkınma Teşkilatı) oluşturulmuştur.

1954 yılında, İkinci Dünya Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle çıkan ve doğusunda sosyalizmin varlığıyla baskı altında bulunan Batı Avrupa ülkeleri tarafından Batı Avrupa Birliği (WEU) adıyla bir birlik oluşturulmuştur. NATO'nun kuruluşu, bu birlikten önce, 1949 tarihinde gerçekleşmiştir.

Avrupa Birliği'nin temeli olarak kabul edilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) 1951 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile kurulmuş ve 1952 yılında çalışmalarına başlamıştır. 1953 yılında çelik, 1958 yılında ise kömür ve çelik

¹ Cihan Dura, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000, s. 26

ürünlerini kapsayan bir ortak pazar oluşturulmuştur. AKÇT, bu çerçevede, altı Batı Avrupa ülkesini içine alan ve demir-çelik ürünlerine konan kısıtlamaların kaldırılması ve bu ürünlerde üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmasını öngören bir topluluk haline gelmiştir.

1958 yılında kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM), atom enerjisini sanayi ve enerji üretiminde kullanmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu amaçla, üye ülkelerin kaynaklarının bir araya getirilmesiyle, topluluk içi ve dışı çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiş ve üye ülkelerin enerji ihtiyaçlarını atom enerjisi ile kullanmaları hedeflenmiştir.

1957 yılında, altı Batı Avrupa ülkesinin (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya) imzaladığı Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile, bugünkü Avrupa Birliği'nin temelleri atılmıştır. AET'ye hukuken ve fiilen uluslarüstü bir kuruluş olma niteliğini kazandıran söz konusu antlaşma, iki yüz'den fazla madde ile bazı eklerden ve protokollerden oluşmaktadır.

Roma Antlaşma'sı önce hedefleri belirtmekte, ardından, bu hedeflere ulaşmak için Topluluğun hangi faaliyetlerde bulunacağını açıklamaktadır. Daha sonra ortak pazarın nasıl kurulacağını ve hangi alanlarda ortak politika uygulanacağını belirtilmektedir. Nihayet, bütün bunların gerçekleşmesi için gerekli kurumlar ve bütçe ile ilgili hususlar hükme bağlanmaktadır.²

1958'de yürürlüğe giren AET önce ekonomik işbirliğini ve ortak pazarı kurarak, ileriye dönük olarak politik entegrasyonun altyapısını hazırlamaktadır. İlk aşamada Gümrük Birliği'ne öncelik verilmiştir. Altı ülke arasında malların serbest dolaşımının sağlanması ve dış dünyaya karşı ortak bir gümrük ve ticaret politikası izlenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.³ 1958-1968 yılları arasındaki dönemde, Gümrük Birliği kademe kademe ilerlemiş ve 1968 yılında tamamlanmıştır.

² Dura ve Atik, **a.g.e.**, s. 27

³ Erol Manisalı, **Avrupa Birliği'ne Alınmayan Türkiye'yi Gümrük Birliği'nde Bekleyen Sorunlar**, İstanbul , Bağlam Yayınları, 1994, s. 11

Gümrük Birliği tamamlanmadan önce, AKÇT, EURATOM ve AET, 1 Temmuz 1967 tarihinden itibaren bütünleştirilmiş ve tek bir Avrupa Topluluğu oluşturulmuştur⁴. Bu topluluk 1968 yılında Gümrük Birliği'ni oluşturmuştur.

Avrupa Topluluğu'nun 1967 yılında ortaya çıkmasının ardından, bugünkü Avrupa Birliği'ne giden süreç başlamıştır.

2.1.2. Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne

1967 yılında üç topluluğun (AKÇT, AT, EURATOM) birleştirilmesiyle oluşan Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1968 yılında Gümrük Birliği'ni üye ülkeler arasında oluşturmuştur.

1973 yılında üç ülkenin (İngiltere, Danimarka, İrlanda) topluluğa katılmasıyla üye sayısı 9'a yükselmiştir.

1974 yılından itibaren üye devletlerin başkanları ile hükümet başkanlarının bir araya geldiği Avrupa Birliği Konseyi adıyla bir konsey, yılda en az üç kez toplanmaya başlamıştır. 1979 yılından itibaren ise, Avrupa Parlamentosu üyeleri, birliğe üye ülkelerin vatandaşları tarafından genel oy yöntemiyle seçilmeye başlanmış ve Parlamento'nun Bütçe üzerindeki yetkileri de arttırılmıştır. 1978 yılında, Ekonomik ve Parasal Birlik açısından önemli bir adım atılmış ve Avrupa Para Birimi (ECU) ve Avrupa Para Sistemi (European Monetary System – EMS) oluşturulmuştur.

1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile, Topluluğun tek bir pazardan oluşacağı, bu pazarda malların, kişilerin, hizmetleri ve sermayenin serbestçe dolaşabileceği karara bağlanmıştır. Bu hedefle ilgili olarak gerekli önlemlerin nitelikli çoğunluk kararıyla alınması öngörülmüştür.

⁴ Erol Manisalı, **Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, İstanbul, Bağlam Yayınları, Haziran 1995 , s. 25

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması AB Antlaşması olarak da anılmakta ve dördüncü “kurucu anlaşma” olarak kabul edilmektedir⁵. Bu anlaşma ile tek Avrupa parası sistemine geçiş için koşullar ve takvim belirlenmiştir. Bunun dışında, antlaşma ile birlikte Ortak Dış Politika ve Savunma Politikası’na (CFSP) geçilmesi, bu konuda adalet ve içişleri alanlarında işbirliğinin tesis edilmesi öngörülmüştür. Buna ek olarak, AET’nin Avrupa Topluluğu olarak anılması, ancak siyasi bütünleşme sürecine vurgu yapılmak istendiğinde Avrupa Birliği ifadesinin kullanılması da kararlaştırılmıştır. Bu açıdan siyasi bütünleşme sürecinin de yolunu açan bir antlaşmadır.

17 Haziran 1997 tarihinde kabul edilen ve 1997 yılı Ekim ayında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile AB’yi yapılandıran daha önceki antlaşmalar yeniden düzenlenmiştir. Bu antlaşma aracılığıyla, özellikle özgürlük, demokrasi ve insan haklarına saygı başlıklarında ortak politika belirlenmesi sağlanmış ve Topluluk kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu’nun görev alanı da genişletilmiş ve AB kurumlarında reform yolu açılmıştır.⁶

29 Ekim 2004 tarihinde yapılan Roma Zirvesi’nde imzalanan Avrupa Anayasası ile, Avrupa Birliği açısından yeni bir dönem açıldığı söylenebilir. Anayasanın üye ülkelerce onaylanması sürecinde, bazı ülkeler tarafından referandum yapılmış ve antlaşma kabul edilmemiştir. Bu konuda sürecin hızlandırılmasına yönelik çabalar başarısız olmuş ve 21-22 Haziran 2007 tarihli Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı’nda Anayasa yaklaşımından vazgeçilmesi ve öngörülen değişikliklerin mevcut antlaşmalarla gerçekleştirilmesi yaklaşımı benimsenmiştir.

2.1.3. Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci

1967 yılında üç topluluğun birleştirilmesiyle 6 üye ülke ile oluşturulan Avrupa Topluluğu, bugün 27 üyeli siyasi bir birliğe doğru ilerlemektedir. Avrupa Birliği’ni 6 üyeli bir Topluluktan, Birliğe götüren genişleme süreci kısaca aşağıda özetlenmiştir:

⁵ **Avrupa Birliği ve Türkiye**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 6. Baskı, Ankara, Eylül 2007, s. 10

⁶ **Avrupa Birliği ve Türkiye**, s.11

Birinci genişleme süreci, 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla gerçekleşmiştir. İkinci genişleme süreci 1981 yılında Yunanistan'ın üyeliğiyle, üçüncü genişleme süreci ise 1986 yılında Portekiz ve İspanya'nın üyelikleriyle tamamlanmıştır. Avrupa Birliği'nin dördüncü genişlemesi sonucu Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üyelikleri 1995 yılında onaylanmıştır. Bunun sonucunda Avrupa Birliği üye ülke sayısı 15'e çıkmıştır. Bu ülkelere AB-15 ülkeleri de denmektedir.

Birliğin beşinci genişleme süreci ile 12 ülke birlik üyesi olmuştur. 2004 yılında Macaristan, Polonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Malta, Letonya, Estonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya, 2007 yılında ise Romanya ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyelikleri onaylanmıştır.

2.2. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri, ilk başvurunun gerçekleştirildiği 1959 yılından beri, sürekli gündemde bulunan ve çok sayıda tartışmaya vesile olan bir konudur. Bu ilişkiler, 3 Ekim 2005 tarihinde müzakere sürecinin başlamasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşaması olan Gümrük Birliği ise, aynı zamanda dışa dönük büyüme politikası çerçevesinde taraf olduğu en geniş kapsamlı ticari yapılanma⁷ olarak 1 Ocak 1996'da tamamlanmış ve böylece Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri açısından önemli aşamaya gelinmiştir.

Çalışmanın bu alt bölümünde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, tarihsel bir süreç içinde ele alınacak, Türkiye'nin AET ile ortaklığı öncesi sürece değinilecek, Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasından sonra işleyen süreç, Gümrük Birliği'ne yoğunlaşarak ele alınacaktır. Bu yapılırken, ilişkilerin Gümrük Birliği'ni

⁷ İsmail Seki, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003", Ege Üniversitesi, İktisat Bölümü, İzmir

ilgilendiren boyutlarına ağırlık verilecektir. Konunun genişliği ve ayrı bir çalışmayı gerektirmesi nedeniyle, bu türden bir sınırlamaya ihtiyaç duyulmuştur.

2.2.1. Ortaklık Antlaşması Öncesi Süreç

Türkiye, 1957 yılında kurulan ve 1958 yılında yürürlüğe giren AET'ye, Roma Antlaşmasının 238. Maddesi uyarınca “ortak üye” (associate member) olmak için 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluklar Konseyi'ne başvurmuştur⁸. Burada “ortak üyelik” kavramına dikkat çekmek gerekir. Ortak üyelik, aday üyelik kavramıyla aynı anlamda kullanılmakta, bu anlamda, Karluk'un deyişiyle kapsamı çok değişik olabilmekte ve “tam üyeliğin %1'i ile %99'u arasında değişebilmektedir”.⁹

Türkiye'nin başvurusunun AET'ye “ortak üye” olmak için ilk başvuran ülke Yunanistan'dan hemen sonra ikinci ülke olarak gerçekleşmesi dikkat çekicidir. AET'ye yapılan başvurunun, Yunanistan'la ilişkilerin boyutundan kaynaklandığı yaygın bir görüştür. Bu görüşü, zamanın Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'nun, “Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden sizde atlayacaksınız”¹⁰ sözü destekler görünmektedir. Ancak Türkiye'nin AET'ye başvurusunu sadece Yunanistan faktörüyle açıklamak yetersiz olacaktır. Türk yetkililerin, ortaklık başvurusu ile ilgili açıklaması daha kapsamlı bir yanıt niteliği taşımaktadır. Türk yetkililer şu açıklamada bulunmuştur:

“Türkiye, uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememektedir. Öte yandan, Türkiye, gümrük birliği içinde Yunanistan'a verilecek ticari tavizlerden de yoksun kalmamak amacındadır”¹¹.

⁸ Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye: Ne Getirdi Ne Götürdü?.**, Ankara, Turhan Kitabevi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dizisi, 1997, s. 3

⁹ Karluk, **a.g.e.**, s.3

¹⁰ Aktaran Karluk, **a.g.e.**, s. 3

¹¹ Ankara Anlaşması,

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=227&icerikID=327&dil=TR>,

10.11.2008

Bu açıklama ile, bir rakip olarak görülen Yunanistan faktörüne işaret edilirken, Türkiye'nin Batı Avrupa'da kurulacak bir birliğin parçası olma arzusu da vurgulanmaktadır.

Türkiye'nin başvurusunun ardından, Topluluk, başvurunun Yunanistan'ınki ile birlikte yürütülmesini kararlaştırmıştır. Topluluk ile Birinci Görüşmeler, 28-30 Eylül 1959 tarihleri arasında "istişari" nitelikte yürütülmüştür. Bu görüşmeler, Türkiye'nin Topluluk ile ilişkilerinin resmen başlaması anlamına gelmiştir.

Birinci dönem görüşmeler 28 Eylül 1959-21 Ekim 1960 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir ve bu görüşmelerde Türkiye, ortaklık ilişkisinin gümrük işbirliği üzerine kurulmasını, birliğin 12-24 yıl içinde gerçekleşmesini, AET organlarında temsil edilmesini, 200 milyon dolarlık bir yardım yapılmasını ve nihai amacının tam üyelik olduğunu Topluluğa iletmiştir. Topluluğun bu konuda Türkiye'ye cevabı, tam üyelikten önce organlara katılmanın söz konusu olmadığı, ancak gümrük birliği için 24 yıllık sürenin kısaltılması talebi olmuştur. Türkiye bu toplantılarda ana hedefini şu şekilde açıklamıştır: "Türkiye'nin nihai amacı, en kısa sürede Ortak Pazar'a katılma olduğuna göre, Topluluk ile entegrasyon bir gümrük birliği niteliğinde olmalıdır"¹²

Onuncu görüşmenin ardından, Türkiye ile AET arasında gümrük birliğine dayanan Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma 25 Haziran 1963 tarihinde Brüksel'de parafe edilmiş ve 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2.2.2. Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması)

Ankara Antlaşması olarak da bilinen Ortaklık Antlaşması, Esas Antlaşma (33 Madde), Geçici Protokol (11 Madde), Mali Protokol (9 Madde), Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında verilen mektuplardan oluşmaktadır ve Türkiye ile AET

¹² Karluk, a.g.e., s. 9

arasında bir Ortaklık kurmaktadır. Antlaşmaya ayrıca, bir adet Niyet Bildirisi, iki adet yorum bildirisi ve F. Alman Hükümeti'ne ait iki bildiri eklenmiştir.

“Bu anlaşma, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta ve yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktadır. Bir diğer deyişle, Anlaşma'nın fesih hükmü yoktur. Bu nedenle, Anlaşma, taraflardan biri aksi tutum içine girmediği sürece amaçları gerçekleşene kadar yürürlükte kalacaktır”¹³

“Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir”¹⁴

Madde 2/2'de, bu amaçlara ulaşabilmek için taraflar arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulması öngörülmekte, bunun için süreç üç aşamalı bir takvime bağlanmaktadır. Bu aşamalar; 5 sürece ve 10 yıla çıkarılabilecek bir Hazırlık Dönemi, 12 yıl sürece ve bazı istisnalarla 22 yıla çıkarılabilecek bir Geçiş Dönemi ve tam üyeliğin şartlarının müzakere edileceği bir Son Dönem'den oluşmaktadır.

Antlaşmaya ek olarak iki Protokol, ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde AT'nin tek taraflı olarak Türkiye'ye tanıdığı ticari ve mali ayrıcalıkları tanımlamaktadır. Geçici Protokol (Protokol No 1) Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık) ile ilgili olarak AT'nin tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir. 2 nolu Mali Protokol ise, Antlaşma'nın üçüncü maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesini sağlayacak AET Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'lük kredi ile ilişkilidir ve kredinin uygulama esaslarını içermektedir.

¹³ Manisalı, **Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, s. 38

¹⁴ Ankara Antlaşması, Madde 2/1,

<http://www.tobb.org.tr/abm/mevzuatvedokumanlar/ankaraanlasmasi.doc>, 20.01.2009

Ortaklık ilişkisi ile ilgili ayrıntıların, daha sonra imzalanacak ve Ankara Antlaşması'nın ayrılmaz parçaları olarak kabul edilecek protokollerle tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.

2.2.2.1. Ankara Antlaşması'nın Kurulmasını Öngördüğü Organlar

Ankara Antlaşması, ortaklık sürecinin uygulanması ve gelişmesini sağlamak amacıyla bazı organlar kurulmasını öngörmüştür. Bu organlar; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu ve Gümrük İşbirliği Komitesi ve Gümrük Birliği Ortak Komitesi'dir. Bu organlar, Antlaşma'nın 6. maddesinde öngörülen “ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gittikçe gelişmesini sağlamak için Tarafların bir Ortaklık Konseyi teşkil etmeleri”¹⁵ ve 24. maddesinde öngörülen Ortaklık Konseyi'nin “görevlerinde kendisine yardımcı olabilecek her komiteyi”¹⁶ kurabileceği hükümleriyle oluşturulmuştur. Bu organlara dair özet bilgi aşağıda yer almaktadır.

Ortaklık Konseyi, gümrük birliğinin gelişen şekilde yerleşmesi ve ortaklığın iyi işlemesi hedefiyle Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluğunkine yakınlaştırılmasını ve gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlamak için, Antlaşma kapsamına giren alanlara ilişkin hükümlerin uygulama koşul, usul, sıra ve sürelerini ve yararlı görülecek her türlü korunma kurallarını tesbit etmek üzere kurulmuştur. Konsey, Antlaşma'nın amaçları doğrultusunda karar alma yetkisine sahiptir. Konsey'in ayrıca tavsiyelerde de bulunabileceği belirtilmiştir. Konsey'in karar alma yetkisi, özellikle geçiş dönemi sürecinde arttırılmaktadır. Hazırlık dönemi boyunca ağırlıklı olarak görüş alışverişinin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Ortaklık Konseyi aynı zamanda antlaşmanın hedefleri doğrultusunda ortaklık rejiminin sonuçlarını belli aralıklarla incelemekle yükümlüdür. Buna ek olarak, Konsey, antlaşma çerçevesinde, Türkiye'yi, Topluluğu veya Topluluk üyesi bir devleti ilgilendiren her türlü anlaşmazlığı gündeme getirebilir. Konsey, konuyu karar

¹⁵ Ankara Antlaşması, <http://www.tobb.org.tr/abm/mevzuatvedokumanlar/ankaraanlasmasi.doc>, 10.11.2008

¹⁶ a.g.a.

yoluyla çözebilir, ya da Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na ya da başka bir yargı merciine götürmeyi kararlaştırabilir.

Ortaklık Konseyi, bir yandan Türk Hükümeti temsilcilerinden, öte yandan, AET Konseyi ile Komisyonu ve üye ülke hükümetlerinin temsilcilerinden oluşmaktadır. Ortaklık Konseyi Başkanlığı, altışar aylık süreler için Türkiye ile Topluluk temsilcilerinden biri tarafından, sıra ile yürütülür. Konsey, kararlarını oybirliği ile alır. Türkiye'nin ve Topluluk tarafının birer oyları vardır. Ortaklık Konseyi, iç tüzüğü gereğince, en az altı ayda bir defa Bakanlar düzeyinde toplanır. Bu oturumlar dışında Konsey, anılan Konsey üyelerinin temsilcileri düzeyinde bir araya gelir.

Ortaklık Konseyi, yukarıda açıklanmış bulunan yapısı ve yetkileri çerçevesinde, Türkiye-AET ilişkilerinin şekillendirilmesi ve yönlendirilmesi bakımından en etkin kuruluş olarak, siyasi konularda olduğu kadar, ekonomik ve ticari ilişkilerde de önem taşımaktadır.

Konsey, yukarıda belirtildiği gibi kendisine yardım edilebilecek konularda komite oluşturma yetkisine sahiptir. Bu yetkiyle, Konsey, 1964 yılında aldığı kararla Ortaklık Komitesi'ni, 1965 yılında aldığı kararla Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu'nu ve 1969 yılında aldığı kararla Gümrük İşbirliği Komitesi'ni, 1995 yılında aldığı kararla Gümrük Birliği Ortak Komitesi'ni kurmuştur.

Ortaklık Komitesi, Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı kararı ile kurulmuş ve Konsey'e yardımcı olması öngörülmüş bir organdır. Görevi, Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamak ve Ortaklık Konseyi'nin talimatlarına uygun olarak Ortaklık ilişkisiyle ilgili teknik sorunlar üzerine inceleme yapmaktır. Bu komite teknisyenlerden oluşmaktadır. Hazırlanan raporlar, doğrudan Ortaklık Konseyi'ne sunulmaktadır.

Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu, Ankara Antlaşması'nın 27. maddesi uyarınca oluşturulmuş ve 14 Mayıs 1965 tarihli Avrupa Parlamentosu

kararı, 22 Haziran 1965 tarihli TBMM kararı, 14 Temmuz 1965 tarihli Cumhuriyet Senatosu kararları ve 27 Temmuz 1965 tarihli 1/65 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na dayanarak kurulmuştur ve ortaklığı demokratik denetim organı olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Komisyon, TBMM ve Avrupa Parlamentosu'ndan 18'er üye olmak üzere toplam 36 üyeden oluşmakta ve yılda 2 kere toplanmaktadır. Görevi, Ortaklık Konseyi tarafından hazırlanan yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve ortaklığa ilişkin görüş alışverişinde ve tavsiyelerde bulunmaktır.

Gümrük İşbirliği Komitesi, Ankara Antlaşması'nın, Ortaklık Konseyi'ne, kendisine yardımcı olabilecek her komiteyi kurma yetkisi veren 24. maddesi uyarınca Ortaklık Konseyinin 15 Aralık 1969 tarihinde aldığı 2/69 karar ile kurulmuştur. Komite, ilk toplantısını 1979 yılında gerçekleştirmiş, 1982 yılında yaptığı dokuzuncu toplantıdan sonra, Ortaklık sürecinin dondurulması nedeniyle onuncu toplantısını 1992 yılında gerçekleştirmiş ve bu tarihten itibaren düzenli olarak toplanmıştır. Komite, gümrük birliğinin tamamlanması sürecinde gümrüklerle ilgili teknik hususları ele alarak Ortaklık Konseyi'ne yardım etmektedir. 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasının ardından, Komite, görev alanı içerisinde karşılaşılan teknik sorunların ele alınıp çözümler arandığı bir zemin halini almıştır.

Komitenin temel görevi, Ortaklık Anlaşması'nın gümrükle ilgili hükümlerinin doğru ve düzenli bir biçimde uygulanması için taraflar arasında idari işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Komitesi'nin gümrük alanında kendisine tevdi edebileceği her türlü görevi yürütmektir.

1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi kararı ile, Topluluk Gümrük Kodu ve Uygulama Yönetmeliği ile düzenlenen bazı alanlarda mevzuat uyumunun

¹⁷ Katma Protokol,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=252&icerikID=355&dil=TR>,
10.11.2008

sağlanması ve ilgili hükümlerin uygulanması için gerekli tedbirlerin alınması sorumluluğunu üstlenmiştir.

Komite, üye devletlerin gümrük uzmanları ve Komisyon servislerinin gümrük sorunları ile ilgili memurları ile Türk gümrük uzmanlarından oluşmaktadır.

Gümrük Birliği Ortak Komitesi, 1/1995 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile, gümrük birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda Türk mevzuatının Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesi doğrultusunda, bu ilkeyi hayata geçirmek için kurulmuştur. Komite tarafların temsilcilerinden oluşmaktadır. Başlıca ilgi alanı teknik konular olarak belirlenmiştir. Komite, bilgi ve görüş alışverişini yönlendirmekte, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmakta ve gümrük birliğinin doğru işleyişini sağlamak amacıyla görüş bildirmektedir. Komiteye, yeni bir mevzuat yaratmayacak ve Topluluk mevzuatında değişiklik oluşturmayacak teknik kararları alma yetkisi verilmiştir. Komitenin temel işlevi, Türkiye'nin gümrük birliğinin işleyişini doğrudan ilgilendiren konularda, mevzuat uyumu ilkesine bağlı kalmasına dönük bir danışma prosedürünün oluşturulmasıdır. Temel amaç, mevzuat ve uygulamalar arasındaki fark ve çelişkilerin, malların serbest dolaşımı ilkesini etkilemesini, ticarete sapma meydana getirmesini ve ekonomik sorunlara yol açmasını engellemektir. Komitenin ayda bir düzenli olarak toplanması öngörülmüştür, ancak bu periyod düzenli olarak sağlanabilmiş değildir.

2.2.2.2. Ankara Antlaşması'nın Dönemleri

Ankara Antlaşması, AB'ye tam üyelik sürecinin, Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem olmak üzere üç döneme ayrılmasını öngörmektedir.

Hazırlık Dönemi, Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlamıştır. 5 ilâ 10 yıl sürmesi öngörülen Hazırlık Dönemi, öngörüldüğü şekilde 10 yıl sürmüştür. Bu süreçte, özetle Türkiye'nin ekonomisini güçlendirmesi ve AET'nin bu konuda Türkiye'ye yardımcı olması hedeflenmektedir. 1967 yılında Türkiye'nin

talebi üzerine bir sonraki döneme geçmek için Topluluk ile müzakerelere başlanmış ve 23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol imzalanmıştır. Katma Protokol'ün üye ülkelerin onayından geçme sürecinin uzaması ile, protokolün ticari hükümleri Geçici Antlaşma'nın imzalanmasıyla 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Geçici Antlaşma ile gümrük indirimlerinin gerçekleştirilmesine yönelik Topluluk yükümlülükleri yürürlüğe girmiş, Katma Protokol'ün 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesi ile Geçiş Dönemi hukuken başlamıştır. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi sonucu, gümrük indirimlerinin gerçekleştirilmesine yönelik Türkiye'nin yükümlülükleri de başlamıştır.

Hazırlık dönemi, Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ve 1 Ocak 1973 tarihinde onaylanmasıyla, hukuken sona ermiş ve Türkiye, Geçiş Dönemi'ne girmiştir. Bu dönemin işleyişi Katma Protokol'ün hükümleriyle belirlenmiştir. Katma Protokol'de ve Ankara Antlaşması'nda bu dönemin 12 ilâ 22 yıl sürmesi öngörülmüştür.

Protokol, Toplulukla Türkiye arasında işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin yanı sıra sanayi ürünlerinin serbest dolaşımı için geçiş dönemini de düzenlemektedir. Katma Protokolle, tarımsal ürünlerin, Toplulukla Türkiye arasında serbest dolaşımı ve Türkiye'nin Topluluğun ortak tarım politikasına 22 yıllık dönemde kademeli olarak uyumu da öngörülmüştür. Buna ek olarak, geçiş dönemi sonunda Ankara Antlaşması'nda da belirtildiği üzere Türkiye ile AET arasında bir Gümrük Birliği oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, bazı istisnalar dışında, Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünlerine uygulanan bütün gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları, Topluluk tarafından tek taraflı olarak kaldırılmıştır. Ayrıca Türkiye, tarife kotalarının limitleri dahilinde belirli tarımsal ürünlere uygulanan gümrük vergilerindeki indirimden de yararlanmıştır.

Katma Protokolle birlikte Topluluk'un altına girdiği yükümlülükler şunlardır: Topluluk, Türkiye çıkışlı sanayi mallarına uyguladığı bütün gümrük vergilerini,

Protokol'ün ticari hükümlerinin yürürlüğe girdiği bazı istisnalar¹⁸ dışında sınırlamıştır. Bu durum, Türkiye için küçümsenmeyecek bir taviz rejimi olarak değerlendirilmektedir.¹⁹

Katma Protokolle birlikte, Türkiye'nin altına girdiği ana yükümlülük, 12 yılda kademeli olarak, Topluluğun sanayi ürünlerine uygulanan bütün gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaktır. Bu sanayi ürünlerine AKÇT ve EURATOM ürünleri dahil edilmemiştir. 12 yılda gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılacağı sanayi dalları, dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen ya da Türkiye'de kurulması mümkün olmayan sanayi dalları olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin daha az rekabet edebildiği malların üretimi ile ilgili olarak, çocuk sanayilerin gelişmesine imkan vermek amacıyla,²⁰ Katma Protokol'ün 3 nolu ekinde belirlenen makine mühendisliği malları, tarım ve elektrik makinaları, taşıt araçları gibi maddelerin gümrük vergileri için bu dönem 22 yıla çıkarılmıştır.

Katma Protokol, Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum konusunda da çeşitli düzenlemeler getirmiştir. Katma Protokol'ün 17. ve 18. maddelerinde Türkiye'nin 12 ve 22 yıllık süreler sonunda OGT'ye uyum sağlaması öngörülmüştür. Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarih açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bu tarife uyumu oldukça sorunlu bir konu olarak gündeme gelmiştir. O dönemde AET'nin OGT ortalaması %7 iken, Türkiye'nin gümrük tarifeleri ortalaması %40-50'dir.

Katma Protokol, ayrıca kotaların kaldırılmasını öngörmüştür. Kotaların kesin bir koruma sağladığı düşünüldüğünde, bu konunun gümrük vergilerinin indirilmesinden daha önemli bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin, ithalatta tam bir liberalizasyona gitmesi ve kademeli olarak kota uygulamasını kaldırması öngörülmüştür. Bu açıdan mevcut kotalar ve koruyucu önlemler dışında yeni kota konulmaması kabul edilmiştir.

¹⁸ Bu istisnalar; bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün veya ince hayvan kılından yapılan makine dokuma halılarıdır.

¹⁹ Karluk, **a.g.e.**, s. 35

²⁰ Karluk, **a.g.e.**, s. 36

Katma Protokol’de ayrıca, ihracat miktar kısıtlamaları ile ihracat vergilerinin kaldırılması ve tekellerin düzenlenmesi ile ilgili maddeler bulunmaktadır.

Buna ek olarak, Protokol, Türk göçmen işçilerin ve ailelerinin AT içinde dolaşım özgürlüğü ile ilgili madde, düzenleme ve eğilimler de içermektedir. Ayrıca, hem Türkiye’de hem de Toplulukta ekonomik zorluklar olması halinde uygulanabilecek koruyucu önlem maddeleri de bulunmaktadır.

Katma Protokol, 1970’lerin ikinci yarısına kadar düzgün olarak işlemiştir²¹. Türkiye, 1 Ocak 1973 ve 1 Ocak 1976’da yükümlülüklerine uygun olarak, AET’den yapılan ithalata uygulanan gümrük vergilerinde ilk iki indirimi gerçekleştirmiştir. Bu indirimler, 12 yıllık mallar listesinde %20 ve 22 yıllık mallar listesinde %10’luk bir indirimi kapsamaktadır.

1978 yılında, Türkiye yeni indirimler yapamayacağını bildirmiş, 1970’lerin sonunda Topluluk ve Türkiye’de bir resesyon dönemi başlamış, petrol krizinin ardından Topluluğa üye ülkeler koruyucu ekonomi politikalarını kabul etmişlerdir²². Türkiye’de aynı dönemde ithal ikameci politikalarını sürdürmüş ve bu tablo, Toplulukla ilişkileri yavaşlatmıştır. Bu dönemde, ilk kez belirli Türk orijinli ürünler, özellikle de tekstil ürünleri anti-damping soruşturmalarına ve gümrük resimlerine konu olmuştur.

1978 yılında Türkiye’nin yükümlülüklerin beş yıl süreyle ertelenmesi ve ek mali yardım talebi, sadece erteleme talebinin kabul edilmesiyle sonuçlanmış, bunun sonucu olarak 1979 yılında Türkiye-AET ilişkileri dondurulmuştur. 1979 yılı sonunda, hükümet değişikliği sonucu, ilişkiler yeniden başlatılmak istense de, 12 Eylül 1980 yılında Türkiye’de gerçekleşen askeri darbe, ilişkilerin yeniden 6 yıl süreyle dondurulması kararına yol açmıştır.

²¹ **Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi’ne Muhtemel Etkileri**, Vakıfbank ve TESAV ortak yayını, (Vakıfbank Araştırma Dizisi No:1), Ankara, 1995, s. 36

²² **Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi’ne Muhtemel Etkileri**, s. 36

İlişkilerin dondurulduğu 6 yıl boyunca, AT, ticaretle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmiş, ancak mali yardımları kesmiştir. 1986 yılında, askeri yönetimden sivil yönetime geçilmesiyle ilişkilerin yeniden tesis edilmesine başlanmıştır.

İlişkilerin yeniden tesis edilmeye başlanmasının ardından Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde, Roma Antlaşması'nın 237, AKÇT Antlaşması'nın 98 ve EURATOM Antlaşması'nın 205. maddelerine dayanarak tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvurunun ardından, Avrupa Komisyonu, 18 Aralık 1989 tarihinde görüşünü ve 6 Haziran 1990 tarihinde konuyla ilgili bir öneri paketini Ortaklık Konseyi'ne sunmuştur. Komisyonun görüşünde özetle; Topluluğun yeni katılım müzakerelerine girmesinin uygun olmadığı, Türkiye'nin mevcut ekonomik ve politik durumunun katılım müzakerelerine başlanmasına elverişli olmadığı, Topluluğun, Türkiye ile işbirliğini sürdürmesi gerektiği ve Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmek ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomik modernleşme sürecini en kısa sürede tamamlamasına yardım etmede temel bir çıkarı bulunduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede komisyon Türkiye'nin "iki tarafın karşılıklı bağımlılık ve bütünleşmesinin güçlendirilmesi imkanını sağlayacak" bir dizi önlem almasını tavsiye etmiştir. Bu önlemler özetle; gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin canlandırılması ve yoğunlaştırılması, sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi, siyasi ve kültürel bağların derinleştirilmesidir.

Önerilerde vurgulanan gümrük birliğinin tesis edilmesi süreci, özellikle Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun ardından işleyen işbirliği süreciyle hızlanmış ve Türkiye'nin 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülükleri yerine getireceğini beyan etmesinin ardından ivme kazanmıştır. Bu çerçevede alınan önlem ve atılan adımlar sonucunda 1995 yılında, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye ile Topluluk arasında Gümrük Birliği kurulmuştur. Bu karar ile birlikte, Ankara Antlaşması'nda öngörülen Geçiş Dönemi tamamlanmış ve Son Dönem'e geçilmiştir.

6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 1. maddesinde belirtildiği şekliyle, (Ortaklık Konseyi) "Ankara Anlaşması ile Katma ve Tamamlayıcı Protokollerin hükümleri saklı kalmak kaydıyla... Ankara Anlaşması'nın 2. ve 5. maddelerinde öngörülen Gümrük Birliği'nin son döneminin uygulamaya konmasına ilişkin kuralları belirlemektedir."²³ Ortaklık Konseyi kararıyla birlikte Geçiş Dönemi tamamlanmış ve Son Dönem başlamıştır.

Gümrük Birliği Kararı, Ortaklık Anlaşmaları'nda öngörülenden daha kapsamlı bir düzenleme içermektedir²⁴.

Karar, 66 madde, bazı maddelere ilişkin ortak ya da tek taraflı 17 bildirim ve 10 ekten oluşmaktadır.

6 Mart'ta düzenlenen toplantıda, bu karara ek olarak, taraflar arasında ilişkilerin Ortaklık Anlaşması'nın öngörmediği alanlarda da güçlendirilmesini amaçlayan bir İlke Kararı, Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı, 1 Ocak 2001 tarihine kadar Ortak Gümrük Tarifesi'nin üzerinde vergi uygulayacağı hassas ürünleri içeren 2/95 sayılı Karar ile Türk ekonomisinin Gümrük Birliği'ne bağlı olarak geçireceği değişiklikler esnasında ihtiyaç duyacağı mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen Topluluk Deklarasyonu kabul edilmiştir.

2/95 sayılı Karar kapsamında, ağırlıklı olarak, otomotiv sanayi ürünleri, deri ve köseleden bazı eşyalar, ayakkabı ve aksamı, porselen ve seramikten bazı sofa ve mutfak eşyası ve mobilya için, Türkiye'nin 1 Ocak 2001 tarihine kadar Topluluk Ortak Gümrük Tarifesi üzerinde vergi uygulayabilmesine imkan tanınmıştır.

Ortaklığın geliştirilmesine ilişkin İlke Kararı'nda; sanayi, enerji, ulaştırma, telekomünikasyon, çevre, bilim, istatistik, adalet ve içişleri, kültür, tüketicinin korunması, enformasyon alanlarında işbirliği; Türkiye'nin Trans-Avrupa

²³ "Türkiye-AB Arasında Gümrük Birliği'ni Tesis Eden 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı", (çevirimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/1-95.pdf>, 21.08.2009

²⁴ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, Eylül 2007, s. 314

Şebekeleri'ne katılımı; AKÇT ürünlerinin serbest dolaşımına ilişkin müzakerelerin 1995 yılı içinde tamamlanması; Gümrük Birliği için elverişli makro-ekonomik koşulların yaratılabilmesi amacıyla makro ekonomik diyalogun başlatılması; tarım ürünlerinde karşılıklı taviz müzakerelerinin 1995 yılı içinde tamamlanması; AB'deki Türk işçileri konusunda sürekli diyalogun tesisi konuları yer almaktadır.

Mali yardım konusundaki Topluluk Deklarasyonu ise, Türk ekonomisinin Gümrük Birliği çerçevesinde geçireceği değişikliğe bağlı olarak ortaya çıkabilecek ihtiyaçlarını karşılamak ve taraflar arasındaki gelişme farkını azaltmak amacıyla, Topluluğun önümüzdeki dönemde Türkiye'ye sağlayacağı mali yardımın ve işbirliğinin çerçevesini belirlemektedir.

1/95 sayılı karar, çeşitli bölüm başlıkları altında Gümrük Birliği'nin tamamlanması ve işleyişine dair hükümleri içermektedir.

Bu konuda ele alınan başlıklar; malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası, Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim, gümrüklere ilişkin hükümler, Türkiye'nin Topluluk Ortak Gümrük Kodu'na uyumu ve karşılıklı idari işbirliği, mevzuat uyumu, kamu alımları, vergilendirme, kurumsal hükümler, uyuşmazlıkların çözümü, genel ve son hükümlerdir.

Bu konuda özellikle Malların Serbest Dolaşımı ve Ticaret Politikası ile, Mevzuat Uyumu konuları önem taşımaktadır. Malların Serbest Dolaşımı konusunda şu konularla ilgili kararlar alınmıştır:

- Gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili vergi ve tedbirlerin kaldırılması,
- Ticarete teknik engellerin kaldırılması,
- Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi,
- Hassas ürünler,

- Topluluğun tercihli rejimlerinin Türkiye tarafından üstlenilmesi,
- İşlenmiş tarım ürünleri ithalatında uygulanacak sisteme ilişkin mevzuat

Mevzuat Uyumu konusuyla ilgili olarak ise şu konularla ilgili kararlar alınmıştır:

- Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması,
- Rekabet kuralları ve mevzuat yakınlaştırılması,
- Devlet yardımları
- Tekeller,
- Ticari korunma araçları

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmış, Karar'da öngörüldüğü şekliyle 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ile Topluluk arasında Gümrük Birliği'ni kuran ve Son Dönem'i başlatan karar sonucu, sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinin Topluluk içerisinde serbest dolaşımı onaylanmıştır. Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hızlı bir uyum süreci başlamıştır.

Türkiye ile AB arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile kurulan ve nihai hedefi tam üyelik olan ortaklık ilişkisi, 1/95 sayılı Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin Ortaklık Konseyi Kararı ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Gümrük Birliği'nin tamamlanmasının ardından, 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyeliği konusunda önemli adımlar atılmış, Helsinki Zirvesi'nin ardından yoğun bir süreç başlamıştır. Bu süreç Katılım Ortaklığı belgeleri, değerlendirme raporları, ilerleme raporları, ulusal programlar gibi katkılarla yoğun bir gelişim sürecine girmiş, bu sürecin sonunda Türkiye, 16-17 Aralık 2004 Brüksel Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda kararlaştırıldığı üzere 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakereleri başlatılmıştır. Müzakere süreci bugün de devam etmektedir. Türkiye'nin tam üyelik aşamasına nasıl ve ne şekilde ulaşacağı, tam üyeliğin muhtemel sonuçları çok çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Ancak müzakere süreci, oldukça ayrıntılı ve karmaşık bir süreçtir ve çeşitli vesilelerle

kesintiye uğramakta ya da hızlanmaktadır. Bu sürecin değerlendirilmesi, bu çalışmanın ilgi alanı ve kapsamını aşmaktadır.

3. GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASINDA TÜRKİYE’DE İMALAT SANAYİ

Bu bölümde, Türkiye imalat sanayinin bütününe ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu amaçla, Türkiye’de imalat sanayinin yeri ve önemi ile yıllar içindeki seyri, aşağıdaki göstergeler yardımıyla analiz edilecektir.

Kullanılacak Göstergeler

- GSMH, sanayi üretimi ve imalat sanayi üretimi
- Dış ticaret göstergeleri (İthalat, İhracat, Dış Ticaret Dengesi, Dış Ticaret Hacmi, İthalatın İhracatı Karşılama Oranı)
- İstihdam, Üretim, Katma Değer, Sabit Sermaye Yatırımları, Verimlilik ve Kapasite Kullanımı

Analiz sırasında ISIC Rev. 3 sınıflandırması kullanılacaktır. Bu sınıflandırma, Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından hazırlanan ve tüm dünyada kullanılması önerilen ekonomik faaliyetlerin sınıflamasıdır.¹ Sınıflandırmaya göre, imalat sanayi 2’li düzeyde 22 alt sektörden oluşmaktadır.²

Yapılacak analiz sırasında, “GSMH, sanayi ve imalat sanayi üretimi” başlığı altında yapılacak değerlendirmede, 1980-2006 dönemi için TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) tablolarından yararlanılmış, veriler DPT (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı) istatistikleriyle de karşılaştırılmıştır. Değerlendirme için, veriler yıllık ortalama USD (ABD Doları) kurundan yararlanılarak USD bazında yeniden hesaplanmıştır.

“Dış Ticaret Göstergeleri” başlığı altında yapılacak değerlendirme için 1989-2006 dönemi için ISIC Rev. 3 sınıflandırması çerçevesinde oluşturulmuş ithalat ve ihracat ile ilgili tablolardan yararlanılmış, veriler DPT ve DTM (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı) istatistikleriyle karşılaştırılmıştır. İthalat ve ihracat verilerinden

¹ Türkiye İstatistik Kurumu Sınıflama Sunucusu, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumListeAction.do?turId=1&turAdi=%201.%20Faaliyet%20S%C4%B1n%C4%B1flamalar%C4%B1&guncel=Y>, 05.04.2009

² ISIC Rev. 3 sınıflandırmasına göre 2’li, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörler için bkz. Ek 1

yola çıkılarak, Dış Ticaret Dengesi ve Dış Ticaret Hacmi değerleri hesaplanmış ve imalat sanayinin bu göstergeler çerçevesinde, dış ticaretimizdeki yeri çeşitli oranlar yoluyla ele alınmıştır. Buna ek olarak, TÜİK verilerinden yararlanılarak Türkiye'nin AB(15) ve AB(27) ülkeleri ile olan dış ticaretindeki değişim, 1996-2006 dönemi için değerlendirilmiştir. Ayrıca dış ticaret verileri, 1996-2008 dönemi için, DPT'nin üretim sınıflandırmasına paralel olarak ve ISIC Rev. 3 sınıflandırması temelinde, “genellikle tüketim malları”, “genellikle yatırım malları” ve “genellikle ara malları” üreten sektörler olarak değerlendirilmiştir.³ Son olarak dış ticaret verileri ISIC Rev. 3 sınıflandırması temelinde OECD tarafından hazırlanmış Teknoloji Düzeylerine Göre Sektörler sınıflamasına göre, “yüksek teknoloji”, “orta üst teknoloji”, “orta alt teknoloji”, “düşük teknoloji” olarak gruplandırılmış, sektörde kullanılan teknoloji düzeyi bakımından değerlendirilmiştir.⁴ DPT ve OECD'nin sınıflandırmalarının ISIC Rev. 3 sınıflandırması için karşılıkları EKLER bölümünde yer almaktadır.⁵

“İstihdam, Üretim, Katma Değer, SSY, Verimlilik ve Kapasite Kullanımı” başlığı altında yapılacak değerlendirmede, istihdam için ISIC Rev. 3 çerçevesinde oluşturulmuş 1988-2006 dönemini kapsayan TÜİK verileri ve yine TÜİK tarafından yayınlanan İstihdam Endeksi (imalat sanayinde çalışanlar endeksi) verileri, sanayi üretim endeksi için yine ISIC Rev. 3 çerçevesinde oluşturulmuş 1987-2007 dönemini kapsayan TÜİK verileri, Katma Değer ve SSY için 1980-2005 dönemini kapsayan DPT verileri, verimlilik endeksi (imalat sanayinde çalışan başına kısmi verimlilik endeksi) için 1988-2006 dönemini kapsayan TÜİK verileri ve Kapasite Kullanım Oranı (KKO) için 1988-2007 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. TÜİK verileri için, TÜİK tarafından yayınlanan istatistik yıllıklarından⁶, 1923-2007 dönemini kapsayan İstatistiki Göstergeler adlı yayından⁷ ve TÜİK resmi internet sitesinde yer alan Veri Tabanı bölümünden⁸ yararlanılmıştır. DPT verileri için, DPT resmi internet

³ Zafer Yükseler, Ercan Türkan, **Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar**, İstanbul, TÜSİAD, Şubat 2008, s.24

⁴ A. Suut Doğruel, Fatma Doğruel, **Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış**, TÜSİAD, 2008, s. 52

⁵ Bkz. Ek 2 ve Ek 3

⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Yıllıkları**

⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, **TÜİK İstatistiki Göstergeler (1923-2007)**, Ankara, TÜİK Yayınları, 2008

⁸ TÜİK İnternet Veri Tabanı, <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>, 10.06.2009

sitesinde yer alan Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006)⁹ verilerinden yararlanılmıştır. DTM verileri için, DTM resmi internet sitesinde yer alan Dış Ticaret Görünümü ve İstatistikler bölümünden¹⁰ yararlanılmıştır. Ayrıca, zaman zaman veriler arasındaki tutarlılığı ölçmek için, TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) EVDS (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi) sisteminden de yararlanılmıştır.¹¹

Verilerin dönem aralığı, mümkün olduğunca 1996 yılı öncesi verileri kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Ancak, özellikle çalışmada kullanılan ISIC Rev. 3 sınıflandırması ile ilgili verilere ulaşma sıkıntısının ve TÜİK tarafından derlenen sanayi verilerinde zaman zaman çeşitli değişikliklere gidilmesinin de etkisiyle, dönem başlangıcı çeşitli göstergeler için farklılık göstermektedir. Kullanılan verilerin temel kaynağını oluşturan TÜİK, veri sunumunda zaman zaman kullandığı sınıflandırma sistemini değiştirmekte, yeterli ayrıntıda verinin olmaması durumunda, geriye dönük olarak verilerin hesaplanmasında zorluklar yaşanmaktadır.¹²

3.3. İmalat Sanayinin Önemi ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri

İmalat sanayinin ekonomi içindeki yeri, bir ülkenin gelişme sürecinde en temel gösterge olarak görülmektedir.¹³ Weiss, “imalat sektörü(nün) hızlı verimlilik büyümesi, dinamik artan ölçeğe göre getiri, hızlı teknolojik değişme ve birçok dinamik dışsallıklar ile ‘büyümenin motoru’ özelliklerini sergile(diğini)” belirtmektedir.¹⁴ Rodrik ise, hızla büyüyen ülkelerin geniş imalat sanayisine sahip ülkeler olduğunu söylemektedir.¹⁵ İmalat sanayinin gelişmekte olan ülkelerde

⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2006”, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?IcerikRef=1678&WorkArea=ctl39>, 21.07.2009

¹⁰ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Dış Ticaret Görünümü ve İstatistikler”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&yayinid=1115&icerikid=1224&from=home>, 27.07.2009

¹¹ T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), <http://evds.tcmb.gov.tr/>, 05.08.2009

¹² Sınıflandırma ile ilgili sorunlar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. A. Suut Doğruel ve Fatma Doğruel, “Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış”, TÜSİAD, 2008, s.50

¹³ Doğruel, s.37

¹⁴ J. Weiss, **Industry in Developing Countries, Theory, Policy and Evidence**, Routledge, London, 1988’den aktaran Doğruel s.37

¹⁵ Dani Rodrik, “Industrial Development: Stylized Facts and Policies”, Harvard University, John F. Kennedy School of Government, 2006, <http://www.ksg.harvard.edu/rodrik/>, 07.02.2009

“lokomotif” rolü oynadığı düşünülmektedir¹⁶. Buna ek olarak, imalat sanayinin izlediği seyir, ülkenin gelişim düzeyi açısından da bir gösterge olarak görülmektedir. Özellikle küreselleşme süreci ile birlikte gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan “sanayisizleşme(deindustrialization)” sürecinin, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri de erken bir sürece soktuğu, imalat sanayinin ekonomi içindeki payının erken bir düşüş sürecine girme eğilimi taşıdığı ve mevcut imalat sanayi büyüme trendinin korunması gerektiği söylenmekte, imalat sanayinin gelişimi bu açıdan da önemli bir gösterge olmaktadır.¹⁷

İmalat sanayi, Türkiye’de üretim ve dış ticaretin önemli bir bölümünü kapsamakta, özellikle “sanayileşme” hedefinin uzun yıllardan beri gündemde olduğu ülkemizde, pek çok çalışmanın konusu olmaktadır. İmalat sanayi, yukarıda bahsettiğimiz “sanayisizleşme” tartışmaları açısından da önemini korumakta, imalat sanayimizin yapısal bir dönüşüm yaşadığı, giderek daha az istihdam yaratarak henüz olgunlaşmamış “sanayisizleşme” sürecine doğru yol aldığı belirtilmekte¹⁸ ve sanayileşmeden sanayisizleşmenin mümkün olup olmadığı tartışmaları gündeme gelmektedir.¹⁹

İmalat sanayi, Gümrük Birliği sürecinin ardından, bölgesel entegrasyonun parçası olmaya çalışan Türkiye’nin, sanayileşme başlığında yaşadığı ve yaşayacağı muhtemel ve mevcut dönüşümlerin yönü konusunda da tartışma konusu olmuştur.

Bu başlıkta, imalat sanayinin Türkiye ekonomisindeki yeri çeşitli göstergeler yardımıyla ele alınacak, bu göstergelerin yıllar içindeki değişiminden yola çıkılarak, Gümrük Birliği sonrasında imalat sanayinin genelinde yapısal bir dönüşümün olup olmadığı ve varsa hangi başlıklarda bu tür bir dönüşümün gerçekleştiği konusuna yoğunlaşılacaktır.

¹⁶ Ümit İzmen, Alpay Filiztekin, Kamil Yılmaz, **Türkiye’de Büyüme Perspektifleri - Makroekonomik Çerçeve**, Dinamikler/Strateji, İstanbul, TÜSİAD, 2005, s. 94

¹⁷ Doğruel, **a.g.e.**, s. 34

¹⁸ Özgür Tonus, “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan 2007, Sayı 17, Sayfa: 193-214, <http://sbe.dpu.edu.tr/17/193-214.pdf>, 21.12.2008, s.2

¹⁹ Ozgur Tonus ,Ilyas Siklar, “Is It Possible to Deindustrialize before Industrialization? The Turkish Case”, **Journal of Economics**, issue, 2007, syf: 594-611, www.cceol.com, 18.02.2009

3.3.1. GSMH, Sektörler ve Sanayi Üretimi ile Karşılaştırma

Tablo 3.1.1.1. Türkiye’de GSMH, İmalat Sanayi, Sanayi ve Sektörler üretim düzeylerini milyon dolar cinsinden ele almakta ve bunların bir önceki yıla göre yüzde değişimlerini göstermektedir. Grafik 3.1.1.1.de ise bu tablodan yola çıkılarak GSMH, Sektörler, Sanayi ve İmalat Sanayi üretim düzeyleri gösterilmiştir.

Tablo 3.1.1.1.e ve ilgili Grafik 3.1.1.1.e bakıldığında, Türkiye’de imalat sanayinin gelişiminin üretim düzeyi bakımından sanayi sektörüyle paralellik taşıdığı görülmektedir. İmalat sanayi ve sanayi sektörleri ile ilgili göstergeler, tüm sektörler toplamı ve GSMH’nin gelişimiyle paralellik göstermektedir. Aynı şekilde GSMH ve sektörler toplamı da paralel bir gelişim göstermektedir. 1994 ve 1999 ve 2001 kriz yılları, hem imalat sanayinin, hem sanayinin, hem sektörler toplamı hem de GSMH’nin düşüşe geçtiği yıllardır. Ancak, 1994 krizinde imalat sektöründeki gerileme ekonominin genelindeki gerilemeden fazla olurken, 1999 ve 2001 krizlerinde imalat sektöründeki gerileme daha düşük düzeyde kalmıştır. Bu durum, bir ölçüde imalat sektörünün zaman içinde güçlendiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.²⁰ Bu yılların ardından yine bu dört alanda artış gözlemlenmektedir. İmalat sanayinin diğer alanlarla arasında bulunan fark, kriz yılları dışında sürekli olarak artış göstermektedir. Öte yandan, imalat sanayinin ve sanayi sektörünün GSMH ve sektörler toplamı ile karşılaştırıldığında daha istikrarlı bir seyir izlediği, ancak özellikle finansal serbestleşmenin gerçekleştiği 1989 yılı ve sonrasında tüm alanlarda krizlerle birlikte iniş çıkışların daha sık gözlemlendiği söylenebilir. Buna rağmen, kriz dönemlerinin etkisi, şiddeti bakımından sanayi ve imalat sanayinde daha az görülmüştür. Öte yandan, kriz dönemleri dışında, özellikle ekonominin genişleme dönemlerinde, imalat sanayi büyüme oranları, GSMH büyüme oranlarının üzerinde değerler almıştır ve bu açıdan imalat sanayinin, kriz dönemleri dışında ekonominin genel itici gücü olma konumunu koruduğu belirtilmektedir.²¹ Gümrük Birliği sonrası döneme bakıldığında, asıl yükseliş trendinin 2001 krizi döneminde yaşanan küçülmenin ardından gerçekleştiği görülmektedir.

²⁰ Doğruel, **a.g.e.**, s. 63-64

²¹ Doğruel, **a.g.e.**, s. 64

Tablo 3.1.1.1. İmalat Sanayi, Sanayi ve Sektörler Üretimi ile GSMH değerleri ve % değişme *

Yıllar	İmalat Sanayi		Sanayi		Sektörler Toplamı		GSMH	
	Değer **	% değişme ***	Değer **	% değişme ***	Değer **	% değişme ***	Değer **	% değişme ***
1980	11.75	...	13.28	...	61.52	...	69.75	...
1981	13.93	0.19	15.72	0.18	65.41	0.06	72.78	0.04
1982	13.04	-0.06	14.88	-0.05	60.06	-0.08	65.94	-0.09
1983	11.86	-0.09	13.58	-0.09	56.86	-0.05	62.19	-0.06
1984	10.89	-0.08	12.69	-0.07	55.58	-0.02	60.76	-0.02
1985	12.36	0.14	14.67	0.16	62.07	0.12	68.20	0.12
1986	16.94	0.37	19.43	0.32	70.18	0.13	76.46	0.12
1987	19.08	0.13	22.54	0.16	79.48	0.13	87.73	0.15
1988	20.89	0.09	24.54	0.09	83.16	0.05	90.97	0.04
1989	24.80	0.19	29.06	0.18	96.26	0.16	108.68	0.19
1990	33.12	0.34	38.49	0.32	132.61	0.38	152.39	0.40
1991	33.55	0.01	39.22	0.02	130.77	-0.01	152.35	0.00
1992	34.46	0.03	40.80	0.04	136.52	0.04	160.75	0.06
1993	37.58	0.09	44.25	0.08	154.05	0.13	181.99	0.13
1994	28.79	-0.23	34.40	-0.22	113.97	-0.26	131.14	-0.28
1995	38.35	0.33	44.72	0.30	149.85	0.31	171.98	0.31
1996	38.52	0.00	45.84	0.03	160.92	0.07	184.72	0.07
1997	41.12	0.07	48.23	0.05	166.84	0.04	194.36	0.05
1998	38.98	-0.05	46.07	-0.04	175.75	0.05	205.98	0.06
1999	35.57	-0.09	43.09	-0.06	158.33	-0.10	187.66	-0.09
2000	38.32	0.08	46.56	0.08	170.68	0.08	201.46	0.07
2001	30.10	-0.21	37.59	-0.19	124.87	-0.27	144.61	-0.28
2002	37.09	0.23	46.58	0.24	157.99	0.27	182.93	0.27
2003	48.07	0.30	59.36	0.27	204.42	0.29	238.41	0.30
2004	61.61	0.28	75.29	0.27	257.12	0.26	301.64	0.27
2005	75.51	0.23	92.24	0.23	309.25	0.20	362.77	0.20
2006	84.98	0.13	102.90	0.12	348.08	0.13	402.33	0.11
1981-1995 (ortalama)	22.59	0.10	26.39	0.10	94.27	0.07	107.13	0.07
1996-2006 (ortalama)	48.17	0.09	58.52	0.09	203.11	0.09	236.99	0.09

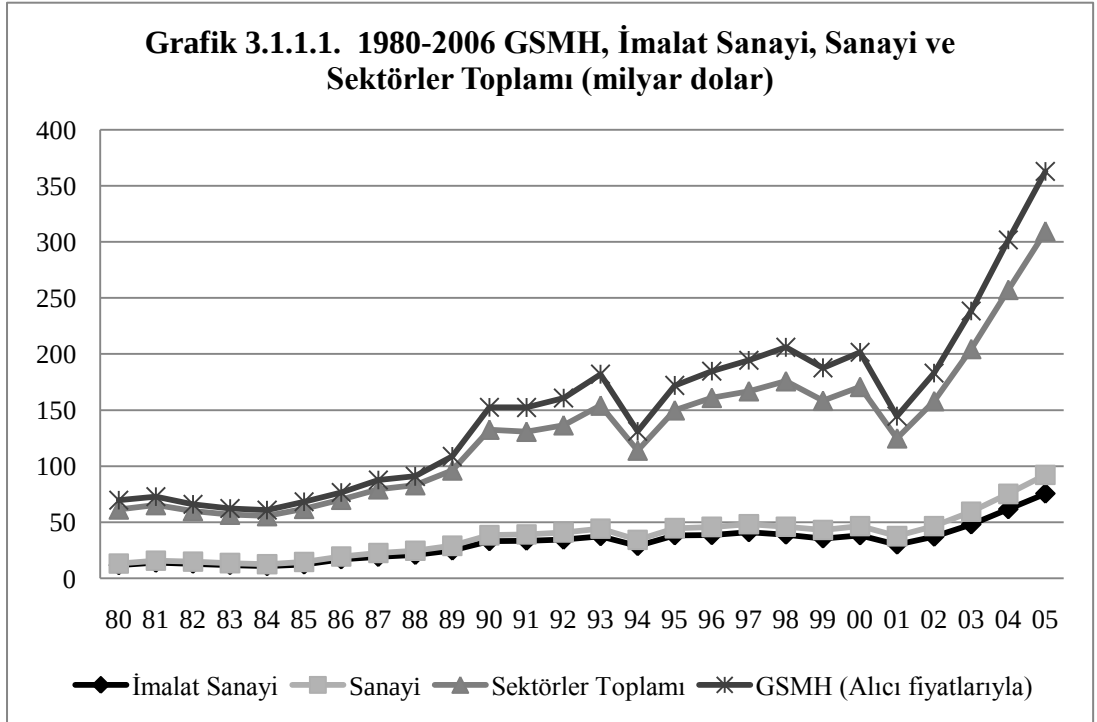
Kaynak:TÜİK İstatistiki Göstergeler (1923-2007), DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006)

* Üretim yoluyla GSMH hesaplamalarından yola çıkılarak ve yıllık ortalama USD kurları kullanılarak hesaplanmıştır.

** (milyar USD)

*** Bir önceki yıla göre % değişme

1980-1995 ve 1996-2006 dönemleri arasında bir karşılaştırma yapıldığında, GSMH ve sektörler toplamında, ilk döneme kıyasla, büyüme oranlarında % 2 düzeyinde bir artış söz konusudur. İmalat sanayi ve sanayi sektörlerinde ise iki dönem karşılaştırıldığında, ilk döneme kıyasla %1 düzeyinde bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu verilerden hareketle, GSMH artışlarının daha çok, imalat sanayi ve sanayi sektörlerinden değil, diğer sektörlerden kaynaklandığı söylenebilir. Sonuç olarak, üretim düzeylerine ve yüzde değişimlere bakıldığında, bir artış trendinin söz konusu olduğu, ancak bunun Gümrük Birliği ile doğrudan ilişkisinin ilk bakışta gözlenmediği söylenebilir.

Tablo 3.1.1.2.de üretim yöntemi ile yapılan GSMH hesaplarının USD cinsinden hesaplanması sonucu oluşturulan veriler yoluyla, 1980-2006 yılları arasında, imalat sanayinin; sanayi üretimi, sektörler toplam üretimi ve GSMH'den aldığı payları ve bunların yüzde değişimlerini göstermektedir.

Tablo 3.1.1.2. İmalat Sanayinin (İ.S.) Sanayi Üretimi, Sektörler Üretimi ve GSMH içindeki payları ve % değişme *

	İ.S./Sanayi	% değ.	İ.S./Sektörler	% değ.	İ.S./GSMH	% değ.
1980	88.50	...	19.11	...	16.85	...
1981	88.62	0.13	21.30	11.49	19.14	13.60
1982	87.61	-1.14	21.71	1.92	19.77	3.29
1983	87.30	-0.35	20.86	-3.93	19.07	-3.58
1984	85.76	-1.77	19.59	-6.08	17.92	-6.02
1985	84.26	-1.75	19.91	1.66	18.12	1.15
1986	87.19	3.48	24.14	21.23	22.16	22.25
1987	84.66	-2.90	24.01	-0.53	21.75	-1.82
1988	85.12	0.54	25.12	4.63	22.96	5.57
1989	85.33	0.25	25.76	2.54	22.82	-0.65
1990	86.03	0.82	24.97	-3.06	21.73	-4.76
1991	85.55	-0.56	25.66	2.74	22.02	1.34
1992	84.45	-1.28	25.24	-1.62	21.44	-2.66
1993	84.91	0.55	24.39	-3.36	20.65	-3.68
1994	83.69	-1.44	25.26	3.55	21.95	6.32
1995	85.77	2.48	25.59	1.33	22.30	1.59
1996	84.03	-2.02	23.93	-6.48	20.85	-6.50
1997	85.27	1.47	24.65	2.97	21.16	1.47
1998	84.61	-0.77	22.18	-10.01	18.92	-10.55
1999	82.56	-2.42	22.47	1.30	18.96	0.17
2000	82.29	-0.32	22.45	-0.08	19.02	0.34
2001	80.06	-2.72	24.10	7.36	20.81	9.43
2002	79.62	-0.54	23.48	-2.60	20.28	-2.58
2003	80.97	1.69	23.51	0.16	20.16	-0.56
2004	81.83	1.07	23.96	1.91	20.43	1.31
2005	81.87	0.05	24.42	1.90	20.82	1.91
2006	82.59	0.88	24.42	-0.01	21.12	1.48
1980-1995 (ortalama)	85.92	-0.20	23.29	2.17	20.67	2.13
1996-2006 (ortalama)	82.34	-0.33	23.60	-0.33	20.23	-0.37

Kaynak: Tablo 3.1.1.1.de yer alan TÜİK ve DPT verilerinden hesaplanmıştır

* İlgili oranların bir önceki yıla göre % değişimi

Tablo 3.1.1.2.de yer alan değerlere bakıldığında, imalat sanayinin toplam sanayi içindeki payının, 1980-1995 döneminde ortalama olarak %85.92 düzeyinde gerçekleştiği, 1996-2006 döneminde ise bu oranın %82.34 düzeyine gerilediği

görülmektedir. İmalat sanayinin toplam sanayi içindeki payı 1980, 1996 ve 2006 yıllarında sırasıyla %88.50, %84.03 ve %82.59'dır. Bu payın bir önceki yıla göre % değişimi 1980-1995 döneminde ortalama olarak % -0.20 ve 1996-2006 döneminde ortalama olarak % -0.33 olarak hesaplanmıştır.

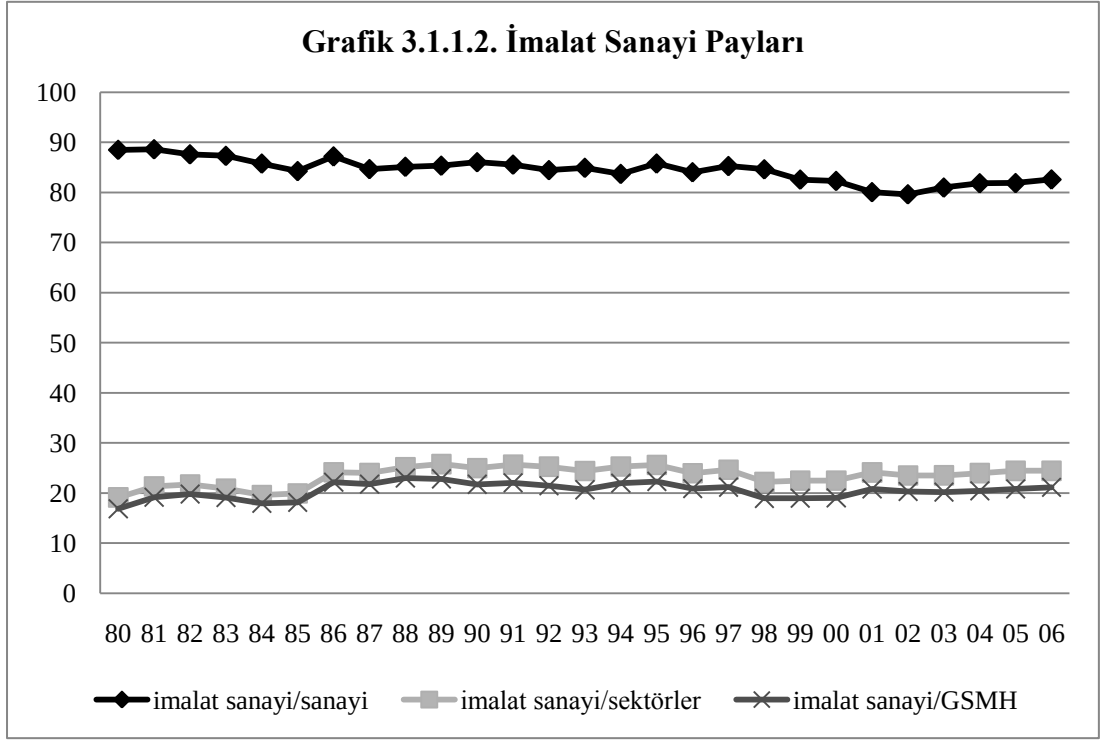
İmalat sanayinin tüm sektörler içindeki payı ise aynı dönemlerde, sırasıyla ortalama %23.29 ve %23.60 düzeyinde gerçekleşmiş ve neredeyse hiçbir değişiklik göstermemiştir. 1980, 1996 ve 2006 yıllarında sektörler içindeki imalat sanayi payı ise sırasıyla %19.11, %25.59 ve %24.42'dir. Bu paydaki % değişim 1980-1995 döneminde ortalama % 2.17 ve 1996-2006 döneminde % -0.33 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durumda, imalat sanayinin tüm sektörlerin üretimi içindeki payının Gümrük Birliği öncesine kıyasla ortalama olarak daha düşük düzeyde seyrettiği ve sıklıkla negatif değerler aldığı söylenebilir.

İmalat sanayinin GSMH içindeki payına yine aynı dönemler için bakıldığında, oranların sırasıyla ortalama %20.67 ve %20.23 düzeyinde gerçekleştiği ve yine burada da belirgin bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. İmalat sanayinin GSMH içindeki payı 1980, 1996 ve 2006 yıllarında ise sırasıyla %16.85, %20.85 ve %21.12 olarak gerçekleşmiştir. Bu pay 1980-1995 döneminde ortalama olarak % 2.13 artmış, 1996-2006 döneminde ise ortalama olarak % 0.37 azalmıştır.

Grafik 3.1.1.2, Tablo 3.1.1.2.de yer alan imalat sanayi paylarından yola çıkılarak oluşturulmuştur ve bu payların 1980-2006 dönemindeki gelişimini göstermektedir.

Grafik 3.1.1.2.de de görüldüğü gibi, imalat sanayinin sektörler ve GSMH içindeki payı kriz yılları dışında, belirgin bir değişiklik göstermemekte, 2001 yılı sonrası çok belirgin olmayan bir artış eğilimi içinde olmakla birlikte, artış hızının oldukça düşük olduğu görülmektedir. 1980-1995 ve 1996-2006 dönem ortalamaları açısından bakıldığında ise imalat sanayinin sektörler ve GSMH içindeki payı açısından göze çarpan bir gelişmenin olmadığı söylenebilir. 1996 ve 2006 yıllarındaki paylara bakıldığında ise, imalat sanayinin GSMH ve sektörler içindeki payının çok düşük bir azalma yaşadığı ve neredeyse değişmediği görülmektedir. Bir başka çalışmada, imalat sanayinin GSMH içindeki payının seyri, artış trendinden

yola çıkılarak, “ters U biçiminde” bir gelişimin artan kısmı olarak yorumlanmış, bu durumun sanayileşmiş ülkeler için azalış trendi, büyümekte olan ekonomiler için ise artış trendi izlediği ve artış trendinin Türkiye açısından bir süre daha sürdürülmesi gerektiği belirtilmektedir.²² Bir başka çalışmada ise özellikle 2000’li yıllarda imalat sanayinin ulusal gelir içindeki payının nispi olarak azaldığı ve henüz olgunlaşmamış “sanayisizleşme” (deindustrialization) sürecine girdiği belirtilmektedir.²³

İmalat sanayinin sanayi içindeki payına bakıldığında ise, 1980-1996 dönemi boyunca, genel bir azalış eğilimi içinde olduğu, 1996-2001 döneminde bu azalış eğiliminin devam ettiği, 2001-2006 döneminde ise, bir artış eğilimine girdiği görülmektedir.

²² Doğruel, a.g.e.s.66

²³ Tonus, a.g.e., s.2

3.3.2. Dış Ticaret Göstergeleri

Gümrük Birliği söz konusu olduğunda, dış ticaretin önemli bir yeri vardır. Gümrük Birliği temelde ticari bir oluşum olarak değerlendirildiğinden, ortaya çıkardığı etkilerin daha çok dış ticaret alanında olması beklenmektedir.²⁴ Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerinin en somut biçimde dış ticarete gözlenmesi beklenir bir durumdur, çünkü bu gelişme ile Türkiye'nin, gerek AB gerek üçüncü ülkelerle ticaretinin kuralları değişmiştir.²⁵

Bu başlık altında ele alınan veriler, milyar dolar cinsinden hesaplanmıştır. Tablo ve grafiklerde kullanılan ifadelerin bazıları, takip etmeyi kolaylaştırmak için kısaltılmıştır: X, “toplam ihracat”; Xi “toplam imalat sanayi ihracatı”; M, “toplam ithalat”; Mi, “toplam imalat sanayi ithalatı” anlamına gelmektedir. DTD, “dış ticaret dengesi”, DTH “dış ticaret hacmi”ni; İİKO “ihracatın ithalatı karşılama oranı”nı, İ.S. “imalat sanayi”ni; Q, toplam üretimi, Qi ise imalat sanayi üretimini göstermektedir.

3.1.2.1 İmalat Sanayi ve Dış Ticaret

Tablo 3.1.2.1. ve Grafik 3.1.2.1.e bakıldığında, imalat sanayi ithalat ve ihracatının, toplam ithalat ve ihracat ile paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Özellikle ihracat söz konusu olduğunda, 1989-2006 döneminde, imalat sanayi ihracatının seyrinin, toplam ihracat düzeyiyle yıllar boyunca paralel bir seyir izlediği ve 1999 yılı dışında sürekli olarak arttığı gözlenmektedir. İhracatın bir önceki yıla göre % değişimine bakıldığında, 1989-1995 döneminde imalat sanayi ihracatının ortalama %13.17 ve toplam ihracatın ortalama %11.08 düzeyinde artış gösterdiği görülmektedir. 1996-2006 döneminde ise imalat sanayi ihracatı ve toplam ihracatın sırasıyla, ortalama %14.21 ve %13.54 düzeyinde artış gösterdiği görülmektedir. 1989-1995 ve 1996-2006 dönemleri arasında yapılacak bir karşılaştırma, imalat

²⁴ Cemalettin Kalaycı, Seyfettin Artan, **Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri**, Econ Anadolu 2009, Anadolu Uluslar arası İktisat Kongresi'nde sunulmuş tebliğ, Eskişehir, 17-19 Haziran 2009, s.1

²⁵ Handan Soğuk ve Esra Uyanusta, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Nisan 2004 , s.10

sanayi ihracatının artış hızının ikinci alt dönemde, toplam ihracata kıyasla azaldığını ve toplam ihracat artış hızının imalat sanayi ihracat artış hızına yaklaştığını göstermektedir. Genel bir değerlendirme olarak, gerek 1996 yılı sonrasında, gerekse 1989 yılından itibaren, hem imalat sanayi hem de toplam ihracatın düzenli bir artış trendi içinde olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili çalışmalarda da aynı sonuç desteklenmektedir²⁶

İthalat söz konusu olduğunda da, imalat sanayi ithalatı ile toplam ithalatın paralel bir seyir izlediği, ancak bu seyrin ihracata kıyasla, çok daha iniş-çıkışlı olduğu görülmektedir. Grafik 3.1.2.1.den de takip edilebileceği gibi, toplam ithalat 1991, 1994, 1998, 1999 ve 2001 yıllarında bir önceki yıla göre azalmış, diğer yıllarda ise, 1997 yılı dışında, ihracata kıyasla daha yüksek oranlarda artış göstermiştir. İmalat sanayi ithalatının ise, toplam ithalatla benzer bir seyir içinde, 1994, 1998, 1999 ve 2001 yıllarında bir önceki yıllara göre azaldığı, diğer yıllarda ise, 1992 ve 1997 yılları dışında, ihracata kıyasla daha yüksek oranlarda artış gösterdiği görülmektedir. 1989-1995 ve 1996-2006 dönemlerine bakıldığında, toplam ithalatın ilk dönemde bir önceki yıla göre ortalama % 17.58, ikinci dönemde %15.4 artış gösterdiği, imalat sanayi ithalatının ise aynı dönemlerde sırasıyla %20.51 ve %15.04 artış gösterdiği görülmektedir. Toplam ithalat ve imalat sanayi ithalatı, özellikle 2001 yılının ardından, hızlı bir artış göstermektedir.

İthalata dair genel bir değerlendirme yapıldığında, genellikle ekonominin daralma dönemlerinde gerileme gösterdiği, ancak ekonominin genişleme dönemlerinde artış gösterdiği görülmektedir. Bu yükselişte, ham petrol ve doğal gaz ithalatının yanı sıra, imalat sanayi ithalatının hızlı büyümesindeki payının önemli olduğu belirtilmektedir.²⁷

²⁶ Bkz.: Tonus, s.5; İsmail Seki, “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003”, Ege Üniversitesi, İktisat Bölümü, İzmir, s.15; H. Okan Aktan, “Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türk Dış Ticareti”, **Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi**, DTM Dış Ticaret Müsteşarlığı (Yıl: 1, Sayı:1, 2006, Sayfa 69-100), s.80

²⁷ Tonus, **a.g.e.**, s. 6

Tablo 3.1.2.1. Dış Ticaret Verileri (milyar USD)								
	İhracat		İthalat		DTD		DTH	
Yıllar	X*	Xi*	M*	Mi*	(X-M)*	(Xi-Mi)*	(X+M)*	(Xi+Mi)*
1989	11.62	9.29	15.79	11.12	-4.17	-1.83	27.42	20.40
1990	12.96	10.50	22.30	16.40	-9.34	-5.90	35.26	26.91
1991	13.59	10.83	21.05	16.45	-7.45	-5.62	34.64	27.28
1992	14.71	12.43	22.87	18.01	-8.16	-5.58	37.59	30.43
1993	15.35	12.95	29.43	23.86	-14.08	-10.92	44.77	36.81
1994	18.11	15.67	23.27	18.16	-5.16	-2.48	41.38	33.83
1995	21.64	19.26	35.71	28.55	-14.07	-9.29	57.35	47.82
1996	23.22	20.53	43.63	35.21	-20.40	-14.68	66.85	55.73
1997	26.26	23.31	48.56	39.80	-22.30	-16.49	74.82	63.12
1998	26.97	24.06	45.92	39.02	-18.95	-14.96	72.90	63.09
1999	26.59	23.96	40.67	33.94	-14.08	-9.98	67.26	57.89
2000	27.77	25.52	54.50	44.20	-26.73	-18.68	82.28	69.72
2001	31.33	28.83	41.40	32.69	-10.06	-3.86	72.73	61.51
2002	36.06	33.70	51.55	41.38	-15.49	-7.68	87.61	75.08
2003	47.25	44.38	69.34	55.69	-22.09	-11.31	116.59	100.07
2004	63.17	59.58	97.54	80.45	-34.37	-20.87	160.71	140.03
2005	73.48	68.81	116.77	94.21	-43.30	-25.39	190.25	163.02
2006	85.53	80.25	139.58	110.38	-54.04	-30.13	225.11	190.62

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler (1923-2007) ve TCMB EVDS verilerinden hesaplanmıştır.

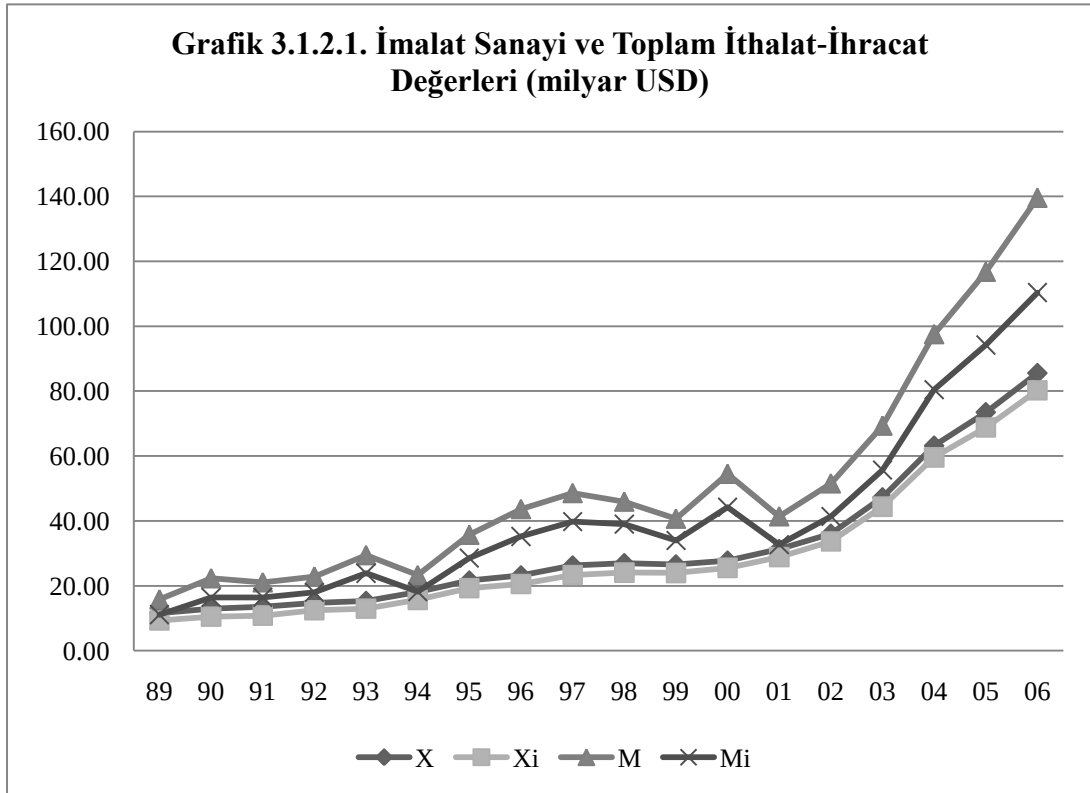
* (milyar dolar)

Grafik 3.1.2.2.de DTD ve DTH değerlerinin toplamda ve imalat sanayi için aldığı değerlerin 1989-2006 yılları boyunca değişimi gösterilmektedir.

Tablo 3.1.2.1. ve Grafik 3.1.2.2. ve 3.1.2.1.den de görülebileceği gibi, hem imalat sanayi için hem de toplam değerler için, DTD ve DTH'nin seyrinin temel belirleyeni ithalat olmaktadır.

DTH için, 1989-2006 dönemi boyunca, artma eğiliminde olduğu söylenebilir. 1994 yılından itibaren daha hızlı bir artış trendinin olduğu, özellikle 2001 yılında bu artışın sekteye uğradığı, 2001 sonrası dönemde, artışın çok daha hızlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Toplam dış ticaret hacmi, 1991, 1994, 1998, 1999 ve

2001 yıllarında bir önceki yıla göre azalmış, diğer yıllarda ise artış göstermiştir. Bu durumun, 1994 yılı dışında, toplam ithalat için de geçerli olduğu görülmektedir. Toplam DTH, 1989 yılında 27.42, 1996 yılında, 66.85 ve 2006 yılında 225.11 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre gerçekleşen % değişim, 1989-1995 döneminde %14.24 ve 1996-2006 döneminde %14.27'dir.

İmalat sanayine bakıldığında ise, DTH'nin, toplam değerlerle paralellik gösterdiği söylenebilir. İmalat sanayi DTH, 1989-2006 dönemi boyunca, genel bir artış trendine sahiptir. Bu artış, özellikle 1994, 1999 ve 2001 yıllarında sekteye uğramış, 2001 yılından sonra ise hızlı bir artış göstermiştir. 1994, 1998, 1999 ve 2001 yılları dışında, artış yaşadığı görülmektedir. Bu durum, imalat sanayi toplam ithalatı için de geçerlidir. İmalat sanayi DTH, 1989 yılında 20.40, 1996 yılında 55.73 ve 2006 yılında 190.62 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1989-1995 döneminde

bir önceki yıla göre ortalama %16.50, 1996-2006 döneminde ise ortalama %14.43 düzeyinde bir büyüme gerçekleşmiştir.

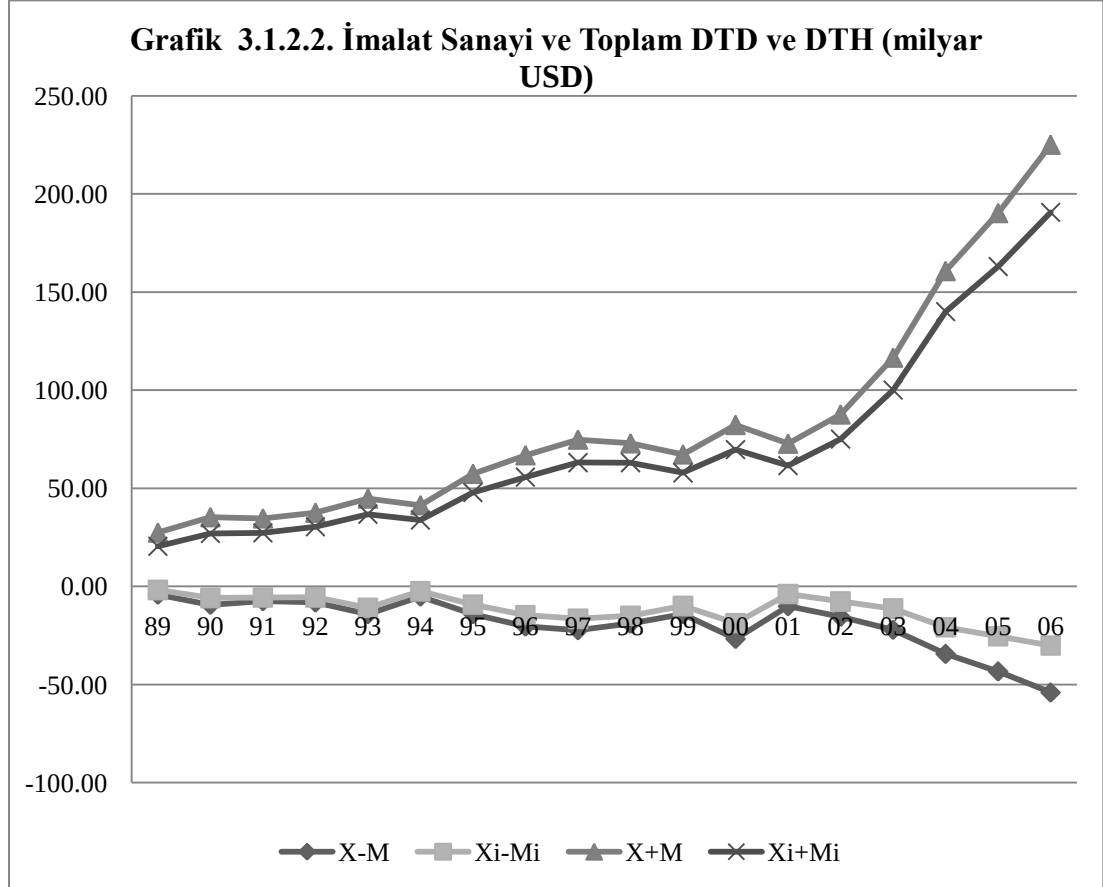
Genel bir bakışla, DTH'nin hem toplamda hem de imalat sanayinde, ithalatın seyri ile paralellik gösterdiği, bir başka deyişle, DTH'nin büyük oranda ithalat tarafından belirlendiği söylenebilir. Buna ek olarak, gerek 1996 öncesinde, gerekse 1996 sonrasında DTH'nin toplamda ve imalat sanayinde artış eğilimi içinde olduğu ve 2001 yılı sonrası bu artışın sektöre uğramadan devam ettiği de görülmektedir.

DTD için, dış ticaret açığının, hem toplamda hem de imalat sanayinde 1989-2006 yılları boyunca süreklilik taşıdığı görülmektedir. İthalatın gözle görülür şekilde azaldığı 1994, 1999 ve 2001 yıllarında toplam dış ticaret açığı belirgin bir şekilde azalmış, diğer yıllarda ise ya düzeyini kısmen korumuş, ya da artış göstermiştir. Türkiye'nin ihracatının iyi bir performans göstermesine karşın ticaret dengesindeki açığın giderek artması, ithalattaki artışla açıklanabilir.²⁸ Toplam DTH'de olduğu, toplam dış ticaret açığı da, 2001 sonrasında önceki döneme göre daha hızlı bir şekilde artmıştır. İhracattaki değişimin, ithalattan daha düşük olması nedeniyle, DTH'deki değişim hızı, DTD'den daha yüksek olarak gerçekleşmiş, ancak değişim eğilimi ters yönde olmak üzere, benzerlik taşımıştır. 1989 yılında 4.17, 1996 yılında 20.40 ve 2006 yılında 54.04 milyar dolar dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. İmalat sanayi DTD ise, toplam DTD ile paralel bir seyir izlemiş, imalat sanayinde de DTD tüm yıllar boyunca negatif değerler almış, bir başka deyişle, sürekli olarak dış ticaret açığı verilmiştir. İmalat sanayi, 1989 yılında 1.83, 1996 yılında 14.68 ve 2006 yılında 30.13 milyar dolar açık vermiştir.

Hem toplamda hem de imalat sanayinde, DTD, özellikle 1994, 1999 ve 2001 yılları azalma eğilimi gösterse de, dönemin bütününe ve özellikle 1994 ve 2001 yılları sonrasına bakıldığında, sürekli artan bir hızda ve 2001 sonrasında daha da yüksek düzeyde ve sürekli artan şekilde açık vermiştir. Bunun büyük oranda ithalatın ihracata kıyasla hızlı artışından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca, bu durumun, gerek Türkiye'nin AB ile ticaretinde, gerekse diğer ülkelerle ticaretinde, 70'li yıllardan bu yana geçerli olduğu ve uzun süreden beri gittikçe artan bir dış ticaret

²⁸ Aktan, a.g.e., s.80

açığının söz konusu olduğunu belirtmek gerekir.²⁹ Öte yandan, dış ticaret açığı ile ilgili olarak, enerji hariç diğer sektörlerin dış ticaret açığına yaptığı katkıda yükselişin gözlemlendiği ve bu eğilimin imalat sanayinde üretim ve dış ticaret yapısındaki dönüşümün bir sonucu olduğu da belirtilmektedir.³⁰

Tablo 3.1.2.2., Tablo 3.1.2.1.de yer alan değerlerden yola çıkarak hesaplanmış dış ticaret ile ilgili oranları göstermektedir. Burada, 1989-2006 yılları arasında, ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) toplam ve imalat sanayi değerleri için ele alınmış, imalat sanayinin (İ.S.), toplam DTD ve DTH içindeki payı ve toplamda ve imalat sanayinde, DTD ve DTH'nin üretime oranı gösterilmiştir. Grafik 3.1.2.3. ise, bu oranlardan bazılarının yıllar içindeki seyrini göstermektedir.

²⁹ Soğuk ve Uyanusta, **a.g.e.**, s.13

³⁰ Zafer Yükseler, Ercan Türkan, **Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm Küresel Yönelimler ve Yansımalar**, İstanbul, TÜSİAD, (Yayın No: TÜSİAD-T/2008-02/453), Şubat 2008, s.14

İİKO değerlerine bakıldığında, imalat sanayinin tüm yıllar boyunca, toplam İİKO oranlarının üzerinde seyrettiği görülmektedir. 1989-1995 döneminde, imalat sanayi ve genel İİKO oranları sırasıyla, 0.65 ve 0.69 olarak gerçekleşmiştir. 1996-2006 döneminde ise bu oranlar sırasıyla 0.62 ve 0.71 olarak gerçekleşmiştir. Böylece, iki dönem karşılaştırıldığında, İİKO genel olarak 0.03 puan gerilemişken, imalat sanayinde aynı düzeyde bir artış gözlenmektedir. Bu durum, imalat sanayinin, diğer iktisadi faaliyet kolları ile karşılaştırıldığında ithalatı karşılama bakımından daha iyi bir duruma geldiğini göstermektedir. İmalat sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payına bakıldığında, 1991 yılı dışında, istikrarlı bir biçimde artış gösterdiği görülmektedir. Toplam ihracat içinde, 1989-1995 döneminde ortalama olarak 0.84 düzeyinde bir pay sahibi olan imalat sanayi, 1996-2006 döneminde ortalama olarak 0.92 düzeyinde bir paya sahip olmuştur. Bu durum da, ihracat söz konusu olduğunda, imalat sanayinin yıllar içinde önemini arttırdığını göstermektedir. İmalat sanayi ithalatının toplam ithalat içindeki payı için ise durum farklıdır. İmalat sanayinin ithalat içindeki payı, inişli çıkışlı bir seyir izlemekte, ancak toplamda kayda değer bir artış göstermektedir. İmalat sanayi ithalatının toplam ithalat içindeki payı, 1989-1995 döneminde 0.77, 1996-2006 döneminde ise 0.81'dir. Ancak ithalat içindeki payı, ihracat içindeki payının tersine, çeşitli yıllarda (1994, 1999, 2000, 2001, 2005, 2006) düşüş göstermiştir. İmalat sanayinin ithalat açısından öneminin, ihracat ile kıyaslandığında daha düşük olduğu ancak, Gümrük Birliği sonrası dönemde, iki alanda da önemini koruduğu ve payını arttırdığı söylenebilir.

İmalat sanayinin toplam DTD içindeki payına bakıldığında, 1989-2006 yılları boyunca, genel olarak artış içinde olduğu görülmektedir. DTD'nin tüm yıllar boyunca, açık verdiği düşünüldüğünde, bu durumun, imalat sanayinde, toplama göre, dış ticaret açığının daha hızlı büyüdüğü anlamına geldiği söylenebilir. İmalat sanayinde dış ticaret açığının, toplam dış ticaret açığı içindeki en düşük payı 2001 yılında (0.38), en yüksek payı ise 1998 (0.79) yılında gerçekleşmiştir. 1992, 1994, 1999, 2000, 2001, 2005, 2006 yıllarında bu pay azalmış, diğer yıllarda ise artmıştır. İmalat sanayinin toplam dış ticaret açığı içindeki payı, 1995-1989 döneminde ortalama 0.63, 1996-2006 döneminde ise 0.62'dir. 1999 yılından itibaren, 1996 düzeyinin gerisinde kaldığı, 2001 yılından sonra ise 1996 öncesi değerlere ulaştığı

görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ortalama olarak neredeyse hiç değişim göstermemiş olmasına rağmen, imalat sanayinin dış ticaret açığı içindeki payının azalma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

Tablo 3.1.2.2. Dış Ticaret ile ilgili oranlar

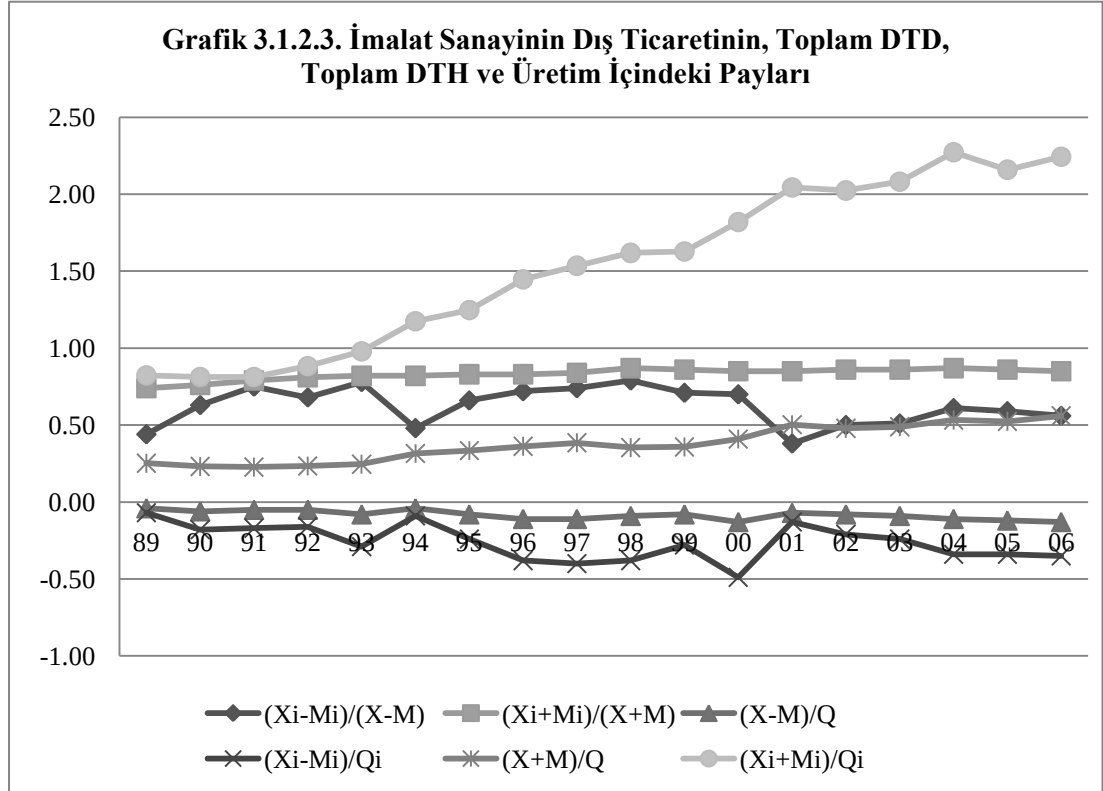
	İİKO		İ.S. Payı				Üretimdeki Payı			
Yıllar	X/M	Xi/Mi	Xi/X	Mi/M	$(Xi-Mi)/(X-M)$	$(Xi+Mi)/(X+M)$	$(X-M)/Q$	$(Xi-Mi)/Qi$	$(X+M)/Q$	$(Xi+Mi)/Qi$
1989	0.74	0.84	0.80	0.70	0.44	0.74	-0.04	-0.07	0.25	0.82
1990	0.58	0.64	0.81	0.74	0.63	0.76	-0.06	-0.18	0.23	0.81
1991	0.65	0.66	0.80	0.78	0.75	0.79	-0.05	-0.17	0.23	0.81
1992	0.64	0.69	0.84	0.79	0.68	0.81	-0.05	-0.16	0.23	0.88
1993	0.52	0.54	0.84	0.81	0.78	0.82	-0.08	-0.29	0.25	0.98
1994	0.78	0.86	0.87	0.78	0.48	0.82	-0.04	-0.09	0.32	1.18
1995	0.61	0.67	0.89	0.80	0.66	0.83	-0.08	-0.24	0.33	1.25
1996	0.53	0.58	0.88	0.81	0.72	0.83	-0.11	-0.38	0.36	1.45
1997	0.54	0.59	0.89	0.82	0.74	0.84	-0.11	-0.40	0.38	1.54
1998	0.59	0.62	0.89	0.85	0.79	0.87	-0.09	-0.38	0.35	1.62
1999	0.65	0.71	0.90	0.83	0.71	0.86	-0.08	-0.28	0.36	1.63
2000	0.51	0.58	0.92	0.81	0.70	0.85	-0.13	-0.49	0.41	1.82
2001	0.76	0.88	0.92	0.79	0.38	0.85	-0.07	-0.13	0.50	2.04
2002	0.70	0.81	0.93	0.80	0.50	0.86	-0.08	-0.21	0.48	2.02
2003	0.68	0.80	0.94	0.80	0.51	0.86	-0.09	-0.24	0.49	2.08
2004	0.65	0.74	0.94	0.82	0.61	0.87	-0.11	-0.34	0.53	2.27
2005	0.63	0.73	0.94	0.81	0.59	0.86	-0.12	-0.34	0.52	2.16
2006	0.61	0.73	0.94	0.79	0.56	0.85	-0.13	-0.35	0.56	2.24

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler (1923-2007) ve TCMB EVDS verilerinden hesaplanmıştır.

İmalat sanayinin toplam DTH içindeki payı, diğer göstergelerle karşılaştırıldığında, istikrarlı bir seyir izlemektedir. 1989-2006 dönemi boyunca imalat sanayinin DTH içindeki payı 0.74-0.87 değerleri arasında gerçekleşmiş, 1989-1995 döneminde ortalama 0.80, 1996-2006 döneminde 0.85 değerlerini almıştır. Bu pay, 1999, 2000, 2001 ve 2006 yıllarında düşüş göstermekle birlikte, bu düşüş çok düşük düzeylerde gerçekleşmiş, genel olarak istikrarlı bir artış söz konusu olmuştur. Özellikle 2001 yılında, imalat sanayinin dış ticaret açığı içindeki payının en düşük değerine ulaştığı dönemde, dış ticaret hacmi içindeki payını korumayı sürdürmesi önemlidir.

İmalat sanayi dış ticaret açığının, imalat sanayi üretimine oranı, toplam dış ticaret açığının toplam üretime oranına kıyasla, yıllar boyunca iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir. Toplam dış ticaret açığının toplam üretime oranının yıllar boyunca artma eğiliminde olduğu, ancak bunun düşük oranlı bir artış şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. İmalat sanayi için ise, bir azalma eğiliminden söz edilebilir, ancak Grafik 3.1.2.3'den takip edilebileceği gibi, ithalatın ve dış ticaret açığının, ekonominin daraldığı dönemlerde azalması, bu eğilimin kesintili bir şekilde sürmesi sonucunu doğurmuştur. Toplam dış ticaret açığının toplam üretime oranı, 1989-1995 döneminde ortalama 0.06 iken, 1996-2006 döneminde bu oran ortalama 0.10'a yükselmiştir. İmalat sanayi dış ticaret açığının imalat sanayi üretimine oranı ise aynı dönemlerde sırasıyla, 0.17 ve 0.32'dir.

DTH'nin üretime oranı açısından ise, hem toplamda hem de imalat sanayinde genel bir artışın olduğu, ancak imalat sanayinde bu oranın çok daha hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Toplam dış ticaret hacminin toplam üretime oranı, 1989 yılında 0.25, 1996 yılında 0.36, 2006 yılında 0.56 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, 1989-1995 döneminde ortalama 0.26, 1996-2006 döneminde ise ortalama 0.45'tir. Grafik 3.1.2.3.teki seyrine bakıldığında, bu oranın neredeyse düzenli olarak artış içinde olduğu görülmektedir. İmalat sanayi dış ticaret hacminin, imalat sanayi üretimine oranı ise, 1990, 2002 ve 2005 yıllarındaki düşüşlerin dışında ve bu düşüşleri telafi eden artışlarla birlikte, genel bir artış trendi içindedir. İmalat sanayi için bu oran, 1989-1995 döneminde 0.96, 1996-2006 döneminde ise 1.90 olarak gerçekleşmiştir.

3.1.2.2. Avrupa Birliği Ülkeleri ve Dış Ticaret

Gümrük Birliği sonrasında, Türkiye'nin AB ve diğer ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaretin seyri, özellikle önem taşımaktadır. Gümrük Birliği, en basit anlamıyla, AB ülkeleri ile olan ticaretimizde gümrük tarifelerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere ortak bir tarifenin uygulanması anlamına geldiğine göre, GB sonrası dönemde AB ve diğer ülkelerle olan ticaretimizin bileşiminde gözle görülür bir değişimin gözlenmesi beklenir. Gümrük Birliği'nin sanayi ürünlerini kapsadığı ve imalat sanayinin dış ticaretimizdeki payı da hesaba katıldığında, AB ve AB dışı ülkelerle yapılan ticaret, önemli bir gösterge olarak değerlendirilmelidir.

Gümrük Birliği sonrasında, AB ve AB dışı ülkelerle yapılan ihracat ve ithalat düzeyleri ve bunların toplam ihracat ve ithalattaki payını gösteren Tablo 3.1.2.3., AB ülkelerini iki ayrı grupta ele almaktadır. AB'nin son genişleme süreci sonrası 27 ülke ve bu sürecin öncesinde 15 ülkeye yapılan ithalat ve bu ülkelerden yapılan ihracata ek olarak, AB (15) ve AB (27) dışındaki ülkelere olan ithalat ve ihracat değerleri de

tabloda gösterilmektedir. Grafik 3.1.2.4. ve Grafik 3.1.2.5. ise, bu tablodan yola çıkılarak, AB (15) ve AB (27) ülkelerinin ithalat ve ihracattaki paylarını göstermektedir. Tablo ve grafiklerde 1996-2008 dönemi verileri gösterilmekle birlikte, değerlendirme tutarlılığı korumak amacıyla temel olarak 1996-2006 dönemi için yapılmıştır.

AB ülkelerinin 1996-2006 yılları arasında ihracattaki payına bakıldığında, AB (15) için 0.47 ile 0.54 arasında gerçekleştiği ve ortalama olarak 0.50 düzeyinde olduğu görülmektedir. AB (27) için bu pay, dönem boyunca 0.51 ile 0.58 arasında gerçekleşmiş ve ortalama olarak 0.56 düzeyinde olmuştur. Dikkat çeken önemli bir nokta, 2007 ve 2008 yılları verileri açısından bakıldığında, AB ülkelerinin payının ihracat içinde azalma eğilimine dönük işaretler olduğudur. Bu konuyla ilgili olarak 2008 yılı verilerini de kapsayan bir çalışmada, AB'nin Türkiye ihracatı içindeki payının azalma eğiliminde, AB dışı ülkelerinin payının ise artma eğiliminde olduğu belirtilmektedir.³¹ 1996-2006 verilerinden yola çıkarak, ihracat söz konusu olduğunda, gerek AB (15) gerekse AB (27) ülkelerinin belli bir aralıkta paylarını koruduğu ve ihracat düzeyleri açısından, bu ülkelere olan ihracatın artış gösterdiği görülmektedir.³² 2008 yılını da dahil eden bir değerlendirme açısından ise, AB ülkelerine ihracatın artış gösterdiği, ancak ihracat içindeki payın azalma eğilimi taşıdığı söylenebilir.

³¹ Kalaycı ve Artan, **a.g.e.**, s.6

³² Emine Bilgili, “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin Batı Avrupa’ya Olan İhracatının Sektörel Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, 239-250, 2007, <http://eab.ege.edu.tr/pdf/7/C7-S1-M12.pdf> , 17.02.2009, s.240

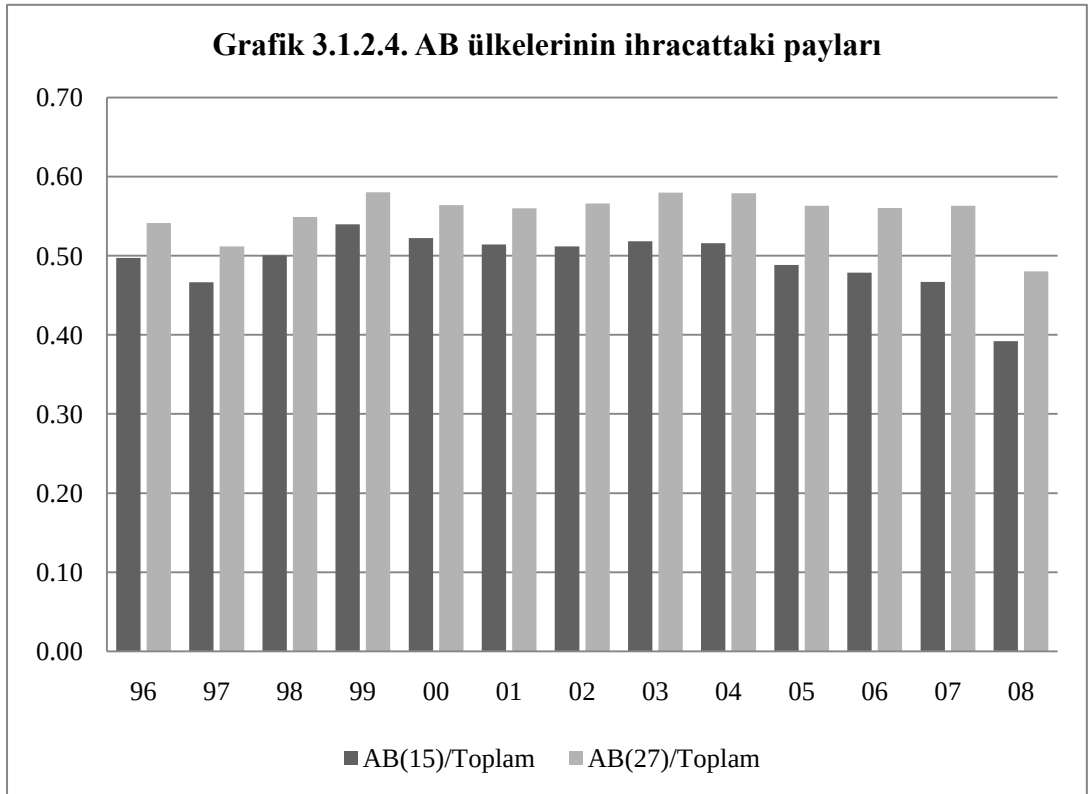
Tablo 3.1.2.3. AB ve AB dışı ülkelerle dış ticaret ve toplamdaki payları									
İHRACAT (milyar dolar)									
Yıllar	AB(15)	Diğer*	AB(27)	Diğer**	Toplam	AB(15)/ Toplam	Diğer*/ Toplam	AB(27)/ Toplam	Diğer**/ Toplam
1996	11.55	11.68	12.57	10.66	23.22	0.50	0.50	0.54	0.46
1997	12.25	14.01	13.44	12.83	26.26	0.47	0.53	0.51	0.49
1998	13.50	13.48	14.81	12.16	26.97	0.50	0.50	0.55	0.45
1999	14.35	12.24	15.42	11.16	26.59	0.54	0.46	0.58	0.42
2000	14.51	13.27	15.66	12.11	27.78	0.52	0.48	0.56	0.44
2001	16.12	15.22	17.55	13.79	31.33	0.51	0.49	0.56	0.44
2002	18.46	17.60	20.42	15.64	36.06	0.51	0.49	0.57	0.43
2003	24.48	22.77	27.39	19.86	47.25	0.52	0.48	0.58	0.42
2004	32.59	30.58	36.58	26.59	63.17	0.52	0.48	0.58	0.42
2005	35.87	37.60	41.37	32.11	73.48	0.49	0.51	0.56	0.44
2006	40.95	44.59	47.93	37.60	85.53	0.48	0.52	0.56	0.44
2007	50.08	57.19	60.40	46.87	107.27	0.47	0.53	0.56	0.44
2008	51.78	80.25	63.39	68.64	132.03	0.39	0.61	0.48	0.52
İTHALAT (milyar dolar)									
Yıllar	AB(15)	Diğer*	AB(27)	Diğer**	Toplam	AB(15)/ Toplam	Diğer*/ Toplam	AB(27)/ Toplam	Diğer**/ Toplam
1996	23.14	20.49	24.32	19.31	43.63	0.53	0.47	0.56	0.44
1997	24.87	23.69	26.12	22.44	48.56	0.51	0.49	0.54	0.46
1998	24.07	21.85	25.28	20.64	45.92	0.52	0.48	0.55	0.45
1999	21.40	19.27	22.53	18.14	40.67	0.53	0.47	0.55	0.45
2000	26.61	27.89	28.53	25.98	54.50	0.49	0.51	0.52	0.48
2001	18.28	23.12	19.82	21.58	41.40	0.44	0.56	0.48	0.52
2002	23.32	28.23	25.69	25.86	51.55	0.45	0.55	0.50	0.50
2003	31.70	37.64	35.14	34.20	69.34	0.46	0.54	0.51	0.49
2004	42.36	55.18	48.10	49.44	97.54	0.43	0.57	0.49	0.51
2005	45.47	71.31	52.70	64.08	116.77	0.39	0.61	0.45	0.55
2006	50.75	88.82	59.40	80.18	139.58	0.36	0.64	0.43	0.57
2007	58.00	112.06	68.61	101.45	170.06	0.34	0.66	0.40	0.60
2008	63.05	138.92	74.80	127.16	201.96	0.31	0.69	0.37	0.63

Kaynak: DTM Dış Ticaret Görünümü ve İstatistikler, TÜİK İnternet Veri Tabanı

* AB (15) dışındaki ülkeler

** AB (27) dışındaki ülkeler

AB ülkelerinin 1996-2006 döneminde, ithalattaki payına bakıldığında ise farklı bir durum söz konusu olmuştur. AB (15) ülkelerinin ithalattaki payı, 1996 yılında 0.53 iken, 2006 yılında bu pay 0.36'dır. 1996-2006 döneminde AB (15)'in ithalattaki payı ortalama olarak 0.47'dir. AB (27) ülkelerinin ithalattaki payı da, benzer bir seyir izlemiştir. 1996 yılında bu pay 0.56 iken, 2006 yılında 0.43'tür. 1996-2006 döneminde ise AB (27)'nin ithalattaki payı ortalama olarak 0.51 olarak gerçekleşmiştir.

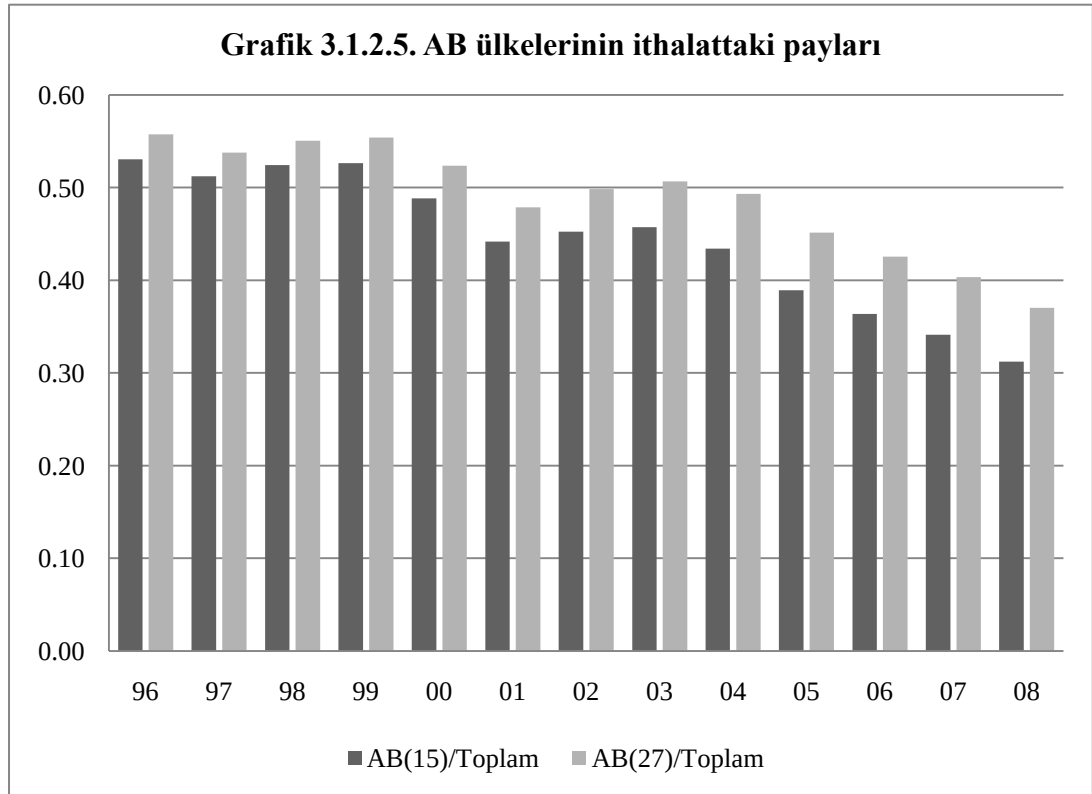

AB(15) ve AB(27) ülkelerinden yapılan ithalatın miktarına bakıldığında, ihracata kıyasla daha hızlı bir artışın olduğu görülmektedir. Bu durum, ihracatta sürekli artış kaydedilmesine rağmen, ithalat lehine bir dağılım ortaya çıktığı anlamına gelmektedir.³³ Bir başka deyişle, ihracatın da artmasına rağmen, AB söz konusu olduğunda, GB'nin ithalat lehine ticaret arttırıcı etkisi olduğu söylenebilir.³⁴

³³ Soğuk ve Uyanusta, **a.g.e.**, s. 13

³⁴ Bilgili, **a.g.e.**, s. 240

Grafiklerden de takip edilebileceği gibi gerek AB(15) gerekse AB(27) ülkelerinin toplam ithalat içindeki payı azalma eğilimi içindedir. Buradan çıkarılabilecek bir başka sonuç, AB dışı ülkelere yapılan ithalatın, dönem boyunca artmış olduğudur. AB (15) ve AB (27) dışındaki ülkelerin toplam ithalat içindeki payı 1996 yılında sırasıyla 0.47 ve 0.44 iken, 2006 yılında bu pay sırasıyla 0.64 ve 0.57'ye yükselmiştir.

Gümrük Birliği süreci açısından, ihracattaki artışın çok yüksek düzeyde olmaması ve AB'nin ihracattaki payının ithalata kıyasla daha az değişim göstermesi, 1971 yılından itibaren, AB'nin Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı dış ticaret kısıtlamalarını bazı istisnalar dışında tek taraflı olarak kaldırması ile açıklanmaktadır.³⁵ İhracat açısından Gümrük Birliği'nin bir dönüm noktası

³⁵Kalaycı ve Artan, **a.g.e**, s. 6

olamayacağı ve bu beklentinin grafiksel olarak da desteklendiği belirtilmektedir.³⁶ 2008 yılını kapsayan veriler açısından, ihracat söz konusu olduğunda, AB dışı ülkelerin payında bir artma eğiliminden söz edilebilir. İthalat için ise, 1996 yılı sonrasına bakıldığında, ithalatın genel olarak, ihracattan daha hızlı bir artış gösterdiği, AB'nin payının dönem boyunca azaldığı ve AB dışı ülkelerin payının ithalatta gözle görülür şekilde arttığı görülmektedir. Bunun üçüncü ülkelere uygulanan ortak tarife politikasının bir sonucu olarak görülmesi mümkündür.

Gümrük Birliği sonrası dış ticaretin dönüşümüne ve genel olarak Türkiye'nin dış ticaret yapısına dair çeşitli çalışmalara değinmek ve bu çalışmalardan çıkan farklı sonuçları da ele almak yerinde olacaktır:

İthalat ve ihracat talep fonksiyonları yardımıyla Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerini yorumlayan bir çalışmada, Gümrük Birliği'nin AB ile ticarete ticaret yaratıcı etki yaptığı ve ticareti AB dışı ülkelere AB ülkelerine saptırdığı belirtilmektedir.³⁷ Bu çalışmada ayrıca döviz kurunun etkilerine yer verilmiş ve kurun ihracata etkisinin Gümrük Birliği döneminde arttığı belirtilmiştir.

Gümrük Birliği'nin statik etkilerini ithalat talep fonksiyonu yoluyla ele alan bir başka çalışmada, ithalatın geneli için Gümrük Birliği'nin net ticaret yaratıcı ya da ticaret saptırıcı etkisinin bulunmadığı sonucuna varılmış, bunun sektörler ve alt sektörler için değişik sonuçları olduğuna değinilmiştir.³⁸ Aynı çalışmada, elde edilen bu sonuçların, üretimde ithal ara girdi kullanımının yaygınlığının bir sonucu olduğu ve fiyat esnekliğinin ithal ara girdiler söz konusu olduğunda düşük olmasının bu sonuçta payı olduğu belirtilmiştir.

Türk dış ticaretini dünya ekonomisindeki gelişmeler bağlamında ele alan bir çalışmada, birincil mallar fiyatlarındaki artışın, Türkiye'nin üretimde ve ihracatta

³⁶ N. Lerzan Özkale ve Fatma Nur Karaman, "Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri", **Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, DTM Dış Ticaret Müsteşarlığı (Yıl:1, Sayı:1, 2006, Sayfa: 117-138), s. 124

³⁷ Fatma Taskin and Murat Üngör, **Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade?**, Bilkent University, Department of Economics, s.12, http://www.bilkent.edu.tr/~economics/papers/04-04%20DP_Neyapti_Taskin_Ungor.pdf, 26.06.2009

³⁸ Özkale ve Karaman, **a.g.e.**, s.133

giderek ithal girdilere bağımlılığın artmasının, Türkiye'nin ihraç ürünleri maliyetini arttırarak rekabet gücünü olumsuz etkilediği ve ticaret dengesi üzerinde de olumsuz etkide bulunduğu belirtilmektedir.³⁹ Burada, üretim yapısı, sanayi stratejisinin gözden geçirilmesi bir çözüm olarak önerilmekte, aşırı değerli kurun ithalata bağımlı bir ekonomide ihracatı baskı altına alması sorununun önemi vurgulanmaktadır.

İhracatın ithalata bağımlılığı ve dış ticaret dengesini girdi-çıktı modeline dayanarak analiz eden bir başka çalışmada ise, Türkiye'nin ihracatçı sektörlerinin aynı zamanda ithalatçı sektörler olduğuna vurgu yapılmaktadır.⁴⁰ Ancak bu konu, 4. Bölüm'de daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Gümrük Birliği'nin Türkiye imalat sanayi alt sektörü üzerindeki yoğunlaşma ve karlılık etkilerini inceleyen bir başka çalışmanın ulaştığı sonuçlardan biri, AB ile yapılan dış ticaretin Gümrük Birliği sonrası artan hacminin, beklendiği gibi imalat sanayi sektörlerinde rekabetçi bir etki yaratmadığı yönündedir. Bu, özellikle Gümrük Birliği'nin dış ticaret yoluyla AB ülkeleri karşısında rekabetçi bir etki yaratma beklentisiyle çelişmektedir.⁴¹

Türk endüstrilerinin AB(15) pazarındaki rekabet gücünü inceleyen ve 1995-2007 dönemi gibi, büyük oranda Gümrük Birliği sonrası dönemi kapsayan bir zaman dilimini ele alan bir başka çalışmada ise, Türkiye'nin AB dışında yer alan rakiplerine karşı daha yüksek rekabet gücüne sahip olduğu belirtilmektedir.⁴²

³⁹ Aktan, **a.g.e.**, s.85

⁴⁰ B. Ali Eşiyok , “Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz”, **Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi**, 2008, s. 117-160, http://www.uedtp.org.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dergi/2008_dergi/06_Ali_Esiyok.pdf , 15.07.2009, s.140

⁴¹ Sevinç Mihci, Arzu Akkoyunlu-Wigley, “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Kârlılık Etkileri”, www.econ.utah.edu/~ehrbare/erc2002/pdf/P080.pdf , 23.12.2008, s.12

⁴² Hüseyin Altay, “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995-2007”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, Sayfa: 215-239, Ağustos 2008, s.235

3.1.2.3. DPT'nin üretim sınıflandırması çerçevesinde dış ticaret

Bu başlıkta, DPT'nin üretim sınıflandırması çerçevesinde⁴³ imalat sanayi ihracatında ve ithalatında tüketim malı, ara malı ve yatırım malı ağırlıklarına dönük bir değerlendirme yapılacaktır.⁴⁴ Bu değerlendirme için, 1996-2008 dönemini kapsayan ISIC Rev. 3 sınıflandırması ile oluşturulmuş TÜİK dış ticaret tablolarından yararlanılmıştır.

Tablo 3.1.2.4.: DPT üretim sınıflandırmasına göre imalat sanayi ithalat ve ihracatı (milyon USD)												
Yıllar	Genellikle Tüketim Malları				Genellikle Ara Malları				Genellikle Yatırım Malları			
	İhracat		İthalat		İhracat		İthalat		İhracat		İthalat	
	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı
1996	11,668	57	4,901	14	5,270	26	12,637	36	3,588	17	17,669	50
1997	13,344	57	5,000	13	5,961	26	14,079	35	4,008	17	20,724	52
1998	13,585	56	4,606	12	5,608	23	13,971	36	4,872	20	20,449	52
1999	12,619	53	3,597	11	5,504	23	13,011	38	5,835	24	17,328	51
2000	12,810	50	4,237	10	6,118	24	17,282	39	6,589	26	22,681	51
2001	13,369	46	3,839	12	7,384	26	14,434	44	8,073	28	14,413	44
2002	15,287	45	5,359	13	8,512	25	18,405	44	9,902	29	17,619	43
2003	19,335	44	6,633	12	10,609	24	25,133	45	14,434	33	23,923	43
2004	22,865	38	8,232	10	15,756	26	35,067	44	20,959	35	37,148	46
2005	25,669	37	9,087	10	18,312	27	42,818	45	24,833	36	42,303	45
2006	26,754	33	10,617	10	23,076	29	51,713	47	30,416	38	48,049	44
2007	31,619	31	12,832	10	30,077	30	65,163	49	39,386	39	55,719	42
2008	33,686	27	14,864	10	45,693	36	76,865	51	45,808	37	58,523	39
İ.S. payı (1996)	56.84	...	13.92	...	25.68	...	35.89	...	17.48	...	50.19	...
İ.S. payı (2008)	26.91	...	9.89	...	36.50	...	51.16	...	36.59	...	38.95	...

Kaynak: TÜİK İnternet Veri Tabanı verilerinden derlenmiş ve hesaplanmıştır.

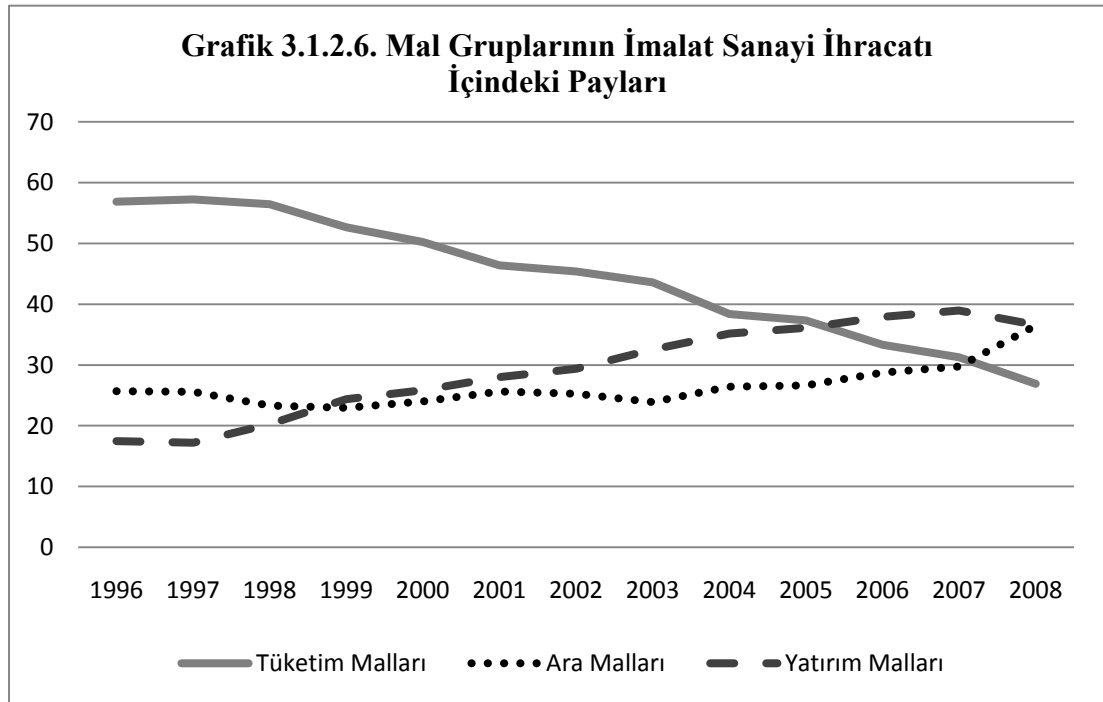
İ.S. Payı: İmalat sanayi içindeki pay (%)

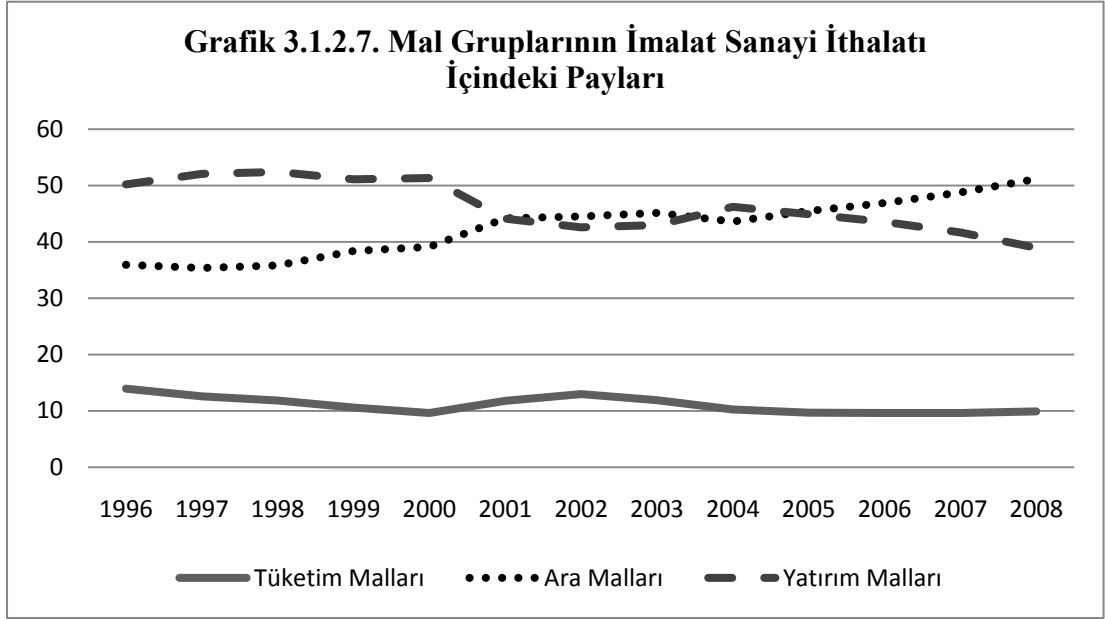
1996-2008 döneminde imalat sanayi ihracatı ile birlikte, tüketim malları, ara malları ve yatırım malları ihracatı da artış göstermiştir.

⁴³ Bu sınıflandırma için bkz. Ek 2

⁴⁴ Aynı sınıflandırmayı kullanan başka bir çalışma için bkz.: Yükseler ve Türkan, **Türkiye'nin Üretim ve...**

İmalat sanayi ihracatı içinde, tüketim mallarının payının önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. 1996 yılında %56.84 olan imalat sanayi ihracatı içinde tüketim mallarının payı, 2008 yılında %26.91'e gerilemiştir. İmalat sanayi ihracatı içinde ara mallarının payına bakıldığında, 1996 yılında %25.68 olan imalat sanayi ihracatı içindeki payın, %36.50'ye yükseldiği görülmektedir. Yatırım malları için de benzer bir durum söz konusu olmuştur. 1996 yılında imalat sanayi ihracatı içindeki payı %17.48 olan yatırım malları ihracatı, 2008 yılında payını %36.59 olarak arttırmıştır. Genel olarak bakıldığında, tüketim mallarının imalat sanayi ihracatı içindeki payının belirgin bir şekilde azaldığı, ara malları ve yatırım malları ihracatının ise artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum aşağıda yer alan Grafik 3.1.2.6. ve Grafik 3.1.2.7.den de takip edilebilir.

3.1.2.4.OECD’nin teknoloji düzeyi sınıflandırması çerçevesinde dış ticaret

Bu aşamada, imalat sanayinde teknoloji düzeyi ile ilgili Gümrük Birliği sonrasında ortaya çıkan gelişmeler ele alınacaktır. Bu çerçevede, OECD tarafından oluşturulan ve teknoloji düzeylerine göre ISIC Rev. 3 sektörlerini ele alan sınıflandırma⁴⁵ yoluyla, dış ticarete sektörlerin kullanılan teknoloji düzeyine göre değerlendirmesi yapılacaktır.⁴⁶ Sektörler “yüksek teknoloji”, “orta üst teknoloji”, “orta alt teknoloji” ve “düşük teknoloji” olarak gruplandırılmıştır.

Düşük teknoloji kullanarak üretilen ürünlerin, imalat sanayi ihracatı içindeki payı, 1996 yılında %58.02 iken, 2008 yılında bu pay %28.29 olmuştur. İthalat içindeki payı ise, 1996’da %17.03 ve 2008’de %12.91 olmuştur. Hem ithalat hem ihracat için, düşük teknoloji kullanarak üretilen malların imalat sanayi içindeki payı azalmıştır, ancak bu ihracatta, yapısal bir dönüşüme işaret edecek şekilde, oldukça yüksek düzeyde bir azalmadır. Orta alt teknoloji düzeyinde üretimi yapılan ürünlerin, imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996’da %20.99’dan, 2008’de %37.66’ya yükselmiştir. İthalat içindeki pay açısından ise bu değerler 1996’da %18.49’dan

⁴⁵ Bu sınıflandırma için bkz. Ek 3

⁴⁶ Aynı sınıflandırmayı kullanan başka bir çalışma için bkz.: Doğruel ve Doğruel, **Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış**, s.52

2008’de %33.04’e yükselmiştir. Hem ithalat hem de ihracat için, orta alt teknoloji düzeyinde üretimi yapılan ürünlerin imalat sanayi içindeki payında gözle görülür artış yaşanmıştır.

Tablo 3.1.2.5. Teknoloji düzeyine göre imalat sanayi ithalat ve ihracatı (milyon USD)

	Düşük Teknoloji				Orta Alt Teknoloji				Orta Üst Teknoloji				Yüksek Teknoloji			
Yıllar	İhracat		İthalat		İhracat		İthalat		İhracat		İthalat		İhracat		İthalat	
	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı	Değer	İ.S. Payı
1996	11,910	58.02	5,996	17.03	4,308	20.99	6,510	18.49	3,733	18.19	17,680	50.22	574	2.80	5,021	14.26
1997	13,613	58.39	6,134	15.41	4,983	21.38	7,211	18.12	3,898	16.72	20,278	50.95	819	3.51	6,178	15.52
1998	13,847	57.54	5,789	14.84	4,884	20.30	6,932	17.76	4,089	16.99	19,601	50.23	1,244	5.17	6,702	17.17
1999	12,884	53.78	4,783	14.09	4,819	20.11	6,085	17.93	4,643	19.38	15,643	46.10	1,612	6.73	7,424	21.88
2000	13,080	51.26	5,847	13.23	5,233	20.51	8,619	19.50	5,214	20.43	20,171	45.64	1,991	7.80	9,563	21.64
2001	13,763	47.74	4,950	15.14	6,552	22.73	8,084	24.73	6,610	22.93	13,755	42.08	1,901	6.60	5,898	18.04
2002	15,757	46.76	6,719	16.24	7,683	22.80	9,955	24.06	8,184	24.28	17,931	43.33	2,077	6.16	6,778	16.38
2003	19,915	44.88	8,443	15.16	10,046	22.64	13,366	24.00	11,540	26.00	25,513	45.81	2,877	6.48	8,368	15.03
2004	23,608	39.62	10,626	13.21	15,341	25.75	19,482	24.22	16,620	27.90	37,473	46.58	4,010	6.73	12,866	15.99
2005	26,583	38.63	12,090	12.83	18,515	26.91	25,424	26.99	19,593	28.47	43,216	45.87	4,122	5.99	13,479	14.31
2006	27,799	34.64	14,020	12.70	23,298	29.03	31,451	28.49	24,691	30.77	49,139	44.52	4,457	5.55	15,769	14.29
2007	33,040	32.69	17,136	12.82	30,669	30.34	40,726	30.46	32,875	32.52	58,400	43.68	4,498	4.45	17,453	13.05
2008	35,419	28.29	19,400	12.91	47,145	37.66	49,645	33.04	38,704	30.92	62,400	41.53	3,920	3.13	18,809	12.52
İ.S. payı (1996)	58.02	...	17.03	...	20.99	...	18.49	...	18.19	...	50.22	...	2.80	...	14.26	...
İ.S. payı (2008)	28.29	...	12.91	...	37.66	...	33.04	...	30.92	...	41.53	...	3.13	...	12.52	...

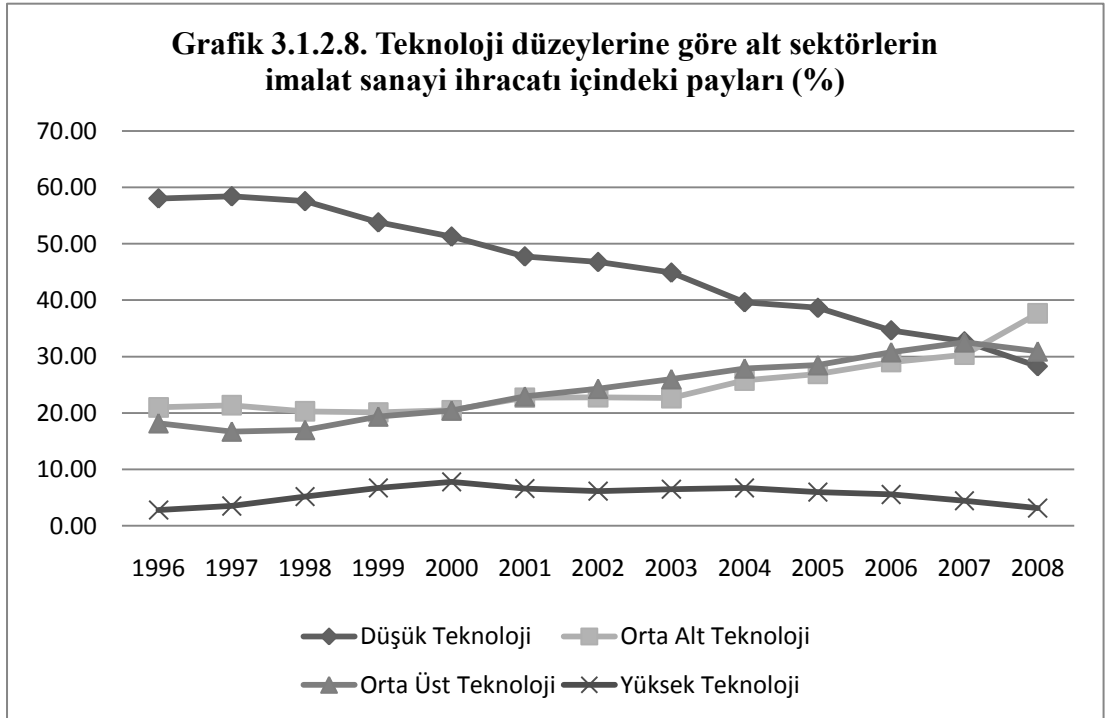
Kaynak: TÜİK İnternet Veri Tabanı verilerinden derlenmiş ve hesaplanmıştır.

İ.S. Payı: İmalat sanayi içindeki pay (%)

Orta üst teknoloji grubundaki ürünler için ise, 1996’da %18.19 olan imalat sanayi ihracatı içindeki pay, 2008’de %30.92’ye çıkmış, imalat sanayi ithalatı içindeki pay ise 1996’da %50.22’den %41.53’e gerilemiştir. Orta üst teknoloji grubundaki ürünler açısından, imalat sanayi ihracatı içindeki payın dikkat çekici şekilde arttığı ve ithalatı içindeki payın ise azaldığı görülmektedir. Son olarak yüksek teknoloji grubunda yer alan ürünlerin, imalat sanayi ihracatı içindeki payı küçük bir artış göstermiş ve 1996’da %2.80’den, 2008’de %3.13’e yükselmiştir. Yüksek teknoloji grubu

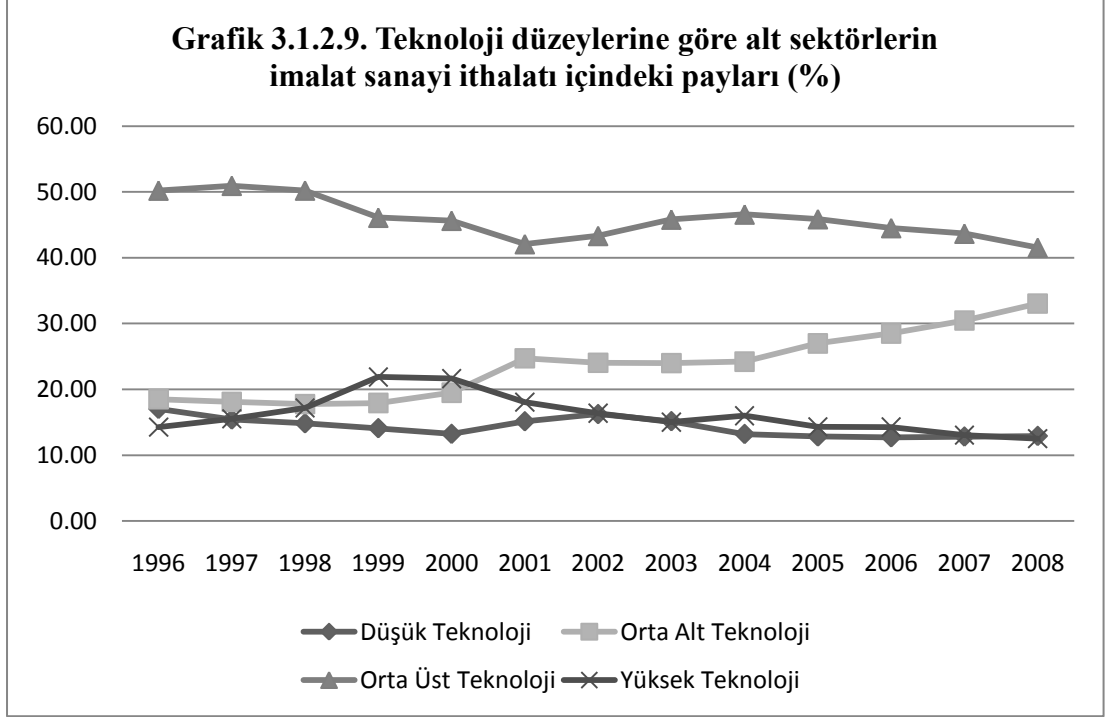
ürünlerin imalat sanayi ithalatı içindeki payı ise 1996'da %14.26'dan, 2008'de %12.52'ye gerilemiştir.

Aşağıda yer alan Grafik 3.1.2.8. ve Grafik 3.1.2.9.dan da takip edilebileceği gibi, teknoloji düzeyi açısından, imalat sanayi ihracatı, düşük teknoloji ürünlerden daha yüksek teknoloji gerektiren ürünlere kaymıştır. Düşük teknoloji ürünlerin ihracatımız içindeki payının azalmasına karşılık, özellikle orta alt teknoloji düzeyi gerektiren ürünlerin payının ve 2008 yılı dışında orta üst teknoloji düzeyi gerektiren ürünlerin payının belirgin bir artış göstermesi olumlu bir gelişmedir. Yüksek teknoloji düzeyi gerektiren ürünlerin imalat sanayi ihracatı içindeki payı ise, 1999-2005 döneminde %6 ve üzerinde gerçekleşmiş, özellikle 2005 yılının ardından düşüşe geçmiştir. Türkiye bir dönem yüksek teknoloji düzeyi gerektiren ürünlerin üretiminde yükselişe geçmiş ancak 2005 sonrası 1996'daki düzeyine yaklaşmıştır.

İmalat sanayi ithalatına bakıldığında, tıpkı ihracatta olduğu gibi, orta alt teknoloji düzeyi gerektiren ürünlerin payı gözle görülür şekilde artış göstermiştir. Düşük teknoloji ve yüksek teknoloji grubundaki ürünlerin imalat sanayi ithalatı içindeki payı ise düşüş eğilimi içindedir. Orta üst teknoloji grubu ürünlerin imalat sanayi

ithalatı içindeki payının da özellikle 2004 yılı sonrası, düşüş eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

3.3.3. İstihdam, Üretim, Katma Değer, SSY, Verimlilik ve Kapasite Kullanımı

İstihdam, sabit sermaye yatırımları ve verimlilik göstergeleri de, imalat sanayi söz konusu olduğunda, özellikle önem taşımaktadır. Çalışmanın bu aşamasında, istihdam, üretim, katma değer, sabit sermaye yatırımları, verimlilik (işgücü) ve kapasite kullanım oranları yardımıyla, imalat sanayinin yapısı ele alınacaktır.

İstihdam düzeyi, gerek sosyal boyutlarıyla, gerekse emek gücünün massedilmesi ve üretim faktörlerinin verimli kullanımı açısından, önemli bir hedef ve göstergedir. Sanayinin yüksek istihdam olanağı yaratabilmesi, emek yoğun tüketim mallarının yoğun bir şekilde üretilmesiyle olanaklıdır. Ancak, bir başka önemli hedef

olan işgücü verimliliği ve çalışan başına yüksek katma değer yaratma ve refahın artırılması için bu yeterli olmamaktadır.⁴⁷

Katma değer, üretim değerinden farklı olarak, ülkenin değer yaratma gücünü daha doğru bir şekilde ortaya koymaktadır. Öte yandan katma değer, ne şekilde değerlendirildiği, katma değer ne oranda yatırımlara yönlendirildiği ve sermaye stoğunun ne düzeyde artış gösterdiği de oldukça önemlidir.

İstihdam ve sermaye stoğu, büyümeyi etkileyen temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁸. Bu iki üretim faktörü, verimlilik düzeyinin temel unsurlarıdır. Bu çalışmada, verimlilik düzeyi, emek faktörü açısından ele alınmaktadır.

Türkiye’de, imalat sanayinde istihdam düzeyinin gelişimine istihdam endeksi yardımıyla bakıldığında, 1988-2006 döneminde imalat sanayinde istihdam düzeyinde bir düşüş eğilimi göze çarpmaktadır. Gümrük Birliği öncesinde yılda ortalama %3.58 azalan istihdam endeksi, Gümrük Birliği sonrasında sadece %0.69 düzeyinde bir düşüş yaşamıştır. Düşüş hızı azalmakla birlikte, istihdam endeksinde bir artıştan söz edilememektedir. Özellikle 2001 sonrası dönemde istihdam endeksi, daha istikrarlı bir seyir izlemiştir, ancak artış eğilimi içine girdiği söylenememektedir. Toplam üretim ve imalat sanayinde 15 yaşın üzerinde çalışanların sayısına bakıldığında, imalat sanayinin durumunun, toplam üretime kıyasla daha olumlu olduğu, ancak Gümrük Birliği öncesinde ve sonrasında çalışan sayısındaki artış hızının %3 olduğu ve değişmediği görülmektedir. Toplam üretim açısından ise durum, Gümrük Birliği öncesine kıyasla daha olumsuzdur ve çalışan sayısındaki artış hızı %2’den %1’e düşmüştür. Nüfus artış hızı ve tarımda yaşanan çözülme süreci düşünüldüğünde bu oranın oldukça yetersiz olduğu ve Türkiye’nin giderek şiddetlenen bir istihdam yaratma sorunu ile karşı karşıya olduğu söylenebilir⁴⁹.

⁴⁷ Adil Temel, **Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler: İmalat Sanayii ve İstihdam**, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Nisan 1998, s.1

⁴⁸ İzmen, Filiztekin ve Yılmaz, **a.g.e.**, s. 77

⁴⁹ İzmen, Filiztekin ve Yılmaz, **a.g.e.**, s.78

Tablo 3.1.3.1. İstihdam, Üretim, Verimlilik Endeksi ve KKO										
Yıllar	İstihdam Endeksi ¹		Verimlilik Endeksi ²		İ.S. K.K.O. ³		Sanayi Üretim Endeksi ⁴			
							Sanayi		İmalat Sanayi	
	E*	D**	E*	D**	oran	D**	E*	D**	E*	D**
1981	...	...	...	...	...	...	34.50		35.90	
1982	...	...	...	...	...	...	37.30	8.12	39.03	8.70
1983	...	...	...	...	...	...	40.40	8.31	42.88	9.87
1984	...	...	...	...	...	...	44.88	11.08	47.70	11.25
1985	...	...	...	...	...	...	47.53	5.91	49.73	4.25
1986	...	...	...	...	...	...	53.13	11.78	55.15	10.91
1987	...	...	...	...	...	...	58.75	10.59	61.08	10.74
1988	119.3	...	51.8	...	74.78	...	59.70	1.62	61.78	1.15
1989	115.4	-3.27	54.7	5.60	72.80	-2.64	61.85	3.60	63.05	2.06
1990	114.3	-0.95	60.5	10.60	75.23	3.33	67.73	9.50	69.05	9.52
1991	101.1	-11.55	69.8	15.37	75.40	0.23	69.53	2.66	70.33	1.85
1992	94	-7.02	78	11.75	77.33	2.56	72.98	4.96	73.25	4.16
1993	92.5	-1.60	86.1	10.38	80.50	4.10	78.85	8.05	79.70	8.81
1994	89.1	-3.68	82.1	-4.65	74.25	-7.77	74.03	-6.12	73.10	-8.28
1995	91.8	3.03	90.4	10.11	79.69	7.33	83.40	12.66	83.00	13.54
1996	95	3.49	93.8	3.76	79.45	-0.29	89.68	7.52	89.18	7.44
1997	100	5.26	100	6.61	80.89	1.81	100.03	11.54	100.00	12.14
1998	100.2	0.20	100	0.00	79.45	-1.78	101.28	1.25	100.13	0.13
1999	91.2	-8.98	105.2	5.20	73.24	-7.83	97.50	-3.73	95.88	-4.24
2000	89.1	-2.30	114.5	8.84	76.13	3.95	103.40	6.05	102.05	6.44
2001	81.7	-8.31	113.1	-1.22	71.61	-5.93	94.43	-8.68	92.40	-9.46
2002	82.2	0.61	124.6	10.17	76.19	6.38	103.35	9.45	102.50	10.93
2003	83.7	1.82	133.8	7.38	78.52	3.06	112.38	8.73	112.03	9.29
2004	85.4	2.03	144.8	8.22	81.57	3.89	123.45	9.86	123.70	10.42
2005	84.8	-0.70	152.9	5.59	80.32	-1.52	130.03	5.33	129.58	4.75
2006	84.2	-0.71	162.4	6.21	81.02	0.87	137.60	5.83	136.80	5.58

Kaynak: TÜİK İstatistik Yıllıkları, TÜİK İnternet Veri Tabanı

* E: Endeks değeri

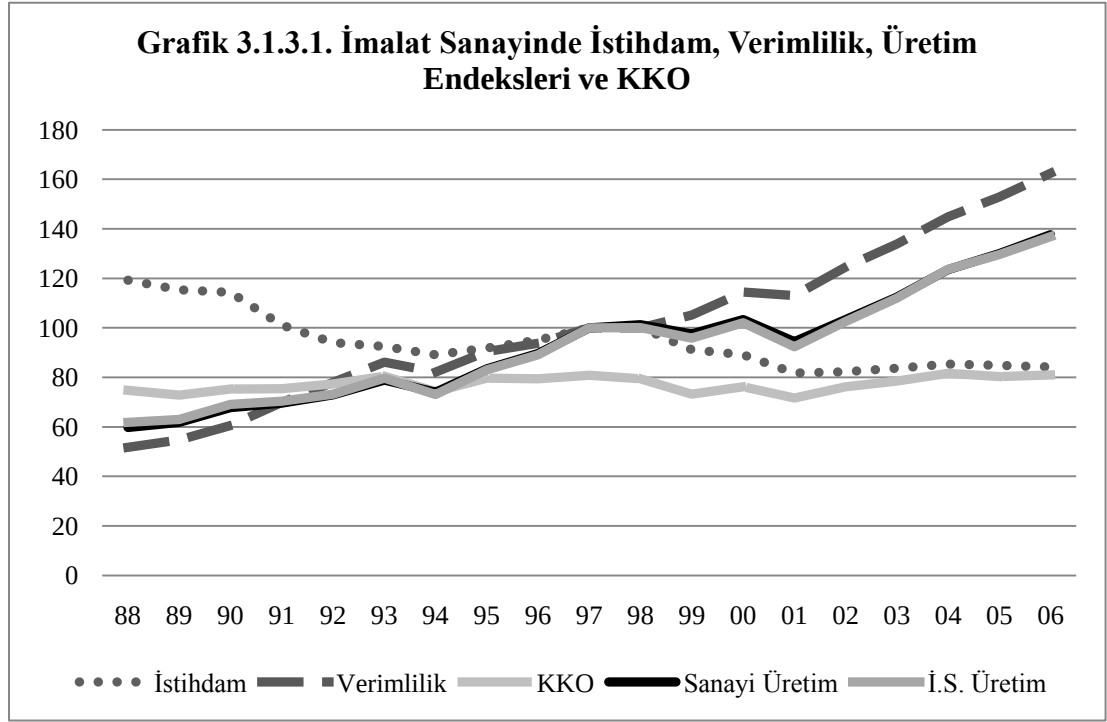
** D: Bir önceki yıla göre % değişim

(1) TÜİK imalat sanayi üretimde çalışanlar endeksi (1997=100)

(2) TÜİK imalat sanayi üretimde çalışan kişi başına kısmi verimlilik endeksi (1997=100)

(3) İmalat sanayi kapasite kullanım oranı (%)

(4) TÜİK sanayi üretim endeksi (1997=100)

Üretim endeksi, sanayi ve imalat sanayi için ayrı ayrı belirtilmiştir. Ancak Tablo 3.1.3.2. ve Grafik 3.1.3.1.den de takip edilebileceği gibi, üretim endeksi açısından imalat sanayi ve sanayi birbirine paralel ve örtüşen bir seyir izlemektedir. Ancak 1988-1994 döneminde sanayiye oldukça yakın ancak onun üzerinde üretim endeksi değerleri alan imalat sanayi, 1994 yılından itibaren, sanayi üretim endeksinin altında ancak yine ona yakın değerler almıştır. 1981-2006 döneminde, sanayi üretim endeksi ortalama 79.91 ve imalat sanayi üretim endeksi ortalama 80.34'tür. Yıllık ortalama artış hızları ise sırasıyla %5.83 ve %5.68'dir. 1981-2006 dönemini Gümrük Birliği öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırdığımızda, 1996 öncesi ortalama endeks değerlerinin, 1996 sonrası endeks değerlerinin yaklaşık yarısı değerinde olduğu, yıllık ortalama artış hızları açısından ise, Gümrük Birliği öncesi artış hızlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. 1981-1995 ve 1996-2006 dönemlerinde imalat sanayi üretim endeksi sırasıyla ortalama 60.31 ve 107.66 ve sanayi üretim endeksi ortalama 58.97 ve 108.46'dır. Aynı dönemler için yıllık ortalama artış hızları imalat sanayi için %6.32 ve %4.86, sanayi için ise %6.62 ve %4.83'tür.

İmalat sanayinde üretimde çalışan başına kısmi verimlilik endeksine bakıldığında, işgücü verimliliğinin 1988-2006 dönemi boyunca, 1994 ve 2001 kriz yıllarında yaşanan düşüşler dışında sürekli olarak arttığı görülmektedir. 1988-2006 dönemi boyunca verimlilik artış hızı yılda ortalama %6.66'dır. Dönemi Gümrük Birliği öncesi ve sonrası olarak iki alt döneme ayırdığımızda Gümrük Birliği öncesinde (1988-1995 dönemi) yıllık ortalama verimlilik endeksi artış hızının %8.45 ve Gümrük Birliği sonrasında (1996-2006 dönemi) ise %5.52 olduğu görülmektedir. Gümrük Birliği sonrasında, imalat sanayinde verimlilik artış hızı azalmıştır.

Kapasite kullanım oranları açısından imalat sanayinin durumuna bakıldığında, kapasite kullanım oranının dönemlik ortalama değerleri açısından, Gümrük Birliği sonrasında bir miktar artış gösterdiği görülmektedir. Gümrük Birliği öncesinde ortalama KKO 76.24, sonrasında ise 78.04'tür. Artış hızları açısından ele alındığında, Gümrük Birliği sonrasında, kapasite kullanım oranı yıllık ortalama artış hızının %1.02'den, %0.24'e düştüğü görülmektedir.

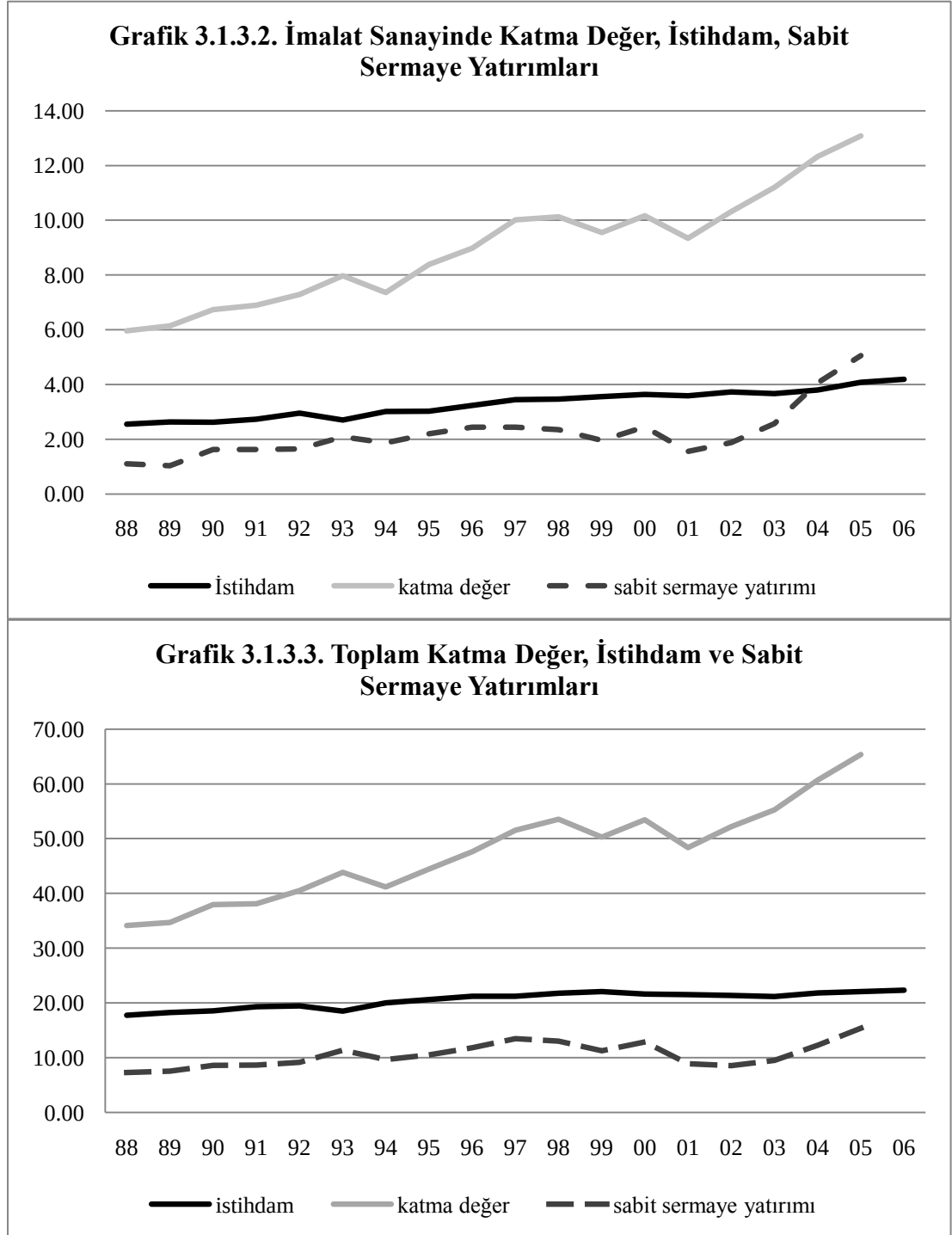
İmalat sanayi ve toplam katma değer, istihdam ve sabit sermaye yatırımları ile ilgili değerler Tablo 3.1.3.2.de gösterilmektedir. Bu tablodan yola çıkılarak oluşturulan Grafik 3.1.3.2. bu değerleri imalat sanayi için, Grafik 3.1.3.3. ise toplam üretim için göstermektedir.

Tablo ve grafiklere bakıldığında ilk göze çarpan nokta, katma değer ve sabit sermaye yatırımlarının, hem imalat sanayi hem de toplam üretim için, paralel denebilecek bir seyir izlediğidir. 1994, 1999 ve 2001 krizlerinin etkisi sabit sermaye yatırımları ve katma değer göstergelerinin seyrine bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir. Her iki gösterge içinde, en yüksek düşüşlerin bu yıllarda olduğu, diğer yıllar için ise genel bir artış trendinin söz konusu olduğu söylenebilir. İstihdam düzeyinin seyrine bakıldığında ise, yukarıda da belirtildiği gibi genel bir artış trendi söz konusudur, ancak bu artışın, düşük bir hızla gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3.1.3.2 İstihdam, K.D. ve SSY						
Yıllar	İstihdam (milyon) (15+ yaş)		Katma Değer		Sabit Sermaye Yatırımı	
			(1998 yılı fiyatları, milyar TL)			
	Toplam	İ.S. *	İ.S.*	GSMH	İ.S.*	Toplam
1980	...	...	3.34	22.82	1.53	4.96
1981	...	...	3.65	23.92	1.43	4.79
1982	...	...	3.89	24.66	1.30	4.77
1983	...	...	4.18	25.69	1.21	4.89
1984	...	...	4.56	27.52	1.18	5.00
1985	...	...	4.83	28.70	1.26	5.79
1986	...	...	5.33	30.65	1.30	6.56
1987	...	...	5.87	33.65	1.14	7.24
1988	17.75	2.55	5.96	34.14	1.10	7.29
1989	18.22	2.64	6.14	34.70	1.03	7.52
1990	18.54	2.63	6.73	37.95	1.63	8.57
1991	19.29	2.74	6.90	38.08	1.63	8.63
1992	19.46	2.95	7.29	40.52	1.65	9.13
1993	18.50	2.71	7.97	43.82	2.09	11.33
1994	20.01	3.01	7.36	41.15	1.87	9.65
1995	20.59	3.03	8.39	44.42	2.20	10.50
1996	21.19	3.24	8.98	47.59	2.44	11.79
1997	21.20	3.45	10.01	51.53	2.44	13.47
1998	21.78	3.46	10.13	53.52	2.35	13.02
1999	22.05	3.56	9.55	50.26	1.95	11.24
2000	21.58	3.64	10.17	53.45	2.45	12.88
2001	21.52	3.58	9.34	48.35	1.56	8.89
2002	21.35	3.73	10.31	52.19	1.88	8.55
2003	21.15	3.66	11.20	55.25	2.57	9.46
2004	21.79	3.80	12.33	60.70	4.06	12.24
2005	22.05	4.08	13.08	65.34	5.05	15.39
2006	22.33	4.19	...	...	...	...

Kaynak: TÜİK İnternet Veri Tabanı, DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006)

*İ.S.: İmalat sanayi

Tablo 3.1.3.3. imalat sanayinin toplam istihdam, toplam katma değer ve toplam sabit sermaye yatırımlarına oranını ve hem toplam üretim hem de imalat sanayi için (katma değer/istihdam) ve (sabit sermaye yatırımları/katma değer) oranlarını göstermektedir. Grafik 3.1.3.4 ve Grafik 3.1.3.5. ise bu tablodan yola çıkılarak oluşturulmuştur.

İmalat sanayinin, toplam istihdam, katma değer ve sabit sermaye yatırımları içindeki payı, bu değerler açısından imalat sanayinin Türkiye ekonomisindeki yerini ortaya koyan göstergeler olarak ele alınmıştır. Katma değer istihdama oranı, yıllar içinde, çalışan kişi başına yaratılan katma değeri göstermesi açısından, sabit sermaye yatırımlarının katma değere oranı ise, üretilen katma değer ne kadarının yatırıma dönüştüğünü göstermesi açısından birer gösterge olarak kullanılmıştır.

Tablo ve grafiklerden de görülebileceği gibi, imalat sanayinin toplam istihdam ve toplam katma değer içindeki payı, 1988 yılı sonrasındaki dönem boyunca, genel bir artış trendine sahiptir. İmalat sanayinin sabit sermaye yatırımlarındaki payı ise, değişken bir seyir izlemektedir.

İmalat sanayinin toplam istihdam içindeki payı, 1988 yılında %14, 1996 yılında %15 ve 2006 yılında %19'dur. Bu pay yıllar boyunca düzenli olarak artış göstermiştir. İmalat sanayinin toplam katma değer içindeki payı için de benzer bir durum söz konusudur. 1980 yılında %15, 1988 yılında %17, 1996 yılında %21 olan bu pay, 2006 yılında % 33'tür. Gümrük Birliği öncesi ve sonrası imalat sanayinin istihdam ve katma değer içindeki payına baktığımızda, her iki gösterge açısından da gümrük birliği sonrasında %2 puanlık bir artış olduğu görülmektedir. İmalat sanayinin sabit sermaye yatırımları içindeki payına bakıldığında ise, bu payın 1980-1989 döneminde sürekli olarak azaldığı ve %31'den %14'e düştüğü görülmektedir. 1989-2001 döneminde bu pay iniş çıkışlı bir seyir izlemiş ve %18-21 arasında seyretmiştir. 2001 yılından sonra ise hızlı bir artış yaşamış ve 2005 yılında %33 olmuştur. Bu payın, 26 yıllık süreç içerisinde, iniş çıkışlı seyrinin sonucunda, başlangıç düzeyinin biraz üstünde bir değer alması düşündürücüdür. Sabit sermaye yatırımları içindeki payın, özellikle 2001 yılı sonrasındaki hızlı artışı ise dikkat çekicidir.

Tablo 3.1.3.3. İstihdam, K.D. ve SSY Oranları							
İmalat Sanayinin Çeşitli Göstergelere Oranı				İmalat Sanayi ve Toplamda K.D., İstihdam, SSY Yatırımı Oranları			
Yıllar	Toplam İstihdam	Toplam Katma Değer	Toplam SSY	İmalat Sanayi K.D. / İstihdam	Toplam K.D./İstihdam	İmalat sanayi SSY/K.D.	Toplam SSY/K.D.
1980	...	0.15	0.31	...	...	0.46	0.22
1981	...	0.15	0.30	...	...	0.39	0.20
1982	...	0.16	0.27	...	...	0.34	0.19
1983	...	0.16	0.25	...	...	0.29	0.19
1984	...	0.17	0.24	...	...	0.26	0.18
1985	...	0.17	0.22	...	...	0.26	0.20
1986	...	0.17	0.20	...	...	0.24	0.21
1987	...	0.17	0.16	...	...	0.19	0.22
1988	0.14	0.17	0.15	2.34	1.92	0.19	0.21
1989	0.14	0.18	0.14	2.33	1.90	0.17	0.22
1990	0.14	0.18	0.19	2.57	2.05	0.24	0.23
1991	0.14	0.18	0.19	2.52	1.97	0.24	0.23
1992	0.15	0.18	0.18	2.47	2.08	0.23	0.23
1993	0.15	0.18	0.18	2.95	2.37	0.26	0.26
1994	0.15	0.18	0.19	2.44	2.06	0.25	0.23
1995	0.15	0.19	0.21	2.77	2.16	0.26	0.24
1996	0.15	0.19	0.21	2.77	2.25	0.27	0.25
1997	0.16	0.19	0.18	2.91	2.43	0.24	0.26
1998	0.16	0.19	0.18	2.92	2.46	0.23	0.24
1999	0.16	0.19	0.17	2.69	2.28	0.20	0.22
2000	0.17	0.19	0.19	2.80	2.48	0.24	0.24
2001	0.17	0.19	0.18	2.61	2.25	0.17	0.18
2002	0.17	0.20	0.22	2.76	2.44	0.18	0.16
2003	0.17	0.20	0.27	3.06	2.61	0.23	0.17
2004	0.17	0.20	0.33	3.24	2.79	0.33	0.20
2005	0.19	0.20	0.33	3.20	2.96	0.39	0.24
2006	0.19	...	...	...	...	...	...

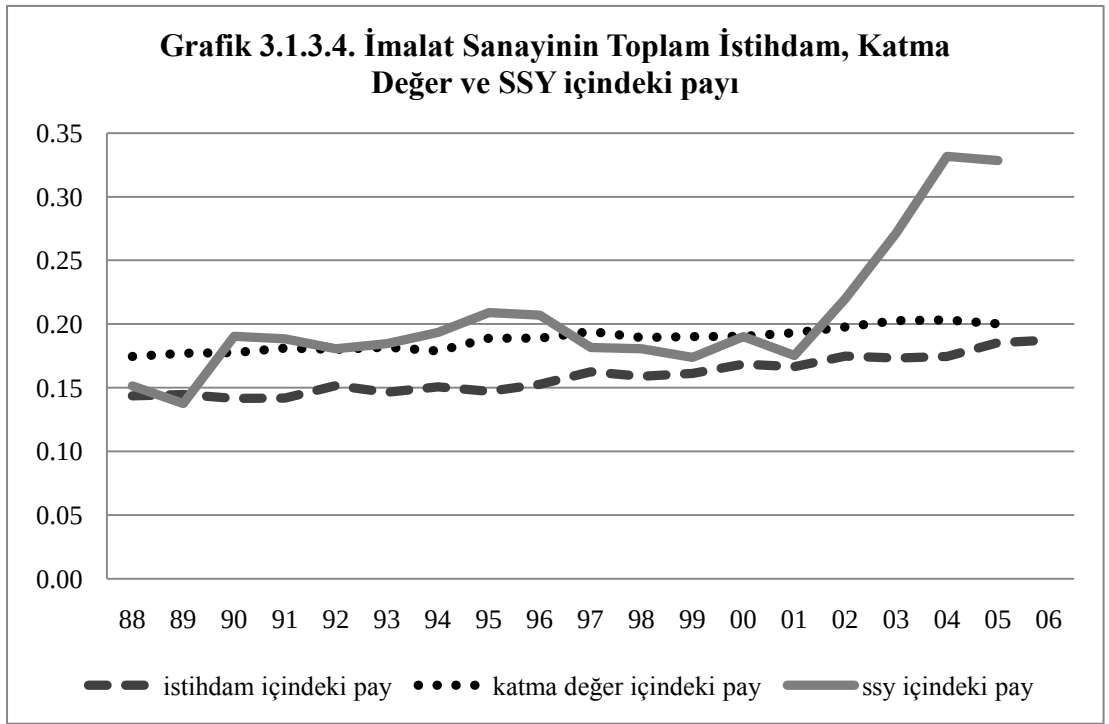
Kaynak: Tablo 3.1.3.2'de yer alan TÜİK ve DPT verilerinden hesaplanmıştır

* **K.D.:** Katma Değer

** **SSY:** Sabit Sermaye Yatırımları

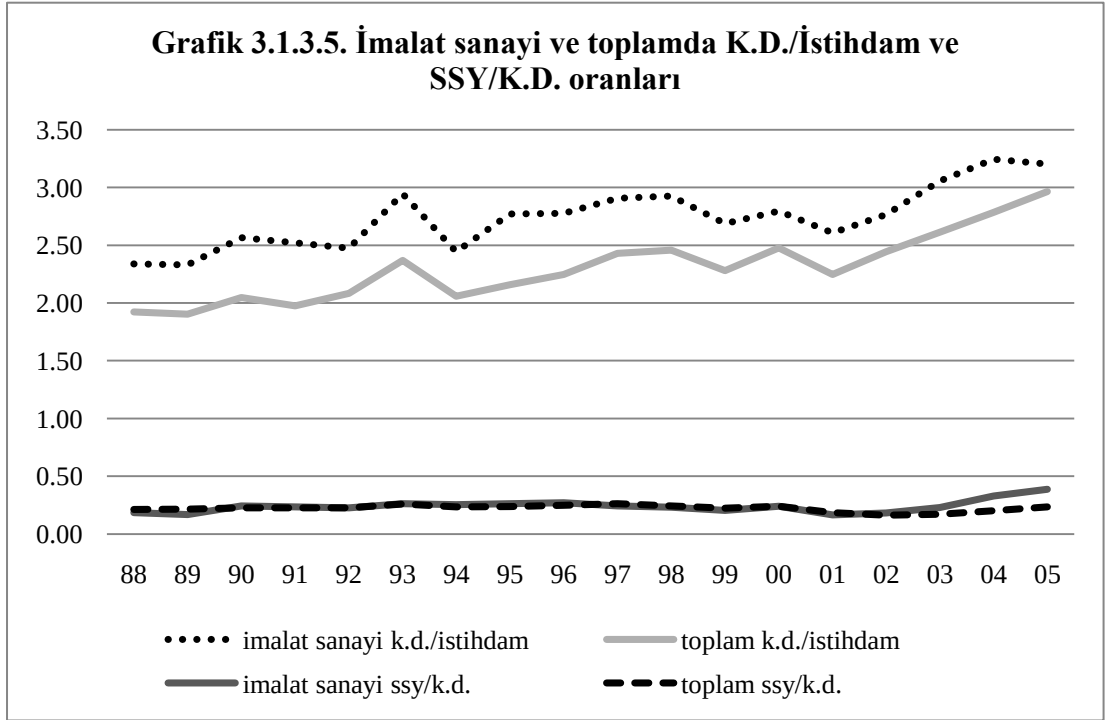
İmalat sanayi ve toplam üretimde, (katma değer/istihdam) ve (sabit sermaye yatırımları/katma değer) oranlarına bakıldığında, özellikle sabit sermaye yatırımlarının katma değere oranının imalat sanayi ve toplam üretim için paralel bir seyir izlediği görülmektedir. 1988-2006 döneminde imalat sanayi için bu oran

ortalama olarak %24, toplam üretim için ise %22'dir. 1988-1995 alt döneminde bu oran ortalama olarak imalat sanayi ve toplam üretim için %23 olarak gerçekleşmiş, 1996-2006 döneminde ise imalat sanayi için %25, toplam üretim için %22 olmuştur. Dönemin genelinde, söz konusu oranla ilgili olarak imalat sanayi ve toplam üretim paralel bir seyir izlemiş olsa da 2001 yılı sonrasında, imalat sanayi ile toplam üretim arasındaki fark artmaya başlamış, imalat sanayinde daha hızlı bir artış söz konusu olmuştur.

Çalışan başına üretilen katma değeri, bin TL cinsinden, gösteren katma değer istihdama oranına bakıldığında, imalat sanayi ve toplam üretimin yıllar boyunca benzer bir seyir izlediği ve iniş çıkışlı seyrine rağmen artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Söz konusu oran hem imalat sanayi hem de toplam üretim için, 1989, 1991, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında gözle görülür düşüşler yaşamıştır. Bu düşüşleri yüksek artış düzeyleri izlemiştir. Özellikle 1994, 1999 ve 2001 kriz yıllarında gözlemlenen düşüşler dikkat çekicidir. Belirtilen yıllar dışında, oranın sürekli olarak artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Gümrük Birliği öncesi dönemde (1988-1995) katma değer istihdama oranı imalat sanayi için ortalama 2.55, toplam üretim için ise 2.06'dır. 1996-2005 döneminde ise bu oran imalat sanayi

için ortalama 2.90, toplam üretim için 2.49'dur. 1988-2006 dönemi boyunca bu oran imalat sanayi için 2.74, toplam üretim için 2.30 değerlerini almıştır. Bu açıdan bakıldığında, Gümrük Birliği öncesi dönemde hem imalat sanayi hem toplam üretim için, çalışan başına katma değer düzeyinin daha düşük olduğu ve Gümrük Birliği sonrasında artış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca, imalat sanayinde çalışan başına katma değer düzeyinin toplam üretime göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.4. Genel Değerlendirme

İmalat sanayi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, büyüme sürecinin motoru ve lokomotif olarak öne çıkmaktadır. Hızlı büyüme ve kalkınmanın, gelişmekte olan ülkeler açısından, geniş bir imalat sanayine sahip olmayı gerekli kıldığı yaygın kabul gören bir görüştür. Özellikle gelişmiş ülkelerde, büyümenin aşamaları açısından hizmetler sektörünün öne çıktığı bir sürece girilmiş olmasına rağmen, bu ülkelerde sanayileşme düzeyinin korunması önem taşımaktadır. Türkiye açısından, son yıllarda hizmetler sektörünün yükselişe geçmesi, sanayileşme sürecinin geride bırakılıp sanayisizleşme sürecine adım atılıp atılmadığı yönünde tartışmaları gündeme

getirmiştir. Yapılan çalışmalarda, Türkiye'nin henüz sanayileşme sürecini tamamlamadığı ancak yükseliş sürecinde olduğu genel olarak kabul görmekte, ancak tartışma güncelliğini sürdürmektedir.

Bu tartışmaların yanında, küreselleşme ve bölgeselleşme hareketleri ülkelerin gündemine daha fazla girmekte ve imalat sanayi bu açıdan da önemli hale gelmektedir.

Türkiye'nin 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği'ne girmesiyle, sanayi ürünleri üretiminde ne tür değişikliklerin gerçekleşeceği ve gerçekleştiği, gerek Gümrük Birliği üyeliği öncesinde gerekse sonrasında oldukça hararetli bir şekilde tartışılan ve tartışılmaya devam eden başlıklardır.

Çalışmanın bu bölümünde, tartışmaya konu olan sorular etrafında, Gümrük Birliği sonrasında Türkiye imalat sanayinin yapısında ne tür bir dönüşümün gerçekleştiği konusuna yoğunlaşmıştır.

Gümrük Birliği sonrası dönemde, imalat sanayi pek çok gösterge açısından genel eğilimini korumuş ya da Gümrük Birliği'ne giriş yılı olan 1996 sonrasında çeşitli değişiklikler yaşamıştır. Ancak bu oldukça genel bir değerlendirme olacaktır.

İmalat sanayinin Türkiye'de GSMH içindeki payına bakıldığında Gümrük Birliği sonrası dönemde bu payın ortalama %20 olduğu çok yüksek olmamakla birlikte artış trendi içinde olduğu görülmektedir. İmalat sanayinin sanayi içindeki payı ise 1996 yılı sonrasında ortalama %82 düzeyindedir. Bu düzey, Gümrük Birliği öncesiyle belirgin bir fark taşımamakta, imalat sanayinin payı genel olarak artış eğiliminde olsa da, benzer durumdaki ülkelerle ve imalat sanayinin öncü bir sektör olduğu düşüncesiyle karşılaştırıldığında, bu düşük hızlı bir artış olarak karşımıza çıkmaktadır.

İmalat sanayi, dış ticaret göstergeleri açısından, ülke içi üretime kıyasla daha büyük bir ağırlık taşımaktadır. İmalat sanayinin 1996-2006 döneminde toplam ihracat, ithalat ve dış ticaret hacmi içindeki ortalama payı, sırasıyla %92, %81 ve %85'tir. İmalat sanayinin ihracat içindeki payı, Gümrük Birliği sonrası dönem boyunca genel olarak artma eğilimi içindedir. İthalat içindeki payının ise durağan

olduğu ve düşüş eğilimine girme işaretleri verdiği söylenebilir. Toplam dış ticaret hacmi içindeki payı ise yıllar düşük hızlı bir artış trendi içinde seyretmiştir.

Gümrük Birliği çerçevesinde dış ticarete ilişkin değerlendirmelerde, AB ülkeleri ile ticaret önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin AB ülkeleri ile ihracatı ve ithalatı dikkat çeken gelişmeler göstermiştir. 1996-2008 dönemini ele alan değerlendirmede, bu dönem boyunca ithalat ve ihracatın toplamda genel olarak yüksek düzeyde artış kaydettiği görülmektedir. İthalat ve ihracatın bileşimine bakıldığında ise, AB'nin payının her iki alanda da gözle görülür şekilde azaldığı ve AB dışı ülkelerin payının ise arttığı görülmektedir. 1996 yılında AB(15) ülkelerinin ihracatımızdaki ve ithalatımızdaki payı sırasıyla %50 ve %53 iken, 2008 yılında bu paylar sırasıyla %39 ve %31'dir. Aynı değerler AB(27) ülkeleri için ise ihracatta %54 ve %48, ithalatta %56 ve %37'dir. Bu durumu değerlendirirken, gümrük tarifelerinin bazı istisnalar dışında AB tarafından 1971 yılında tek taraflı olarak kaldırıldığını hatırlatmak gerekir. Bu açıdan, Türkiye'nin AB'ye yapılan ihracatta diğer ülkeler karşısında rekabet gücünün zayıfladığı söylenebilir. İthalat söz konusu olduğunda ise, Gümrük Birliği sonucu üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifelerinin diğer ülkelerle ithalatımızı arttırdığı düşünülmektedir. Diğer ülkeler içerisinde ithalatın dağılımına bakıldığında, Asya ülkelerinin gittikçe ağırlık kazandığı görülmekte ve bu durum dış ticaretimizin "Asyalılaşması" olarak değerlendirilmektedir⁵⁰. Bu durumun döviz kurlarındaki değişim, Türkiye'nin ihracatının ithalata bağımlı bir nitelik taşıması gibi Türkiye'nin başka nitelikleriyle de ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin dış ticaret dengesini etkileyen en önemli unsurun Gümrük Birliği'nden ziyade döviz kuru, faiz ve uluslararası ekonomik gelişmeler olduğu belirtilmektedir⁵¹. Bu açıdan, özellikle statik etkilerin incelenmesinde Gümrük Birliği'nin etkilerinin net olarak ortaya koyulamadığı söylenmektedir⁵²

⁵⁰ Yükseler ve Türkan, **a.g.e.**, s.14

⁵¹ TÜSİAD Dışişleri Komisyonu Dış Ticaret Politikaları Çalışma Grubu Gümrük Birliği Alt Çalışma Grubu, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri**, TÜSİAD, Ekim 2003, s. 83

⁵² S. Uyar, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Ocak 2001, Sayı 20, 1998, s. 12

Dış ticaretle ilgili bir başka nokta, özellikle kriz sonrası dönemde, Türkiye'nin üretim ve ihracatının ithalata bağımlı hale gelen yapısıdır. Konuyla ilgili çalışmalarda üretim ve dış ticaret yapısının “ithalaşması”na vurgu yapılmaktadır⁵³. Buna ek olarak, üretimin uluslararası bir nitelik kazanması ve endüstri içi ticaretin yaygınlaşması da üretim ve dış ticarete uluslararası bir nitelik kazandırmaktadır.

Dış ticarete konu olan malların, mal grupları ve kullanılan teknoloji düzeyi açısından özelliklerine baktığımızda, 1996-2008 döneminde düşük teknoloji düzeyi kullanan sektörlerin imalat sanayi ihracatı ve ithalatındaki payının azaldığını, ancak ihracat payındaki azalmanın çok daha belirgin olduğunu görmekteyiz. Aynı dönem içinde, orta alt teknoloji kullanılan sektörlerin imalat sanayi ihracatı ve ithalatı içindeki payının ise belirgin şekilde arttığı görülmektedir. Öte yandan, orta üst teknoloji kullanılan sektörlerin imalat sanayi ihracatı içindeki payı artış gösterirken, ithalatı içindeki payında düşüş eğilimi gözlemlenmektedir. Bu teknoloji düzeyindeki sektörlerin, döviz kazandırıcı net etkisinin artış gösterme potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Yüksek teknoloji grubundaki ürünler açısından ise, imalat sanayi ihracatı içindeki payın dönem başı ve dönem sonu karşılaştırma açısından arttığı ancak düşüş eğilimi içinde olduğu, imalat sanayi ithalatı içindeki payının ise azaldığı ve düşüş eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak imalat sanayinde dış ticarete konu olan mallar açısından, kullanılan teknoloji düzeyinde, hem ithalat hem de ihracatta daha üst teknoloji düzeyine yönelik bir eğilim görülmektedir. 1996-2008 döneminde imalat sanayi ihracatı ile birlikte, tüketim malları, ara malları ve yatırım malları ihracatı da artış göstermiştir.

İmalat sanayinde, dış ticarete konu olan mal gruplarına bakıldığında, tüketim mallarının imalat sanayi ihracatı içindeki payının belirgin bir şekilde azaldığı, ara malları ve yatırım malları ihracatının ise artış gösterdiği görülmektedir. İthalata bakıldığında ise, özellikle 2004 yılından sonra, tüketim mallarının imalat sanayi ithalatı içindeki payını koruduğu, yatırım mallarının imalat sanayi ithalatı içindeki payının düşüş eğilimi içine girdiği ve ara mallarının imalat sanayi ithalatı içindeki payının belirgin şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Bu açıdan, ara mallarının,

⁵³Yükseler ve Türkan, **a.g.e.**, s. 14

imalat sanayi ithalatı ve ihracatı içindeki payının artış gösterdiği, Türkiye'nin ihracatında ara mallarının payının artmasına, üretiminde ara malı ithalatına bağımlı bir yapıya kavuşması eşlik etmektedir.

4. İMALAT SANAYİNİN ALT SEKTÖRLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde, öncelikle imalat sanayinin ISIC Rev. 3 (USSS 3. Revizyon) sınıflandırmasına göre, 2'li düzeyde, 22 alt sektörü Gümrük Birliği sonrası (1996 sonrası) dönem için analiz edilecektir.

Yapılacak analizde, tüm sektörler aynı kriterlere göre oluşturulmuş tablolar yardımıyla değerlendirilecektir. Öncelikle sektörün kısa bir tanımı, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektör sayısı ve DPT'nin üretim sınıflaması¹ ile OECD'nin teknoloji düzeyi bakımından yaptığı gruplandırma² temelinde sektörün konumu belirtilecektir. Ele alınan alt sektörün söz konusu kriterler kapsamında imalat sanayi içindeki yeri değerlendirilecek, sektörün ele alınan dönem içindeki değişimine imalat sanayi ile karşılaştırmalı olarak göz atılacaktır.

22 alt sektörün ayrı ayrı ele alınmasının ardından, ikinci olarak, çeşitli göstergeler açısından imalat sanayi alt sektörlerine dair yapılan sıralama temel alınarak, ilk 5 sektör kısaca değerlendirilecektir. Burada, kullanılan verilerin elverdiği ölçüde, dönem başı ve dönem sonu sıralamalar yoluyla değerlendirme yapılacaktır. Bu nedenle, öncelikle dönem başı ilk 5 sektör ele alındıktan sonra, dönem sonunda sıralamada meydana gelen değişikliğe de değinilecektir.

4.1. İmalat Sanayinin Alt Sektörlerinin Gümrük Birliği Sonrasındaki Durumu

Bu alt bölümde, imalat sanayinin 22 alt sektörünün aşağıdaki kriter ve göstergelere göre bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu değerlendirmede ele alınacak kriterler ve kapsadıkları dönemler şu şekildedir:

1996-2006 Üretim Endeksi (1997=100)

¹ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

² Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

1996-2006	Kapasite Kullanım oranı (KKO)
1997-2005	Üretim Değeri (milyon USD)
1996-2008	İmalat Sanayi Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) (1997=100)
1996-2006	İmalat Sanayi Üretimde Çalışanlar Başına Kısmi Verimlilik Endeksi (Verimlilik Endeksi) (1997=100)
1996-2008	İhracat (X)
1996-2008	İthalat (M)
1996-2008	Dış Ticaret Hacmi (DTH) (X+M)
1996-2008	Dış Ticaret Dengesi (DTD) (X-M)
1996-2008	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (İİKO) (X/M)
1996-2005	Dış Ticarete Rekabet Gücü (RCA Endeksi yoluyla)

Bu bölümde kullanılan veriler temel olarak üç kaynaktan elde edilmiştir. Üretim endeksi, KKO, istihdam endeksi, verimlilik endeksi değerleri ile dış ticaret verileri TÜİK'in resmi internet sitesinde bulunan veritabanından³ ve yine TÜİK'in 1923-2007 İstatistiki Göstergeler⁴ adlı yayınından elde edilmiştir. Üretim değeri ve RCA Endeksi⁵ ile ilgili veriler ise Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.'nin bir

³TÜİK İnternet Veri Tabanı, <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>, 01.08.2009

⁴ **TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2007**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2008

⁵ Rekabet gücünü gösteren RCA endeksi, (-50)'nin altında değerler için "düşük", (-50) ile (50) arasındaki değerler için "sınırdaki", (50)'nin üstünde değerler için "yüksek" rekabet gücünü göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Demir, "Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri", DPT, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/demiri.pdf>, 10.04.2009

alışmasından derlenmiştir⁶. Alt sektörlerin değerdendirilmesi sırasında ayrıca bu kaynakla karşılaştırma yapılmıştır.

ISIC (Rev. 3) sınıflandırmasına göre ele alınacak 22 alt sektör ve sınıflandırma kodları şu şekildedir⁷:

- 15 Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı
- 16 Tütün Ürünleri İmalatı
- 17 Tekstil ürünleri İmalatı
- 18 Giyim Eşyası İmalatı; Kürkün İşlenmesi ve Boyanması
- 19 Deri İşleme, Saraciye ve Ayakkabı İmalatı
- 20 Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya hariç)
- 21 Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı
- 22 Basım ve Yayım, Plak, Kaset v.b. Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması
- 23 Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı
- 24 Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı
- 25 Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı
- 26 Metalik Olmayan Diğer Maden Ürünlerin İmalatı
- 27 Ana Metal Sanayii
- 28 Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayii
- 29 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı
- 30 Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı
- 31 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı
- 32 Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı
- 33 Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı
- 34 Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı
- 35 Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı
- 36 Mobilya İmalatı; Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat

⁶ Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, **Türkiye İmalat Sanayiinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi** (22 Ana Sektör İtibariyle), Ankara, 2007

⁷ ISIC Rev. 3 sınıflandırmasına göre 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörler için bkz.: Ek 1

4.1.1 Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı

Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 15 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁸ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Tüketim Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Düşük Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁹

15 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 5 alt sektör, 4’lü düzeyde ise 17 alt sektör yer almaktadır¹⁰.

Tablo 4.1.1.1. 15 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	15	İ.S.	15	İ.S.	15	İ.S. Payı	İ.S.	15	İ.S.	15
1996	89.20	92.60	79.45	72.84	...	...	...	94.99	97.52	93.80	94.90
1997	100.00	100.00	80.89	73.47	73,000	11,802	0.162	100.03	100.09	100.00	100.00
1998	100.10	100.80	79.45	72.47	69,591	12,401	0.178	100.21	103.40	100.00	97.50
1999	95.90	100.40	73.24	67.91	63,964	11,451	0.179	91.17	97.49	105.20	102.90
2000	102.10	104.10	76.13	68.86	70,998	11,557	0.163	89.08	95.71	114.50	108.40
2001	92.40	101.70	71.61	68.90	55,925	9,203	0.165	81.69	87.46	113.10	116.90
2002	102.50	104.60	76.19	70.05	71,165	10,794	0.152	82.17	85.89	124.60	121.10
2003	112.00	112.60	78.52	71.90	93,465	14,138	0.151	83.73	84.21	133.80	132.80
2004	123.70	112.20	81.57	71.38	126,222	18,088	0.143	85.38	85.21	144.80	131.50
2005	129.60	119.00	80.32	70.97	133,441	20,563	0.154	84.78	85.48	152.90	138.70
2006	136.80	126.10	81.02	71.19	...	...	...	84.18	86.65	162.40	145.20
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	90.00	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	91.70	...	...
ort. % değ.	4.59	3.19	0.29	-0.20	9.55	8.48	...	-0.87	-0.45	5.70	4.40
top. % değ.	53.36	36.18	1.97	-2.26	82.80	74.23	...	-10.83	-5.97	73.13	53.00

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

⁸ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁹ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

¹⁰ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %16 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem boyunca, sektörün imalat sanayi içindeki payı kayda değer bir değişiklik göstermemiş, bu payın en düşük değeri 2004 yılında %14 ve en yüksek değeri 1998 ve 1999 yıllarında %18 olarak gerçekleşmiştir. Buna rağmen bir düşüş eğiliminden söz etmek mümkündür. Üretim değeri, 1999 ve 2001 yılları dışında artış göstermiş, dönem boyunca sektör, imalat sanayi içindeki önemini korumuştur. Üretim değerindeki 1999 ve 2001 yıllarında gerçekleşen düşüş, imalat sanayine kıyasla daha düşük düzeyde bir küçülmeye yol açmıştır. Dönem boyunca, sektörün üretimindeki artış imalat sanayinin geneline oranla daha düşük kalmıştır.

Üretim Endeksi açısından bakıldığında, sektör 1996-2003 döneminde, imalat sanayi ortalamasının üzerinde bir üretim performansı göstermiş, 2004-2006 döneminde ise, imalat sanayi üretim endeksinin gerisinde kalmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretime endeksindeki yıllık ortalama değişim %3.19, toplam değişim %36.18'dir. Bu açıdan imalat sanayinin gerisinde kalmaktadır. Dönem boyunca imalat sanayi üretim endeksi ortalama 107.66, sektörün 106.74'tür. Sektör ortalama endeks değeri olarak da imalat sanayine yakın bir değer almış ancak gerisinde kalmıştır.

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, imalat sanayi ortalamasının altında kalmış, ortalama %70.90 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayi için ise bu oran ortalama %78.04'tür. İmalat sanayi KKO dönem boyunca toplam %1.97 artış göstermiş, sektör ise %2.26 düşüş yaşamıştır.

İstihdam yaratma potansiyelini gösteren Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, 2004 yılı dışında imalat sanayi ortalamasının üzerinde bir istihdam yaratma potansiyeline sahip olmuştur. Sektör, istihdam açısından, imalat sanayi endeksinin üzerinde seyretse de, onunla paralel bir seyir izlemiştir. İstihdam endeksi açısından 1996-2008 döneminde sektör, imalat sanayinde yaşanan gerilemenin gerek yıllık ortalama gerek toplam değişim açısından gerisinde kalmış, bir başka deyişle istihdam yaratma potansiyeli imalat sanayine göre

daha az azalmıştır. Ortalama endeks değeri imalat sanayi için 88.32, sektör için 91.60'tır.

Verimlilik endeksi açısından, sektör 1996 ve 2001 yılları dışında, imalat sanayi ortalama düzeyinin altında kalmış, özellikle 2004, 2005, 2006 yıllarında sırasıyla 13.30, 14.20, 17.20 puan düzeyinde bir fark söz konusu olmuştur. İmalat sanayi düzeyinin gerisinde kalınmasına rağmen, sektörün verimlilik düzeyinin imalat sanayi ile paralel bir seyir izlediği ve dönem boyunca artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. 1996 yılında imalat sanayi ve sektör verimlilik endeksi sırasıyla 93.8 ve 94.9, 2006 yılında 162.4 ve 145.2'dir. 1996-2006 döneminde sektör endeksi yıllık ortalama %4.40 ve toplam %53.00, imalat sanayi endeksi ise yıllık ortalama %5.70 ve toplam %73.13 artış göstermiştir.

Tablo 4.1.1.2. 15 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	15	İ.S.	15	İ.S.	15	İ.S.	15	Endeksi	İ.S.	36	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	2,455	35,207	2,009	-14,681	446	55,733	4,464	83.10	0.58	1.22	0.120	0.057	-0.030	0.080
1997	23,313	2,734	39,802	1,762	-16,489	973	63,115	4,496	105.40	0.59	1.55	0.117	0.044	-0.059	0.071
1998	24,065	2,357	39,025	1,453	-14,960	904	63,090	3,810	101.60	0.62	1.62	0.098	0.037	-0.060	0.060
1999	23,958	2,040	33,936	1,050	-9,978	990	57,894	3,090	108.90	0.71	1.94	0.085	0.031	-0.099	0.053
2000	25,518	1,836	44,200	1,156	-18,683	680	69,718	2,991	113.60	0.58	1.59	0.072	0.026	-0.036	0.043
2001	28,826	2,016	32,686	1,014	-3,860	1,002	61,512	3,030	96.60	0.88	1.99	0.070	0.031	-0.260	0.049
2002	33,702	1,881	41,383	1,362	-7,681	519	75,085	3,243	68.00	0.81	1.38	0.056	0.033	-0.068	0.043
2003	44,378	2,650	55,690	1,634	-11,311	1,016	100,068	4,284	86.70	0.80	1.62	0.060	0.029	-0.090	0.043
2004	59,579	3,349	80,447	1,904	-20,868	1,445	140,026	5,253	99.90	0.74	1.76	0.056	0.024	-0.069	0.038
2005	68,813	4,272	94,208	2,114	-25,395	2,157	163,022	6,386	116.80	0.73	2.02	0.062	0.022	-0.085	0.039
2006	80,246	4,339	110,379	2,453	-30,133	1,886	190,625	6,792	...	0.73	1.77	0.054	0.022	-0.063	0.036
2007	101,082	5,164	133,938	2,661	-32,856	2,503	235,020	7,825	...	0.75	1.94	0.051	0.020	-0.076	0.033
2008	125,188	6,476	150,252	3,763	-25,065	2,713	275,440	10,239	...	0.83	1.72	0.052	0.025	-0.108	0.037
ort. % değ.	16.72	9.84	14.64	7.34	19.50	25.34	15.23	8.37	5.53	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	163.77	326.77	87.34	70.72	507.67	394.21	129.38	40.55	0.72	1.70	0.073	0.031	-0.085	0.048

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi.

* milyon USD

İhracata bakıldığında, sektörün 1996 yılında 2455 milyon USD, 2008 yılında ise 6476 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği, bu açıdan, imalat sanayi ihracat artışının gerisinde kaldığı, ancak artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir.

Sektörün, imalat sanayi ihracatı içindeki payı, 1997 yılında %12, 2008 yılında ise %5.2'dir. Bu pay dönem ortalaması olarak %7.3 olarak gerçekleşmiştir. İhracat açısından, artış eğilimine rağmen, imalat sanayi payında gözle görülür bir gerileme olduğu görülmektedir.

İthalata bakıldığında ise, sektörün 1996 yılında 2009 milyon USD, 2006 yılında ise 3763 milyon USD düzeyinde bir ithalat hacmine sahip olduğu, ithalatın 1996-2001 döneminde sürekli azaldığı, 2002-2008 döneminde ise sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı 1996 yılında %5.7, 2008 yılında ise %2.5'tir. Bu pay 1996-2008 dönemi boyunca sürekli olarak azalmış ve ortalama olarak %3.1 olmuştur.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, imalat sanayi genelinin aksine, 1996-2006 dönemi içinde tüm yıllar boyunca fazla verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin pozitif olduğu görülmektedir. Dış ticaret fazlası, 1996 yılında 446 milyon USD iken, 2008 yılında 2713 milyon USD olmuştur. Dönem başı ile dönem sonu karşılaştırıldığında, sektörün dış ticaret fazlasının 5 kattan fazla arttığı görülmektedir.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 4462 milyon USD, 2008 yılında 10239 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve bu on yıllık süreçte yaklaşık 1.5 kat artış gösterdiği görülmektedir. Dönem boyunca sektörün, imalat sanayi DTH içindeki payı sürekli olarak azalmış, 1996 yılında %8 ve 2008 yılında %3.7 olmuştur. İmalat sanayinde dönem boyunca yıllık ortalama %15.23 artış gerçekleşmiş, sektörde ise bu artış ortalama %8.37 olmuştur.

İİKO açısından, sektör imalat sanayi genelinin oldukça üzerinde değerler almaktadır. 1996-2008 dönem ortalaması imalat sanayi geneli için 0.72 iken, sektör için 1.70'dir. Sektör bu gösterge açısında genel olarak artış eğilimi içindedir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA değerinin 1996-2005 döneminde ortalama 98.06 olduğu, 1996 yılında bu değer 83.1, 2005 yılında ise 116.8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak, sektörün rekabet gücünün dönem boyunca yüksek olduğu, inişli çıkışlı seyrine rağmen artış eğilimi içinde bulunduğu söylenebilir.

4.1.2. Tütün Ürünleri İmalatı

Tütün Ürünleri İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 16 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması¹¹ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Tüketim Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Düşük Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.¹²

16 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 1 ve 4’lü düzeyde yine 1 alt sektör yer almaktadır¹³.

Tablo 4.1.2.1. 16 no’lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
Yıllar	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
	İ.S.	16	İ.S.	16	İ.S.	36	İ.S. Payı	İ.S.	16	İ.S.	16
1996	89.20	93.00	79.45	64.79	...	...	...	94.99	107.56	93.80	85.90
1997	100.00	100.00	80.89	66.15	73,000	2,050	0.028	100.03	100.05	100.00	100.00
1998	100.10	109.40	79.45	72.21	69,591	1,952	0.028	100.21	92.43	100.00	118.90
1999	95.90	104.00	73.24	66.89	63,964	2,122	0.033	91.17	82.97	105.20	125.80
2000	102.10	112.40	76.13	65.89	70,998	2,437	0.034	89.08	90.37	114.50	123.40
2001	92.40	115.20	71.61	70.41	55,925	2,257	0.040	81.69	86.26	113.10	133.00
2002	102.50	121.70	76.19	73.35	71,165	2,637	0.037	82.17	83.47	124.60	146.20
2003	112.00	116.00	78.52	69.43	93,465	3,318	0.035	83.73	73.56	133.80	155.40
2004	123.70	93.30	81.57	60.52	126,222	3,804	0.030	85.38	68.08	144.80	136.30
2005	129.60	103.50	80.32	63.20	133,441	1,691	0.013	84.78	66.77	152.90	154.80
2006	136.80	126.50	81.02	67.43	...	...	...	84.18	62.38	162.40	201.90
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	57.90	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	48.80	...	...
ort. % değ.	4.59	3.71	0.29	0.64	9.55	1.64	...	-0.87	-6.20	5.70	9.49
top. % değ.	53.36	36.02	1.97	4.07	82.80	17.51	...	-10.83	-54.63	73.13	135.04

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

¹¹ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

¹² Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

¹³ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Tütün Ürünleri İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama olarak %3 olarak gerçekleşmiştir. Bu pay 2005 yılında %1.3 ile en düşük seviyesine ulaşmış, diğer yıllarda %3-4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektör üretimindeki değişim, imalat sanayinin gerisinde kalmış, 1997-2005 döneminde imalat sanayi üretim artışı %82.8 olurken, sektör üretimi %17.5 azalmıştır. 2005 yılına dek üretim artışı eğilimi içinde olan sektör, 2005 yılında yarıdan fazla bir düşüş yaşamıştır.

Üretim Endeksi açısından bakıldığında, sektör artış eğilimi içindedir. 1999, 2004, 2004 yıllarında, bir önceki yıla göre azalan üretim endeksi, 1996 yılında 93.3 iken, 2006 yılında 126.50 seviyesine yükselmiştir. İmalat sanayi üretim endeksi için bu değerler sırasıyla, 89.20 ve 136.80'dir. Sektör üretim endeksi, 2004-2006 döneminde imalat sanayi üretim endeksinin altında değerler almış, öncesinde ise üzerinde seyretmiştir. Sektör üretim endeksi, 1996-2006 döneminde yıllık ortalama %3.71 ve toplam %36.02, imalat sanayi üretim endeksi ise yıllık ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Bu açıdan sektör üretim endeksi artışının imalat sanayinin altında kaldığı, ancak artış eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, imalat sanayi ortalamasının altında kalmış, ortalama %67.30 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran imalat sanayi için ortalama %78.04'tür. Dönem boyunca sektör, imalat sanayine kıyasla toplamda daha yüksek bir artış göstermiştir.

İstihdam yaratma potansiyelini gösteren Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Sektörün istihdam yaratma potansiyeli, özellikle 2000 yılından itibaren sürekli olarak azalmıştır. 1996 yılında 107.56 olan istihdam endeksi, 2008 yılında 48.80 olmuştur. İmalat sanayi için ise bu değerler sırasıyla 94.99 ve 84.18'dir. Böylece dönem boyunca sektör istihdam endeksi %54.63 oranında azalırken, imalat sanayi istihdam endeksi %10.83 azalmış, sektörde imalat sanayinin geneline kıyasla daha büyük bir istihdam daralması yaşanmıştır.

Verimlilik endeksi açısından, sektör imalat sanayi geneliyle paralel bir seyir izlemiş, verimlilik endeksi artış eğilimi göstermiştir. Sektör verimlilik endeksi, 1996

ve 2004 yılları dışında imalat sanayi geleninin oldukça üzerinde seyretmiştir. 1996 yılında sektör verimlilik endeksi 85.9 iken, imalat sanayi genelinde verimlilik endeksi 93.8'dir. 2006 yılında ise endeks değerleri sırasıyla 201.9 ve 163.4'tür. Sektör verimlilik endeksi 1996-2006 döneminde %135 artış gösterirken, imalat sanayi genelinde bu artış %73'tür.

Tablo 4.1.2.2. 16 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	16	İ.S.	16	İ.S.	15	İ.S.	15	Endeksi	İ.S.	36	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	95	35,207	34	-14,681	61	55,733	129	165.60	0.58	2.79	0.005	0.001	-0.004	0.002
1997	23,313	118	39,802	42	-16,489	76	63,115	160	165.40	0.59	2.83	0.005	0.001	-0.005	0.003
1998	24,065	68	39,025	52	-14,960	17	63,090	120	80.80	0.62	1.32	0.003	0.001	-0.001	0.002
1999	23,958	83	33,936	46	-9,978	38	57,894	129	102.40	0.71	1.82	0.003	0.001	-0.004	0.002
2000	25,518	123	44,200	43	-18,683	81	69,718	166	173.60	0.58	2.89	0.005	0.001	-0.004	0.002
2001	28,826	81	32,686	40	-3,860	41	61,512	121	99.00	0.88	2.04	0.003	0.001	-0.011	0.002
2002	33,702	100	41,383	46	-7,681	54	75,085	146	113.50	0.81	2.18	0.003	0.001	-0.007	0.002
2003	44,378	90	55,690	58	-11,311	32	100,068	148	82.20	0.80	1.55	0.002	0.001	-0.003	0.001
2004	59,579	78	80,447	73	-20,868	5	140,026	151	49.70	0.74	1.06	0.001	0.001	0.000	0.001
2005	68,813	122	94,208	93	-25,395	28	163,022	215	72.80	0.73	1.30	0.002	0.001	-0.001	0.001
2006	80,246	182	110,379	84	-30,133	97	190,625	266	...	0.73	2.16	0.002	0.001	-0.003	0.001
2007	101,082	195	133,938	82	-32,856	113	235,020	277	...	0.75	2.37	0.002	0.001	-0.003	0.001
2008	125,188	277	150,252	104	-25,065	173	275,440	381	...	0.83	2.66	0.002	0.001	-0.007	0.001
ort. % değ.	16.72	14.34	14.64	10.94	19.50	71.53	15.23	11.62	-0.44	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	191.03	326.77	205.09	70.72	183.17	394.21	194.74	-56.04	0.72	2.07	0.003	0.001	-0.004	0.002

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1993-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İhracata bakıldığında, sektörün 1996 yılında 95 milyon USD, 2008 yılında ise 277 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği, bu açıdan, dönem başı ve sonu itibariyle imalat sanayi ihracat artışının gerisinde kaldığı, ancak artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. 1996-2008 döneminde imalat sanayi ihracatı ortalama %16.72, sektör ihracatı ise ortalama %14.64 artmıştır. Dönem başı ve dönem sonu itibariyle artış oranı imalat sanayi için %509.91 ve sektör için %191.03'tür. Sektörün, imalat sanayi ihracatı içindeki payı, 1996 yılında %0.5, 2008 yılında %0.2'dir. İhracat açısından, artış eğilimine rağmen, imalat sanayi payında gerileme olduğu görülmektedir.

İthalata bakıldığında ise, sektörün 1996 yılında 34 milyon USD, 2008 yılında ise 104 milyon USD düzeyinde bir ithalat hacmine sahip olduğu, ithalatın 1999, 2000, 2001 ve 2007 yıllarında azaldığı, özellikle 2001 sonrasında, 2007 yılı dışında sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı 1996-2008 döneminde, tüm yıllar boyunca %0.1'dir. Bu açıdan, sektörün, ihracatçı bir sektör olduğu söylenebilir.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, imalat sanayi genelinin aksine, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca fazla verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin pozitif olduğu görülmektedir. Dış ticaret fazlası, 1996 yılında 61 milyon USD iken, 2008 yılında 173 milyon USD olmuştur. 1996-2008 dönemi başı ve sonunda %183 artmıştır. Bu durumda 2007 ve 2008 yılları için dış ticaret fazlasının önceki yıllara göre daha hızlı bir şekilde artmış olduğu söylenebilir.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 129, 2008 yılında 381 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve 1996-2008 döneminde % 195 artış gösterdiği görülmektedir. Dönem boyunca sektörün, imalat sanayi DTH içindeki payı 1996 yılında %0.4, 2008 yılında %0.7 olarak gerçekleşmiş, 1996-2008 dönemi boyunca bu pay ortalama %0.4 olmuştur. 2001, 2002, 2008 yılları dışında sektörün bu payı ortalama değeri bakımından çok az değişmiştir. İmalat sanayinde dönem boyunca yıllık ortalama %15 artış gerçekleşmiş, sektörde ise bu artış ortalama %12 olmuştur. DTH bakımından sektör, imalat sanayi ortalama artış oranının gerisinde kalmış ancak ona yakın bir değer almıştır.

İİKO açısından, sektör imalat sanayi genelinin oldukça üzerinde değerler almaktadır. 1998, 1999, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında sektörün İİKO 1'in üzerinde, diğer yıllarda ise 2'nin üzerindedir. 1996-2008 dönem ortalaması imalat sanayi geneli için 0.72 iken, sektör için 2.07'dir. Sektör bu gösterge açısından genel olarak artış eğilimi içindedir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA değerinin 1996-2005 döneminde ortalama 110.50 olduğu, 1996 yılında bu değer 165.6, 2005 yılında ise 72.8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1996, 1997, 1999, 2000, 2002 yıllarında endeks değeri 100'ün üzerinde değerler almış, diğer

yıllarda ise 100'ün altında ve 2004 yılında sınır değeri olan 50'nin altında kalmıştır. Ortalama endeks değerini de hesaba kattığımızda sektörün rekabet gücünün yüksek olduğu söylenebilir. Ancak, endeksin 1999, 2000 ve 2002 ve 2005 yılları dışında devamlı olarak azaldığı düşünüldüğünde, azalma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

4.1.3. Tekstil Ürünleri İmalatı

Tütün Ürünleri İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 17 no'lu grup içinde yer almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması¹⁴ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Tüketim Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Düşük Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.¹⁵

17 no'lu grup altında, 3'lü düzeyde 3 ve 4'lü düzeyde 7 alt sektör yer almaktadır¹⁶.

Tekstil Ürünleri İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %9.13 olarak gerçekleşmiştir. 1997-2005 dönemi boyunca pay, ortalama değerinin etrafında değerler almış, 2002 yılından sonra düşüşe geçmiştir. 1997 yılında, sektör payı %10, 2005 yılında %7'dir. Sektörün üretim değerindeki artış, imalat sanayinin gerisinde kalmış, 1997-2005 döneminde imalat sanayi toplam üretim değeri artışı %82.8 olurken, sektör üretimi %31.72 artmıştır. Dönem boyunca imalat sanayi üretim değeri yılda ortalama %9.55 artarken, sektör üretim değeri %4.92 artmıştır.

Üretim Endeksi açısından bakıldığında, sektör inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. İmalat sanayi üretim endeksinin 1996 yılı dışında, sürekli olarak altında değerler alan sektör üretim endeksi, 1996-2006 döneminde toplam %2.39 gerilemiştir. Endeks, dönem boyunca ortalama olarak %0.5 artış göstermiş, ancak bu artış, sektörün dönem sonunda, 10 yıl öncesine kıyasla daha düşük bir üretim endeksine sahip olmasına engel olamayacak kadar düşük kalmıştır. İmalat sanayi üretim endeksi 1996-2006 döneminde toplamda %53.36 ve yılda ortalama %4.59

¹⁴ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

¹⁵ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

¹⁶ Sektörün, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

artış göstermiştir. Sektör üretim endeksi, dönem boyunca, imalat sanayi genelinin çok altında, negatif bir performans sergilemektedir.¹⁷

Tablo 4.1.3.1. 17 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	17	İ.S.	17	İ.S.	17	İ.S. Payı	İ.S.	17	İ.S.	17
1996	89.20	92.00	79.45	83.33	...	...	...	94.99	93.96	93.80	97.90
1997	100.00	100.00	80.89	82.65	73,000	7,320	0.10	100.03	100.03	100.00	100.00
1998	100.10	93.60	79.45	79.47	69,591	6,630	0.10	100.21	97.03	100.00	96.50
1999	95.90	87.00	73.24	72.49	63,964	5,519	0.09	91.17	83.13	105.20	104.90
2000	102.10	95.70	76.13	80.20	70,998	6,378	0.09	89.08	82.22	114.50	116.40
2001	92.40	90.90	71.61	75.52	55,925	5,561	0.10	81.69	75.53	113.10	120.10
2002	102.50	102.30	76.19	80.36	71,165	7,458	0.10	82.17	79.95	124.60	127.90
2003	112.00	104.40	78.52	79.79	93,465	8,636	0.09	83.73	79.70	133.80	131.60
2004	123.70	102.90	81.57	81.35	126,222	10,298	0.08	85.38	76.34	144.80	134.80
2005	129.60	90.70	80.32	80.81	133,441	9,642	0.07	84.78	70.11	152.90	129.50
2006	136.80	89.80	81.02	80.45	...	...	...	84.18	65.94	162.40	136.30
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	66.30	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	60.70	...	...
ort. % değ.	4.59	0.05	0.28	-0.21	9.55	4.92	...	-0.87	-3.40	5.70	3.46
top. % değ.	53.36	-2.39	1.97	-3.45	82.80	31.72	...	-10.83	-35.40	73.13	39.22

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, 1999, 2004 ve 2006 yılları dışında, imalat sanayi genelinin üzerinde bir seyir izlemiştir. Altında değerler aldığı yıllarda ise, imalat sanayi geneline oldukça yakın KKO değerleri almıştır. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO, ortalama 79.68, imalat sanayi KKO ortalama 78.04 olarak gerçekleşmiştir. KKO eğilimi açısından, gerek sektörün geneli gerekse alt sektörleri açısından, eğilimin sabit olduğu ve önemli artış ya da azalışların yaşanmadığı görülmektedir.¹⁸

¹⁷ Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., a.g.e., s.111

¹⁸ a.g.e., s.111

İstihdam yaratma potansiyelini gösteren Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, 1996 ve 2002 yılları dışında azalan değerler almıştır ve azalma eğilimi içinde olduğu söylenebilir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi %35.40 azalırken, imalat sanayi genelinde bu azalış %10.83 düzeyinde olmuştur. Sektörün istihdam yaratma potansiyelinin, imalat sanayinin geneline kıyasla daha fazla azaldığı görülmektedir.

Tablo 4.1.3.2. 17 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	17	İ.S.	17	İ.S.	17	İ.S.	17	Endeksi	İ.S.	17	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	3,818	35,207	1,882	-14,681	1,935	55,733	5,700	133.80	0.58	2.03	0.19	0.05	-0.13	0.10
1997	23,313	4,450	39,802	2,037	-16,489	2,413	63,115	6,487	139.60	0.59	2.19	0.19	0.05	-0.15	0.10
1998	24,065	4,794	39,025	2,004	-14,960	2,790	63,090	6,798	140.40	0.62	2.39	0.20	0.05	-0.19	0.11
1999	23,958	4,558	33,936	1,646	-9,978	2,912	57,894	6,203	144.40	0.71	2.77	0.19	0.05	-0.29	0.11
2000	25,518	4,614	44,200	1,853	-18,683	2,761	69,718	6,467	158.70	0.58	2.49	0.18	0.04	-0.15	0.09
2001	28,826	4,943	32,686	1,683	-3,860	3,261	61,512	6,626	135.60	0.88	2.94	0.17	0.05	-0.84	0.11
2002	33,702	5,533	41,383	2,500	-7,681	3,032	75,085	8,033	115.20	0.81	2.21	0.16	0.06	-0.39	0.11
2003	44,378	6,841	55,690	3,094	-11,311	3,747	100,068	9,935	117.70	0.80	2.21	0.15	0.06	-0.33	0.10
2004	59,579	7,998	80,447	3,786	-20,868	4,212	140,026	11,784	118.20	0.74	2.11	0.13	0.05	-0.20	0.08
2005	68,813	8,743	94,208	3,974	-25,395	4,768	163,022	12,717	125.20	0.73	2.20	0.13	0.04	-0.19	0.08
2006	80,246	9,266	110,379	4,227	-30,133	5,039	190,625	13,493	...	0.73	2.19	0.12	0.04	-0.17	0.07
2007	101,082	10,805	133,938	5,093	-32,856	5,711	235,020	15,898	...	0.75	2.12	0.11	0.04	-0.17	0.07
2008	125,188	11,323	150,252	5,093	-25,065	6,230	275,440	16,416	...	0.83	2.22	0.09	0.03	-0.25	0.06
ort. % değ.	16.72	9.74	14.64	9.89	19.50	10.66	15.23	9.60	-0.38	yıllık ortalama değerler (İİKO ve İ.S. payı)					
top. % değ.	509.91	196.58	326.77	170.57	70.72	221.88	394.21	187.99	-6.43	0.72	2.31	0.15	0.05	-0.27	0.09

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Verimlilik endeksi açısından, sektör imalat sanayi geneliyle paralel bir seyir izlemiş, verimlilik endeksi artış eğilimi göstermiştir. Sektör verimlilik endeksi, 1997, 2000, 2001 ve 2002 yıllarında imalat sanayi verimlilik endeksinin üzerinde değerler almış, diğer yıllarda ise altında kalmıştır. Özellikle 2002 yılı sonrasında, sürekli olarak imalat sanayinin altında bir verimlilik düzeyine sahip olmuştur. 1996-2006 döneminde sektör verimlilik endeksi %39.33, imalat sanayi verimlilik endeksi ise %73.13 artış göstermiş, sektör artışı imalat sanayinin oldukça gerisinde kalmıştır. Yine aynı dönemde, sektör verimlilik endeksi yılda ortalama %3.46, imalat sanayi

verimlilik endeksi ise %5.70 artmıştır. 2001 yılına kadar yıllık artış bakımından sektör, imalat sanayinin üzerinde değerler alırken, 2001 yılı sonrasında artış oranları imalat sanayinin gerisinde kalmıştır.

İhracata bakıldığında, sektörün 1996 yılında 3818 milyon USD, 2008 yılında ise 11323 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. İhracatın dönem boyunca seyrine bakıldığında, düzenli bir artış trendinin olduğu görülmektedir. 1996-2008 dönemi boyunca, sektör ihracatı yıllık ortalama %9.74 ve dönem boyunca toplam %196.58 düzeyinde artmıştır. İhracatın bu artış trendi, olumlu bir gelişim göstermekle birlikte, imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. İmalat sanayi ihracatı 1996-2008 döneminde yılda ortalama %16.72 ve dönem boyunca toplam %509.91 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %15'tir. Bu açıdan imalat sanayi ihracatı içinde önemli paya sahip olan sektörün, bu payı koruyamadığı ya da arttıramadığı, payın 1998 yılında %20 düzeyinde iken 2008 yılında %9 düzeyine düştüğü ve 1998 yılı sonrası bu düşüşün sürekli olduğu görülmektedir. İhracat açısından sektör artış eğilimindedir, ancak imalat sanayi içindeki önemi azalma eğilimindedir.

İthalata bakıldığında ise, sektörün, imalat sanayinin geneliyle paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Özellikle 2002 yılından itibaren hem imalat sanayi genelinde, hem de sektör genelinde ithalat sürekli olarak artmıştır. Bu artışa karşın, sektörün imalat sanayi içindeki payında da düşüş yaşanmaktadır. Sektörün ithalat içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama olarak %5'tir. 2001 yılından sonra bu pay sürekli olarak azalmıştır.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, imalat sanayi genelinin aksine, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca fazla verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin pozitif olduğu görülmektedir. Dış ticaret fazlası, 1996 yılında 1935 milyon USD iken, 2008 yılında 6209 milyon USD olmuştur. 1996-2008 döneminde sektörün dış ticaret fazlası %221.88 artmıştır. Aynı dönemde imalat sanayi dış ticaret açığı %70.72 artmış, 25 milyar USD'ye ulaşmıştır. Sektör dönem boyunca, imalat sanayi dış ticaret açığının ortalama %27'si kadar fazla vermiştir.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 5700, 2008 yılında 16416 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %187.99 artış gösterdiği görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996 yılında %10, 2008 yılında %6, 1996-2008 dönemi boyunca ortalama %9 olmuştur. Özellikle 2001 yılından sonra sektörün imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payının sürekli olarak azaldığı görülmektedir. Önceki yıllarda ortalama payına yakın değerler almakta, 2001 yılından sonra sürekli olarak düşük değerlerle de olsa azalmaktadır.

İİKO açısından, sektör imalat sanayi genelinin oldukça üzerinde değerler almaktadır. 1996-2008 döneminde sektörün İİKO 2.31 iken, imalat sanayinde bu oran 0.72'dir. Bu açıdan, sektörün imalat sanayinin çok üzerinde bir orana sahip olduğu görülmektedir. Sektörün İİKO 1996-2008 dönemi boyunca 2.00 puanın altına düşmemiştir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2000 döneminde her yıl arttığı, 2001 ve 2002 yıllarında düşüşe geçtiği, ancak 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yeniden artış gösterdiği görülmektedir. Bu açıdan sektörün rekabet gücünün yeniden artış eğilimine girdiği söylenebilir. 1996-2005 döneminde ortalama 132.88 olan RCA endeksi, "yüksek" bir değere sahiptir. Türkiye Kalkınma Bankası'nın çalışmasında bu değer 2001-2006 döneminde sabit kalma eğilimi taşıdığı belirtilmektedir.

4.1.4. Giyim Eşyası İmalatı, Kürkün İşlenmesi ve Boyanması Sanayii

Giyim Eşyası İmalatı, Kürkün İşlenmesi ve Boyanması sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 18 no'lu grup içinde yer almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması¹⁹ temelinde oluşturulmuş grupta "Genellikle Tüketim Malları" üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise "Düşük Teknoloji" grubunda bulunmaktadır.²⁰

¹⁹ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

²⁰ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan grupta "Düşük Teknoloji" grubunda bulunmaktadır. bkz.: Ek 3

18 no'lu grup altında, 3'lü düzeyde 2 ve 4'lü düzeyde 2 alt sektör yer almaktadır²¹.

Tablo 4.1.4.1. 18 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	18	İ.S.	18	İ.S.	18	İ.S. Payı	İ.S.	18	İ.S.	18
1996	89.20	98.90	79.45	79.36	...	...	...	94.99	91.71	93.80	107.80
1997	100.00	100.00	80.89	75.84	73,000	2,060	0.03	100.03	99.99	100.00	100.00
1998	100.10	106.70	79.45	80.40	69,591	2,323	0.03	100.21	98.36	100.00	108.40
1999	95.90	102.00	73.24	74.25	63,964	1,932	0.03	91.17	87.83	105.20	116.30
2000	102.10	108.70	76.13	85.04	70,998	2,208	0.03	89.08	85.11	114.50	127.80
2001	92.40	105.30	71.61	83.40	55,925	2,213	0.04	81.69	81.16	113.10	129.70
2002	102.50	108.80	76.19	85.53	71,165	3,123	0.04	82.17	90.23	124.60	120.50
2003	112.00	110.70	78.52	85.64	93,465	3,700	0.04	83.73	89.90	133.80	123.40
2004	123.70	114.80	81.57	82.64	126,222	4,676	0.04	85.38	81.72	144.80	141.10
2005	129.60	100.40	80.32	81.70	133,441	4,386	0.03	84.78	77.53	152.90	129.40
2006	136.80	95.50	81.02	82.55	...	...	...	84.18	68.59	162.40	137.60
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	66.10	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	61.60	...	...
ort. % değ.	4.59	-0.18	0.29	0.56	9.55	11.28	...	-0.87	-3.04	5.70	2.75
top. % değ.	53.36	-3.44	1.97	4.02	82.80	112.91	...	-10.83	32.83	73.13	27.64

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Giyim Eşyası İmalatı, Kürkün İşlenmesi ve Boyanması sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %3.51 olarak gerçekleşmiştir. 1997-2005 dönemi boyunca pay, %3-4 değerlerini almıştır. 1997-2005 döneminde imalat sanayi toplam üretim değeri artışı %82.8 olurken, sektör üretimi %112.91 artmıştır. Dönem boyunca imalat sanayi üretim değeri yılda ortalama %9.55 artarken, sektör üretim değeri %11.28 artmıştır. Bu açıdan sektörün, imalat sanayinin geneliyle karşılaştırıldığında, ortalama olarak daha hızlı bir büyüme

²¹ Sektörün, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

trendine sahip olduğu söylenebilir. Üretim değerlerine bakıldığında, 1999 yılı dışında, sürekli bir artış gözlemlenmektedir.

Üretim Endeksi açısından bakıldığında, sektör inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. 1996-2002 döneminde, 1996 yılı dışında imalat sanayi üretim endeksinin üzerinde değerler alan sektör, 2003-2006 döneminde ise imalat sanayi üretim endeksinin gerisinde kalmıştır. Sektör üretim endeksi, 1996 yılında 98.90 iken, 2006 yılında 95.50'dir. İmalat sanayi üretim endeksi ise aynı yıllarda sırasıyla 89.20 ve 136.80'dir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama %0.18 ve toplam %3.44 azalmış, imalat sanayi üretim endeksi ise aynı dönemde ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 104.71, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Sektörde, alt sektörlerden 182 no'lu sektörle ilgili faaliyet bulunmadığından, 181 no'lu alt sektörün üretim faaliyetini belirlediğini hatırlatmak gerekir.²²

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, 1996 ve 1997 yılları dışında, imalat sanayi genelinin üzerinde bir seyir izlemiştir. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO ortalama 81.49, imalat sanayi KKO ortalama 78.04 olarak gerçekleşmiştir. Eğilim açısından bakıldığında, sektörün alt sektörlerinin de imalat sanayi KKO ile paralel hareket ettiği belirtilmektedir.²³

İstihdam yaratma potansiyelini gösteren Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, 2002 ve 2003 yılları dışında imalat sanayi istihdam endeksinin altında değerler almıştır. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi %32.83 azalırken, imalat sanayi genelinde bu azalış %10.83 düzeyinde olmuştur. Dönemin bütünü açısından, sektörün istihdam endeksinin imalat sanayi ile paralel bir seyir izlediği, ancak endeksteeki azalmanın çok daha yüksek oranda gerçekleştiği söylenebilir.

Verimlilik endeksi açısından, sektör imalat sanayi geneliyle paralel bir seyir izlemiş, verimlilik endeksi dönem başı ile kıyaslandığında artış eğilimi göstermiştir. Sektör verimlilik endeksi, 1996-2001 döneminde, (1996 ve 1997 yılları dışında)

²² Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., a.g.e., s.146

²³ a.g.e., s.149

imalat sanayi verimlilik endeksinin üzerinde değerler almış, 2002 yılı ve sonrasında imalat sanayi verimlilik endeksinin altında bir seyir izlemiştir. 1996-2006 döneminde sektör verimlilik endeksi %27.64, imalat sanayi verimlilik endeksi ise %73.13 artış göstermiş, sektör artışı imalat sanayinin oldukça gerisinde kalmıştır. Yine aynı dönemde, sektör verimlilik endeksi yılda ortalama %2.75, imalat sanayi verimlilik endeksi ise yılda ortalama %5.70 artmıştır.

Tablo 4.1.4.2. 18 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	18	İ.S.	18	İ.S.	18	İ.S.	18	Endeksi	İ.S.	18	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	4,830	35,207	191	-14,681	4,638	55,733	5,021	385.80	0.58	25.23	0.24	0.01	-0.32	0.09
1997	23,313	5,442	39,802	276	-16,489	5,166	63,115	5,719	359.50	0.59	19.69	0.23	0.01	-0.31	0.09
1998	24,065	5,716	39,025	249	-14,960	5,467	63,090	5,964	366.70	0.62	22.99	0.24	0.01	-0.37	0.09
1999	23,958	5,270	33,936	186	-9,978	5,084	57,894	5,456	377.10	0.71	28.39	0.22	0.01	-0.51	0.09
2000	25,518	5,417	44,200	266	-18,683	5,151	69,718	5,684	368.70	0.58	20.34	0.21	0.01	-0.28	0.08
2001	28,826	5,398	32,686	277	-3,860	5,120	61,512	5,675	324.80	0.88	19.48	0.19	0.01	-1.33	0.09
2002	33,702	6,615	41,383	346	-7,681	6,269	75,085	6,961	330.80	0.81	19.12	0.20	0.01	-0.82	0.09
2003	44,378	8,154	55,690	450	-11,311	7,704	100,068	8,604	328.10	0.80	18.12	0.18	0.01	-0.68	0.09
2004	59,579	9,340	80,447	602	-20,868	8,739	140,026	9,942	317.70	0.74	15.53	0.16	0.01	-0.42	0.07
2005	68,813	9,925	94,208	694	-25,395	9,231	163,022	10,618	312.40	0.73	14.31	0.14	0.01	-0.36	0.07
2006	80,246	10,175	110,379	962	-30,133	9,213	190,625	11,137	...	0.73	10.58	0.13	0.01	-0.31	0.06
2007	101,082	11,795	133,938	1,357	-32,856	10,437	235,020	13,152	...	0.75	8.69	0.12	0.01	-0.32	0.06
2008	125,188	11,504	150,252	1,902	-25,065	9,602	275,440	13,406	...	0.83	6.05	0.09	0.01	-0.38	0.05
ort. % değ.	16.72	7.91	14.64	23.36	19.50	6.70	15.23	8.93	-2.21	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	138.19	326.77	893.50	70.72	107.01	394.21	166.99	-19.03	0.72	17.58	0.18	0.01	-0.49	0.08

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İhracat söz konusu olduğunda, sektörün 1996 yılında 4830 milyon USD, 2008 yılında ise 11504 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. İhracatın dönem boyunca seyrine bakıldığında, artış trendi içinde olduğu söylenebilir. 1996-2008 dönemi boyunca, sektör ihracatı yıllık ortalama %7.91 ve dönem boyunca toplam %138.19 düzeyinde artmıştır. İhracatın bu artış trendi, olumlu bir gelişim göstermekle birlikte, imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. İmalat sanayi ihracatı 1996-2008 döneminde yılda ortalama %16.72 ve dönem boyunca toplam %509.91 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı

1996-2008 döneminde ortalama %18'tir. Bu açıdan imalat sanayi ihracatı içinde önemli paya sahip olan sektörün bu payı, yıllar boyunca hızlı bir şekilde azalmış, 1996 yılında %24 düzeyinde iken 2008 yılında %9 düzeyine düşmüştür. 1998 ve 2002 yıllarındaki artışlar oldukça düşük düzeyde kalmıştır.

İthalat söz konusu olduğunda, sektörün ithalatının dönemin genelinde artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. 1996 yılında 191 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 1902 milyon USD düzeyine ulaşmıştır. Sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %23.36, tüm dönem boyunca artış düzeyi %893.50'dir. Bu açıdan, sektörün ithalat artış hızının, imalat sanayi genelinin üzerinde bir hızla gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle 1999 yılından itibaren sektör ithalatı sürekli olarak artmıştır. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı %1'in altındadır. Ancak ithalat payı düşük olmakla birlikte, bu payın hızlı bir şekilde arttığı belirtilmektedir.²⁴

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca fazla verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin pozitif olduğu görülmektedir. Dış ticaret fazlası, 1996 yılında 4638 milyon USD iken, 2008 yılında 9602 milyon USD olmuştur. 1996-2008 döneminde sektörün dış ticaret fazlası %107.01 artmıştır. Aynı dönemde imalat sanayi dış ticaret açığı %70.72 artmış, 25 milyar USD'ye ulaşmıştır. Sektörün ithalat artış hızının, ihracat artış hızını aşması, dış ticaret fazlasının başlangıçta artma eğiliminde olmasına rağmen, azalma eğilimine girmesine yol açmıştır. Sektör dönem boyunca, imalat sanayi dış ticaret açığının ortalama %49'u kadar fazla vermiştir.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 5021, 2008 yılında 13406 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 166.99, ortalama olarak %8.93 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996-2003 döneminde yaklaşık %9 olarak gerçekleşmiş, 2003 yılından sonra bu pay düzenli olarak azalmış ve 2008 yılında %5 seviyesine inmiştir. Sektörün imalat sanayi içindeki ortalama payı %8'dir. 2003 yılından sonra sektör, gittikçe azalan şekilde, ortalamanın altında pay almaktadır.

²⁴ a.g.e., s. 158

İİKO açısından, sektör imalat sanayi genelinin oldukça üzerinde değerler almaktadır. 1996 yılında sektörün İİKO 25.23 iken, 2008 yılında bu oran 6.05'e düşmüştür. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla 0.58 ve 0.83'tür. İİKO açısından, sektör, yüksek değerler almakla birlikte, gözle görülür bir düşüş içine girmiştir. İİKO'nın özellikle 1999 yılından sonra hızlı bir düşüş içine girdiği görülmektedir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde yılda ortalama %2.21 ve toplamda %19.03 azaldığı görülmektedir. RCA endeksinin bu dönem boyunca ortalama değeri 347.16 gibi yüksek bir seviyededir. Ancak bu endeksin azalma eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Bu açıdan sektörün rekabet gücünün "yüksek", ancak azalma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

4.1.5. Deri İşleme, Saraciye ve Ayakkabı İmalatı

Deri İşleme, Saraciye ve Ayakkabı İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 19 no'lu grup içinde yer almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması²⁵ temelinde oluşturulmuş grupta "Genellikle Tüketim Malları" üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise "Düşük Teknoloji" grubunda bulunmaktadır.²⁶

19 no'lu grup altında, 3'lü düzeyde 2 ve 4'lü düzeyde 3 alt sektör yer almaktadır²⁷.

Deri İşleme, Saraciye ve Ayakkabı İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %0.49 olarak gerçekleşmiştir. Bu açıdan sektörün imalat sanayi içindeki yerinin oldukça küçük olduğunu söylemek mümkündür. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 423 milyon USD'den 569 USD'ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %34.52 artarak imalat sanayi toplam artışının gerisinde kalmıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %6.03, imalat sanayi için %9.55'tir.

²⁵ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

²⁶ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan grupta "Genellikle Tüketim Malları" üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise "Düşük Teknoloji" grubunda bulunmaktadır.²⁶

²⁷ Sektörün, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Üretim Endeksi açısından bakıldığında, sektör inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Sektör üretim endeksi, 1996 yılında 94.20 iken, 2006 yılında 85.70'tir. İmalat sanayi üretim endeksi ise aynı yıllarda sırasıyla 89.20 ve 136.80'dir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama %0.06 ve toplam %9.02 azalmış, imalat sanayi üretim endeksi ise aynı dönemde ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 86.60, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Sektör üretim endeksi açısından, imalat sanayinin gerisinde kalmıştır ve imalat sanayi üretim endeksi ile farkı büyümektedir.

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, imalat sanayi genelinin sürekli olarak altında değerler almıştır. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO ortalama 63.50, imalat sanayi KKO ortalama 78.04 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün kapasite kullanımı imalat sanayinin oldukça gerisindedir, ancak eğilim olarak azalma ya da artma eğiliminde olmadığı söylenebilir.

İstihdam yaratma potansiyelini gösteren Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, 1996-2008 döneminde (1998 yılı hariç) sürekli olarak imalat sanayi istihdam endeksinin altında değerler almıştır. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeksi 67.40, imalat sanayinininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %41.21 ve ortalama %3.89 azalmış, imalat sanayi istihdam endeksi ise aynı dönemde sırasıyla %10.83 ve %0.87 azalmıştır. Bu açıdan sektörün imalat sanayinin oldukça gerisinde kaldığı söylenebilir. Sektör, imalat sanayindeki azalma eğilimiyle uyumlu bir seyir izlemiş, ancak daha hızlı bir azalma göstermiştir.

Tablo 4.1.5.1. 19 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	19	İ.S.	19	İ.S.	19	İ.S. Payı	İ.S.	19	İ.S.	19
1996	89.20	94.20	79.45	68.64	...		...	94.99	94.23	93.80	100.00
1997	100.00	100.00	80.89	63.07	73,000	423	0.01	100.03	99.97	100.00	100.00
1998	100.10	85.80	79.45	62.99	69,591	352	0.01	100.21	102.46	100.00	83.70
1999	95.90	86.60	73.24	61.64	63,964	348	0.01	91.17	88.33	105.20	98.40
2000	102.10	92.40	76.13	61.37	70,998	371	0.01	89.08	68.45	114.50	137.60
2001	92.40	73.10	71.61	55.23	55,925	256	0.00	81.69	57.06	113.10	128.60
2002	102.50	84.10	76.19	59.82	71,165	351	0.00	82.17	54.27	124.60	155.40
2003	112.00	82.80	78.52	63.74	93,465	437	0.00	83.73	50.96	133.80	177.30
2004	123.70	92.90	81.57	67.84	126,222	539	0.00	85.38	49.36	144.80	189.10
2005	129.60	75.00	80.32	66.41	133,441	569	0.00	84.78	49.01	152.90	153.80
2006	136.80	85.70	81.02	67.75	...		...	84.18	52.22	162.40	165.00
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	54.50	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	55.40	...	...
ort. % değ.	4.59	-0.06	0.29	0.037	9.55	6.03	...	-0.87	-3.89	5.70	6.48
top. % değ.	53.36	-9.02	1.97	-1.31	82.80	34.52	...	-10.83	-41.21	73.13	65.00

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1993-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi
 * 1997=100
 ** milyon USD

Verimlilik endeksi açısından, 1998 ve 1999 yılları dışında imalat sanayi endeksinin üzerinde değerler almıştır. 1996-2006 döneminde sektör verimlilik endeksi toplam %65 ve ortalama %6.48, imalat sanayi verimlilik endeksi ise toplam %73.13 ve ortalama %5.70 artış göstermiş, sektörün artış hızı hem toplamda imalat sanayinin gerisinde kalırken, ortalamada gerisinde kalmış ancak yakın bir değer almıştır. Bu durumda sektörün 1998 ve 2005 yıllarında yaşadığı %16 ve %18'lik azalışın etkisi olduğu söylenebilir. Bu azalışlar yüksek artış düzeyleriyle telafi edilmiş, ancak toplamda imalat sanayinin gerisinde kalmaya engel olmamıştır.

İhracat düzeyleri incelendiğinde, sektörün 1996 yılında 221 milyon USD, 2008 yılında ise 607 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. İhracatın dönem boyunca seyrine bakıldığında, artış trendi içinde olduğu söylenebilir. 1996-2008 dönemi boyunca, sektör ihracatı yıllık ortalama %10.51 ve

dönem boyunca toplam %174.72 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi ihracatı ise 1996-2008 döneminde yılda ortalama %16.72 ve dönem boyunca toplam %509.91 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektör ihracatın arttığı, ancak imalat sanayi artışın gerisinde kaldığı görülmektedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %1'in altındadır. Sektörün ihracat açısından çok düşük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4.1.5.2. 19 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	19	İ.S.	19	İ.S.	19	İ.S.	19	Endeksi	İ.S.	19	X	M	DTD	DT H
1996	20,526	221	35,207	348	14,681	-127	55,733	569	17.50	0.58	0.63	0.01	0.01	0.01	0.01
1997	23,313	299	39,802	359	16,489	-60	63,115	658	43.30	0.59	0.83	0.01	0.01	0.00	0.01
1998	24,065	271	39,025	307	14,960	-35	63,090	578	41.10	0.62	0.89	0.01	0.01	0.00	0.01
1999	23,958	181	33,936	205	-9,978	-25	57,894	386	29.80	0.71	0.88	0.01	0.01	0.00	0.01
2000	25,518	190	44,200	312	18,683	-123	69,718	502	17.50	0.58	0.61	0.01	0.01	0.01	0.01
2001	28,826	212	32,686	269	-3,860	-58	61,512	481	3.80	0.88	0.79	0.01	0.01	0.01	0.01
2002	33,702	214	41,383	331	-7,681	-117	75,085	546	-7.90	0.81	0.65	0.01	0.01	0.02	0.01
2003	44,378	286	55,690	437	11,311	-151	100,068	723	-4.10	0.80	0.65	0.01	0.01	0.01	0.01
2004	59,579	328	80,447	619	20,868	-291	140,026	947	-20.00	0.74	0.53	0.01	0.01	0.01	0.01
2005	68,813	370	94,208	839	25,395	-469	163,022	1,209	-35.40	0.73	0.44	0.01	0.01	0.02	0.01
2006	80,246	436	110,379	1,055	30,133	-619	190,625	1,491	...	0.73	0.41	0.01	0.01	0.02	0.01
2007	101,082	559	133,938	1,261	32,856	-702	235,020	1,820	...	0.75	0.44	0.01	0.01	0.02	0.01
2008	125,188	607	150,252	1,383	25,065	-776	275,440	1,990	...	0.83	0.44	0.00	0.01	0.03	0.01
ort. % değ.	16.72	10.51	14.64	15.06	19.50	47.13	15.23	12.94	11.57	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	174.72	326.77	297.08	70.72	509.14	394.21	249.60	-302.29	0.72	0.63	0.01	0.01	0.01	0.01

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İthalat söz konusu olduğunda, sektörün ithalatının 1998, 1999 ve 2001 yılları dışında artış içinde olduğu görülmekte, artış oranlarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. 1996 yılında 348 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 1383 milyon USD düzeyine ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %15.06, tüm dönem boyunca artış düzeyi %297.08'dir. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64 ve toplam %326.77 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektörün ithalat artış hızının, ortalama olarak imalat sanayinin üzerinde ancak

yakın bir değerde gerçekleştiği, ancak toplamda gerisinde kaldığı görülmektedir. Sektör ithalatının imalat sanayi ithalatı içindeki payı tüm yıllarda %1'in altında gerçekleşmiştir.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Bu açıdan sektör, imalat sanayi geneli ile paralel bir seyir izlemektedir. Sektörün dış ticaret açığı, 1996 yılında 127 milyon USD iken, 2008 yılında 776 milyon USD olmuştur. Bu dönemde sektör dış ticaret açığı ortalama %47.13 ve toplam %509.14 artış göstermiştir. Aynı dönemde imalat sanayi dış ticaret açığı ortalama %19.50, toplam %70.72 artmış, 25 milyar USD'ye ulaşmıştır. Sektör dönem boyunca imalat sanayi dış ticaret açığının ortalama %1'ini kapsamıştır.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 569, 2008 yılında 1990 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 249.60, ortalama olarak %12.94 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996-2008 döneminde %1 ve altında değerler almıştır.

İİKO açısından, sektör özellikle 2001 yılından sonra düşüş eğilimi içindedir. 1996 yılında sektörün İİKO 0.63 iken, 2008 yılında bu oran 0.44'e düşmüş, böylece dönem başında imalat sanayinin üzerinde, dönem sonunda ise imalat sanayinin altında İİKO değerleri almıştır. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla 0.58 ve 0.83'tür. İİKO açısından, sektör, gözle görülür bir düşüş içine girmiştir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde ortalama 8.56 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Endeks 1996-2000 döneminde negatif, 2001-2005 döneminde pozitif değerler almıştır. Rekabet gücü açısından sektör ortalama endeks değeri açısından "sınırdadır", ancak endeks azalma eğilimi göstermektedir.

4.1.6. Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)

Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç) sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 20 no'lu grup içinde yer

almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması²⁸ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Ara Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Düşük Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.²⁹

20 no'lu grup altında, 3'lü düzeyde 2 ve 4'lü düzeyde 5 alt sektör yer almaktadır³⁰.

Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç) sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %1'in altında gerçekleşmiştir. Bu açıdan sektörün imalat sanayi içindeki yerinin oldukça küçük olduğu görülmektedir. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 501 milyon USD'den 1532 milyon USD'ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %205.79 artarak imalat sanayi toplam artışının (%82.80) üzerine çıkmıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %19.30, imalat sanayi için %9.55'tir.

Üretim Endeksi açısından bakıldığında, sektör inişli çıkışlı bir seyir izlemekte ancak artış eğilimi içinde bulunmaktadır. Sektör üretim endeksi, 1996 yılında 68.20 iken, 2006 yılında 158.70'tir. İmalat sanayi üretim endeksi ise aynı yıllarda sırasıyla 89.20 ve 136.80'dir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama %9.93 ve toplam %132.70 artmış, imalat sanayi üretim endeksi ise aynı dönemde ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 113.99, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Sektör, üretim endeksi açısından, gerek ortalama, gerek toplamda imalat sanayinin oldukça üzerinde bir artış göstermiş, ortalama endeks değerleri için de aynı durum söz konusu olmuştur. Sektör 1999 yılından itibaren her yıl imalat sanayi endeks değerlerinin üzerinde yer almıştır.

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, 1996, 2001 ve 2003 yılları dışında her yıl imalat sanayi genelinin üzerinde değerler almış, diğer üç yılda ise aynı değerleri almıştır. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO ortalama 82.05,

²⁸ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

²⁹ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

³⁰ Sektörün, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

imalat sanayi KKO ortalama 78.04 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün kapasite kullanımını imalat sanayinin ortalama 4 puan üzerindedir.

Tablo 4.1.6.1. 20 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	20	İ.S.	20	İ.S.	20	İ.S. Payı	İ.S.	20	İ.S.	20
1996	89.20	68.20	79.45	70.25	...	...	...	94.99	106.04	93.80	64.20
1997	100.00	100.00	80.89	84.64	73,000	501	0.01	100.03	99.95	100.00	100.00
1998	100.10	95.00	79.45	85.19	69,591	522	0.01	100.21	94.48	100.00	100.80
1999	95.90	99.70	73.24	80.43	63,964	494	0.01	91.17	89.27	105.20	111.70
2000	102.10	115.00	76.13	86.62	70,998	558	0.01	89.08	87.69	114.50	131.40
2001	92.40	98.30	71.61	71.24	55,925	350	0.01	81.69	72.96	113.10	136.20
2002	102.50	116.10	76.19	85.89	71,165	504	0.01	82.17	88.06	124.60	131.80
2003	112.00	114.10	78.52	78.49	93,465	655	0.01	83.73	90.79	133.80	123.10
2004	123.70	133.90	81.57	90.05	126,222	1,025	0.01	85.38	95.14	144.80	141.10
2005	129.60	154.90	80.32	83.86	133,441	1,532	0.01	84.78	104.33	152.90	148.50
2006	136.80	158.70	81.02	85.87	...	...	...	84.18	107.71	162.40	162.10
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	105.00	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	100.20	...	...
ort. % değ.	4.59	9.93	0.29	2.77	9.55	19.30	...	-0.87	-0.07	5.70	10.79
top. % değ.	53.36	132.70	1.97	22.24	82.80	205.79	...	-10.83	-5.51	73.13	152.49

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

İstihdam yaratma potansiyelini gösteren Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, 1996-2001 döneminde (1996 yılı hariç) sürekli olarak imalat sanayi istihdam endeksinin altında değerler almıştır. 2002-2008 döneminde ise durum tersine dönmüş ve sektör endeks değerleri imalat sanayinin üzerinde seyretmiştir. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeksi 95.51, imalat sanayinininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %5.51 ve ortalama %0.07 azalmış, imalat sanayi istihdam endeksi ise aynı dönemde sırasıyla %10.83 ve %0.87 azalmıştır. Bu açıdan sektörün imalat sanayi ile

karşılaştırıldığında istihdam yaratma potansiyeli bakımından daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektör verimlilik endeksi toplam %152.49 ve ortalama %10.79, imalat sanayi verimlilik endeksi ise toplam %73.13 ve ortalama %5.70 artış göstermiş, sektörün artış hızı hem toplamda hem de ortalama olarak imalat sanayinin oldukça üzerinde değerler almıştır. Dönem boyunca elde edilen endeks değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise, sektör ile imalat sanayinin aynı durumda olduğu, sektör ortalama endeksinin 122.81 ve imalat sanayi ortalama endeksinin 122.28 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

İhracat düzeyleri incelendiğinde, sektörün 1996 yılında 69 milyon USD, 2008 yılında ise 535 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. İhracatın dönem boyunca seyrine bakıldığında, artış trendi içinde olduğu söylenebilir. 1996-2008 dönemi boyunca, sektör ihracatı yıllık ortalama %20.61 ve dönem boyunca toplam %680.53 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi ihracatı ise 1996-2008 döneminde yılda ortalama %16.72 ve dönem boyunca toplam %509.91 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektör ihracatın arttığı ve imalat sanayi artış düzeyinin üzerine çıktığı görülmektedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %0.3'tür. Bu açıdan sektörün imalat sanayi ihracatı açısından oldukça küçük bir paya sahip olduğu, ancak yüksek bir artış trendine sahip olduğunu söylenebilir.

İthalat söz konusu olduğunda, sektörün ithalatının 1999 ve 2001 yılları dışında sürekli olarak arttığı görülmektedir. 1996 yılında 125 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 921 milyon USD düzeyine ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %23.49, tüm dönem boyunca artış düzeyi %637.87'dir. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64 ve toplam %326.77 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektörün ithalat artış hızının imalat sanayinin oldukça üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi ithalatı içindeki payı ortalama %0.5'tir. 2001 yılından sonra bu payın düzenli olarak arttığı görülmektedir.

Tablo 4.1.6.2. 20 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	20	İ.S.	20	İ.S.	20	İ.S.	20		Endeksi	İ.S.	20	X	M	DTD
1996	20,526	69	35,207	125	-14,681	-56	55,733	193	3.10	0.58	0.55	0.003	0.004	0.004	0.003
1997	23,313	75	39,802	140	-16,489	-65	63,115	215	-1.10	0.59	0.54	0.003	0.004	0.004	0.003
1998	24,065	71	39,025	164	-14,960	-93	63,090	235	-30.60	0.62	0.43	0.003	0.004	0.006	0.004
1999	23,958	68	33,936	132	-9,978	-64	57,894	201	-23.40	0.71	0.52	0.003	0.004	0.006	0.003
2000	25,518	63	44,200	207	-18,683	-144	69,718	270	-51.60	0.58	0.30	0.002	0.005	0.008	0.004
2001	28,826	109	32,686	106	-3,860	3	61,512	216	30.70	0.88	1.03	0.004	0.003	-0.001	0.004
2002	33,702	118	41,383	153	-7,681	-34	75,085	271	10.20	0.81	0.77	0.004	0.004	0.004	0.004
2003	44,378	146	55,690	241	-11,311	-95	100,068	387	-11.60	0.80	0.61	0.003	0.004	0.008	0.004
2004	59,579	204	80,447	399	-20,868	-196	140,026	603	-23.90	0.74	0.51	0.003	0.005	0.009	0.004
2005	68,813	250	94,208	587	-25,395	-338	163,022	837	-39.70	0.73	0.43	0.004	0.006	0.013	0.005
2006	80,246	336	110,379	681	-30,133	-345	190,625	1,017	...	0.73	0.49	0.004	0.006	0.011	0.005
2007	101,082	455	133,938	874	-32,856	-419	235,020	1,329	...	0.75	0.52	0.005	0.007	0.013	0.006
2008	125,188	535	150,252	921	-25,065	-386	275,440	1,456	...	0.83	0.58	0.004	0.006	0.015	0.005
ort. % değ.	16.72	20.61	14.64	23.49	19.50	-66.50	15.23	20.43	263.94	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	680.53	326.77	637.87	70.72	585.96	394.21	652.99	-1380.65	0.72	0.56	0.003	0.005	0.008	0.004

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi içinde 2001 yılı dışında tüm yıllar boyunca açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Sektörün dış ticaret açığı, 1996 yılında 56 milyon USD iken, 2008 yılında 386 milyon USD olmuştur. Bu dönemde sektör dış ticaret açığı ortalama %66.50 ve toplam %585.96 artış göstermiştir. Aynı dönemde imalat sanayi dış ticaret açığı ortalama %19.50, toplam %70.72 artmış, 25 milyar USD'ye ulaşmıştır. Sektör dönem boyunca imalat sanayi dış ticaret açığının ortalama %0.8'ini kapsamıştır. Sektörün imalat sanayi dış ticaret açığı içindeki pay 2001 yılında fazla vermesi ve 2006 yılındaki küçük düşüş dışında sürekli olarak artmıştır.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 193, 2008 yılında 1456 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 652.99, ortalama olarak %20.43 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyinin oldukça üzerine çıktığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi

dış ticaret hacmi içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %0.4'tür ve artış eğilimi içindedir.

Sektörün İİKO, 1996-2008 döneminde ortalama 0.56'dır. Bu oran 2001 yılı dışında, sürekli olarak 1'in altındadır. Oranın inişli çıkışlı bir seyir izlemesi, eğilimi belirlemeyi zorlaştırmaktadır. 1996 yılında 0.55 olan oran, inişli çıkışlı bir seyir izleyerek 2008 yılında 0.58'e yükselmiştir. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla 0.58 ve 0.83'tür. İİKO açısından, sektörün dönem sonunda oranı arttırdığı ancak 2001 yılı dışında imalat sanayinin gerisinde kaldığı söylenebilir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde (1996, 2001 ve 2002 hariç) negatif değerler aldığı, dönem boyunca rekabet gücü açısından "sınırdan" pozisyonunu koruduğu ancak 2000 yılında, "düşük" rekabet gücü sergilediği ve RCA endeksi eğiliminin düşüş yönünde olduğu söylenebilir. Ortalama endeks değeri açısından sektör "sınırdan" bir rekabet gücü sergilemektedir.

4.1.7. Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı

Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 21 no'lu grup içinde yer almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması³¹ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada "Genellikle Ara Malları" üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise "Düşük Teknoloji" grubunda bulunmaktadır.³²

21 no'lu grup altında, 3'lü düzeyde 1 ve 4'lü düzeyde 3 alt sektör yer almaktadır³³.

³¹Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

³² Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek3

³³ Sektörün, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Tablo 4.1.7.1. 21 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri

Yıllar	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
	İ.S.	21	İ.S.	21	İ.S.	21	İ.S. Payı	İ.S.	21	İ.S.	21
1996	89.20	91.90	79.45	77.27	...	...	...	94.99	97.79	93.80	93.90
1997	100.00	100.00	80.89	84.97	73,000	1,399	0.02	100.03	100.00	100.00	100.00
1998	100.10	100.40	79.45	81.63	69,591	1,472	0.02	100.21	97.06	100.00	103.40
1999	95.90	95.90	73.24	75.92	63,964	1,373	0.02	91.17	88.52	105.20	108.10
2000	102.10	87.60	76.13	80.08	70,998	1,495	0.02	89.08	86.37	114.50	101.40
2001	92.40	83.80	71.61	74.00	55,925	1,149	0.02	81.69	77.00	113.10	109.20
2002	102.50	101.20	76.19	80.77	71,165	1,536	0.02	82.17	76.11	124.60	133.00
2003	112.00	110.90	78.52	84.26	93,465	1,767	0.02	83.73	66.88	133.80	166.70
2004	123.70	113.60	81.57	88.56	126,222	2,133	0.02	85.38	64.97	144.80	174.90
2005	129.60	199.10	80.32	84.72	133,441	2,464	0.02	84.78	59.24	152.90	201.30
2006	136.80	120.20	81.02	83.30	...	...	...	84.18	59.97	162.40	200.60
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	60.00	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	59.00	...	...
ort. % değ.	4.59	6.02	0.29	0.95	9.55	8.65	...	-0.87	-4.01	5.70	8.27
top. % değ.	53.36	30.79	1.97	7.81	82.80	76.13	...	-10.83	-39.66	73.13	113.63

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %2 olarak gerçekleşmiştir ve bu açıdan sektörün imalat sanayi içindeki payının küçük olduğu görülmektedir. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 1399 milyon USD'den 2464 milyon USD'ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %76.13 artarak imalat sanayi toplam artışının (%82.80) gerisinde kalmıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %8.65, imalat sanayi için %9.55'tir.

Sektör üretim endeksi, 1996 yılında 91.90 iken, 2006 yılında 120.20'dir. İmalat sanayi üretim endeksi ise aynı yıllarda sırasıyla 89.20 ve 136.80'dir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama %6.02 ve toplam %30.79 artmış, imalat sanayi üretim endeksi ise aynı dönemde ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 109.51, imalat sanayi üretim

endeksi ise 107.66'dır. Sektör, üretim endeksi açısından, ortalamada imalat sanayine kıyasla daha yüksek, toplamda imalat sanayinin gerisinde bir artış göstermiştir. Ortalama endeks değerleri açısından bakıldığında sektör ortalama endeks değerinin, imalat sanayinin bir miktar üzerinde gerçekleştiği görülmektedir.

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, 1996 yılı dışında her yıl imalat sanayi genelinin üzerinde değerler almıştır. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO ortalama 81.41, imalat sanayi KKO ortalama 78.04 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün kapasite kullanımı ortalama olarak imalat sanayinin üzerindedir.

İstihdam yaratma potansiyelini gösteren Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, 1996-2008 döneminde (1996 yılı hariç) sürekli olarak imalat sanayi istihdam endeksinin altında değerler almıştır. Sektörün istihdam yaratma potansiyeli azalma eğilimi içindedir. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeksi 76.38, imalat sanayinininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %39.66 ve ortalama %4.01 azalmış, imalat sanayi istihdam endeksi ise aynı dönemde sırasıyla %10.83 ve %0.87 azalmıştır. Bu açıdan sektörün imalat sanayi ile karşılaştırıldığında, istihdam endeksi daha büyük oranlarda azalmıştır.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektör verimlilik endeksi toplam %113.63 ve ortalama %8.27, imalat sanayi verimlilik endeksi ise toplam %73.13 ve ortalama %5.70 artış göstermiş, sektörün artış hızı hem toplamda hem de ortalama olarak imalat sanayinin üzerinde değerler almıştır. Dönem boyunca elde edilen endeks değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise, sektör verimliliğinin imalat sanayine kıyasla daha yüksek olduğu, sektör ortalama verimlilik endeksinin 135.68 ve imalat sanayi ortalama endeksinin 122.28 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

İhracat düzeyleri incelendiğinde, sektörün 1996 yılında 126 milyon USD, 2008 yılında ise 1052 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. İhracatın dönem boyunca seyrine bakıldığında, artış trendi içinde olduğu görülmektedir. 1996-2008 dönemi boyunca, sektör ihracatı yıllık ortalama %20.21 ve dönem boyunca toplam %737.09 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi ihracatı ise 1996-2008 döneminde yılda ortalama %16.72 ve dönem boyunca toplam %509.91

artış göstermiştir. Bu açıdan, sektör ihracatının imalat sanayi genelinden, gerek ortalama gerekse toplam artış bakımından daha yüksek bir hıza sahip olduğu söylenebilir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %0.7'dir. Bu açıdan sektörün imalat sanayi ihracatı açısından oldukça küçük bir paya sahip olduğu, ancak bu payın artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 4.1.7.2. 21 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	21	İ.S.	21	İ.S.	21	İ.S.	21	Endeksi	İ.S.	21	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	126	35,207	837	-14,681	-711	55,733	962	-126.50	0.58	0.15	0.006	0.024	0.048	0.017
1997	23,313	154	39,802	837	-16,489	-683	63,115	991	-107.70	0.59	0.18	0.007	0.021	0.041	0.016
1998	24,065	150	39,025	860	-14,960	-710	63,090	1,010	-121.40	0.62	0.17	0.006	0.022	0.047	0.016
1999	23,958	149	33,936	898	-9,978	-749	57,894	1,046	-137.30	0.71	0.17	0.006	0.026	0.075	0.018
2000	25,518	164	44,200	1,152	-18,683	-987	69,718	1,316	-127.30	0.58	0.14	0.006	0.026	0.053	0.019
2001	28,826	242	32,686	785	-3,860	-543	61,512	1,026	-89.90	0.88	0.31	0.008	0.024	0.141	0.017
2002	33,702	303	41,383	1,007	-7,681	-705	75,085	1,310	-84.50	0.81	0.30	0.009	0.024	0.092	0.017
2003	44,378	367	55,690	1,319	-11,311	-951	100,068	1,686	-89.50	0.80	0.28	0.008	0.024	0.084	0.017
2004	59,579	457	80,447	1,712	-20,868	-1,255	140,026	2,170	-88.50	0.74	0.27	0.008	0.021	0.060	0.015
2005	68,813	559	94,208	2,010	-25,395	-1,451	163,022	2,569	-81.20	0.73	0.28	0.008	0.021	0.057	0.016
2006	80,246	601	110,379	2,346	-30,133	-1,744	190,625	2,947	...	0.73	0.26	0.007	0.021	0.058	0.015
2007	101,082	836	133,938	2,832	-32,856	-1,996	235,020	3,667	...	0.75	0.30	0.008	0.021	0.061	0.016
2008	125,188	1,052	150,252	3,014	-25,065	-1,962	275,440	4,066	...	0.83	0.35	0.008	0.020	0.078	0.015
ort. % değ.	16.72	20.21	14.64	12.83	19.50	11.47	15.23	13.81	-3.91	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	737.09	326.77	260.24	70.72	175.94	394.21	322.52	-35.81	0.72	0.24	0.007	0.023	0.069	0.016

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İthalat söz konusu olduğunda, sektörün ithalatının 2001 yılında yaşanan düşüş dışında sürekli olarak arttığı görülmektedir. 1996 yılında 837 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 3014 milyon USD düzeyine ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %12.83, tüm dönem boyunca artış düzeyi %260.24'tür. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64 ve toplam %326.77 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektörün ithalat artış hızının imalat sanayinin gerisinde kaldığı, ancak ithalatın düzenli olarak arttığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi ithalatı içindeki payı ortalama %2.3'tür ve bu pay genel olarak azalma eğilimi içindedir.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Sektörün dış ticaret açığı, 1996 yılında 711 milyon USD iken, 2008 yılında 1962 milyon USD olmuştur. Bu dönemde sektör dış ticaret açığı ortalama %11.47 ve toplam %175.94 artış göstermiştir. Aynı dönemde imalat sanayi dış ticaret açığı ortalama %19.50, toplam %70.72 artmış, 25 milyar USD'ye ulaşmıştır. Bu açıdan sektörün dış ticaret açığının ortalama olarak imalat sanayinin altında, ancak toplamda üzerinde bir hızla arttığı görülmektedir. Sektör dönem boyunca imalat sanayi dış ticaret açığının ortalama %6.9'unu kapsamıştır. Dönemin genelinde bu payın artma eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Sektörün üretim, ihracat ve ithalat payları ile karşılaştırıldığında dış ticaret açığı içindeki payının yüksek olduğu görülmektedir.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 962, 2008 yılında 4066 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 322.52, ortalama olarak %13.81 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyine yakın, ancak onun altında bir hızla arttığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %1.6'dır yıllar boyunca bu ortalamanın etrafında pay değerleri almıştır. Ancak eğilime bakıldığında bu payın azalma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

Sektörün İİKO, 1996-2008 döneminde ortalama 0.24'tür ve bu oran en yüksek değerini 2008 yılında 0.35 olarak almıştır. İİKO 0.72 olan imalat sanayinin geneli ile kıyaslandığında, sektörün oldukça düşük bir değer aldığı görülmektedir. Sektörün İİKO'nın 1996 yılında 0.15, 2008 yılında 0.35 olduğu düşünüldüğünde, bu oranın düşük seviyesini koruduğu ancak olumlu bir artış trendi içinde olduğu söylenebilir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde sürekli olarak, RCA endeksinin sınır değerlerinden olan -50'nin altında kaldığı, dönem boyunca rekabet gücü açısından "düşük" pozisyonunu koruduğu, ancak endeksin seyrinin rekabet gücü açısından artış yönünde olduğu görülmektedir. Sektörün ortalama endeks değeri -105.38'dir ve

dönem ortalaması olarak “düşük” rekabet gücüne sahiptir. Sektörün RCA endeksi, yıllar boyunca, ortalama %3.91 ve tüm dönemde toplam %35.81 artış göstermiştir.

4.1.8. Basım ve Yayım; Plak, Kaset v.b. Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması

Basım ve Yayım, Plak, Kaset v.b. Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 22 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması³⁴ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Ara Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Düşük Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.³⁵

22 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 3 ve 4’lü düzeyde 8 alt sektör yer almaktadır³⁶.

Basım ve Yayım; Plak, Kaset v.b. Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %0.7’dir ve bu açıdan sektörün imalat sanayi içindeki payının oldukça küçük olduğu görülmektedir. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 75 milyon USD’den 95 milyon USD’ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %27.35 artarak imalat sanayi toplam artışının (%82.80) oldukça gerisinde kalmıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %7.60, imalat sanayi için %9.55’tir.

Sektör üretim endeksi, iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1996 yılında endeks 111.60 iken, 2006 yılında 135.50’dir. İmalat sanayi üretim endeksi ise aynı yıllarda sırasıyla 89.20 ve 136.80’dir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama %3.31 ve toplam %21.42 artmış, imalat sanayi üretim endeksi ise aynı dönemde ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 104.89, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör, üretim artışı açısından, imalat sanayine kıyasla daha düşük ancak yakın değerler almıştır.

³⁴Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

³⁵ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

³⁶ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Tablo 4.8.1. 22 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	22	İ.S.	22	İ.S.	22	İ.S. Payı	İ.S.	22	İ.S.	22
1996	89.20	111.60	79.45	67.12	...	...	...	94.99	102.06	93.80	109.40
1997	100.00	100.00	80.89	76.87	73,000	746	0.010	100.03	100.01	100.00	100.00
1998	100.10	91.90	79.45	71.48	69,591	608	0.009	100.21	87.33	100.00	105.50
1999	95.90	89.90	73.24	67.29	63,964	504	0.008	91.17	82.04	105.20	109.70
2000	102.10	108.80	76.13	68.62	70,998	530	0.007	89.08	77.43	114.50	140.30
2001	92.40	84.20	71.61	68.17	55,925	315	0.006	81.69	73.71	113.10	114.70
2002	102.50	77.10	76.19	77.80	71,165	353	0.005	82.17	71.14	124.60	108.10
2003	112.00	96.10	78.52	76.78	93,465	465	0.005	83.73	76.23	133.80	125.30
2004	123.70	128.80	81.57	84.44	126,222	752	0.006	85.38	77.57	144.80	166.10
2005	129.60	129.90	80.32	74.46	133,441	950	0.007	84.78	72.98	152.90	178.70
2006	136.80	135.50	81.02	74.00	...	...	...	84.18	70.47	162.40	192.40
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	72.00	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	76.10	...	...
ort. % değ.	4.59	3.31	0.29	1.33	9.55	7.60	...	-0.87	-2.27	5.70	6.85
top. % değ.	53.36	21.42	1.97	10.24	82.80	27.35	...	-10.83	-25.44	73.13	75.87

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, 2002 yılı dışında her yıl imalat sanayi genelinin altında değerler almıştır. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO ortalama 73.37, imalat sanayi KKO ortalama 78.04 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün kapasite kullanımı ortalama olarak da genel olarak da imalat sanayinin altında seyretmektedir.

Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından, sektör, 1996-2002 döneminde sürekli olarak düşüş yaşamış, 2003-2008 döneminde ise 2005 ve 2006 yılları hariç artış içine girmiş, ancak ilk dönem ulaştığı endeks değerlerine ulaşamamış ve 80'nin altında kalmıştır. 1996-2008 döneminde (1996 hariç) imalat sanayi istihdam endeksinin altında değerler almıştır. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeksi 79.93, imalat sanayinininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %25.44 ve ortalama %2.27 azalmış, imalat sanayi

istihdam endeksi ise aynı dönemde sırasıyla %10.83 ve %0.87 azalmıştır. Bu açıdan sektörün imalat sanayi ile karşılaştırıldığında, istihdam endeksinin daha hızlı düştüğü söylenebilir.

Tablo 4.1.8.2. 22 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	22	İ.S.	22	İ.S.	22	İ.S.	22		İ.S.	22	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	48	35,207	133	-14,681	-85	55,733	181	-39.30	0.58	0.36	0.002	0.004	0.006	0.003
1997	23,313	40	39,802	158	-16,489	-118	63,115	198	-74.70	0.59	0.25	0.002	0.004	0.007	0.003
1998	24,065	41	39,025	159	-14,960	-119	63,090	200	-82.90	0.62	0.26	0.002	0.004	0.008	0.003
1999	23,958	48	33,936	156	-9,978	-109	57,894	204	-76.30	0.71	0.30	0.002	0.005	0.011	0.004
2000	25,518	43	44,200	251	-18,683	-208	69,718	293	-109.50	0.58	0.17	0.002	0.006	0.011	0.004
2001	28,826	43	32,686	220	-3,860	-177	61,512	262	-134.70	0.88	0.19	0.001	0.007	0.046	0.004
2002	33,702	49	41,383	200	-7,681	-151	75,085	249	-105.30	0.81	0.24	0.001	0.005	0.020	0.003
2003	44,378	67	55,690	251	-11,311	-184	100,068	318	-93.70	0.80	0.27	0.002	0.004	0.016	0.003
2004	59,579	82	80,447	282	-20,868	-200	140,026	364	-79.90	0.74	0.29	0.001	0.004	0.010	0.003
2005	68,813	105	94,208	405	-25,395	-300	163,022	510	-88.60	0.73	0.26	0.002	0.004	0.012	0.003
2006	80,246	108	110,379	376	-30,133	-268	190,625	483	...	0.73	0.29	0.001	0.003	0.009	0.003
2007	101,082	130	133,938	597	-32,856	-467	235,020	728	...	0.75	0.22	0.001	0.004	0.014	0.003
2008	125,188	145	150,252	600	-25,065	-455	275,440	745	...	0.83	0.24	0.001	0.004	0.018	0.003
ort. % değ.	16.72	10.76	14.64	15.87	19.50	19.47	15.23	14.23	13.66	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	204.15	326.77	351.19	70.72	433.44	394.21	312.37	125.45	0.72	0.26	0.002	0.004	0.014	0.003

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektör verimlilik endeksi toplam %75.87 ve ortalama %8.27, imalat sanayi verimlilik endeksi ise toplam %73.13 ve ortalama %6.85 artış göstermiş, sektörün artış hızı ortalama olarak imalat sanayinden yüksek, toplamda ise daha düşük olmuştur. Dönem boyunca elde edilen endeks değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise, sektör verimliliğinin imalat sanayine kıyasla daha yüksek olduğu, sektör ortalama verimlilik endeksinin 131.84 ve imalat sanayi ortalama endeksinin 122.28 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

İhracat düzeyleri incelendiğinde, sektörün 1996 yılında 48 milyon USD, 2008 yılında ise 145 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. İhracatın dönem boyunca seyrine bakıldığında, artış trendi içinde olduğu görülmektedir. 1996-2008 dönemi boyunca, sektör ihracatı yıllık ortalama %10.76 ve

dönem boyunca toplam %204.15 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi ihracatı ise 1996-2008 döneminde yılda ortalama %16.72 ve dönem boyunca toplam %509.91 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektör ihracatının imalat sanayi genelinden, gerek ortalama gerekse toplam artış bakımından daha düşük bir hıza sahip olduğu söylenebilir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %0.2'dir. Bu açıdan sektörün imalat sanayi ihracatı açısından oldukça küçük bir paya sahip olduğu ve azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

İthalat söz konusu olduğunda, sektörün ithalatının inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. 1996 yılında 133 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 600 milyon USD düzeyine ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %15.87, tüm dönem boyunca artış düzeyi %351.19'dur. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64 ve toplam %326.77 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektörün ithalat artış hızının üzerine çıktığı ve ithalatın dönemin bütünü açısından artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi ithalatı içindeki payı ortalama %0.4'tür ve dönem boyunca bu payın genel olarak korunduğu söylenebilir.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Sektörün dış ticaret açığı, 1996 yılında 85 milyon USD iken, 2008 yılında 455 milyon USD olmuştur. Bu dönemde sektör dış ticaret açığı ortalama %19.47 ve toplam %433.44 artış göstermiştir. Aynı dönemde imalat sanayi dış ticaret açığı ortalama %19.50, toplam %70.72 artmış, 25 milyar USD'ye ulaşmıştır. Bu açıdan sektörün dış ticaret açığının ortalama olarak imalat sanayi ile aynı, ancak toplamda üzerinde bir hızla arttığı görülmektedir. Sektör dönem boyunca imalat sanayi dış ticaret açığının ortalama %1.4'ünü kapsamıştır. Dönemin genelinde bu payın artma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 181, 2008 yılında 745 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 312.37, ortalama olarak %14.23 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyine yakın, ancak onun altında bir hızla arttığı görülmektedir.

Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %0.3'tür ve yıllar boyunca bu ortalamanın etrafında pay değerleri almıştır. Eğilime bakıldığında, bu payın kayda değer bir değişiklik göstermediği görülmektedir.

Sektörün İİKO, 1996-2008 döneminde ortalama 0.26'dır ve bu oran en yüksek değerini 1996 yılında 0.36 olarak almıştır. İİKO 0.72 olan imalat sanayinin geneli ile kıyaslandığında, sektörün oldukça düşük bir değer aldığı görülmektedir. Sektörün İİKO'nun 1996 yılında 0.36, 2008 yılında 0.24 olduğu düşünüldüğünde, bu oranın düşük seviyesini koruduğu ve azalma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde 1996 yılı dışında, RCA endeksinin sınır değerlerinden olan -50'nin altında kaldığı, dönem boyunca rekabet gücü açısından “düşük” pozisyonunu koruduğu görülmektedir. Sektörün ortalama endeks değeri -88.49'dur ve dönem ortalaması olarak “düşük” rekabet gücüne sahiptir. Sektörün RCA endeksi, yıllar boyunca, ortalama %13.66 ve tüm dönemde toplam %125.45 artış göstermiştir. Sektörün rekabet gücünün 2001 yılına dek düşüş, 2001 yılından sonra artma eğilimi içine girdiği söylenebilir.

4.1.9. Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı

Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 23 no'lu grup içinde yer almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması³⁷ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Ara Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Alt Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.³⁸

23 no'lu grup altında, 3'lü düzeyde 3 ve 4'lü düzeyde 3 alt sektör yer almaktadır³⁹.

³⁷ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

³⁸ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

³⁹ Sektörün, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Tablo 4.1.9.1. 23 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri

Yıllar	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
	İ.S.	23	İ.S.	23	İ.S.	23	İ.S. Payı	İ.S.	23	İ.S.	23
1996	89.20	95.80	79.45	81.62	...	...	...	94.99	90.25	93.80	106.90
1997	100.00	100.00	80.89	83.81	73,000	9,305	0.13	100.03	100.01	100.00	100.00
1998	100.10	102.10	79.45	83.11	69,591	8,110	0.12	100.21	96.11	100.00	106.20
1999	95.90	98.00	73.24	80.17	63,964	9,254	0.14	91.17	96.08	105.20	102.10
2000	102.10	86.80	76.13	75.35	70,998	10,023	0.14	89.08	93.70	114.50	92.70
2001	92.40	92.00	71.61	80.72	55,925	9,286	0.17	81.69	88.71	113.10	103.90
2002	102.50	100.40	76.19	81.27	71,165	12,114	0.17	82.17	81.91	124.60	122.60
2003	112.00	103.50	78.52	82.87	93,465	15,731	0.17	83.73	77.97	133.80	132.80
2004	123.70	98.70	81.57	87.04	126,222	17,475	0.14	85.38	85.29	144.80	115.70
2005	129.60	98.60	80.32	90.39	133,441	11,824	0.09	84.78	84.43	152.90	116.70
2006	136.80	100.90	81.02	91.55	...	...	...	84.18	84.03	162.40	120.00
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	86.20	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	91.00	...	...
ort. % değ.	4.59	0.68	0.29	1.22	9.55	5.16	...	-0.87	0.22	5.70	1.59
top. % değ.	53.36	5.32	1.97	12.16	82.80	27.07	...	-10.83	0.83	73.13	12.25

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %14'tür ve bu açıdan sektörün imalat sanayi üretimi açısından önemli olduğu görülmektedir. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 9305 milyon USD'den 11824 milyon USD'ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %27.07 artarak imalat sanayi toplam artışının (%82.80) gerisinde kalmıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %5.16, imalat sanayi için %9.55'tir.

Sektörün üretim endeksi değerlerine bakıldığında, 1996 yılında endeks 95.80 olan endeks değerinin 2006 yılında 100.90 olduğu, 1996-2006 döneminde endeksin yılda ortalama %0.68 ve toplamda %5.32 artış gösterdiği görülmektedir. İmalat sanayi üretim endeksi ise 1996 ve 2006 yıllarında sırasıyla 89.20 ve 136.80'dir. 1996-2006 döneminde imalat sanayi üretim endeksi ortalama %4.59 ve toplam

%53.36 artmıştır. Bu durumda, sektördeki üretim artışının imalat sanayinin altında kaldığı söylenebilir. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 97.89, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Endeksin ortalama değeri açısından da sektör imalat sanayinin yaklaşık 10 birim gerisinde kalmıştır.

KKO açısından, sektör 1996-2006 dönemi boyunca, 2000 yılı dışında her yıl imalat sanayi genelinin üzerinde değerler almıştır. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO ortalama 83.44, imalat sanayi KKO ortalama 78.04 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün KKO, imalat sanayinin üzerinde seyretmiştir. KKO artışı, imalat sanayinde 1996-2006 döneminde ortalama %0.29 ve toplam %1.97 artarken, sektörde yılda ortalama %1.22 ve toplam %12.16 olarak gerçekleşmiştir. Bu açıdan sektörün imalat sanayi geneli performansının oldukça üstüne çıktığı söylenebilir.

Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından sektör, iniş çıkışlı bir seyir izlemiş, ancak imalat sanayinin bütününün aksine, dönem sonunda düşük düzeyde de olsa başlangıç değerinin üzerine çıkmıştır. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeks değeri 88.90, imalat sanayininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %0.83 ve yılda ortalama %0.22 artmış, imalat sanayi istihdam endeksi ise aynı dönemde sırasıyla %10.83 ve %0.87 azalmıştır. Bu açıdan sektörün imalat sanayi ile karşılaştırıldığında mevcut düzeyini koruduğu ve düşüş yaşamadığı, bu açıdan imalat sanayinin bütününden daha iyi bir performans gösterdiği söylenebilir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektör verimlilik endeksi toplam %12.25 ve ortalama %1.59, imalat sanayi verimlilik endeksi ise toplam %73.13 ve ortalama %6.85 artış göstermiş, sektörün artış hızı imalat sanayinin oldukça gerisinde kalmıştır. Dönem boyunca sektörün verimlilik endeksi ortalama 110.87, imalat sanayininki ise 122.28'dir. Bu açıdan sektörün imalat sanayinin gerisinde bir ortalama düzeye sahip olduğu görülmektedir.

İhracat düzeyleri incelendiğinde, sektörün 1996 yılında 259 milyon USD, 2008 yılında ise 7325 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %35.65 ve dönem boyunca toplam %2726.06 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla

%16.72 ve %509.91'dir. Bu açıdan, sektör ihracatının imalat sanayi genelinden çok daha yüksek bir oranda arttığı açık bir şekilde görülmektedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %1.3, 2008'de %5.9, dönem ortalaması olarak %2.5'tir. Sektör ihracatı, dönem boyunca oldukça yüksek bir artış hızı yakalamış ve imalat sanayi içindeki önemini arttırmıştır.

Tablo 4.1.9.2. 23 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	23	İ.S.	23	İ.S.	23	İ.S.	23	Endeksi	İ.S.	23	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	259	35,207	1,069	-14,681	-810	55,733	1,329	-78.70	0.58	0.24	0.013	0.030	0.055	0.024
1997	23,313	179	39,802	1,152	-16,489	-973	63,115	1,331	-124.70	0.59	0.16	0.008	0.029	0.059	0.021
1998	24,065	241	39,025	967	-14,960	-726	63,090	1,207	-85.90	0.62	0.25	0.010	0.025	0.049	0.019
1999	23,958	315	33,936	1,284	-9,978	-969	57,894	1,599	-98.00	0.71	0.25	0.013	0.038	0.097	0.028
2000	25,518	301	44,200	2,587	-18,683	-2,286	69,718	2,888	-147.80	0.58	0.12	0.012	0.059	0.122	0.041
2001	28,826	416	32,686	1,799	-3,860	-1,382	61,512	2,215	-118.50	0.88	0.23	0.014	0.055	0.358	0.036
2002	33,702	670	41,383	2,191	-7,681	-1,521	75,085	2,861	-82.70	0.81	0.31	0.020	0.053	0.198	0.038
2003	44,378	954	55,690	2,833	-11,311	-1,879	100,068	3,786	-70.50	0.80	0.34	0.021	0.051	0.166	0.038
2004	59,579	1,364	80,447	3,797	-20,868	-2,432	140,026	5,161	-58.90	0.74	0.36	0.023	0.047	0.117	0.037
2005	68,813	2,519	94,208	5,507	-25,395	-2,988	163,022	8,025	-31.60	0.73	0.46	0.037	0.058	0.118	0.049
2006	80,246	3,402	110,379	7,631	-30,133	-4,229	190,625	11,032	...	0.73	0.45	0.042	0.069	0.140	0.058
2007	101,082	4,922	133,938	9,492	-32,856	-4,570	235,020	14,415	...	0.75	0.52	0.049	0.071	0.139	0.061
2008	125,188	7,325	150,252	13,829	-25,065	-6,504	275,440	21,154	...	0.83	0.53	0.059	0.092	0.259	0.077
ort. % değ.	16.72	35.65	14.64	27.86	19.50	25.20	15.23	29.07	-3.93	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	2726.06	326.77	1193.26	70.72	702.83	394.21	1492.31	-59.85	0.72	0.32	0.025	0.052	0.144	0.041

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İthalat söz konusu olduğunda, sektör ithalatının 1998 ve 2001 yılları dışında arttığı, 1996 yılında 1069 milyon USD'den, 2008 yılında 13829 milyon USD düzeyine ulaştığı görülmektedir. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %27.86, tüm dönem boyunca artış düzeyi %1193.26'dır. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64 ve toplam %326.77 artış göstermiştir. Bu açıdan, sektörün imalat sanayinden çok daha hızlı bir ithalat artışı yaşadığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi ithalatı içindeki payı 1996'da %3, 2008'de

%9, ortalama olarak %5.2'dir. Sektör ithalatı ve imalat sanayi ithalatı içindeki payı dikkat çeken bir artış trendi içindedir.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Sektörün dış ticaret açığı, 1996 yılında 810 milyon USD iken, 2008 yılında 6504 milyon USD olmuştur. Bu dönemde sektör dış ticaret açığı ortalama %25.20 ve toplam %702.83 artış göstermiştir. Sektörün dış ticaret açığı artış hızı da imalat sanayinin oldukça üzerindedir. Sektörün dış ticaret açığı içindeki payı 1996'da %5.5, 2008'de %25.9, ortalama olarak %14.4'tür. Sektör dış ticaret açığı içindeki payını da hızlı bir şekilde arttırmaktadır.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1329, 2008 yılında 21154 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 1492.31, ortalama olarak yılda %29.07 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyinin oldukça üzerinde seyrettiği görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %2.4, 2008'de %7.7, yılda ortalama %4.1'dir. Sektör dış ticaret hacminin payı gözle görülür bir artış eğilimi içindedir.

İİKO açısından 23 no'lu sektörün, 1996'da 0.24, 2008'de 0.53, 1996-2008 döneminde ortalama 0.32 değerini aldığı ve artış trendi içinde olduğu görülmektedir. İmalat sanayi İİKO'nın altında değerler almakla birlikte, yıllar boyunca giderek imalat sanayi geneline yaklaştığı görülmektedir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde 2005 yılına dek "düşük" rekabet gücünü gösterdiği, 2005 yılında sektörün rekabet gücü "sınırdan" değerine ulaştığı görülmektedir. Her ne kadar sektörün ortalama RCA endeksi -59.85 ise de, endeks artma eğilimi içindedir ve son yıl rekabet gücü ayırımında bir üst kategoriye geçmiştir.

4.1.10. Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı

Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 24 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁴⁰ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Ara Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından⁴¹ ise “Orta Üst Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁴²

24 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 3 ve 4’lü düzeyde 9 alt sektör yer almaktadır⁴³.

Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %10’dur ve bu açıdan sektörün imalat sanayi üretimi açısından önemli olduğu görülmektedir. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 7291 milyon USD’den 12483 milyon USD’ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %71.21 artarak imalat sanayi toplam artışına yakın ancak altında bir değer almıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %8.13, imalat sanayi için %9.55’tir.

Sektörün üretim endeksi değerlerine bakıldığında, 1996 yılında 87.30 olan endeks değerinin 2006 yılında 158.00 olduğu, 1996-2006 döneminde endeksin yılda ortalama %6.44 ve toplamda %80.99 artış gösterdiği görülmektedir. İmalat sanayi üretim endeksi ise 1996 ve 2006 yıllarında sırasıyla 89.20 ve 136.80’dir. 1996-2006 döneminde imalat sanayi üretim endeksi ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Bu durumda, sektördeki üretim artışının üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 115.85, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi, gerek yıllar boyunca (1996 ve 1997 hariç), gerek ortalama gerekse toplamda imalat sanayinin üzerinde seyretmiş ve daha hızlı artmıştır.

⁴⁰ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁴¹ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁴² OECD sınıflandırması içinde, 24 no’lu sektör “orta üst teknoloji” grubuna dahil olmakla birlikte, sektörün 4’lü düzeyde alt sektörlerinden 2423 no’lu “Eczacılık ve Tıpta Kullanılan Kimyasal ve Bitkisel Kaynaklı Ürünlerin İmalatı” sektörü, “yüksek teknoloji” grubunda yer almaktadır.

⁴³ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Tablo 4.1.10.1. 24 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	24	İ.S.	24	İ.S.	24	İ.S. Payı	İ.S.	24	İ.S.	24
1996	89.20	87.30	79.45	85.30	...	...	...	94.99	101.30	93.80	86.10
1997	100.00	100.00	80.89	81.74	73,000	7,291	0.10	100.03	100.02	100.00	100.00
1998	100.10	100.30	79.45	85.40	69,591	6,997	0.10	100.21	102.24	100.00	98.10
1999	95.90	101.80	73.24	79.57	63,964	6,876	0.11	91.17	101.40	105.20	100.40
2000	102.10	111.00	76.13	81.68	70,998	7,596	0.11	89.08	100.34	114.50	110.60
2001	92.40	97.00	71.61	75.53	55,925	5,954	0.11	81.69	91.19	113.10	107.50
2002	102.50	110.80	76.19	81.30	71,165	6,975	0.10	82.17	90.37	124.60	122.50
2003	112.00	120.50	78.52	79.09	93,465	8,485	0.09	83.73	89.74	133.80	134.80
2004	123.70	139.90	81.57	80.71	126,222	11,008	0.09	85.38	91.08	144.80	153.70
2005	129.60	147.70	80.32	75.16	133,441	12,483	0.09	84.78	90.28	152.90	163.60
2006	136.80	158.00	81.02	76.86	...	...	...	84.18	90.17	162.40	175.10
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	87.40	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	84.50	...	...
ort. % değ.	4.59	6.44	0.29	-0.90	9.55	8.13	...	-0.87	-1.46	5.70	7.54
top. % değ.	53.36	80.99	1.97	-9.89	82.80	71.21	...	-10.83	-16.58	73.13	103.37

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1993-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

KKO açısından, sektör 1996-2006 döneminde, 2004 yılına dek imalat sanayinin üzerinde, 2004 yılından sonra ise altında değerler almıştır. 1996-2006 döneminde, sektörün KKO ortalama 80.21, imalat sanayi KKO ortalama 78.04'tür. İmalat sanayinde KKO 1996-2006 döneminde ortalama %0.29 ve toplam %1.97 artmış, sektörde ise yılda ortalama %0.90 ve toplam %9.89 azalmıştır. KKO açısından sektörün imalat sanayinin üzerinde seyrettiği ancak dönemin son 3 yılında bu durumun tersine döndüğü söylenebilir.

Üretimde Çalışanlar Endeksi (İstihdam Endeksi) açısından sektör, 1998 ve 2004 yılları dışında düşüş yaşamıştır. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeks değeri 93.85, imalat sanayinininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %16.58 ve yılda ortalama %1.46, imalat sanayi istihdam endeksi ise aynı dönemde toplam %10.83 ve yılda ortalama %0.87 azalmıştır. Ortalama olarak

yüksek bir endeks değerine sahip olduğu, ancak bu değer in imalat sanayine kıyasla daha hızlı bir düşüş içinde olduğu söylenebilir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %103.37 ve yılda ortalama %7.54, imalat sanayinde ise toplam %73.13 ve ortalama %6.85 artış yaşanmış, sektörün artış hızı imalat sanayinin üzerinde gerçekleşmiştir. Dönem boyunca sektörün verimlilik endeksi ortalama 122.95, imalat sanayinininki ise 122.28'dir. Verimlilik endeksi açısından, sektörün gerek yıllık ve toplam artış, gerekse ortalama açısından daha yüksek bir seyir izlediği, özellikle 2001 yılı sonrasında sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.1.10.2. 24 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	24	İ.S.	24	İ.S.	24	İ.S.	24	Endeksi	İ.S.	24	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	1,244	35,207	6,398	-14,681	-5,154	55,733	7,642	-100.70	0.58	0.19	0.06	0.18	0.35	0.14
1997	23,313	1,363	39,802	7,152	-16,489	-5,789	63,115	8,514	-104.30	0.59	0.19	0.06	0.18	0.35	0.13
1998	24,065	1,277	39,025	7,197	-14,960	-5,920	63,090	8,475	-119.70	0.62	0.18	0.05	0.18	0.40	0.13
1999	23,958	1,235	33,936	6,846	-9,978	-5,612	57,894	8,081	-128.80	0.71	0.18	0.05	0.20	0.56	0.14
2000	25,518	1,397	44,200	8,084	-18,683	-6,686	69,718	9,481	-108.10	0.58	0.17	0.05	0.18	0.36	0.14
2001	28,826	1,481	32,686	6,775	-3,860	-5,295	61,512	8,256	-124.20	0.88	0.22	0.05	0.21	1.37	0.13
2002	33,702	1,581	41,383	8,661	-7,681	-7,080	75,085	10,241	-134.30	0.81	0.18	0.05	0.21	0.92	0.14
2003	44,378	1,926	55,690	11,238	-11,311	-9,312	100,068	13,164	-138.00	0.80	0.17	0.04	0.20	0.82	0.13
2004	59,579	2,556	80,447	15,134	-20,868	-12,578	140,026	17,691	-134.40	0.74	0.17	0.04	0.19	0.60	0.13
2005	68,813	2,818	94,208	17,477	-25,395	-14,659	163,022	20,296	-136.10	0.73	0.16	0.04	0.19	0.58	0.12
2006	80,246	3,481	110,379	19,599	-30,133	-16,118	190,625	23,080	...	0.73	0.18	0.04	0.18	0.53	0.12
2007	101,082	4,057	133,938	23,625	-32,856	-19,568	235,020	27,681	...	0.75	0.17	0.04	0.18	0.60	0.12
2008	125,188	4,995	150,252	26,994	-25,065	-21,999	275,440	31,989	...	0.83	0.19	0.04	0.18	0.88	0.12
ort. % değ.	16.72	12.82	14.64	13.68	19.50	14.03	15.23	13.47	3.81	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	301.42	326.77	321.92	70.72	326.87	394.21	318.59	35.15	0.72	0.18	0.048	0.189	0.640	0.130

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İhracata bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1244 milyon USD, 2008 yılında ise 4995 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %12.82 ve dönem boyunca toplam %301.42 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla %16.72 ve %509.91'dir. Bu açıdan, sektör ihracatının imalat sanayi genelinden daha düşük bir

oranda arttığı görülmektedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %6, 2008'de %4, dönem ortalaması olarak %4.8'dir. Sektör ihracatı artış hızı açısından imalat sanayinin gerisinde kalmış ve imalat sanayi ihracatı içindeki payı düşüş eğilimine girmiştir.

İthalat söz konusu olduğunda, sektör ithalatının 1999 ve 2001 yılları dışında arttığı, 1996 yılında 6398 milyon USD'den, 2008 yılında 26994 milyon USD düzeyine ulaştığı görülmektedir. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %13.68, tüm dönem boyunca artış düzeyi %321.92'dir. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64 ve toplam %326.77 artış göstermiştir. İmalat sanayinin altında ancak ona yakın bir artış hızına sahip olduğu görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi ithalatı içindeki payı 1996'da ve 2008'de %18, ortalama olarak %18.9'dur. Sektör ithalatı imalat sanayi içindeki yüksek payını yıllar boyunca korumuş ve ithalat açısından imalat sanayi ile paralel bir seyir izlemiştir.

DTD değerlerine bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi içinde tüm yıllar boyunca açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Sektörün dış ticaret açığı, 1996 yılında 5154 milyon USD iken, 2008 yılında 21999 milyon USD olmuştur. Bu dönemde sektör dış ticaret açığı ortalama %14.03 ve toplam %326.87 artış göstermiştir. Sektörün dış ticaret açığı artış hızı imalat sanayinin oldukça üzerindedir. Sektörün dış ticaret açığı içindeki payı 1996'da %35, 2008'de %88, ortalama olarak %64'tür. Sektör dış ticaret açığı içindeki payını da hızlı bir şekilde arttırmaktadır.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 7642, 2008 yılında 31989 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 318.59, ortalama olarak yılda %13.47 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyinin altında ve yakın oranlar aldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %14, 2008'de %12, yılda ortalama %13'tür. Sektör dış ticaret hacminin payı ortalama değere yakın değerler almıştır ve azalma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

İİKO açısından 24 no'lu sektörün, 1996'da ve 2008'de 0.19, 1996-2008 döneminde ortalama 0.18 değerini aldığı görülmektedir. Sektörün İİKO, oldukça düşük düzeydedir ve bu düzeyini korumaktadır.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde tüm yıllarda “düşük” bir rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. Sektörün ortalama RCA endeksi -122.86'dır ve endeks azalış eğilimi içindedir.

4.1.11. Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı

Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 25 no'lu grup içinde yer almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması⁴⁴ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Ara Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Alt Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁴⁵

25 no'lu grup altında, 3'lü düzeyde 2 ve 4'lü düzeyde 3 alt sektör yer almaktadır⁴⁶.

Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %4'tür. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 2572 milyon USD'den 5876 milyon USD'ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %128.46 artarak imalat sanayinin üzerine çıkmıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %13.02, imalat sanayi için %9.55'tir.

Üretim endeksi açısından sektör, 1996 yılında 81.10, 2006 yılında 169.10 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks yılda ortalama %8.21 ve toplamda %108.51 artmıştır. İmalat sanayi üretim endeksi ise 1996 ve 2006 yıllarında sırasıyla 89.20 ve 136.80'dir. 1996-2006 döneminde imalat sanayi üretim endeksi yılda ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Aynı dönemde sektör üretim endeksi

⁴⁴ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁴⁵ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁴⁶ Sektörün, 3'lü ve 4'lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

ortalama 126.36, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Sektör üretim endeksi, gerek yıllar boyunca (1996 ve 1997 hariç), gerek ortalama gerekse toplamda imalat sanayinin üzerinde seyretmiş ve daha hızlı artmıştır.

Tablo 4.1.11.1. 25 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	25	İ.S.	25	İ.S.	25	İ.S. Payı	İ.S.	25	İ.S.	25
1996	89.20	81.10	79.45	81.63	...	...	...	94.99	91.04	93.80	89.10
1997	100.00	100.00	80.89	88.89	73,000	2,572	0.035	100.03	100.03	100.00	100.00
1998	100.10	103.90	79.45	83.28	69,591	2,527	0.036	100.21	107.85	100.00	96.40
1999	95.90	98.10	73.24	77.59	63,964	2,194	0.034	91.17	102.32	105.20	95.80
2000	102.10	112.50	76.13	77.79	70,998	2,603	0.037	89.08	99.58	114.50	112.90
2001	92.40	109.20	71.61	70.92	55,925	2,059	0.037	81.69	88.67	113.10	121.80
2002	102.50	122.70	76.19	80.08	71,165	2,637	0.037	82.17	91.65	124.60	133.80
2003	112.00	141.90	78.52	82.23	93,465	3,678	0.039	83.73	97.34	133.80	145.60
2004	123.70	159.90	81.57	84.32	126,222	5,082	0.040	85.38	108.25	144.80	147.60
2005	129.60	191.60	80.32	80.93	133,441	5,876	0.044	84.78	110.83	152.90	173.00
2006	136.80	169.10	81.02	80.32	...	...	...	84.18	112.49	162.40	150.30
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	118.80	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	124.40	...	...
ort. % değ.	4.59	8.21	0.29	0.06	9.55	13.02	...	-0.87	2.83	5.70	5.79
top. % değ.	53.36	108.51	1.97	-1.60	82.80	128.46	...	-10.83	36.64	73.13	68.69

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

KKO açısından, sektör 1996-2006 döneminde, 2001 yılı dışında imalat sanayinin üzerinde ve ona yakın değerler almıştır. Bu dönemde sektörün KKO ortalama 80.72, imalat sanayi KKO ortalama 78.04'tür. KKO açısından sektörün imalat sanayinin üzerinde ve ona paralel bir seyir izlediği söylenebilir.

İstihdam endeksi açısından sektör, 1999, 2000 ve 2001 yılları dışında sürekli artış yaşamıştır. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeks değeri 104.10, imalat sanayinininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %36.64 ve yılda ortalama %2.83 artmış, imalat sanayi istihdam endeksi ise aynı dönemde toplam %10.83 ve yılda ortalama %0.87 azalmıştır. Sektörün istihdam

endeksi artış eğilimi içindedir ve neredeyse tüm yıllar boyunca imalat sanayinin üzerinde değerler almış ve imalat sanayinin aksine artış göstermiştir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %68.69 ve yılda ortalama %5.79, imalat sanayinde ise toplam %73.13 ve ortalama %6.85 artış yaşanmış, sektörün artış hızı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Dönem boyunca sektörün verimlilik endeksi ortalama 124.21, imalat sanayininki ise 122.28'dir. Sektör endeks değeri açısından imalat sanayinin üzerindedir ve artış hızı bakımından gerisinde kalmaktadır.

Tablo 4.1.11.2. 25 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	25	İ.S.	25	İ.S.	25	İ.S.	25		İ.S.	25	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	510	35,207	820	-14,681	-310	55,733	1,331	15.60	0.58	0.62	0.02	0.02	0.021	0.02
1997	23,313	621	39,802	889	-16,489	-268	63,115	1,510	25.70	0.59	0.70	0.03	0.02	0.016	0.02
1998	24,065	685	39,025	985	-14,960	-299	63,090	1,670	17.00	0.62	0.70	0.03	0.03	0.020	0.03
1999	23,958	668	33,936	892	-9,978	-224	57,894	1,560	13.60	0.71	0.75	0.03	0.03	0.022	0.03
2000	25,518	781	44,200	1,039	-18,683	-257	69,718	1,820	39.00	0.58	0.75	0.03	0.02	0.014	0.03
2001	28,826	941	32,686	813	-3,860	127	61,512	1,754	42.40	0.88	1.16	0.03	0.02	-0.033	0.03
2002	33,702	1,085	41,383	1,074	-7,681	11	75,085	2,158	36.70	0.81	1.01	0.03	0.03	-0.001	0.03
2003	44,378	1,464	55,690	1,434	-11,311	31	100,068	2,898	40.50	0.80	1.02	0.03	0.03	-0.003	0.03
2004	59,579	1,959	80,447	1,941	-20,868	18	140,026	3,900	44.40	0.74	1.01	0.03	0.02	-0.001	0.03
2005	68,813	2,486	94,208	2,140	-25,395	345	163,022	4,626	61.40	0.73	1.16	0.04	0.02	-0.014	0.03
2006	80,246	3,016	110,379	2,578	-30,133	438	190,625	5,594	...	0.73	1.17	0.04	0.02	-0.015	0.03
2007	101,082	3,930	133,938	3,114	-32,856	816	235,020	7,044	...	0.75	1.26	0.04	0.02	-0.025	0.03
2008	125,188	4,750	150,252	3,451	-25,065	1,299	275,440	8,201	...	0.83	1.38	0.04	0.02	-0.052	0.03
ort. % değ.	16.72	20.87	14.64	13.98	19.50	158.32	15.23	17.03	27.91	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	830.96	326.77	320.65	70.72	-518.97	394.21	516.33	293.59	0.72	0.98	0.032	0.024	-0.004	0.028

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1993-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İhracata bakıldığında, sektörün 1996 yılında 510 milyon USD, 2008 yılında ise 4750 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %20.87 ve dönem boyunca toplam %830.96 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla %16.72 ve %509.91'dir. Sektör ihracat artışının imalat sanayinin üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %2, 2008'de

%4, dönem ortalaması olarak %3.2'dir. Sektör ihracatı artış hızı açısından imalat sanayinin üzerinde seyretmiş ve imalat sanayi ihracatı içindeki payı artış eğilimine girmiştir.

İthalat söz konusu olduğunda, sektör ithalatının 1999 ve 2001 yılları dışında sürekli arttığı, 1996 yılında 820 milyon USD'den, 2008 yılında 3451 milyon USD düzeyine ulaştığı görülmektedir. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %13.98, tüm dönem boyunca artış düzeyi %320.65'tir. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64 ve toplam %326.77 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayinin altında ancak ona yakın bir artış hızına sahip olduğu görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi ithalatı içindeki payı 1996'da ve 2008'de %2, ortalama olarak %2.4'tür. Sektör ithalatının imalat sanayi içindeki payı düşük olmakla birlikte, yıllar içinde bu pay korunmuştur.

Sektörün, 1996-2000 dönemi boyunca açık verdiği ve ancak 2001-2008 dönemi boyunca fazla verdiği görülmektedir. Sektörün dış ticaret açığı, 1996 yılında 310 milyon USD iken, 2008 yılında dış ticaret fazlası 1299 milyon USD olmuştur. Bu açıdan sektörün dış ticaret açığını kapatma yönünde önemli bir yol katettiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin pozitif olduğu söylenebilir.

DTH değerlerine bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1331, 2008 yılında 8201 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam % 516.33, ortalama olarak yılda %17.03 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyinin üzerinde değerler aldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %2, 2008'de %3, yılda ortalama %2.8'dir. Sektör dış ticaret hacminin payı ortalama değere yakın değerler almış ve bu değeri korumuştur.

İİKO açısından sektörün, 1996'da 0.62, 2008'de 1.38, 1996-2008 döneminde ortalama 0.98 değerini aldığı, 2001 yılından itibaren 1'in üzerinde değerler aldığı görülmektedir. Sektörün İİKO artma eğilimindedir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, RCA endeksinin 1996-2005 döneminde 2005 yılına dek "sınırdan" bir rekabet gücüne

sahip olduğu, 2005 yılında “yüksek” rekabet gücüne ulaştığı ve RCA endeksinin artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Sektörün dönem içinde ortalama RCA endeks değeri 33.63’tür.

4.1.12. Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı

Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 26 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁴⁷ temelinde oluşturulmuş grupta “Genellikle Ara Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Alt Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁴⁸ 26 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 2 ve 4’lü düzeyde 8 alt sektör yer almaktadır⁴⁹.

Tablo 4.1.12.1. 26 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	26	İ.S.	26	İ.S.	26	İ.S. Payı	İ.S.	26	İ.S.	26
1996	89.20	88.80	79.45	87.63	...	...	...	94.99	96.09	93.80	92.00
1997	100.00	100.00	80.89	86.63	73,000	4,351	0.060	100.03	100.06	100.00	100.00
1998	100.10	106.80	79.45	85.05	69,591	4,366	0.063	100.21	96.74	100.00	110.20
1999	95.90	100.50	73.24	80.04	63,964	3,907	0.061	91.17	91.66	105.20	109.30
2000	102.10	108.20	76.13	81.61	70,998	4,124	0.058	89.08	83.63	114.50	128.50
2001	92.40	92.00	71.61	79.34	55,925	3,082	0.055	81.69	75.67	113.10	121.20
2002	102.50	102.00	76.19	78.74	71,165	3,856	0.054	82.17	75.18	124.60	134.90
2003	112.00	112.20	78.52	78.52	93,465	4,752	0.051	83.73	77.03	133.80	144.40
2004	123.70	122.70	81.57	81.87	126,222	6,721	0.053	85.38	83.14	144.80	146.90
2005	129.60	135.00	80.32	82.37	133,441	8,652	0.065	84.78	90.18	152.90	149.40
2006	136.80	140.90	81.02	83.09	...	...	...	84.18	94.27	162.40	149.10
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	97.70	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	94.80	...	...
ort. % değ.	4.59	5.08	0.29	-0.50	9.55	11.08	...	-0.87	0.06	5.70	5.15
top. % değ.	53.36	58.67	1.97	-5.18	82.80	98.85	...	-10.83	-1.34	73.13	62.07

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

⁴⁷ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁴⁸ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan grupta “Genellikle Ara Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır.

⁴⁹ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı sektörünün imalat sanayi içindeki payı, üretim değeri açısından, 1997-2005 döneminde ortalama %6'dır. 1997-2005 döneminde sektörün üretim değeri, 4351 milyon USD'den 8652 milyon USD'ye çıkmış, bu dönem boyunca üretim değeri toplam %98.85 artarak imalat sanayi artışının üzerine çıkmıştır. Yıllık ortalama artış ise, sektör için %11.08, imalat sanayi için %9.55'tir.

Üretim endeksi açısından sektör, 1996 yılında 88.80, 2006 yılında 140.90 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks yılda ortalama %5.08 ve toplamda %58.67 artmıştır. İmalat sanayi üretim endeksi ise 1996 ve 2006 yıllarında sırasıyla 89.20 ve 136.80'dir. 1996-2006 döneminde imalat sanayi üretim endeksi yılda ortalama %4.59 ve toplam %53.36 artmıştır. Aynı dönemde sektör üretim endeksi ortalama 109.92, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Sektör üretim endeksi imalat sanayinin üzerinde ve ona yakın bir hızla artmış ve yine üzerinde ve yakın bir ortalama endeks değeri almıştır.

KKO açısından, sektör 1996-2006 döneminde imalat sanayinin üzerinde değerler almıştır. Bu dönemde sektörün KKO ortalama 82.26, imalat sanayi KKO ortalama 78.04'tür. KKO açısından sektörün imalat sanayinin genellikle üzerinde seyrettiği söylenebilir.

İstihdam endeksi açısından sektör, özellikle 2002 yılından itibaren artış eğilimi içindedir, ancak dönem sonunda, başlangıç değerinin gerisinde kalmıştır. Dönem boyunca, sektörün ortalama endeks değeri 88.93, imalat sanayinininki ise 88.32'dir. 1996-2008 döneminde sektör istihdam endeksi toplam %1.34 azalmış ve yılda ortalama %0.06 artmış, imalat sanayi istihdam endeksi ise aynı dönemde toplam %10.83 ve yılda ortalama %0.87 azalmıştır. Sektörün istihdam endeksi artış eğilimi içindedir ve özellikle 2005 yılından itibaren imalat sanayinin üzerinde değerler almaktadır.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %62.07 ve yılda ortalama %5.15, imalat sanayinde ise toplam %73.13 ve ortalama %6.85 artış yaşanmış, sektörün artış hızı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Dönem boyunca sektörün verimlilik endeksi ortalama 125.99, imalat sanayinininki ise

122.28'dir. Sektör endeks değeri açısından imalat sanayinin üzerindedir, ancak artış hızı bakımından gerisinde kalmaktadır.

Tablo 4.1.12.2. 26 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	26	İ.S.	26	İ.S.	26	İ.S.	26		Endeksi	İ.S.	26	X	M	DTD
1996	20,526	781	35,207	459	-14,681	322	55,733	1,240	116.20	0.58	1.70	0.038	0.013	-0.022	0.022
1997	23,313	932	39,802	438	-16,489	494	63,115	1,370	137.00	0.59	2.13	0.040	0.011	-0.030	0.022
1998	24,065	945	39,025	498	-14,960	447	63,090	1,442	117.30	0.62	1.90	0.039	0.013	-0.030	0.023
1999	23,958	957	33,936	411	-9,978	546	57,894	1,368	127.00	0.71	2.33	0.040	0.012	-0.055	0.024
2000	25,518	1,121	44,200	428	-18,683	693	69,718	1,549	163.70	0.58	2.62	0.044	0.010	-0.037	0.022
2001	28,826	1,231	32,686	325	-3,860	907	61,512	1,556	161.20	0.88	3.79	0.043	0.010	-0.235	0.025
2002	33,702	1,468	41,383	412	-7,681	1,056	75,085	1,879	162.90	0.81	3.57	0.044	0.010	-0.137	0.025
2003	44,378	1,800	55,690	516	-11,311	1,285	100,068	2,316	163.40	0.80	3.49	0.041	0.009	-0.114	0.023
2004	59,579	2,317	80,447	717	-20,868	1,600	140,026	3,035	160.70	0.74	3.23	0.039	0.009	-0.077	0.022
2005	68,813	2,687	94,208	1,009	-25,395	1,678	163,022	3,696	144.30	0.73	2.66	0.039	0.011	-0.066	0.023
2006	80,246	2,799	110,379	1,419	-30,133	1,379	190,625	4,218	...	0.73	1.97	0.035	0.013	-0.046	0.022
2007	101,082	3,398	133,938	1,542	-32,856	1,856	235,020	4,940	...	0.75	2.20	0.034	0.012	-0.056	0.021
2008	125,188	4,321	150,252	1,550	-25,065	2,771	275,440	5,871	...	0.83	2.79	0.035	0.010	-0.111	0.021
ort. % değ.	16.72	15.69	14.64	12.77	19.50	21.46	15.23	14.27	3.18	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	453.33	326.77	237.61	70.72	761.09	394.21	373.46	24.18	0.72	2.64	0.039	0.011	-0.078	0.023

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

İhracatta, sektörün 1996 yılında 781 milyon USD, 2008 yılında ise 4321 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %15.69 ve dönem boyunca toplam %453.33 düzeyinde artmıştır. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla %16.72 ve %509.91'dir. Sektör ihracat artışı, imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %3.8, 2008'de %3.5, dönem ortalaması olarak %3.9'dur ve bu pay azalma eğilimindedir.

İthalata bakıldığında, sektörün 2001 yılı öncesinde iniş çıkışlı bir seyir izlediği ve 2001 yılından itibaren düzenli olarak artış gösterdiği görülmektedir. 1996 yılında 459 milyon USD'den, 2008 yılında 1550 milyon USD düzeyine ulaşılmıştır. 1996-2008 döneminde sektör ithalatının yıllık ortalama artış hızı %12.77, tüm dönem boyunca artış düzeyi %237.61'dir. İmalat sanayi ise aynı dönemde ortalama %14.64

ve toplam %326.77 artış göstermiştir. Sektörün yıllık ortalama ve toplam ithalat artış hızı imalat sanayinin gerisindedir. Sektörün, imalat sanayi ithalatı içindeki payı 1996’da %1.3 ve 2008’de %1, ortalama olarak %1.1’dir. Sektör ithalatının imalat sanayi içindeki payı düşük olmakla birlikte, yıllar içinde bu pay korunmuştur.

DTD’ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi boyunca dış ticaret fazlası verdiği ve bu fazlanın 1998 ve 2006 yılları dışında sürekli olarak arttığı görülmektedir. Sektörün döviz kazandırıcı net etkisi pozitifdir. 1996 yılında 322, 2008 yılında 2771 milyon USD fazla veren sektörün dış ticaret fazlası yılda ortalama %21.46 ve toplamda %761.09 artmıştır.

DTH’ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1240, 2008 yılında 5871 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %373.46, ortalama olarak yılda %14.27 artış gösterdiği ve imalat sanayi artış düzeyinin altında ancak ona yakın değerler aldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996’da %2.2, 2008’de %2.1, yılda ortalama %2.3’tür. Bu pay yıllar boyunca mevcut düzeyini korumuştur.

İİKO açısından sektörün, 1996’da 1.70, 2008’de 2.79, 1996-2008 döneminde ortalama 2.64 değerini aldığı, ancak özellikle 2001 yılından itibaren azalma eğiliminin söz konusu olduğu görülmektedir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, 1996-2005 döneminde tüm yıllarda “yüksek” bir rekabet gücünün söz konusu olduğu görülmektedir. Sektörün ortalama RCA endeksi değeri 145.37’dir. Sektörün rekabet gücünün özellikle 2001 yılından itibaren azalma eğilimine girdiği söylenebilir.

4.1.13. Ana Metal Sanayii

Ana Metal Sanayii, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 27 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁵⁰ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Ara Malları”

⁵⁰ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Alt Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁵¹

27 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 3 ve 4’lü düzeyde 4 alt sektör yer almaktadır⁵².

Tablo 4.1.13.1. 27 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	27	İ.S.	27	İ.S.	27	İ.S. Payı	İ.S.	27	İ.S.	27
1996	89.20	91.20	79.45	85.80	...	...	...	94.99	99.85	93.80	91.30
1997	100.00	100.00	80.89	87.36	73,000	7,690	0.105	100.03	100.00	100.00	100.00
1998	100.10	100.50	79.45	88.06	69,591	6,451	0.093	100.21	99.40	100.00	101.10
1999	95.90	98.70	73.24	78.83	63,964	5,707	0.089	91.17	95.87	105.20	103.00
2000	102.10	102.40	76.13	84.39	70,998	6,467	0.091	89.08	92.20	114.50	111.00
2001	92.40	97.30	71.61	75.58	55,925	5,304	0.095	81.69	81.88	113.10	117.10
2002	102.50	107.10	76.19	76.80	71,165	6,586	0.093	82.17	77.48	124.60	138.00
2003	112.00	119.80	78.52	83.78	93,465	9,066	0.097	83.73	84.69	133.80	141.40
2004	123.70	133.70	81.57	83.42	126,222	15,398	0.122	85.38	89.33	144.80	149.60
2005	129.60	138.20	80.32	82.26	133,441	16,461	0.123	84.78	90.70	152.90	152.40
2006	136.80	152.90	81.02	83.60	...	...	...	84.18	94.01	162.40	162.60
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	99.20	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	102.80	...	...
ort. % değ.	4.59	5.47	0.29	-0.07	9.55	13.28	...	-0.87	0.39	5.70	6.04
top. % değ.	53.36	67.65	1.97	-2.56	82.80	114.06	...	-10.83	2.95	73.13	78.09

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Ana Metal Sanayi’nin imalat sanayi üretim değeri açısından payı 1997’de %10.5, 2005’te %12.3 ve 1997-2005 döneminde ortalama %10’dur. Sektör üretim değeri yılda ortalama %13.28 ve toplam %114.06 artmıştır. Sektör imalat sanayi içinde önemli bir paya sahiptir ve üretim değeri artma eğilimindedir. Ancak sektörün imalat sanayi içindeki payında özellikle 2007-2008 yıllarında yükseliş yaşanmaktadır.

⁵¹ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁵² Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Üretim endeksinde sektör, 1996'da 91.20, 2006 yılında 152.90 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks yılda ortalama %5.47, toplamda %67.65 artmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 112.89, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Sektör üretim endeksi, imalat sanayinin üzerinde değerler almış ve ondan daha yüksek bir büyüme hızı ve oranı yakalamıştır.

KKO açısından, sektör 1996-2006 döneminde sürekli olarak imalat sanayinin üzerinde değerler almıştır. Sektörün dönem KKO ortalaması 82.72, imalat sanayinininki 78.04'tür. Sektör dönem boyunca KKO açısından %2.79 düzeyinde bir küçülme yaşasa da, yüksek düzeyini korumaktadır.

İstihdam endeksi açısından sektör düşük düzeyde de olsa, artış yaşamış, bu açıdan imalat sanayinin tersine bir gelişim göstermiştir. 1996-2008 sektör istihdam endeksi toplam %2.95 artmıştır.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %78.09 ve yılda ortalama %6.04 artış yaşanmış, sektörün verimlilik artış hızı imalat sanayinin üzerinde gerçekleşmiştir. Sektör verimlilik endeksinde imalat sanayi ile paralel bir seyir izlemiş ancak imalat sanayinden daha yüksek düzeyde bir verimlilik artışı gerçekleşmiştir. Sektörün ortalama dönem ortalaması 124.32, imalat sanayinininki 122.28'dir.

Ana Metal Sanayi, 1996 yılında 2234 milyon USD, 2008 yılında ise 22570 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirmiştir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %24.30 ve dönem boyunca toplam %910.42 düzeyinde artmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %10.9, 2008'de %18, dönem ortalaması olarak %10.8'dir. Sektör artış oranları açısından imalat sanayinin üzerinde değerler almakta, imalat sanayi içindeki payını ise arttırmaktadır.

1999 yılından itibaren sektör ithalatı sürekli olarak artmış, 1996-2008 döneminde yılda ortalama %22.91, toplamda %847.98 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %7.9, 2008'de %17.6, ortalama %11.8'dir. Sektör ithalat artış oranı imalat sanayinin oldukça üzerinde gerçekleşmiş,

sektörün ihracat artış oranının da oldukça üzerine çıkmıştır. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı için de aynı durum söz konusudur.

Tablo 4.1.13.2. 27 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	27	İ.S.	27	İ.S.	27	İ.S.	27	Endeksi	İ.S.	27	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	2,234	35,207	2,796	-14,681	-562	55,733	5,030	40.60	0.58	0.80	0.109	0.079	0.038	0.090
1997	23,313	2,597	39,802	3,313	-16,489	-716	63,115	5,910	37.10	0.59	0.78	0.111	0.083	0.043	0.094
1998	24,065	2,198	39,025	3,141	-14,960	-943	63,090	5,339	17.50	0.62	0.70	0.091	0.080	0.063	0.085
1999	23,958	2,064	33,936	2,390	-9,978	-327	57,894	4,454	27.80	0.71	0.86	0.086	0.070	0.033	0.077
2000	25,518	2,247	44,200	3,534	-18,683	-1,287	69,718	5,782	22.10	0.58	0.64	0.088	0.080	0.069	0.083
2001	28,826	2,921	32,686	3,612	-3,860	-691	61,512	6,533	6.60	0.88	0.81	0.101	0.111	0.179	0.106
2002	33,702	3,239	41,383	4,707	-7,681	-1,468	75,085	7,947	-1.60	0.81	0.69	0.096	0.114	0.191	0.106
2003	44,378	3,884	55,690	7,304	-11,311	-3,419	100,068	11,188	-24.80	0.80	0.53	0.088	0.131	0.302	0.112
2004	59,579	6,816	80,447	11,084	-20,868	-4,268	140,026	17,899	-5.20	0.74	0.61	0.114	0.138	0.205	0.128
2005	68,813	6,888	94,208	13,683	-25,395	-6,795	163,022	20,570	-22.00	0.73	0.50	0.100	0.145	0.268	0.126
2006	80,246	9,334	110,379	17,083	-30,133	-7,749	190,625	26,416	...	0.73	0.55	0.116	0.155	0.257	0.139
2007	101,082	12,349	133,938	23,087	-32,856	-10,738	235,020	35,436	...	0.75	0.53	0.122	0.172	0.327	0.151
2008	125,188	22,570	150,252	26,506	-25,065	-3,936	275,440	49,076	...	0.83	0.85	0.180	0.176	0.157	0.178
ort. % değ.	16.72	24.30	14.64	22.91	19.50	46.69	15.23	22.70	164.06	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	910.42	326.77	847.98	70.72	599.97	394.21	875.71	-154.19	0.72	0.68	0.108	0.118	0.164	0.113

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi
* milyon USD

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi boyunca dış ticaret açığı verdiği ve ancak bu açığın özellikle 2007 yılında en yüksek değerine ulaştığı, ancak 2008 yılında oldukça büyük bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Bu durumda sektörün ihracatında yaşanan yüksek artışın payı vardır. Sektörün imalat sanayi dış ticaret açığı içindeki payı 1996'da %3.8, 2008'de %15.7, 1996-2008 döneminde ortalama %16.4'tür. Bu payın artış eğilimi içinde olduğu ancak 2008 yılında önemli bir düşüşün yaşandığı görülmektedir.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 5030, 2008 yılında 49076 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %875.71, ortalama olarak yılda %22.70 artış gösterdiği ve bu açıdan imalat sanayinin oldukça üzerine çıktığı görülmektedir. Sektörün, imalat

sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996’da %9, 2008’de %17.8, yılda ortalama %11.3’tür. Bu pay artış eğilimi içindedir.

İİKO açısından sektörün, 1996’da 0.80, 2008’de 0.85, 1996-2008 döneminde ortalama 0.68 değerini aldığı görülmektedir. Sektörün İİKO, dönem başı ve sonu imalat sanayinin üzerine çıksa da, bu durumun özellikle 2008 yılındaki değişimle ilgili olduğu söylenebilir.

RCA endeksi yoluyla sektörün rekabet gücündeki gelişimine bakıldığında, 1996’da 40.60, 2005’te -22.00 ve dönem ortalaması olarak 9.81 değerlerini aldığı, rekabet gücünün “sınırdan” olduğu ancak azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir.

4.1.14. Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayii

Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayii, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 28 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁵³ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Alt Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁵⁴

28 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 2 ve 4’lü düzeyde 7 alt sektör yer almaktadır⁵⁵.

Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayi’nin imalat sanayi üretim değeri açısından payı 1997’de %2.4, 2005’te %2.2 ve 1997-2005 döneminde ortalama %2’dir. Sektör üretim değeri yılda ortalama %9.89 ve toplam %71.35 artmıştır. Sektörün üretim değeri toplam artışı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Üretim değeri açısından sektör imalat sanayi ile paralel bir seyir izlemiş, payı 2005 yılına kadar azalmış ancak 2005 yılında yeniden artma eğilimine girmiştir.

⁵³ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁵⁴ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁵⁵ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ekler Tablo 1

Üretim endeksinde sektör, 1996’da 93.20, 2006 yılında 132.00 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks yılda ortalama %4.30, toplamda %41.63 artmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 91.54, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi, 1996 ve 1997 dışında imalat sanayinin altında değerler almış, artış hızı ve ortalama endeks açısından gerisinde kalmıştır. Sektör üretim endeksi artış eğilimi içindedir.

Tablo 4.1.14.1. 28 no’lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	28	İ.S.	28	İ.S.	28	İ.S. Payı	İ.S.	28	İ.S.	28
1996	89.20	93.20	79.45	75.11	...	...	...	94.99	87.95	93.80	105.50
1997	100.00	100.00	80.89	74.75	73,000	1,735	0.024	100.03	100.02	100.00	100.00
1998	100.10	88.40	79.45	72.65	69,591	1,557	0.022	100.21	95.99	100.00	92.10
1999	95.90	87.10	73.24	57.01	63,964	1,468	0.023	91.17	80.41	105.20	108.40
2000	102.10	85.40	76.13	69.98	70,998	1,384	0.019	89.08	77.83	114.50	109.60
2001	92.40	74.10	71.61	60.60	55,925	984	0.018	81.69	69.58	113.10	106.60
2002	102.50	74.50	76.19	67.76	71,165	1,164	0.016	82.17	66.80	124.60	111.50
2003	112.00	76.90	78.52	69.14	93,465	1,467	0.016	83.73	70.18	133.80	109.80
2004	123.70	84.30	81.57	73.60	126,222	1,949	0.015	85.38	74.75	144.80	112.80
2005	129.60	111.00	80.32	74.70	133,441	2,973	0.022	84.78	77.86	152.90	142.80
2006	136.80	132.00	81.02	76.24	...	...	...	84.18	80.97	162.40	163.00
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	84.50	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	84.50	...	...
ort. % değ.	4.59	4.30	0.29	0.84	9.55	9.89	...	-0.87	-0.02	5.70	4.95
top. % değ.	53.36	41.63	1.97	1.50	82.80	71.35	...	-10.83	-3.92	73.13	54.50

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

KKO açısından, sektör 1996-2006 döneminde sürekli olarak imalat sanayinin altında değerler almıştır. Sektörün dönem KKO ortalaması 70.14, imalat sanayinininki 78.04’tür. Sektör dönem boyunca KKO açısından %1.50 düzeyinde bir artış yaşamış, imalat sanayi artışının gerisinde kalmış ancak ona yakın bir değer almıştır. Sektör KKO, özellikle 2001 yılından sonra sürekli bir artış yaşamıştır.

İstihdam endeksinde sektör, 1996-2008 döneminde %3.92'lik bir düşüş yaşamış ve imalat sanayinden daha az azalmıştır. Sektör ortalama istihdam endeksi 80.87, imalat sanayininki 88.32'dir. Bu açıdan sektörün imalat sanayinden daha düşük endeks değeri almasına rağmen, daha düşük bir hızla küçüldüğü görülmektedir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %54.50 ve yılda ortalama %4.95 artış yaşanmış, sektörün verimlilik artış hızı imalat sanayinin altında gerçekleşmiştir. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 114.74, imalat sanayininki 122.28'dir. Gerek artış hızı gerekse ortalama endeks açısından sektör imalat sanayinin gerisinde kalmıştır.

Tablo 4.1.14.2. 28 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	28	İ.S.	28	İ.S.	28	İ.S.	28	Endeksi	İ.S.	28	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	462	35,207	915	-14,681	-453	55,733	1,377	-5.40	0.58	0.50	0.023	0.026	0.031	0.025
1997	23,313	522	39,802	977	-16,489	-455	63,115	1,499	-1.20	0.59	0.53	0.022	0.025	0.028	0.024
1998	24,065	664	39,025	1,034	-14,960	-370	63,090	1,698	9.00	0.62	0.64	0.028	0.026	0.025	0.027
1999	23,958	648	33,936	835	-9,978	-187	57,894	1,483	17.20	0.71	0.78	0.027	0.025	0.019	0.026
2000	25,518	661	44,200	873	-18,683	-212	69,718	1,534	39.60	0.58	0.76	0.026	0.020	0.011	0.022
2001	28,826	733	32,686	871	-3,860	-138	61,512	1,605	10.70	0.88	0.84	0.025	0.027	0.036	0.026
2002	33,702	932	41,383	1,085	-7,681	-153	75,085	2,018	20.60	0.81	0.86	0.028	0.026	0.020	0.027
2003	44,378	1,503	55,690	1,133	-11,311	371	100,068	2,636	66.70	0.80	1.33	0.034	0.020	-0.033	0.026
2004	59,579	2,200	80,447	1,574	-20,868	626	140,026	3,773	76.90	0.74	1.40	0.037	0.020	-0.030	0.027
2005	68,813	2,685	94,208	1,943	-25,395	742	163,022	4,628	78.80	0.73	1.38	0.039	0.021	-0.029	0.028
2006	80,246	3,350	110,379	2,447	-30,133	903	190,625	5,797	...	0.73	1.37	0.042	0.022	-0.030	0.030
2007	101,082	4,251	133,938	2,816	-32,856	1,435	235,020	7,067	...	0.75	1.51	0.042	0.021	-0.044	0.030
2008	125,188	5,531	150,252	3,488	-25,065	2,044	275,440	9,019	...	0.83	1.59	0.044	0.023	-0.082	0.033
ort. % değ.	16.72	24.11	14.64	12.82	19.50	-17.52	15.23	17.87	-49.48	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	1097.52	326.77	280.99	70.72	-550.73	394.21	554.83	-1559.26	0.72	1.04	0.032	0.023	-0.006	0.027

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1993-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayi, 1996 yılında 462 milyon USD, 2008 yılında ise 5531 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirmiştir. 1996-

2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %24.11 ve dönem boyunca toplam %1097.52 düzeyinde artmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %2.3, 2008'de %4.4, dönem ortalaması olarak %3.2'dir. Sektör, artış oranları açısından imalat sanayinin oldukça üzerinde değerler almıştır ve imalat sanayi içindeki payı artma eğilimindedir.

1996 yılında 915 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 3488 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %12.82, toplamda %280.99 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %2.6, 2008'de %2.3, ortalama %2.3'tür. Sektör ithalat artış oranı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı düşüş eğilimindedir.

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2002 dönemi boyunca dış ticaret açığı vermiş, 2002-2008 döneminde ise dış ticaret fazlası vermiş ve bu fazla hızlı bir şekilde artmıştır. Bu açıdan 2002 sonrası dönemde sektörün döviz kazandırıcı net etkisi pozitif olmuştur. 1996 sektör 453 milyon USD açık, 2008 yılında 2044 milyon USD fazla vermiştir. Sektörün yaşadığı yüksek ihracat artışının bu durumda etkisi vardır. Sektör dış ticaret dengesi, 1996-2008 döneminde ters yönde %550.73 değişim göstermiştir.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1377, 2008 yılında 9019 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %554.83, ortalama olarak yılda %17.87 artış gösterdiği ve bu açıdan imalat sanayinin oldukça üzerinde değerler aldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %2.5, 2008'de %3.3, yılda ortalama %2.7'tür. Bu pay artış eğilimi içindedir.

İİKO açısından sektörün, 1996-2002 döneminde 1'in altında, 2003-2008 döneminde 1'in üstünde değerler aldığı görülmektedir. 1996'da 0.50, 2008'de 1.59, 1996-2008 döneminde ortalama 1.04 değerini aldığı görülmektedir. Bu açıdan sektörün, 2003 yılından sonra mevcut durumunu hızlı bir şekilde ihracatçı sektör olma yönünde değiştirdiği görülmektedir.

Sektörün RCA endeks değerleri, 1996-2002 döneminde “sınırdan” değerler almış, 2003 sonrasında “yüksek” rekabet gücüne ulaşmıştır. Sektörün rekabet gücü artış eğilimi içindedir.

4.1.15. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı

Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 29 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁵⁶ temelinde oluşturulmuş grupta “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Üst Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁵⁷ 29 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 3 ve 4’lü düzeyde 15 alt sektör yer almaktadır.⁵⁸

Tablo 4.15.1. 29 no’lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	29	İ.S.	29	İ.S.	29	İ.S. Payı	İ.S.	29	İ.S.	29
1996	89.20	81.60	79.45	80.99	...	...	...	94.99	92.00	93.80	88.60
1997	100.00	100.00	80.89	85.95	73,000	3,863	0.053	100.03	100.00	100.00	100.00
1998	100.10	97.40	79.45	77.71	69,591	3,659	0.053	100.21	102.70	100.00	94.80
1999	95.90	86.60	73.24	65.81	63,964	2,942	0.046	91.17	93.70	105.20	92.50
2000	102.10	92.40	76.13	73.98	70,998	3,196	0.045	89.08	94.20	114.50	98.10
2001	92.40	73.50	71.61	63.65	55,925	1,964	0.035	81.69	85.70	113.10	86.10
2002	102.50	89.20	76.19	72.12	71,165	2,706	0.038	82.17	81.30	124.60	109.50
2003	112.00	109.20	78.52	81.42	93,465	3,836	0.041	83.73	90.40	133.80	120.50
2004	123.70	143.20	81.57	85.65	126,222	5,523	0.044	85.38	101.70	144.80	140.70
2005	129.60	144.80	80.32	75.88	133,441	6,502	0.049	84.78	102.70	152.90	141.10
2006	136.80	176.70	81.02	78.20	...	...	...	84.18	105.80	162.40	166.70
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	110.20	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	115.90	...	...
ort. % değ.	4.59	9.32	0.29	0.27	9.55	10.81	...	-0.87	2.17	5.70	7.15
top. % değ.	53.36	116.54	1.97	-3.45	82.80	68.31	...	-10.83	25.98	73.13	88.15

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

⁵⁶ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁵⁷ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruptandırma için bkz.: Ek 3

⁵⁸ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997’de %5.3, 2005’te %4.9 ve 1997-2005 döneminde ortalama %4.5’dir. Sektör üretim değeri yılda ortalama %10.81 ve toplam %68.31 artmıştır. Sektörün üretim değeri toplam artışı imalat sanayinin gerisinde kalmış, ortalama artış düzeyi ise üzerine çıkmıştır. Sektör üretim değeri açısından imalat sanayi ile paralel bir seyir izlemiş, imalat sanayi içindeki payında düşüş yaşanmıştır. Bu pay, 1997-2001 döneminde azalmış, 2002-2005 döneminde ise sürekli artmıştır ve artma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Üretim endeksinde sektör, 1996’da 81.60, 2006 yılında 176.70 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks yılda ortalama %9.32, toplamda %116.54 artmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 108.60, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi, artış hızı ve ortalama değer bakımından imalat sanayinin üzerinde seyretmiştir. Üretim endeksinin 2001 yılından beri sürekli olarak hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

KKO açısından, sektör 1996-2001 döneminde düşüş yaşamış, 2001 yılından sonra KKO sürekli olarak artmıştır. Sektörün dönem KKO ortalaması 76.49, imalat sanayinininki 78.04’tür. Sektör dönem boyunca KKO açısından %3.45 düzeyinde bir düşüş yaşamış, imalat sanayinde ise artış yaşanmıştır. KKO açısından, 2001 sonrası dönemin olumlu bir seyir izlediği ve toplamda düşüşe rağmen, artış eğiliminin sürdüğü söylenebilir.

İstihdam endeksinde sektör, 1996-2008 döneminde %25.98’lik bir artış yaşamıştır. İmalat sanayi istihdam endeksinin azaldığı bir dönemde, yüksek düzeyde bir artışın yakalanması, sektörün istihdam yaratma potansiyeli açısından olumlu bir gelişmedir. Sektör ortalama istihdam endeksi 115.90, imalat sanayinininki 88.32’dir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %88.15 ve yılda ortalama %7.15 artış yaşanmış, sektörün verimlilik artış hızı imalat sanayinin üzerinde gerçekleşmiştir. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 112.60, imalat sanayinininki 122.28’dir. 1996-2006 döneminde, 2006 hariç tüm yıllarda imalat sanayinin altında değerler alan sektör, yüksek artış hızı sayesinde, 2006 yılında imalat sanayinin üzerine çıkmıştır.

Tablo 4.1.15.2. 29 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	29	İ.S.	29	İ.S.	29	İ.S.	29	Endeksi	İ.S.	29	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	829	35,207	7,469	-14,681	-6,640	55,733	8,298	-156.80	0.58	0.11	0.040	0.212	0.452	0.149
1997	23,313	1,000	39,802	7,992	-16,489	-6,992	63,115	8,993	-146.30	0.59	0.13	0.043	0.201	0.424	0.142
1998	24,065	1,107	39,025	7,678	-14,960	-6,571	63,090	8,786	-140.40	0.62	0.14	0.046	0.197	0.439	0.139
1999	23,958	1,212	33,936	5,065	-9,978	-3,853	57,894	6,277	-100.50	0.71	0.24	0.051	0.149	0.386	0.108
2000	25,518	1,376	44,200	5,838	-18,683	-4,462	69,718	7,214	-77.10	0.58	0.24	0.054	0.132	0.239	0.103
2001	28,826	1,564	32,686	4,937	-3,860	-3,372	61,512	6,501	-87.10	0.88	0.32	0.054	0.151	0.874	0.106
2002	33,702	2,078	41,383	6,474	-7,681	-4,397	75,085	8,552	-77.90	0.81	0.32	0.062	0.156	0.572	0.114
2003	44,378	3,119	55,690	8,141	-11,311	-5,023	100,068	11,260	-57.60	0.80	0.38	0.070	0.146	0.444	0.113
2004	59,579	3,913	80,447	10,363	-20,868	-6,449	140,026	14,276	-53.90	0.74	0.38	0.066	0.129	0.309	0.102
2005	68,813	4,865	94,208	12,210	-25,395	-7,345	163,022	17,075	-45.70	0.73	0.40	0.071	0.130	0.289	0.105
2006	80,246	6,006	110,379	14,315	-30,133	-8,310	190,625	20,321	...	0.73	0.42	0.075	0.130	0.276	0.107
2007	101,082	8,032	133,938	17,095	-32,856	-9,062	235,020	25,127	...	0.75	0.47	0.079	0.128	0.276	0.107
2008	125,188	9,763	150,252	17,014	-25,065	-7,251	275,440	26,777	...	0.83	0.57	0.078	0.113	0.289	0.097
ort. % değ.	16.72	23.29	14.64	8.92	19.50	3.20	15.23	11.78	-11.97	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	1078.10	326.77	127.80	70.72	9.20	394.21	222.71	-70.85	0.72	0.32	0.061	0.152	0.405	0.115

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı sektörü, 1996 yılında 829 milyon USD, 2008 yılında ise 9763 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirmiştir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %23.29 ve dönem boyunca toplam %1078.10 düzeyinde artmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %4, 2008'de %7.8, dönem ortalaması olarak %6.1'dir. Sektör, artış oranları açısından imalat sanayinin oldukça üzerinde değerler almıştır ve imalat sanayi içindeki payı artma eğilimindedir.

1996 yılında 7469 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 17014 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %8.92, toplamda %127.80 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %21.2, 2008'de %11.3, ortalama %15.12'dir. Sektör ithalat artış oranı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, ihracat ile kıyaslandığında oldukça yüksektir, ancak bu pay düşüş eğilimi içine girmiştir.

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi boyunca sürekli olarak açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. 1996 yılında sektör 6640 milyon USD, 2008 yılında 7251 milyon USD açık vermiştir. İmalat sanayi ile kıyaslandığında, açığın büyüme hızı oldukça düşüktür. Sektörün yaşadığı yüksek ihracat artışının ve ithalattaki artış hızındaki yavaşlamanın bu durumda etkisi vardır. Sektör dış ticaret açığı, 1996-2008 döneminde toplam %9.20 artmıştır.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 8298, 2008 yılında 26777 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %222.71, ortalama olarak yılda %11.78 artış gösterdiği ve bu açıdan imalat sanayinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %14.9, 2008'de %9.7, ortalama %11.5'tir. Bu pay düşüş eğilimi içindedir.

Sektörün İİKO, 1996'da 0.11, 2008'de 0.57 değerlerini almış, oran dönem boyunca 4 katından fazla artış göstermiş ve ortalama olarak 0.32 olmuştur. İİKO açısından sektörün oldukça düşük değerler aldığı, ancak artış trendi içinde olduğu görülmektedir.

Sektörün RCA endeks değerleri, 1996'da -156.80, 2005'te 45.80'dir. 2005 yılı öncesinde rekabet gücü açısından “düşük” düzeyde olan sektör, 2005 yılında sınır değeri olan -50 düzeyini aşmış ve rekabet gücünü “sınırdan” düzeyine yükseltmiştir. RCA endeksi ortalama -94.33 ile “düşük” rekabet gücünü göstermektedir, ancak sektörün rekabet gücü artış eğilimi içindedir.

4.1.16. Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı

Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2'li düzeyde 30 no'lu grup içinde yer almaktadır. DPT'nin üretim sınıflandırması⁵⁹ temelinde oluşturulmuş

⁵⁹ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

gruplandırmada “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Yüksek Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁶⁰

30 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 1 ve 4’lü düzeyde 1 alt sektör yer almaktadır⁶¹.

Tablo 4.16.1. 30 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	30	İ.S.	30	İ.S.	30	İ.S. Payı	İ.S.	30	İ.S.	30
1996	89.20	63.30	79.45	23.30	...	...	...	94.99	80.50	93.80	86.30
1997	100.00	100.00	80.89	68.50	73,000	36	0.000	100.03	100.00	100.00	100.00
1998	100.10	103.20	79.45	66.30	69,591	41	0.001	100.21	77.70	100.00	139.00
1999	95.90	286.30	73.24	67.50	63,964	22	0.000	91.17	508.40	105.20	212.60
2000	102.10	144.20	76.13	79.80	70,998	77	0.001	89.08	684.60	114.50	60.00
2001	92.40	54.60	71.61	42.50	55,925	29	0.001	81.69	680.90	113.10	19.90
2002	102.50	81.00	76.19	66.60	71,165	63	0.001	82.17	842.80	124.60	18.30
2003	112.00	89.00	78.52	74.90	93,465	82	0.001	83.73	1429.20	133.80	18.90
2004	123.70	159.60	81.57	76.30	126,222	137	0.001	85.38	2430.10	144.80	18.90
2005	129.60	196.80	80.32	88.60	133,441	333	0.002	84.78	2006.30	152.90	30.10
2006	136.80	434.80	81.02	83.32	...	...	...	84.18	2045.40	162.40	70.10
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	1768.50	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	1513.70	...	...
ort. % değ.	4.59	40.86	0.29	24.53	9.55	64.09	...	-0.87	59.19	5.70	15.66
top. % değ.	53.36	586.89	1.97	257.61	82.80	825.00	...	-10.83	1780.37	73.13	-18.77

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997-2005 döneminde ortalama %0.1’in altındadır ve bu açıdan oldukça düşük bir paya sahiptir. Üretim değeri dönem içinde yaklaşık 4 kat artış göstermiştir ancak düşük payını korumaktadır.

Sektörün üretim endeksi 1996-2006 döneminde yılda ortalama %40.86, toplamda %586.89 artmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama

⁶⁰ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁶¹ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

155.71'dir. Sektör üretim endeksi, artış hızı ve ortalama değer bakımından imalat sanayinin oldukça üzerinde seyretmiştir.

Sektörün KKO, 1996'da 23.30, 2006'da ise 83.32'dir ve bu açıdan oldukça hızlı bir kapasite artışı yaşamıştır.

Sektör istihdam endeksi, çok hızlı bir artış göstermiş ve 1996'daki değerinin 18 kat üzerine çıkmıştır. Bu açıdan sektörün istisna niteliği taşıdığı ve henüz atılım sürecinde olduğu söylenebilir.

Sektör verimlilik endeksi, 1996'da 86.30, 2006'da 70.10'dur. Sektörün uzun süre 20'li değerlerin altına düştüğü görülmektedir. Sektörün henüz atılım sürecinde olduğu burada da kendini hissettirmektedir: Çalışan başına verimlilik endeksi, başlangıçta hızlı bir şekilde düşmüş, 2007 ve 2008 yıllarında ise artış trendi içine girmiştir.

Tablo 4.1.16.2. 30 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	30	İ.S.	30	İ.S.	30	İ.S.	30	Endeksi	İ.S.	30	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	21	35,207	776	-14,681	-754	55,733	797	-296.51	0.58	0.03	0.001	0.022	0.051	0.014
1997	23,313	29	39,802	914	-16,489	-885	63,115	942	-284.01	0.59	0.03	0.001	0.023	0.054	0.015
1998	24,065	43	39,025	1,063	-14,960	-1,020	63,090	1,106	-268.45	0.62	0.04	0.002	0.027	0.068	0.018
1999	23,958	60	33,936	1,207	-9,978	-1,147	57,894	1,267	-257.58	0.71	0.05	0.003	0.036	0.115	0.022
2000	25,518	63	44,200	1,595	-18,683	-1,532	69,718	1,658	-255.58	0.58	0.04	0.002	0.036	0.082	0.024
2001	28,826	52	32,686	782	-3,860	-729	61,512	834	-242.28	0.88	0.07	0.002	0.024	0.189	0.014
2002	33,702	40	41,383	988	-7,681	-948	75,085	1,027	-285.75	0.81	0.04	0.001	0.024	0.123	0.014
2003	44,378	41	55,690	1,213	-11,311	-1,172	100,068	1,253	-300.77	0.80	0.03	0.001	0.022	0.104	0.013
2004	59,579	52	80,447	1,767	-20,868	-1,715	140,026	1,819	-308.86	0.74	0.03	0.001	0.022	0.082	0.013
2005	68,813	70	94,208	2,465	-25,395	-2,395	163,022	2,534	-310.89	0.73	0.03	0.001	0.026	0.094	0.016
2006	80,246	89	110,379	2,813	-30,133	-2,724	190,625	2,902	...	0.73	0.03	0.001	0.025	0.090	0.015
2007	101,082	130	133,938	2,937	-32,856	-2,808	235,020	3,067	...	0.75	0.04	0.001	0.022	0.085	0.013
2008	125,188	135	150,252	2,833	-25,065	-2,698	275,440	2,969	...	0.83	0.05	0.001	0.019	0.108	0.011
ort. % değ.	16.72	19.17	14.64	14.85	19.50	14.89	15.23	14.83	0.76	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	535.33	326.77	265.34	70.72	257.72	394.21	272.55	4.85	0.72	0.04	0.001	0.025	0.096	0.015

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Sektör, 1996 yılında 21 milyon USD, 2008 yılında ise 135 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirmiştir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %19.17 ve dönem boyunca toplam %535.33 düzeyinde artmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996-2008 döneminde ortalama %0.1'in altındadır ve oldukça düşük bir paya sahiptir. İhracat artış düzeyi ise imalat sanayi genelinin üzerindedir.

1996 yılında 776 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 2833 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %14.85, toplamda %265.34 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %2.2, 2008'de %1.9, ortalama %2.5'dir. Sektör ithalat artış oranı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, ihracat ile kıyaslandığında oldukça yüksektir, ancak bu dönemin son yıllarında düşüş eğilimi içindedir.

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi boyunca sürekli olarak açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. 1996 yılında sektör 754 milyon USD, 2008 yılında 2698 milyon USD açık vermiştir. İmalat sanayi ile kıyaslandığında, açığın büyüme hızı oldukça yüksektir. Sektör dış ticaret açığı, 1996-2008 döneminde toplam %257.72 artmıştır.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 797, 2008 yılında 2969 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %272.55, ortalama olarak yılda %14.83 artış gösterdiği ve bu açıdan imalat sanayinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %1.4, 2008'de %1.1, ortalama %1.5'tir. Bu pay düşüş eğilimi içindedir.

Sektörün İİKO, 1996'da 0.03, 2008'de 0.05 değerlerini almış, oran dönem boyunca ortalama olarak 0.04 olmuştur. İmalat sanayi için bu değerler sırasıyla, 0.58, 0.83 ve 0.72'dir. İİKO açısından sektörün oldukça düşük değerler aldığı görülmektedir.

Sektörün RCA endeks değeri 1996-2005 döneminde ortalama -281.07’dir ve yıllar boyunca düşme eğilimi göstermiştir. Sektörün, rekabet gücü yok denecek düzeydedir ve RCA endeksi bakımından “düşük”tür.

4.1.17. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı

Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 31 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁶² temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Üst Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁶³

31 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 6 ve 4’lü düzeyde 6 alt sektör yer almaktadır⁶⁴.

Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997’de %2.8, 2005’te %2.3 ve 1997-2005 döneminde ortalama %2.1’dir. Sektör üretim değeri yılda ortalama %8.47 ve toplam %49.07 artmıştır. Sektörün üretim değeri artışı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün imalat sanayi içindeki payı 2005 yılına dek sürekli olarak azalmış, 2005 yılında ise artış göstermiştir.

Üretim endeksinde sektör, 1996’da 91.20, 2006 yılında 116.60 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks yılda ortalama %3.10, toplamda %27.85 artmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 81.10, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi, artış hızı ve ortalama değer bakımından imalat sanayinin altında seyretmiştir. Sektör üretim endeksinin en

⁶² Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁶³ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁶⁴ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ekler Tablo 1

yüksek düzeyine 2006 yılında ulaştığı ve dönem boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 4.1.17.1. 31 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	31	İ.S.	31	İ.S.	31	İ.S. Payı	İ.S.	31	İ.S.	31
1996	89.20	91.20	79.45	79.99	...	...	...	94.99	89.63	93.80	102.00
1997	100.00	100.00	80.89	85.01	73,000	2,052	0.028	100.03	100.02	100.00	100.00
1998	100.10	91.40	79.45	83.34	69,591	1,874	0.027	100.21	106.76	100.00	85.60
1999	95.90	86.30	73.24	75.75	63,964	1,544	0.024	91.17	97.70	105.20	88.40
2000	102.10	90.30	76.13	77.31	70,998	1,489	0.021	89.08	85.18	114.50	106.00
2001	92.40	75.60	71.61	72.70	55,925	1,026	0.018	81.69	81.70	113.10	92.60
2002	102.50	84.30	76.19	75.29	71,165	1,145	0.016	82.17	74.87	124.60	109.70
2003	112.00	86.60	78.52	72.72	93,465	1,515	0.016	83.73	75.58	133.80	114.40
2004	123.70	83.00	81.57	75.60	126,222	2,015	0.016	85.38	77.47	144.80	107.10
2005	129.60	96.80	80.32	76.48	133,441	3,059	0.023	84.78	74.73	152.90	129.90
2006	136.80	116.60	81.02	79.92	...	...	...	84.18	80.43	162.40	144.80
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	94.90	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	101.80	...	...
ort. % değ.	4.59	3.10	0.29	0.11	9.55	8.47	...	-0.87	1.45	5.70	4.33
top. % değ.	53.36	27.85	1.97	-0.09	82.80	49.07	...	-10.83	13.58	73.13	41.96

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Sektör KKO, 1996'da 79.99, 2006'da 79.92'dir. Sektörün dönem KKO ortalaması 77.65, imalat sanayininki 78.04'tür. Sektör KKO %1'den az bir düşüş yaşamış ve 2001 yılında en düşük seviyesine ulaştıktan sonra tekrar artış eğilimi içine girmiştir. İstihdam endeksinde sektör, 1996-2008 döneminde %13.58'lik bir artış yaşamıştır. İmalat sanayi istihdam endeksinin azaldığı bir dönemde, yüksek düzeyde bir artışın yakalanması, sektörün istihdam yaratma potansiyeli açısından olumlu bir gelişmedir. Sektör ortalama istihdam endeksi 87.75, imalat sanayininki 88.32'dir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %41.96 ve yılda ortalama %4.33 artış yaşanmış, sektörün verimlilik artış hızı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 107.32, imalat sanayinininki 122.28'dir. 1996-2006 döneminde, 1996 ve 1997 hariç tüm yıllarda imalat sanayinin altında değerler alan sektör verimlilik endeksi inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir.

Tablo 4.1.17.2. 31 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	31	İ.S.	31	İ.S.	31	İ.S.	31		İ.S.	31	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	772	35,207	1,222	-14,681	-450	55,733	1,993	17.10	0.58	0.63	0.038	0.035	0.031	0.036
1997	23,313	743	39,802	1,472	-16,489	-729	63,115	2,216	-6.90	0.59	0.50	0.032	0.037	0.044	0.035
1998	24,065	756	39,025	1,653	-14,960	-897	63,090	2,408	-25.00	0.62	0.46	0.031	0.042	0.060	0.038
1999	23,958	692	33,936	1,566	-9,978	-874	57,894	2,258	-39.10	0.71	0.44	0.029	0.046	0.088	0.039
2000	25,518	825	44,200	1,601	-18,683	-776	69,718	2,427	1.10	0.58	0.52	0.032	0.036	0.042	0.035
2001	28,826	1,038	32,686	1,221	-3,860	-183	61,512	2,259	11.70	0.88	0.85	0.036	0.037	0.047	0.037
2002	33,702	1,057	41,383	1,701	-7,681	-644	75,085	2,758	-11.80	0.81	0.62	0.031	0.041	0.084	0.037
2003	44,378	1,221	55,690	2,036	-11,311	-815	100,068	3,256	-12.80	0.80	0.60	0.028	0.037	0.072	0.033
2004	59,579	1,576	80,447	3,175	-20,868	-1,600	140,026	4,751	-26.60	0.74	0.50	0.026	0.039	0.077	0.034
2005	68,813	1,933	94,208	4,207	-25,395	-2,274	163,022	6,139	-31.30	0.73	0.46	0.028	0.045	0.090	0.038
2006	80,246	2,822	110,379	4,984	-30,133	-2,161	190,625	7,806	...	0.73	0.57	0.035	0.045	0.072	0.041
2007	101,082	4,106	133,938	6,325	-32,856	-2,219	235,020	10,432	...	0.75	0.65	0.041	0.047	0.068	0.044
2008	125,188	4,975	150,252	7,358	-25,065	-2,383	275,440	12,333	...	0.83	0.68	0.040	0.049	0.095	0.045
ort. % değ.	16.72	18.03	14.64	17.93	19.50	34.80	15.23	17.37	108.03	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	544.73	326.77	502.30	70.72	429.55	394.21	518.73	-283.04	0.72	0.57	0.033	0.041	0.067	0.038

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı sektörü, 1996 yılında 772 milyon USD, 2008 yılında ise 4975 milyon USD düzeyinde ihracat gerçekleştirmiştir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %18.03 ve dönem boyunca toplam %544.73 düzeyinde artmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %3.8, 2008'de %4, dönem ortalaması olarak %3.3'tür. İmalat sanayi içindeki payı açısından sektör inişli çıkışlı bir seyir

izlemiş, ihracat artış düzeyi açısından ise imalat sanayinden yüksek ancak ona yakın bir hıza sahip olmuştur.

1996 yılında 1222 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 7358 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %17.93, toplamda %502.30 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %3.5, 2008'de %4.9, ortalama %4.1'dir. Sektör ithalat artış oranı imalat sanayinin üzerinde gerçekleşmiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, ihracat ile kıyaslandığında yakın bir düzeydedir ve özellikle 2003 yılından sonra sürekli artmaktadır.

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi boyunca sürekli olarak açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. 1996 yılında sektör 450 milyon USD, 2008 yılında 2383 milyon USD açık vermiştir. Sektör dış ticaret açığı, 1996-2008 döneminde toplam %429.55, yılda ortalama %34.80 artmıştır. Sektörün dış ticaret açığı artış hızı imalat sanayi genelinin oldukça üzerindedir. Sektörün toplam imalat sanayi dış ticaret açığı içindeki payı 1996'da 3.1, 2008'de 9.5 ve ortalama 6.2'dir. Bu pay dönem boyunca 2 katından fazla artmıştır ve inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte artış eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1993, 2008 yılında 12333 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %518.73, ortalama olarak yılda %17.37 artış göstererek imalat sanayinin oldukça üzerinde arttığı görülmektedir. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %3.6, 2008'de %4.5, ortalama %3.8'dir. Bu pay artış eğilimi içindedir.

Sektörün İİKO, 1996'da 0.63, 2008'de 0.68 değerlerini almış, ortalama olarak 0.57 olmuştur. Sektör İİKO, 1996 ve 2001 yılları dışında, imalat sanayinin altında değerler almış, iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Sektörün RCA endeks değerleri, 1996’da 17.10, 2005’te 31.30’dur. Sektör 1996-2005 dönemi boyunca rekabet gücü açısından “sınırdadır” ve RCA endeksi düşme eğilimindedir.

4.1.18. Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı

Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 32 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁶⁵ temelinde oluşturulmuş grupta “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Yüksek Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁶⁶

32 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 3 ve 4’lü düzeyde 3 alt sektör yer almaktadır⁶⁷.

Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997’de %1.8, 2005’te %2.9 ve 1997-2005 döneminde ortalama %2.4’tür. Sektör üretim değeri yılda ortalama %17.38 ve toplam %183.04 artmıştır. Sektörün üretim değeri artışı imalat sanayinin üzerindedir. Sektörün imalat sanayi içindeki payı inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte artış eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

Üretim endeksinde sektör, 1996’da 62.00, 2006 yılında 320.00 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks yılda ortalama %20.11, toplamda %416.13 artmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 208.27, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi, artış hızı ve ortalama değer bakımından imalat sanayinin oldukça üzerinde seyretmiştir. Genel olarak da yüksek bir artış trendine sahip olduğu söylenebilir.

Sektör KKO, 1996’da 64.31, 2006’da 84.89’dur. Sektörün dönem KKO ortalaması 81.72, imalat sanayinininki 78.04’tür. Sektörün KKO, 1996-2006

⁶⁵ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁶⁶ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan grupta “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır.

⁶⁷ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

döneminde %32.01 artmıştır ve bu değer imalat sanayideki %1.97'lik artışın oldukça üzerindedir.

Tablo 4.1.18.1. 32 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	32	İ.S.	32	İ.S.	32	İ.S. Payı	İ.S.	32	İ.S.	32
1996	89.20	62.00	79.45	64.31	...	...	...	94.99	79.90	93.80	77.40
1997	100.00	100.00	80.89	78.38	73,000	1,322	0.018	100.03	100.00	100.00	100.00
1998	100.10	124.60	79.45	80.66	69,591	1,561	0.022	100.21	124.40	100.00	100.00
1999	95.90	134.10	73.24	77.79	63,964	1,340	0.021	91.17	117.00	105.20	114.30
2000	102.10	163.80	76.13	86.94	70,998	1,495	0.021	89.08	111.90	114.50	146.30
2001	92.40	149.00	71.61	77.12	55,925	1,176	0.021	81.69	95.90	113.10	155.00
2002	102.50	225.20	76.19	83.83	71,165	1,823	0.026	82.17	112.20	124.60	201.20
2003	112.00	269.00	78.52	89.82	93,465	2,328	0.025	83.73	131.00	133.80	203.90
2004	123.70	363.00	81.57	91.55	126,222	3,594	0.028	85.38	154.70	144.80	234.60
2005	129.60	380.30	80.32	83.60	133,441	3,874	0.029	84.78	159.60	152.90	238.00
2006	136.80	320.00	81.02	84.89	...	...	...	84.18	159.70	162.40	199.90
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	120.50	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	99.60	...	...
ort. % değ.	4.59	20.11	0.29	3.23	9.55	17.38	...	-0.87	3.18	5.70	10.91
top. % değ.	53.36	416.13	1.97	32.01	82.80	193.04	...	-10.83	24.66	73.13	158.27

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %158.27 ve yılda ortalama %10.91 artış yaşanmış, sektörün verimlilik artış hızı imalat sanayinin yine üzerinde gerçekleşmiştir. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 160.96, imalat sanayinininki 122.28'dir. Sektör verimlilik endeksi, 1996, 1997 ve 1998 yılları dışında sürekli olarak imalat sanayinin gittikçe artan şekilde üzerinde değerler almıştır.

Sektör ihracatı, 1996'da 316 milyon USD, 2008 yılında ise 2277 milyon USD düzeyindedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %21.53 ve dönem boyunca toplam %619.34 düzeyinde artmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %1.5, 2008'de %1.8, dönem ortalaması olarak %3.4'tür.

İmalat sanayi içindeki payı açısından sektör inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, özellikle 2004 yılından sonra 0.48 olan en yüksek paya ulaşmış ve daha sonra sürekli olarak azalmıştır.

Tablo 4.1.18.2. 32 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	32	İ.S.	32	İ.S.	32	İ.S.	32		İ.S.	32	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	316	35,207	1,391	-14,681	-1,075	55,733	1,708	-85.00	0.58	0.23	0.015	0.040	0.073	0.031
1997	23,313	470	39,802	1,944	-16,489	-1,474	63,115	2,413	-80.60	0.59	0.24	0.020	0.049	0.089	0.038
1998	24,065	862	39,025	2,354	-14,960	-1,492	63,090	3,216	-47.20	0.62	0.37	0.036	0.060	0.100	0.051
1999	23,958	771	33,936	3,145	-9,978	-2,374	57,894	3,916	-98.10	0.71	0.25	0.032	0.093	0.238	0.068
2000	25,518	962	44,200	3,994	-18,683	-3,032	69,718	4,956	-74.90	0.58	0.24	0.038	0.090	0.162	0.071
2001	28,826	1,002	32,686	2,035	-3,860	-1,033	61,512	3,037	-43.00	0.88	0.49	0.035	0.062	0.268	0.049
2002	33,702	1,575	41,383	2,336	-7,681	-761	75,085	3,911	-3.70	0.81	0.67	0.047	0.056	0.099	0.052
2003	44,378	1,948	55,690	3,029	-11,311	-1,082	100,068	4,977	-5.80	0.80	0.64	0.044	0.054	0.096	0.050
2004	59,579	2,883	80,447	4,530	-20,868	-1,647	140,026	7,413	-1.70	0.74	0.64	0.048	0.056	0.079	0.053
2005	68,813	3,150	94,208	4,605	-25,395	-1,455	163,022	7,755	8.50	0.73	0.68	0.046	0.049	0.057	0.048
2006	80,246	3,088	110,379	4,899	-30,133	-1,811	190,625	7,987	...	0.73	0.63	0.038	0.044	0.060	0.042
2007	101,082	2,766	133,938	5,849	-32,856	-3,083	235,020	8,615	...	0.75	0.47	0.027	0.044	0.094	0.037
2008	125,188	2,277	150,252	5,346	-25,065	-3,070	275,440	7,623	...	0.83	0.43	0.018	0.036	0.122	0.028
ort. % değ.	16.72	21.53	14.64	15.43	19.50	17.50	15.23	16.09	-78.93	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	619.34	326.77	284.25	70.72	185.59	394.21	346.35	-110.00	0.72	0.46	0.034	0.056	0.118	0.047

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

1996 yılında 1391 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 5346 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %15.43, toplamda %284.25 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %4, 2008'de %3.6, ortalama %5.6'dır. Sektör ithalat artış oranı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, ihracat ile benzer bir seyir izlemiş ve 2004 yılından sonra sürekli olarak azalmıştır.

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi boyunca sürekli olarak açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. 1996 yılında sektör 1075 milyon USD, 2008 yılında 3070 milyon USD açık vermiştir. Sektör dış ticaret açığı, 1996-2008 döneminde toplam %185.59, yılda ortalama %17.50 artmıştır. Sektörün dış ticaret açığı artış hızı imalat sanayi genelinin

üzerindedir. Sektörün toplam imalat sanayi dış ticaret açığı içindeki payı 1996’da 7.3, 2008’de 12.2 ve ortalama 11.8’dir. Bu pay inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte, artış eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

DTH’ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1708, 2008 yılında 7623 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %346.35, ortalama olarak yılda %16.09 artış göstermiştir. Ortalama olarak imalat sanayinin üzerinde, toplamda ise imalat sanayinin altında bir artış hızı söz konusudur. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996’da %3.1, 2008’de %2.8, ortalama %4.7’dir. Bu pay, ihracat ve ithalatta olduğu gibi, 2004 yılından sonra sürekli olarak düşüş yaşamıştır.

Sektörün İİKO, 1996’da 0.23, 2008’de 0.43 değerlerini almış, ortalama olarak 0.46 olmuştur. Sektör İİKO iniş çıkışlı bir seyir izlemiş, özellikle 2002-2006 döneminde 0.60’ın üzerinde en yüksek değerlerini almış, 2007 ve 2008 yıllarında 0.50’nin altına düşmüştür.

Sektörün RCA endeks değerleri, 1996’da -85.00, 2005’te 8.50’dir. Sektörün ortalama endeks değeri -43.15’tir ve bu açıdan “sınırdadır”. Ancak sektörün rekabet gücünün artış eğilimi içinde olduğu söylenebilir. 1996-1997 ve 1999-2000 yıllarında sektör RCA endeksi “düşük”, diğer yıllarda ise “sınırdadır” değerler almıştır.

4.1.19. Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı

Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 33 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁶⁸ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Yüksek Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁶⁹

33 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 3 ve 4’lü düzeyde 5 alt sektör yer almaktadır⁷⁰.

⁶⁸ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁶⁹ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁷⁰ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997’de %0.1, 2005’te %0.2 ve 1997-2005 döneminde ortalama %0.14’tür. Bu açıdan sektörün imalat sanayi içindeki payı oldukça küçüktür. Sektör üretim değeri toplam %161.70 artmıştır. Sektörün üretim değeri artışı imalat sanayinin üzerindedir.

Tablo 4.1.19.1. 33 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	33	İ.S.	33	İ.S.	33	İ.S. Payı	İ.S.	33	İ.S.	33
1996	89.20	85.80	79.45	55.18	...	...	...	94.99	92.30	93.80	92.90
1997	100.00	100.00	80.89	62.71	73,000	94	0.001	100.03	100.00	100.00	100.00
1998	100.10	90.00	79.45	73.57	69,591	100	0.001	100.21	8.60	100.00	105.70
1999	95.90	77.50	73.24	80.19	63,964	81	0.001	91.17	75.30	105.20	103.10
2000	102.10	77.50	76.13	79.64	70,998	86	0.001	89.08	73.80	114.50	104.60
2001	92.40	55.90	71.61	62.00	55,925	61	0.001	81.69	66.40	113.10	84.70
2002	102.50	63.90	76.19	68.60	71,165	113	0.002	82.17	64.70	124.60	98.80
2003	112.00	61.20	78.52	69.03	93,465	133	0.001	83.73	65.20	133.80	87.70
2004	123.70	69.10	81.57	73.44	126,222	188	0.001	85.38	82.30	144.80	84.30
2005	129.60	95.30	80.32	78.99	133,441	246	0.002	84.78	85.00	152.90	112.30
2006	136.80	96.70	81.02	80.24	...	...	...	84.18	85.80	162.40	112.80
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	86.40	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	90.40	...	...
ort. % değ.	4.59	2.72	0.29	4.39	9.55	17.45	...	-0.87	59.54	5.70	2.85
top. % değ.	53.36	12.70	1.97	45.41	82.80	161.70	...	-10.83	-2.06	73.13	21.42

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Üretim endeksinde sektör, 1996’da 85.80, 2006 yılında 96.70 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks toplamda %12.70 artmıştır. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 79.35, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi, artış hızı ve ortalama endeks değeri açısından imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Özellikle 2001 yılından sonra endeks artış eğilimindedir.

Sektör KKO, 1996'da 55.18, 2006'da 80.24'tür. Sektörün dönem KKO ortalaması 71.25, imalat sanayinininki 78.04'tür. Sektörün KKO, 1996-2006 döneminde %45.41 artmıştır. Sektörün ortalama olarak imalat sanayinin gerisinde kaldığı, ancak imalat sanayinden daha yüksek bir artış hızına sahip olduğu görülmektedir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %21.42 ve yılda ortalama %2.85 artış yaşanmış, sektörün verimlilik artış hızı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 98.81, imalat sanayinininki 122.28'dir. Sektör verimlilik endeksi, 1997 ve 1998 yılları dışında sürekli olarak imalat sanayinin altında değerler almıştır.

Tablo 4.1.19.2. 33 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	33	İ.S.	33	İ.S.	33	İ.S.	33	Endeksi	İ.S.	33	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	57	35,207	1,042	-14,681	-985	55,733	1,099	-228.20	0.58	0.05	0.003	0.030	0.067	0.020
1997	23,313	61	39,802	1,183	-16,489	-1,122	63,115	1,244	-235.00	0.59	0.05	0.003	0.030	0.068	0.020
1998	24,065	75	39,025	1,240	-14,960	-1,164	63,090	1,315	-226.90	0.62	0.06	0.003	0.032	0.078	0.021
1999	23,958	67	33,936	1,123	-9,978	-1,057	57,894	1,190	-239.70	0.71	0.06	0.003	0.033	0.106	0.021
2000	25,518	75	44,200	1,341	-18,683	-1,265	69,718	1,416	-220.70	0.58	0.06	0.003	0.030	0.068	0.020
2001	28,826	77	32,686	1,001	-3,860	-923	61,512	1,078	-228.10	0.88	0.08	0.003	0.031	0.239	0.018
2002	33,702	89	41,383	1,156	-7,681	-1,067	75,085	1,244	-220.60	0.81	0.08	0.003	0.028	0.139	0.017
2003	44,378	129	55,690	1,437	-11,311	-1,308	100,068	1,566	-202.50	0.80	0.09	0.003	0.026	0.116	0.016
2004	59,579	173	80,447	2,054	-20,868	-1,880	140,026	2,227	-203.70	0.74	0.08	0.003	0.026	0.090	0.016
2005	68,813	198	94,208	2,616	-25,395	-2,418	163,022	2,813	-213.10	0.73	0.08	0.003	0.028	0.095	0.017
2006	80,246	244	110,379	2,882	-30,133	-2,638	190,625	3,126	...	0.73	0.08	0.003	0.026	0.088	0.016
2007	101,082	337	133,938	3,369	-32,856	-3,032	235,020	3,706	...	0.75	0.10	0.003	0.025	0.092	0.016
2008	125,188	404	150,252	3,855	-25,065	-3,451	275,440	4,259	...	0.83	0.10	0.003	0.026	0.138	0.015
ort. % değ.	16.72	18.77	14.64	12.88	19.50	12.46	15.23	13.25	-0.63	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	613.95	326.77	269.95	70.72	250.18	394.21	287.68	-6.62	0.72	0.08	0.003	0.028	0.106	0.018

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Sektör ihracatı, 1996'da 57 milyon USD, 2008 yılında ise 404 milyon USD düzeyindedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %18.77 ve

dönem boyunca toplam %613.95 düzeyinde artmıştır. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996-2006 döneminde tüm yıllarda %0.3'tür ve oldukça düşüktür.

1996 yılında 1042 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 3855 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %12.88, toplamda %269.95 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %3, 2008'de %2.6, ortalama %2.8'dir. Sektör ithalat artış oranı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, ihracata kıyasla daha yüksektir.

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 dönemi boyunca sürekli olarak açık verdiği ve döviz kazandırıcı net etkisinin negatif olduğu görülmektedir. 1996 yılında sektör 985 milyon USD, 2008 yılında 3451 milyon USD açık vermiştir. Sektör dış ticaret açığı, 1996-2008 döneminde toplam %250.18, yılda ortalama %12.46 artmıştır. Sektörün dış ticaret açığı artış hızı toplamda imalat sanayi genelinin oldukça üzerindedir. Sektörün toplam imalat sanayi dış ticaret açığı içindeki payı 1996'da 6.7, 2008'de 13.8 ve ortalama 10.6'dır. Bu pay dönem boyunca önemli düzeyde artış göstermiştir.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1099, 2008 yılında 4259 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %287.68, ortalama olarak yılda %13.25 artış göstermiştir ve artış hızı bakımından imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996'da %2, 2008'de %1.5, ortalama %1.8'dir. Bu pay özellikle 1999 yılından sonra düşüş eğilimindedir.

Sektörün İİKO, 1996'da 0.05, 2008'de 0.10 değerlerini almış, ortalama olarak 0.08 olmuştur. Sektör İİKO artış eğilimi içinde olmakla birlikte oldukça düşüktür.

Sektörün RCA endeks değerleri, 1996'da -228.20, 2005'te 213.10'dur. Sektörün ortalama endeks değeri -221.85'tir. Sektörün rekabet gücü oldukça "düşük"tür ve artma eğilimi göstermemektedir.

4.1.20. Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı

Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 34 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁷¹ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Orta Üst Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁷²

34 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 3 ve 4’lü düzeyde 3 alt sektör yer almaktadır⁷³.

Tablo 4.20.1. 34 no’lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
Yıllar	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
	İ.S.	34	İ.S.	34	İ.S.	34	İ.S. Payı	İ.S.	34	İ.S.	34
1996	89.20	80.10	79.45	55.04	...	...	...	94.99	90.84	93.80	88.00
1997	100.00	100.00	80.89	59.61	73,000	5,527	0.076	100.03	100.05	100.00	100.00
1998	100.10	96.30	79.45	58.97	69,591	5,126	0.074	100.21	107.74	100.00	89.40
1999	95.90	78.40	73.24	54.30	63,964	4,037	0.063	91.17	94.50	105.20	83.30
2000	102.10	115.90	76.13	69.93	70,998	6,029	0.085	89.08	104.61	114.50	110.30
2001	92.40	63.50	71.61	43.68	55,925	2,817	0.050	81.69	100.73	113.10	63.00
2002	102.50	80.70	76.19	50.03	71,165	4,219	0.059	82.17	94.79	124.60	84.90
2003	112.00	119.10	78.52	63.85	93,465	8,225	0.088	83.73	109.75	133.80	107.90
2004	123.70	182.60	81.57	78.97	126,222	14,215	0.113	85.38	132.47	144.80	137.90
2005	129.60	200.20	80.32	83.56	133,441	16,538	0.124	84.78	145.69	152.90	137.40
2006	136.80	219.50	81.02	85.34	...	...	...	84.18	153.15	162.40	143.50
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	165.70	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	177.10	...	...
ort. % değ.	4.59	15.24	0.29	6.43	9.55	25.18	...	-0.87	6.11	5.70	7.95
top. % değ.	53.36	174.03	1.97	55.05	82.80	199.22	...	-10.83	94.97	73.13	63.07

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

⁷¹ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁷² Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁷³ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997’de %7.6, 2005’te %12.4 ve 1997-2005 döneminde ortalama %8’dir. Sektörün imalat sanayi içinde önemli bir payı vardır ve bu pay artma eğilimindedir. Sektör üretim değeri toplam %199.22 artmıştır. Sektörün üretim değeri artışı gerek ortalama olarak gerekse toplamda imalat sanayinin üzerindedir.

Üretim endeksinde sektör, 1996’da 80.10, 2006 yılında 219.50 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks toplamda %174.03 artmıştır. Bu açıdan imalat sanayinin oldukça üzerinde bir artış gerçekleşmiştir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 121.48, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi, artış hızı ve ortalama değer bakımından imalat sanayinin oldukça üzerindedir ve artış eğilimi içindedir.

Sektör KKO, 1996’da 55.04, 2006’da 85.34’tür. KKO, 1996-2004 döneminde imalat sanayinin gerisinde kalmış, 2005-2006 yıllarında üzerine çıkmıştır. Sektörün dönem KKO ortalaması 63.93, imalat sanayinininki 78.04’tür. Sektörün KKO, 1996-2006 döneminde %55.05 artmıştır. Sektörün ortalama olarak imalat sanayinin gerisinde kaldığı, ancak 2005 ve 2006 yıllarında imalat sanayini yakalayarak onun üzerine çıktığı ve özellikle 2001 yılından itibaren artış trendini sürdürdüğü görülmektedir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %63.07 ve yılda ortalama %7.95 artış yaşanmış, sektörün verimlilik artış hızı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 104.15, imalat sanayinininki 122.28’dir. Sektör verimlilik endeksi, ortalama olarak imalat sanayinin gerisinde kalsa da, özellikle 2001 yılından sonra hızlı bir artış eğilimi içine girmiştir.

Sektör ihracatı, 1996’da 976 milyon USD, 2008 yılında ise 19362 milyon USD düzeyindedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %30.02 ve dönem boyunca toplam %1884.05 düzeyinde artmıştır. Bu artış, imalat sanayi artışının oldukça üzerindedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996’da %4.8, 2008’de 15.5, ortalama 10.5’tir ve artış eğilimi içindedir.

1996 yılında 3085 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 15514 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %24.76, toplamda %402.89 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %8.8, 2008'de %10.3, ortalama %10.8'dir. İthalatta da, sektör imalat sanayinden daha fazla artmış, ancak ihracata kıyasla bu artış daha düşük bir hızla gerçekleşmiştir.

Tablo 4.1.20.2. 34 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	34	İ.S.	34	İ.S.	34	İ.S.	34	Endeks i	İ.S.	34	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	976	35,207	3,085	-14,681	-2,109	55,733	4,061	-52.00	0.58	0.32	0.048	0.088	0.144	0.073
1997	23,313	880	39,802	4,398	-16,489	-3,518	63,115	5,278	-99.40	0.59	0.20	0.038	0.110	0.213	0.084
1998	24,065	1,049	39,025	4,142	-14,960	-3,093	63,090	5,192	-84.10	0.62	0.25	0.044	0.106	0.207	0.082
1999	23,958	1,615	33,936	3,355	-9,978	-1,740	57,894	4,970	-30.60	0.71	0.48	0.067	0.099	0.174	0.086
2000	25,518	1,745	44,200	5,966	-18,683	-4,221	69,718	7,711	-55.50	0.58	0.29	0.068	0.135	0.226	0.111
2001	28,826	2,657	32,686	2,206	-3,860	451	61,512	4,863	46.40	0.88	1.20	0.092	0.067	-0.117	0.079
2002	33,702	3,603	41,383	2,918	-7,681	684	75,085	6,521	56.80	0.81	1.23	0.107	0.071	-0.089	0.087
2003	44,378	5,437	55,690	6,411	-11,311	-974	100,068	11,848	21.90	0.80	0.85	0.123	0.115	0.086	0.118
2004	59,579	8,813	80,447	11,796	-20,868	-2,983	140,026	20,609	14.30	0.74	0.75	0.148	0.147	0.143	0.147
2005	68,813	10,226	94,208	12,332	-25,395	-2,106	163,022	22,558	27.70	0.73	0.83	0.149	0.131	0.083	0.138
2006	80,246	12,677	110,379	13,294	-30,133	-617	190,625	25,971	...	0.73	0.95	0.158	0.120	0.020	0.136
2007	101,082	17,016	133,938	15,096	-32,856	1,920	235,020	32,112	...	0.75	1.13	0.168	0.113	-0.058	0.137
2008	125,188	19,362	150,252	15,514	-25,065	3,848	275,440	34,876	...	0.83	1.25	0.155	0.103	-0.154	0.127
ort. % değ.	16.72	30.02	14.64	24.76	19.50	-29.36	15.23	24.07	-7.79	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	1884.05	326.77	402.89	70.72	-282.46	394.21	758.83	-153.27	0.72	0.75	0.105	0.108	0.068	0.108

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 döneminde, 2001-2002 ve 2007-2008 yıllarında fazla, diğer yıllarda açık verdiği görülmektedir. 1996 yılında sektör 2109 milyon USD açık, 2008 yılında 3848 milyon USD fazla vermiştir. Sektörün döviz kazandırıcı net etkisi pozitif hale gelmiştir ve bu etki artış eğilimi içindedir. 2008 yılında dış ticaret açığının %15.4'ü kadar fazla verilmiştir.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 4061, 2008 yılında 34876 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008

döneminde toplam %758.83, ortalama olarak yılda %24.07 artış gösterdiği görülmektedir. Bu artış oranı dikkat çekicidir ve hem ihracat hem de ithalat artışının bir sonucudur. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996’da %7.3, 2008’de %12.7, ortalama %10.8’dir.

Sektörün İİKO, özellikle 2004 yılından sonra sürekli artmış, ortalama olarak 0.75 olmuştur. Bu değer imalat sanayi ortalamasının üzerindedir. 2001-2002 ve 2007-2008 yıllarında 1’in üzerinde değerler almıştır.

Sektörün RCA endeks değerleri, 1996-1998 döneminde ve 2000 yılında “düşük” seviyededir. 2002 yılında endeks değeri “yüksek” seviyeye ulaşmış, diğer yıllarda ise “sınır”da yer almıştır. Endeks değeri inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte, özellikle 2001 sonrasında artış eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

4.1.21. Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı

Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 35 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁷⁴ temelinde oluşturulmuş gruplandırmada “Genellikle Yatırım Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından⁷⁵ ise “Yüksek Teknoloji”, “Orta Üst Teknoloji” ve “Orta Alt Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁷⁶

35 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 4 ve 4’lü düzeyde 7 alt sektör yer almaktadır⁷⁷.

Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997’de %0.4, 2005’te %0.3 ve 1997-2005 döneminde ortalama %0.31’dir. Sektörün imalat sanayi içinde oldukça düşük bir payı vardır. Sektör üretim değeri 1997-2005 döneminde toplam %47.89 artmıştır. Sektörün üretim değeri artışı, imalat sanayinin gerisindedir.

⁷⁴ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁷⁵ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan gruplandırma için bkz.: Ek 3

⁷⁶ OECD tarafından yapılan teknoloji düzeyi sınıflandırmasına göre, 35 no’lu sektörün 352 ve 359 nolu alt sektörleri “orta üst teknoloji” grubu, 351 no’lu alt sektörü “orta alt teknoloji” grubu, 353 no’lu alt sektörü “yüksek teknoloji” grubu içinde yer almaktadır.

⁷⁷ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Üretim endeksinde sektör, 1996’da 95.60, 2006 yılında 78.90 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks toplamda %17.47 gerilemiştir. İmalat sanayinde ise %53.36 artış gözlenmiştir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 72.61, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66’dır. Sektör üretim endeksi imalat sanayinin aksine azalmış ve ortalama olarak oldukça gerisinde kalmıştır.

Tablo 4.1.21.1. 35 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	35	İ.S.	35	İ.S.	35	İ.S. Payı	İ.S.	35	İ.S.	35
1996	89.20	95.60	79.45	49.74	...	...	...	94.99	101.02	93.80	95.00
1997	100.00	100.00	80.89	54.57	73,000	284	0.004	100.03	100.00	100.00	100.00
1998	100.10	97.30	79.45	55.93	69,591	270	0.004	100.21	98.06	100.00	99.50
1999	95.90	60.90	73.24	43.76	63,964	233	0.004	91.17	89.81	105.20	67.30
2000	102.10	47.90	76.13	66.52	70,998	138	0.002	89.08	78.96	114.50	60.50
2001	92.40	77.20	71.61	81.68	55,925	206	0.004	81.69	76.31	113.10	100.80
2002	102.50	85.30	76.19	70.75	71,165	265	0.004	82.17	72.19	124.60	118.20
2003	112.00	52.30	78.52	60.82	93,465	204	0.002	83.73	69.93	133.80	74.90
2004	123.70	53.60	81.57	69.26	126,222	282	0.002	85.38	71.09	144.80	75.60
2005	129.60	49.70	80.32	78.54	133,441	420	0.003	84.78	74.81	152.90	66.60
2006	136.80	78.90	81.02	79.83	...	...	...	84.18	80.65	162.40	98.20
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	81.70	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	86.50	...	...
ort. % değ.	4.59	3.01	0.29	6.68	9.55	10.33	...	-0.87	-1.12	5.70	4.60
top. % değ.	53.36	-17.47	1.97	60.51	82.80	47.89	...	-10.83	-14.37	73.13	3.37

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Sektör KKO, 1996’da 49.74, 2006’da 79.83’tür. KKO, 1996-2006 döneminde, 2001 yılı hariç, tüm yıllarda imalat sanayinin gerisinde kalmış, 1999 yılında 43.76 ile en düşük düzeyine ulaşmıştır. Sektörün dönem KKO ortalaması 64.67, imalat sanayinin 78.04’tür. Sektörün KKO, 1996-2006 döneminde %60.51 artmıştır. Sektörün ortalama olarak imalat sanayinin gerisinde kaldığı, ancak artış oranı olarak imalat sanayinin oldukça üzerinde değerler aldığı görülmektedir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %3.37 gibi düşük bir düzeyde artış gerçekleşmiştir. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 86.96, imalat sanayinininki 122.28'dir. Sektör verimlilik endeksi, gerek ortalama endeks değeri olarak gerekse artış hızı olarak imalat sanayinin oldukça gerisinde kalmıştır.

Tablo 4.1.21.2. 35 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü

Yıllar	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
	İ.S.	36	İ.S.	36	İ.S.	36	İ.S.	36		İ.S.	36	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	155	35,207	1,769	-14,681	-1,614	55,733	1,924	-180.40	0.58	0.09	0.008	0.050	0.110	0.035
1997	23,313	303	39,802	1,844	-16,489	-1,542	63,115	2,147	-119.30	0.59	0.16	0.013	0.046	0.094	0.034
1998	24,065	315	39,025	1,285	-14,960	-970	63,090	1,600	-87.40	0.62	0.25	0.013	0.033	0.065	0.025
1999	23,958	771	33,936	1,032	-9,978	-261	57,894	1,803	13.40	0.71	0.75	0.032	0.030	0.026	0.031
2000	25,518	882	44,200	1,474	-18,683	-592	69,718	2,356	16.00	0.58	0.60	0.035	0.033	0.032	0.034
2001	28,826	948	32,686	1,360	-3,860	-412	61,512	2,309	-8.20	0.88	0.70	0.033	0.042	0.107	0.038
2002	33,702	529	41,383	961	-7,681	-432	75,085	1,490	-24.00	0.81	0.55	0.016	0.023	0.056	0.020
2003	44,378	1,037	55,690	524	-11,311	513	100,068	1,562	106.60	0.80	1.98	0.023	0.009	-0.045	0.016
2004	59,579	1,349	80,447	1,890	-20,868	-541	140,026	3,239	9.70	0.74	0.71	0.023	0.023	0.026	0.023
2005	68,813	1,707	94,208	1,927	-25,395	-220	163,022	3,633	33.90	0.73	0.89	0.025	0.020	0.009	0.022
2006	80,246	2,140	110,379	2,415	-30,133	-275	190,625	4,554	...	0.73	0.89	0.027	0.022	0.009	0.024
2007	101,082	2,747	133,938	2,231	-32,856	515	235,020	4,978	...	0.75	1.23	0.027	0.017	-0.016	0.021
2008	125,188	3,360	150,252	3,115	-25,065	245	275,440	6,475	...	0.83	1.08	0.027	0.021	-0.010	0.024
ort. % değ.	16.72	37.54	14.64	19.52	19.50	-67.64	15.23	15.09	-55.63	yıllık ortalama değerler					
ort. % değ.	509.91	2067.27	326.77	76.09	70.72	-115.20	394.21	236.54	-118.79	0.72	0.76	0.023	0.029	0.036	0.027

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

Sektör ihracatı, 1996'da 155 milyon USD, 2008 yılında ise 3360 milyon USD düzeyindedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %37.54 ve dönem boyunca toplam %2067.27 düzeyinde artmıştır. Bu artış, imalat sanayi artışının oldukça üzerindedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %0.8, 2008'de 2.7, ortalama 2.3'tür ve artış eğilimi içindedir.

1996 yılında 1769 milyon USD olan sektör ithalatı, 2008 yılında 3115 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %19.52, toplamda %76.09

artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996’da %5, 2008’de %2.1, ortalama %2.9’dur. İthalat artışı, yıllık ortalama olarak imalat sanayinin üzerinde, toplamda ise imalat sanayinin altında gerçekleşmiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı azalma eğilimindedir.

DTD’ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 döneminde, 2003, 2007 ve 2008 yıllarında fazla, diğer yıllarda açık verdiği görülmektedir. 1996 yılında sektör 1614 milyon USD açık, 2008 yılında 245 milyon USD fazla vermiştir. Sektörün döviz kazandırıcı net etkisi pozitif hale gelmiştir ve bu durum değişkenlik göstermektedir. Dönem başı ile kıyaslandığında, sektörün dış ticaret dengesi açısından durumunun iyileştiği söylenebilir.

DTH’ne bakıldığında, sektörün 1996 yılında 1924, 2008 yılında 6475 milyon USD dış ticaret hacmine sahip olduğu ve dış ticaret hacminin 1996-2008 döneminde toplam %236.54, ortalama olarak yılda %15.09 artış gösterdiği görülmektedir. Bu artış oranı imalat sanayinin gerisinde kalmıştır. Sektörün, imalat sanayi dış ticaret hacmi içindeki payı 1996’da %3.5, 2008’de %2.4, ortalama %2.7’dir.

Sektörün İİKO oldukça dikkat çekicidir. Sektörün İİKO, 1996 yılında 0.09 iken, 2008 yılında 1.08, dönem ortalaması olarak 0.76 olmuş ve imalat sanayinin üzerine çıkmıştır. Bu açıdan sektörün ihracatı karşılama gücünün dikkat çekici bir şekilde arttığı görülmektedir.

Sektörün RCA endeks değerlerindeki değişim de dikkat çekicidir. Sektörün rekabet gücü 1996-1998 döneminde “düşük”tür, 1999-2005 döneminde artış göstermiş ve “sınır” seviyesini aşmıştır. 2003 yılında ise sektörün rekabet gücü “yüksek” seviyeye ulaşmış, ancak daha sonra düşüş göstermiş ve “sınır” seviyesinde kalmıştır. Sektörün ortalama endeks değeri -23.97’dir ve bu açıdan dönemin genelinde rekabet gücü “sınır”dadır.

4.1.22. Mobilya İmalatı; Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat

Mobilya İmalatı; Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat sektörü, ISIC Rev. 3 sınıflandırmasında imalat sanayi alt ayrımında 2’li düzeyde 36 no’lu grup içinde yer almaktadır. DPT’nin üretim sınıflandırması⁷⁸ temelinde oluşturulmuş grupta “Genellikle Tüketim Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır. Teknoloji düzeyi bakımından ise “Düşük Teknoloji” grubunda bulunmaktadır.⁷⁹

36 no’lu grup altında, 3’lü düzeyde 2 alt sektör yer almaktadır⁸⁰.

Tablo 4.1.22.1. 36 no'lu imalat sanayi alt sektörü göstergeleri											
	Üretim Endeksi *		KKO		Üretim Değeri **			İstihdam Endeksi *		Verimlilik Endeksi *	
Yıllar	İ.S.	36	İ.S.	36	İ.S.	36	İ.S. Payı	İ.S.	36	İ.S.	36
1996	89.20	92.70	79.45	82.56	...	...	...	94.99	87.88	93.80	105.00
1997	100.00	100.00	80.89	81.91	73,000	575	0.008	100.03	100.04	100.00	100.00
1998	100.10	123.60	79.45	74.88	69,591	691	0.010	100.21	110.76	100.00	111.60
1999	95.90	138.00	73.24	64.38	63,964	615	0.010	91.17	104.36	105.20	132.60
2000	102.10	165.10	76.13	73.30	70,998	755	0.011	89.08	106.42	114.50	155.00
2001	92.40	148.50	71.61	65.71	55,925	676	0.012	81.69	96.03	113.10	155.00
2002	102.50	131.60	76.19	74.20	71,165	742	0.010	82.17	92.02	124.60	143.00
2003	112.00	123.10	78.52	72.79	93,465	849	0.009	83.73	96.97	133.80	127.00
2004	123.70	118.60	81.57	86.01	126,222	1,318	0.010	85.38	107.45	144.80	110.40
2005	129.60	166.40	80.32	85.39	133,441	2,403	0.018	84.78	116.51	152.90	143.30
2006	136.80	177.70	81.02	84.16	...	...	...	84.18	114.67	162.40	155.00
2007	...	...	...	...	...	...	...	86.00	115.30	...	...
2008	...	...	...	...	...	...	...	84.70	112.50	...	...
ort. % değ.	4.59	7.83	0.29	0.71	9.55	22.90	...	-0.87	2.33	5.70	4.85
top. % değ.	53.36	91.69	1.97	1.93	82.80	317.91	...	-10.83	28.02	73.13	47.62

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* 1997=100

** milyon USD

Mobilya İmalatı; Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat sektörünün imalat sanayi üretim değeri içindeki payı 1997’de %0.8, 2005’te %1.8 ve 1997-2005 döneminde ortalama %1.1’dir. Sektörün imalat sanayi içinde düşük bir payı vardır.

⁷⁸ Bu sınıflandırma için bkz.: Ek 2

⁷⁹ Teknoloji Düzeyi ile ilgili OECD tarafından yapılan grupta “Genellikle Tüketim Malları” üreten sektörler içinde yer almaktadır.

⁸⁰ Sektörün, 3’lü ve 4’lü düzeyde alt sektörleri ile ilgili olarak bkz. Ek 1

Sektör üretim değeri 1997-2005 döneminde toplam %317.91, yılda ortalama 22.90 artmıştır. Sektörün üretim değeri artışı, imalat sanayinin oldukça üzerindedir.

Üretim endeksi bakımından sektör, 1996'da 92.70, 2006 yılında 177.70 değerini almış, 1996-2006 döneminde endeks toplamda %91.69, yılda ortalama %7.83 artmıştır. İmalat sanayinde ise toplam %53.36, yılda ortalama %4.59 artış gözlenmiştir. 1996-2006 döneminde sektör üretim endeksi ortalama 135.03, imalat sanayi üretim endeksi ise 107.66'dır. Sektör gerek artış hızı gerekse ortalama endeks değeri açısından imalat sanayinin üzerinde değerler almıştır.

Sektör KKO, 1996'da 82.56, 2006'da 84.16'dır. KKO, 1996-2006 döneminde belirgin bir değişiklik göstermemiş ve %1.93 artmıştır. Sektörün dönem KKO ortalaması 76.85, imalat sanayinininki 78.04'tür. Sektörün gerek artış oranı gerekse ortalama değerler açısından imalat sanayine yakın, ancak onun altında değerler aldığı görülmektedir.

Verimlilik endeksi açısından, 1996-2006 döneminde sektörde toplam %47.62 artış gerçekleşmiştir. Sektör verimlilik endeksi dönem ortalaması 130.72, imalat sanayinininki 122.28'dir. Sektör verimlilik endeksi, artış hızı olarak imalat sanayinin gerisinde kalmış ancak ortalama endeks değeri, imalat sanayinin üzerinde gerçekleşmiştir.

Sektör ihracatı, 1996'da 249 milyon USD, 2008 yılında ise 3500 milyon USD düzeyindedir. 1996-2008 döneminde sektör ihracatı yıllık ortalama %25.01 ve dönem boyunca toplam %1304.34 düzeyinde artmıştır. Bu artış, imalat sanayi artışının oldukça üzerindedir. Sektörün imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1996'da %1.2, 2008'de 2.8, ortalama 2.5'tir ve gözlemlenen düşüslere rağmen, dönem başı ile kıyaslandığında artış eğilimi içindedir.

Sektör ithalatı 1996 yılında 436, 2008 yılında 2619 milyon USD'ye ulaşmıştır. 1996-2008 döneminde yılda ortalama %17.35, toplamda %500.15 artış göstermiştir. Sektörün imalat sanayi ithalatı içindeki payı, 1996'da %1.2, 2008'de %1.7, ortalama %1.6'dır. İthalat artış hızı imalat sanayinin üzerindedir, ancak imalat sanayi ithalatı içindeki pay belirgin bir değişiklik göstermemiştir.

Tablo 4.1.22.2. 36 no'lu alt sektör dış ticaret göstergeleri ve rekabet gücü															
	İhracat *		İthalat *		DTD *		DTH *		RCA	İİKO (X/M)		İ.S. içindeki pay			
Yıllar	İ.S.	36	İ.S.	36	İ.S.	36	İ.S.	36	Endeksi	İ.S.	36	X	M	DTD	DTH
1996	20,526	249	35,207	436	-14,681	-187	55,733	686	7.10	0.58	0.57	0.012	0.012	0.013	0.012
1997	23,313	300	39,802	524	-16,489	-224	63,115	824	5.60	0.59	0.57	0.013	0.013	0.014	0.013
1998	24,065	379	39,025	541	-14,960	-163	63,090	920	17.50	0.62	0.70	0.016	0.014	0.011	0.015
1999	23,958	487	33,936	464	-9,978	23	57,894	951	47.40	0.71	1.05	0.020	0.014	-0.002	0.016
2000	25,518	631	44,200	608	-18,683	23	69,718	1,239	71.20	0.58	1.04	0.025	0.014	-0.001	0.018
2001	28,826	719	32,686	556	-3,860	163	61,512	1,275	53.60	0.88	1.29	0.025	0.017	-0.042	0.021
2002	33,702	945	41,383	773	-7,681	171	75,085	1,718	55.80	0.81	1.22	0.028	0.019	-0.022	0.023
2003	44,378	1,315	55,690	960	-11,311	354	100,068	2,275	69.80	0.80	1.37	0.030	0.017	-0.031	0.023
2004	59,579	1,771	80,447	1,248	-20,868	523	140,026	3,020	78.40	0.74	1.42	0.030	0.016	-0.025	0.022
2005	68,813	2,238	94,208	1,372	-25,395	866	163,022	3,610	95.00	0.73	1.63	0.033	0.015	-0.034	0.022
2006	80,246	2,356	110,379	1,836	-30,133	520	190,625	4,192	...	0.73	1.28	0.029	0.017	-0.017	0.022
2007	101,082	3,101	133,938	2,378	-32,856	724	235,020	5,479	...	0.75	1.30	0.031	0.018	-0.022	0.023
2008	125,188	3,500	150,252	2,619	-25,065	882	275,440	6,119	...	0.83	1.34	0.028	0.017	-0.035	0.022
ort. % değ.	16.72	25.01	14.64	17.35	19.50	60.05	15.23	20.53	50.05	yıllık ortalama değerler					
top. % değ.	509.91	1304.34	326.77	500.15	70.72	-571.24	394.21	792.52	1238.03	0.72	1.14	0.025	0.016	-0.015	0.019

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2007; TÜİK İnternet Veri Tabanı; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi

* milyon USD

DTD'ne bakıldığında, sektörün, 1996-2008 döneminde, 2003, 2007 ve 2008 yıllarında fazla, diğer yıllarda açık verdiği görülmektedir. 1996 yılında sektör 1614 milyon USD açık, 2008 yılında 245 milyon USD fazla vermiştir. Sektörün döviz kazandırıcı net etkisi pozitif hale gelmiştir ve bu durum değişkenlik göstermektedir. Dönem başı ile kıyaslandığında, sektörün dış ticaret dengesi açısından durumunun iyileştiği söylenebilir.

DTH'ne bakıldığında, sektörün 1996, 1997, 1998 yılları dışında dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. 1999 yılında 23 milyon USD olan dış ticaret fazlası, 2008'de 882 milyon USD'de ulaşmıştır. Bu açıdan sektör dış ticaret fazlasının artış eğiliminde olduğu söylenebilir.

Sektörün İİKO 1996 yılında 0.57, 2008 yılında 1.34, dönem ortalaması olarak 1.14'tür ve bu oran artış eğilimi içindedir.

Sektörün rekabet gücü 1996-1999 döneminde “sınır”da, 2000-2008 döneminde “yüksek” olarak gerçekleşmiştir. RCA endeks değerlerine bakıldığında, sektörün rekabet gücünün artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir.

4.2. Çeşitli Göstergelere Göre İlk 5 Sektörün Değerlendirmesi

İmalat sanayinin yapısına dair, özellikle alt sektörlerdeki değişimin önemli olduğu daha önceki bölümlerde belirtilmişti.

İmalat sanayinin alt sektörlerinin çeşitli göstergelere göre sıralamasındaki değişimin, imalat sanayinin yapısındaki dönüşüm konusunda, genel değerlendirmeye ek olarak daha kapsamlı fikir vereceği düşünülmektedir. Bu çerçevede, her bir başlıkla ilgili olarak, verilerin kapsadığı dönem başı ve dönem sonu değerlerde, ilk 5 sektör ele alınacaktır.

Tablo 4.2.1. alt sektörlerin üretim değeri ve dış ticaret göstergeleri (ihracat, ithalat, DTD, DTH, İİKO, RCA endeksi) çerçevesinde 1’den 22’ye kadar sıralamasını göstermektedir. Tabloda, her bir başlıkta, elimizdeki verilerin kapsadığı dönem başı ve dönem sonu değerler itibariyle sektörler büyükten küçüğe sıralanmış ve sıralamada sektörler 15’ten 36’ya kadar olan sınıflama kodları ile belirtilmiştir.⁸¹ Ayrıca ilk beş sektörün toplam değerler içindeki payı dönem başı ve dönem sonu itibariyle belirtilmiştir.

⁸¹ Sektör kodlarından yola çıkarak, sektör adlarına dair bilgi için bkz.: Ek 1

Tablo 4.2.1. Yıllara ve Çeşitli Göstergelere Göre İmalat Sanayi Alt Sektör Sıralamaları *														
	Üretim Değeri		İhracat		İthalat		DTD		DTH		İİKO		RCA Endeksi	
Sıra No	1997	2005	1996	2008	1996	2008	1996	2008	1996	2008	1996	2008	1996	2005
1	15	15	18	27	29	24	18	18	29	27	18	18	18	18
2	23	34	17	34	24	27	17	17	24	34	16	26	16	26
3	27	27	15	18	34	29	15	34	17	24	17	16	17	17
4	17	24	27	17	27	34	26	26	27	29	26	17	26	15
5	24	23	24	29	15	23	16	15	18	23	15	15	15	36
6	34	17	34	23	17	31	20	28	15	17	27	28	27	28
7	26	26	29	15	35	32	22	25	34	18	19	25	19	16
8	29	29	26	28	32	17	19	36	31	31	31	36	31	25
9	25	25	31	24	31	33	36	35	35	15	25	34	25	35
10	18	18	25	31	23	15	25	16	32	28	36	35	36	34
11	31	32	28	25	33	28	31	20	28	25	20	27	20	32
12	16	31	32	26	28	25	28	22	25	32	28	31	28	27
13	28	28	23	36	21	35	27	19	23	35	22	20	22	31
14	21	21	36	35	25	21	21	21	26	36	34	29	34	23
15	32	36	19	32	30	30	30	31	33	26	23	23	23	19
16	22	16	35	21	26	36	23	30	21	33	32	19	32	20
17	36	20	21	19	36	18	33	32	30	21	24	32	24	29
18	20	22	16	20	19	26	32	33	36	30	21	21	21	21
19	19	19	20	33	18	19	35	27	19	19	29	22	29	22
20	35	35	33	16	22	20	34	23	20	20	35	24	35	24
21	33	30	22	22	20	22	24	29	22	22	33	33	33	33
22	30	33	30	30	16	16	29	24	16	16	30	30	30	30
İlk 5 payı	0.59	0.58	0.71	0.60	0.62	0.66	...	...	0.57	0.59	...	...	...	...

*Bu bölümde kullanılan alt sektörlerle ilgili verilerden yapılan hesaplamalar sonucu oluşturulmuştur.

4.2.1. Üretim Değeri ve İlk Beş Alt Sektör

Üretim değeri açısından alt sektörler incelendiğinde, 1997 yılında ilk beş sektörün sırasıyla 15, 23, 27, 17 ve 24 nolu sektörler olduğu görülmektedir. 2005 yılında ise ilk beş sektör sıralaması 15, 34, 27, 24 ve 23 nolu sektörlerden oluşmaktadır. Sıralamadan da görüldüğü gibi 15 nolu Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı sektörü, dönem başı ve dönem sonunda lider konumunu korumaktadır. Aynı şekilde 27 nolu Ana Metal Sanayii sektörü de, 3. sıradaki yerini korumuştur. 1997 yılında ilk beş sektör içinde yer almayıp, 2005 yılında 2. sıraya yerleşen 34 nolu

Motorlu Kara Taşıtları, Römork ve Yarı-Römork İmalatı sektörünün ise 1997 yılında 6. sırada bulunduğu görülmektedir. Bu açıdan sektörün hızlı bir yükselişe geçtiği görülmektedir. Bunun dışında 24 nolu Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı sektörü de 1 sıra ilerleyerek 5. sırada 3. sıraya yükselmiştir. 23 nolu Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı sektörü ise, 2. sıradan 5. sıraya gerilemiştir.

İlk beş sektör açısından bakıldığında, 1997 yılında mal grupları açısından ağırlığın 27, 24 ve 23 nolu genellikle ara malları üreten sektörlerden oluştuğu, bunu 17 ve 15 nolu sektörlerle genellikle tüketim malı üreten sektörlerin takip ettiği görülmektedir. 2005 yılında ise mal grupları açısından yine ara malları üreten sektörler ağırlıktadır ve 27, 24, 23 nolu üç sektör söz konusudur. Ancak yatırım malları üreten 34 nolu sektör de hızlı bir yükselişle ilk beş arasında yer almıştır.

Üretimde kullanılan teknoloji düzeyi açısından ilk beş sektöre bakıldığında 1997 yılında 15 ve 17 nolu düşük teknoloji grubuna dahil sektörlerin, 23 ve 27 nolu orta alt teknoloji grubuna dahil sektörlerin ve 24⁸² nolu orta üst teknoloji grubuna dahil sektörlerin ilk beş sırayı aldığı görülmektedir. 2005 yılında ise ilk beş sektörün teknoloji düzeyine göre dağılımı şöyledir: 15 nolu sektör düşük teknoloji grubuna, 23 ve 27 nolu sektör orta alt teknoloji grubuna, 34 ve 24 nolu sektör orta üst teknoloji grubuna dahildir. Bu açıdan, ilk beş sıralamasında, teknoloji düzeyinin arttığı görülmektedir.

İlk beş sektörün imalat sanayi üretim değeri içindeki ağırlıklarına bakıldığında, 1997 yılında bu sektörlerin imalat sanayi üretim değerinin %59'unu, 2005 yılında ise %58'ini oluşturduğu görülmektedir.

4.2.2. İhracatta İlk Beş Alt Sektör

⁸² 24 nolu Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı sektörünün 4'lü düzeyde 24.23 nolu alt sektörü "yüksek teknoloji" grubunda yer almaktadır.

İhracat düzeyleri açısından, 1996 yılında ilk 5 sektör, sırasıyla, 18, 17, 15, 27, 24 nolu sektörlerdir. 2008 yılında ise bu sıralama değişmiş ve sırasıyla 27, 34, 18, 17 ve 29 nolu sektör ilk 5 sırayı paylaşmıştır. Buradan görülebileceği gibi, 18 nolu Giyim Eşyası İmalatı; Kürkün İşlenmesi ve Boyanması sektörü, 1996-2008 döneminde birinci sıradaki yerini koruyamamış ve üçüncü sıraya gerilemiştir. Aynı şekilde 17 nolu Tekstil Ürünleri İmalatı sektörü de, aynı dönemde ikinci sıradan dördüncü sıraya gerilemiştir. 15 nolu Gıda ve İçecek Ürünleri sektörü ile 24 nolu Kimyasal ürünler sektörü, ilk beş içindeki yerlerini kaybetmiş ve sırasıyla 7. ve 9. sıraya gerilemişlerdir. 27 nolu Ana Metal Sanayii, 4. sıradan 1. sıraya yükselmiştir. 29 ve 34 nolu sektörler ise dönem başında ilk beş içinde yer almazken, dönem sonunda 34 nolu Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı sektörü 6. sıradan 2. sıraya, 29 nolu Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı sektörü ise 7. sıradan 5. sıraya yükselmiştir.

İlk beş sektör açısından bakıldığında “genellikle tüketim malları” üreten sektörlerin sıralamada geriye düştükleri ve “genellikle yatırım malları” üreten sektörlerin daha önce ilk beş içinde yer almazken, dönem sonunda hızlı bir yükseliş yaşadıkları görülmektedir. Genellikle ara malları üreten Ana Metal Sanayii ise hızlı bir yükseliş göstermiştir.

Teknoloji düzeyi bakımından ilk beş sektörün durumu ise şöyledir: İhracatta ilk beşte düşük teknoloji grubuna dahil üç sektör (15, 17, 18 nolu sektörler) bulunmaktadır. Diğer iki sektörden biri (24 nolu sektör⁸³) orta üst teknoloji grubuna dahildir. 27 nolu sektör ise orta alt teknoloji grubundadır. 2008 yılında ise orta üst teknoloji grubuna dahil 29 ve 34 nolu sektörler, düşük teknoloji grubuna dahil 17 ve 18 nolu sektörler ve orta alt teknoloji grubuna dahil 27 nolu sektör ilk beş sırayı paylaşmaktadır. Bu açıdan ihracatımız ilginç bir dağılım göstermiştir. İlk beş sektördeki ağırlığın daha ileri teknoloji gruplarına geçmesi olumlu bir gelişmedir.

1996 yılında imalat sanayi ihracatının %71’ini gerçekleştiren ilk beş sektör, 2008 yılında bu ihracatın %60’ını gerçekleştirmiştir. Bu durum, imalat sanayinin

⁸³ 24 nolu Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı sektörünün 4’lü düzeyde 24.23 nolu alt sektörü “yüksek teknoloji” grubunda yer almaktadır.

diğer alt sektörlerinin ihracatın dağılımı konusunda daha fazla paya sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4.2.3. İthalatta İlk Beş Alt Sektör

İthalat düzeyleri açısından 1996 yılında ilk beş sektör sırasıyla 29, 24, 34, 27, 15 nolu sektörlerdir. 2008 yılında bu sıralama 24, 27, 29, 34, 23 olarak değişmiştir. İlk göze çarpan durum, 15 nolu Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı sektörünün ilk beş arasındaki yerini koruyamadığıdır. 15 nolu sektör, 5. sıradan 10. sıraya gerilemiştir. Öte yandan, ihracatta sırasını yükselten 29 nolu Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı sektörü, ithalatta 1. sıradan 3. sıraya gerilemiştir. 34 nolu Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı sektörü de, 3. sıradan 4. sıraya gerilemiştir. İthalatta sıralamalarını yükselten sektörler ise 24 (Kimyasal Ürünler), 27 (Ana Metal Sanayi), 23 (Kok Kömürü, Petrol Ürünleri) nolu sektörlerdir. 23 nolu sektör dönem başında 10. sırada iken 5. sıraya yükselmiştir. 24 nolu sektör 2. sıradan 1. sıraya, 27 nolu sektör ise 4. sıradan 2. sıraya yükselmiştir.

İlk beş sektöre bakıldığında, ithalatta ağırlığın ara malları üreten sektörlerde olduğu ve bu ağırlığın 2008 yılında arttığı görülmektedir. Yatırım malları üreten 29 ve 34 nolu sektörler ise sıralamada geriye düşmüş, ancak ilk beşteki konumlarını sürdürmüşlerdir.

Teknoloji düzeyi açısından imalat sanayi ürünleri ithalatında ilk beş sektör şu şekilde bir dağılım göstermektedir. 1996 yılında, ilk sırada yer alan 29 nolu sektör, ikinci sırada yer alan 24 nolu sektör⁸⁴ ile 3. sırada yer alan 34 nolu sektör, orta üst teknoloji grubunda yer almaktadır. 27 nolu sektör ise orta alt teknoloji grubundadır. 15 nolu alt sektör ise düşük teknoloji grubundadır. 2008 yılında ise bu dağılım, 15 nolu sektörün ilk beş dışında yer almasıyla değişmiş ve orta üst teknoloji grubunda yer alan 24, 29, 34 nolu sektörler ile orta alt teknoloji grubunda yer alan 27 ve 23 nolu sektörler, ithalatımızda ilk beş sırayı almıştır.

⁸⁴24 nolu Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı sektörünün 4'lü düzeyde 24.23 nolu alt sektörü "ileri teknoloji" grubunda yer almaktadır

1996 yılında imalat sanayi ürünleri ithalatının %62'sini kapsayan ilk beş sektör, 2008 yılında bu ithalatın %66'sını kapsamıştır.

4.2.4. DTD (Dış Ticaret Dengesi) ve İlk Beş Alt Sektör

1996 ve 2008 yıllarına bakıldığında, DTD açısından ilk beş sırada yer alan sektörlerin ilk dördünün dış ticaret fazlası verdiği, bunun dışında kalan sektörlerin tümünün dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. 1996 yılında ilk beş sektör 18, 17, 15, 26, 16 nolu sektörler, 2008 yılında ise 18, 17, 34, 26, 15 nolu sektörlerdir. Bu açıdan, 1996 yılında dış ticaret fazlası veren 15 nolu sektör, 2008 yılında dış ticaret açığı vermiş ve 3. sıradan 5. sıraya düşmüştür. 18 nolu Giyim Eşyası sektörü, birinci sıradaki konumunu korumaktadır ve en çok dış ticaret fazlası veren sektördür. 17 nolu Tekstil Ürünleri ve 26 nolu Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler sektörleri de mevcut konumlarını korumuşlardır. 1996 yılında 20. sırada yer alan 34 nolu Motorlu Kara Taşıtları sektörü, dikkat çekici bir atılımla 3. sıraya yükselmiştir.

İlk beş sektöre bakıldığında, 1996 yılında ilk dört sektörün dış ticaret fazlası verdiği ve diğer tüm sektörlerin dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. 2008 yılında ise ilk beş sektörün tümü fazla vermiştir. Ayrıca 2008 yılında fazla veren sektör sayısı 10'a çıkmıştır.⁸⁵ Ancak bu durumun, dış ticaret açığının dönem boyunca yaklaşık iki katına ulaşmasına engel olmamıştır. 1996 yılında DTD açısından ilk beşte yer alan sektörlerden dördü, tüketim malları üreten sektörlerdir. Ancak 34 nolu motorlu kara taşıtları sektörü bu dağılımı bir nebze olsun bozmuş ve yatırım malları üreten bir sektör olarak ilk beşte yerini almıştır.

1996 yılında, teknoloji düzeyi açısından ilk beş sektör ele alındığında, ağırlığın düşük teknoloji grubunda olduğu görülür: 15, 16, 17 ve 18 nolu sektörler düşük teknoloji grubundadır. 26 nolu sektör ise orta alt teknoloji grubunda yer almaktadır. Bu açıdan 1996 yılında, döviz kazandırıcı net etkinin pozitif olması

⁸⁵ 1996 yılında dış ticaret fazlası veren sektörler, 18, 17, 15, 26 nolu sektörler, 2008 yılında dış ticaret fazlası veren sektörler, 18, 17, 34, 26, 15, 28, 25, 36, 35, 16 nolu sektörlerdir.

bakımından düşük teknoloji grubundaki sektörlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. 2008 yılında ise bu dağılım bir miktar değişmiş, düşük teknoloji grubu sektörlerin ağırlıkları korunmuş ve 15, 17, 18 nolu sektörler ilk beşte yerini almıştır. Ancak 34 nolu sektörün dahil olmasıyla, dış ticaret fazlası veren orta üst teknoloji grubuna dahil bir sektör de ilk beşte yer almıştır. 26 nolu sektör ise orta alt teknoloji grubundadır.

1996 yılında ilk dört sektör dış ticaret fazlasının tümünü gerçekleştirmekte, 2008 yılında ise ilk beş sektör dış ticaret fazlasının %84'ünü gerçekleştirmektedir.

4.2.5. DTH (Dış Ticaret Hacmi) ve İlk Beş Alt Sektör

DTH açısından bakıldığında, 1996 yılında ilk beş sektör sırasıyla 29, 24, 17, 27, 18 nolu sektörler, 2008 yılında ise 27, 34, 24, 29, 23 nolu sektörlerdir. 1996-2008 döneminde ilk beş sıradaki yerini kaybeden sektörler 17 nolu Hazır Giyim Eşyası ve 18 nolu Tekstil Ürünleri sektörleridir. 17 nolu sektör 3. sıradan 6. sıraya, 18 nolu sektör, 5. sıradan 7. sıraya düşmüştür.

1996 yılında ilk beş sektör içinde 17 ve 18 nolu sektörler tüketim malları üreten sektörler olarak yer alırken, 2008 yılında dış ticaret hacminde ilk beş sektör içinde tüketim malları üreten sektör bulunmamaktadır. 27, 24 ve 23 nolu sektörler ara malları, 34 ve 29 nolu sektörler yatırım malları üreten sektörler olarak gruplandırılmaktadır. Bu açıdan, dış ticarete, tüketim malları üreten sektörlerin ağırlığının azaldığı ve ara ve yatırım malları üreten sektörlerin ağırlığının arttığı görülmektedir.

Dış ticaret hacminin teknoloji düzeyi açısından sektörel dağılımı şu şekildedir: 1996 yılında orta üst ve düşük teknoloji grubuna dahil ikişer sektörün (sırasıyla 29, 24 ile 17, 18 nolu sektörler) ve orta alt teknoloji grubuna dahil 27 nolu sektörün ilk beş sırayı paylaştıkları görülmektedir. 2008 yılında ise bu tablo değişmiş, dağılım orta üst teknoloji grubuna dahil 34, 29, 24 nolu sektörler ile orta alt teknoloji grubuna dahil 27 ve 23 nolu sektörler arasında gerçekleşmiştir.

İlk beş sektöre bakıldığında, bu sektörlerin 1996 yılında dış ticaret hacminin %57'sini, 2008 yılında ise %59'unu kapsadığı görülmektedir.

4.2.6. İİKO (İhracatın İthalatı Karşılama Oranı) ve İlk Beş Alt Sektör

İİKO'na bakıldığında, 1996 yılında ilk beş sektörün sırasıyla 18, 16, 17, 26 ve 15 nolu sektörler, 2008 yılında ise 18, 26, 16, 17, 15 nolu sektörler olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ithalatın ihracatı karşılama gücü açısından, ilk beş sektörün sadece sıralamasının değiştiği görülmektedir. 18 nolu sektör birinci, 15 nolu sektör beşinci konumunu korumuş, 26 nolu sektör ise 4. sıradan 2. sıraya yükselerek 16 ve 17 nolu sektörlerin önüne geçmiştir.

İİKO açısından bakıldığında, ilk beş sektörde ağırlığın genellikle tüketim malları üreten sektörlerde olduğu görülmektedir. 15, 16, 17, 18 nolu sektörler bu türdendir. 26 nolu Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler sektörü ise genellikle ara malları üreten sektörlerdendir.

Teknoloji düzeyi açısından, sıralamadaki değişiklik bir yana bırakılırsa, İİKO'da ilk beşte yer alan sektörlerin dağılımının değişmediği görülür: İlk beş içerisinde düşük teknoloji grubunda yer alan 15, 16, 17 ve 18 nolu sektörler ağırlıktadır. 26 nolu sektör ise orta alt teknoloji grubunda yer almaktadır.

4.2.7. RCA Endeksi ve İlk Beş Alt Sektör

Dış ticarete rekabet gücünü gösteren RCA (AKÜ – Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler) Endeksi, şu şekilde hesaplanmaktadır:⁸⁶

$$RCA = (X_i/X) / (X_{iw}/X_w)$$

X_i : ülkenin i malı ihracatı

X_{iw} : i malının toplam bölge ya da dünya ihracatı

X : ülkenin toplam ihracatı

X_w : toplam bölge ya da dünya ihracatı

⁸⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Demir, **a.g.e.**

Endeks, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.'nin çalışmasında⁸⁷ kullanılan veriler itibariyle, (-50)'nin altında değerler için “düşük”, (-50) ile (50) arasındaki değerler için “sınırdan”, (50)'nin üzerinde değerler için “yüksek” rekabet gücünü göstermektedir.

1996'da RCA endeksi en yüksek olan ilk beş sektör sırasıyla 18, 16, 17, 26 ve 15 nolu sektörlerdir. Bu sektörler aynı zamanda, RCA endeksi değerleri 50'nin üzerinde olan ve dolayısıyla rekabet gücü “yüksek” olarak değerlendirilen yegane sektörlerdir. Verilerin son yılı olan 2005'te ise RCA endeksi en yüksek olan ilk beş sektör sırasıyla 18, 26, 17, 15 ve 36 nolu sektörlerdir. 1996 yılından farklı olarak, 2005 yılında RCA endeksi 50'nin üzerinde olan sektör sayısı 5'ten 8'e çıkmıştır.⁸⁸ RCA endeksi sıralamasında ilk 5 sektöre bakıldığında, 18 nolu sektörün, dönem başı ve sonunda birinci konumunu koruduğu, 26 nolu sektörün sıralamada 4. sıradan 2. sıraya yükseldiği, 16 nolu sektörün 2. sıradan 7. sıraya düşmesiyle, 15 nolu sektörün 5. sıradan 4. sıraya yükseldiği ve önemsenmesi gereken bir nokta olarak 1996 yılında “sınırdan” bir rekabet gücüne sahip olan 36 nolu sektörün, “yüksek” rekabet gücüne ulaşarak 5. sıraya yükseldiği görülmektedir.

Rekabet gücü açısından 1996 yılında ilk beş sektörün dördü tüketim malları, biri ara malları üreten sektörler iken, 2005 yılında bu dağılım üç tüketim malları, bir ara malları ve bir yatırım malları üreten sektör şeklinde değişmiştir.

Teknoloji düzeyi açısından sektörler değerlendirildiğinde, rekabet gücü en yüksek ilk beş sektörün, 1997 yılında ağırlıklı olarak düşük teknoloji grubundaki 15, 16, 17, ve 18 nolu sektörler olduğu görülmektedir. 26 sektör ise orta alt teknoloji grubunda yer almaktadır. 2005 yılına gelindiğinde bu dağılımın değişmediği görülmektedir. Orta alt teknoloji grubuna dahil 26 nolu sektör dışında, 15, 17, 18 ve 36 nolu sektörler düşük teknoloji grubunda yer almaktadır. Bu açıdan rekabet gücünün, ilk beş sıralamada temel olarak düşük teknoloji gerektiren ürünleri üreten sektörlerde olduğu görülmektedir.

⁸⁷ Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., **a.g.e.**

⁸⁸ 1996 yılında RCA endeksi dolayısıyla “yüksek” rekabet gücüne sahip olan sektörler 18, 16, 17, 26, 15 nolu sektörler, 2005 yılında ise 18, 26, 17, 15, 36, 28, 16, 25 nolu sektörlerdir. 36, 28 ve 25 nolu sektörler rekabet güçlerini artırmış ve “yüksek” rekabet gücüne ulaşmışlardır.

SONUÇ

Türkiye’de imalat sanayi, toplam katma değerin ortalama %20’sini, ihracatın ise ortalama olarak yaklaşık %85’ini gerçekleştirmektedir. Bu açıdan, yıllar boyunca artan dış ticaret açığı sorunuyla karşı karşıya olan Türkiye için, önemi büyüktür.

Büyüme ve kalkınma teorileri açısından, genel olarak sanayiye ve özel olarak imalat sanayine özel bir önem verilmektedir. İmalat sanayi, kalkınma sürecinin ilerleyebilmesi ve özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, gelişmenin ivme kazanabilmesi için, büyümenin motoru ve lokomotif olarak adlandırılmaktadır.

Bölgesel entegrasyon hareketleri, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir. Bunda, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, bölgesel ekonomik bütünleşmelerin hız kazanmasının önemli bir payı vardır.

Bölgesel entegrasyon hareketleri, yaratacağı sonuçlar itibariyle çeşitli tartışmaların ve geniş bir araştırma ve çalışma alanının konusu olmuştur. Burada gümrük birliklerinin özel bir yeri vardır. Uzun süre mevcut bölgesel entegrasyonlar içinde en geniş kapsamlısı olarak öne çıkan gümrük birliğinin, tercihli ticaret anlaşmaları ile başlayan bütünleşme süreçlerinde, ortak pazardan önceki en kapsamlı aşama olduğu görülmektedir. Sözü edilen bu önemin doğal bir sonucu olarak, gümrük birlikleri, teorik alanda gittikçe artan bir öneme sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Gümrük Birliği Teorisi, uluslararası iktisat teorisi içinde ayrı bir alan olarak öne çıkmaya başlamıştır. Teori çerçevesinde ortaya çıkan tartışma ve katkılar sonucu gümrük birliklerine dair, bir takım etkilerin öngörülebileceği ortaya konmuştur. Gümrük birliklerinin muhtemel etkileri statik etkiler ve dinamik etkiler olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Statik etkiler, gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri üzerine yoğunlaşmakta, buna ek olarak üretim ve tüketim etkilerinden de söz edilmektedir. Statik etkilerin net etkisi, ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler ile, üretim ve tüketim etkilerinin bir bileşkesi olarak ortaya çıkmakta ve bu açıdan söz konusu etkinin yönü (ülkenin aleyhine mi lehine mi olacağı) konusunda bir genelleme yapmak mümkün olmamaktadır. Bu etkilerin

bileşkesinin yönü, ülkelerin gelişkinlik düzeyine, ticarete konu olan ürünlerin rakip ya da tamamlayıcı olup olmadıkları gibi faktörlere bağlı kabul edilmektedir. Statik etkiler, bir seferlik ortaya çıkan etkiler olarak tarif edilmiştir. Dinamik etkiler ise, ölçek ekonomileri, teknoloji düzeyi, rekabet gücü gibi, sonuçları zaman içinde görülebilecek etkileri kapsamakta ve bu açıdan çeşitlilik göstermektedir. Ekonominin yapısında köklü bir dönüşüm anlamına gelebilecek bu türden etkilere, gittikçe daha fazla yoğunlaşmaktadır. Teorinin ana hatları ve gümrük birliklerinin muhtemel etkileri konusuna çalışmanın 1. bölümünde yer verilmiştir.

Gümrük birliği teorisi, bölgesel entegrasyon hareketleriyle birlikte gelişim göstermiş ve ortaya çıkan sonuçlarla birlikte sınanarak zenginleşmiştir. Teoride yaygın olarak dile getirilen görüş, bu türden hareketlerin bir süreç özelliği taşıdığı ve son noktasının iktisadi ve siyasi birlik olduğudur. Dünyada bu açıdan en çok dikkat çeken oluşum, Avrupa Birliği'dir.

Avrupa Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan üç topluluğun (AKÇT, EURATOM, AET) 1967 yılında bütünleştirilmesi sonucu Avrupa Topluluğu adıyla yola çıkmıştır. Bütünleşmenin hemen ardından 1968 yılında, üye ülkeler arasında Gümrük Birliği tesis edilmiştir. Başlangıçta altı üyeli bir topluluktan, iktisadi ve siyasi birlik özellikleri taşıyan 27 ükeli bir birlik haline gelmiştir. Türkiye, AET'nin kuruluşunun hemen ardından, Yunanistan'dan sonra ikinci ülke olarak Topluluğa başvurmuş ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması) ile ortak üye olmuştur. Ankara Antlaşması'ndan bugüne, tam üyelik Türkiye için temel hedef olarak dile getirilmektedir. Bu hedefin ara hedefi niteliğinde olan Gümrük Birliği süreci, Ankara Antlaşması'nda öngörülen hazırlık ve geçiş dönemlerinin ardından 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanmış ve AB ile Türkiye arasında sanayi ürünlerini kapsayan bir Gümrük Birliği oluşturulmuştur. Antlaşmanın Türkiye'ye yüklediği yükümlülükler, sanayi ürünleri üzerindeki ithalat vergisi ve kısıtlamalarını kaldırmak ve AB'nin OGT'ne uyumu sağlamak olmuştur. AB ve Türkiye ilişkileri ile Gümrük Birliği, çalışmanın 2. bölümünde ele alınmıştır.

Türkiye açısından kilit öneme sahip imalat sanayinin Gümrük Birliği'nin tamamlanmasının ardından yapısında ne tür bir dönüşümün ortaya çıktığı bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Türkiye'de imalat sanayinin Gümrük Birliği sonrasındaki durumuna dair birkaç dikkat çekici nokta bulunmaktadır.

1994, 1999 ve 2001 kriz yıllarında, incelenen neredeyse tüm göstergeler açısından kırılmaların yaşandığı görülmektedir. Bu beklenen bir durumdur. Bu nedenle, kriz yıllarında ortaya çıkan gelişmeler belli açılardan ihmal edilmiş ve genel eğilimler, kriz yılları dışında ortaya çıkan ve beklenen kırılmaların dışında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İncelenen dönem boyunca, imalat sanayinin, toplam katma değer üretimi içindeki payı artmış ancak, dikkat çekici bir değişim gerçekleşmemiş, Gümrük Birliği öncesi ve sonrası payın ortalama olarak aşağı yukarı aynı olduğu görülmüştür. Ancak 1994 krizinde imalat sektöründe yaşanan gerileme, 1999 ve 2001 krizlerine göre çok daha fazladır ve ekonominin bütününe kıyasla da daha yüksektir. Bu durum, imalat sektörünün zaman içinde güçlendiği şeklinde yorumlanmaktadır. Özellikle ekonominin büyüme dönemlerinde, imalat sanayi büyüme oranları GSMH büyüme oranlarının üzerinde değerler almıştır. Ancak imalat sanayinin payı ve katma değer üretim düzeyinin, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından büyümenin motoru olarak tarif edilen bir sektör için yeterli düzeyde olmadığı görüşü yaygındır.

Çalışmada gözlemlenen bir başka sonuç, imalat sanayinin özellikle 2001 yılının ardından, üretim artışı yaşadığıdır. Ancak imalat sanayinin tüm sektörler içindeki katma değer payına bakıldığında, Gümrük Birliği sonrasında artış hızının yavaşladığı ve sık sık negatif değerler aldığı gözlemlenmektedir. Çok sayıda çalışmada, imalat sanayinin payının azaldığı ve hizmetler sektörünün payının artış içinde olduğu belirtilmektedir. Bu durum, gelişme ve kalkınma süreçleri açısından ileri bir aşama olarak tarif edilen hizmetler sektörünün ağırlığının artması ve tarım sektörünün payının azalması şeklinde yorumlandığı gibi, henüz sanayileşme sürecini tamamlamamış bir ülke açısından erken bir durum olduğu ve bunun çeşitli önlemlerle geciktirilmesi gerektiği şeklinde de ele alınmaktadır.

Gümrük Birliği'nin etkilerinin en fazla gözlemlenmesi gerektiği belirtilen dış ticaret göstergeleri açısından durum şöyledir:

İthalat ve ihracat düzeylerinin özellikle ticari ve finansal serbestleşmenin gerçekleştirilmesinin ardından, kriz yılları dışında sürekli bir artış trendi içinde olduğu görülmektedir. İhracatın artış hızı ithalat artış hızının, hem toplamda hem de imalat sanayinde, gerisinde kalmaktadır. İhracatın krizlerin etkisini çok daha az hissettiği, ithalatın ise daha belirgin şekilde kırılmalar yaşadığı görülmektedir. Öte yandan, ithalatın gittikçe artan bölümünün, ara malı üreten sektörlerle kaydığı gözlemlenmekte, bu durum ithalata bağımlı bir ihracat ve üretim yapısına işaret olarak yorumlanmaktadır. AB ülkeleri ile olan dış ticarete bakıldığında, hem toplamda hem de AB ülkeleri ile yapılan dış ticaretin, ithalat, ihracat ve dış ticaret hacmi açısından gözle görülür şekilde artış gösterdiği, ancak AB ülkelerinin dış ticaret göstergeleri içindeki payının, özellikle son yıllarda sürekli olarak azaldığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin dış ticaretinin ülkelere göre dağılımında Asya ülkelerinin ağırlığının arttığı belirtilmekte ve bu durum dış ticaretin “Asyalılaşması” olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, bazı çalışmalarda OGT'ye uyumun bir sonucu olarak değerlendirildiği gibi, diğer faktörlere de vurgu yapılmaktadır.

İthalat artış hızının ihracatın üzerinde gerçekleşmesi, gittikçe artan dış ticaret açığını doğurmaktadır. Gümrük Birliği sonrası dönem boyunca, dış ticaret açığı hızlı bir şekilde artmakta, ancak bu durum Gümrük Birliği öncesi dönem için de söz konusu olmaktadır. Bu durumun, aşırı değerlenmiş döviz kurunun ithalata bağımlı bir ekonomide ihracatı baskılamasının sonucu olduğu belirtilmekte, çeşitli yapısal sorunlara vurgu yapılmaktadır. İİKO açısından, imalat sanayinin, ekonominin bütünüyle kıyaslandığında çok daha iyi durumda olduğu görülmektedir. İmalat sanayinde İİKO 1996'da 0.82, 2006'da ise 2.24'tür. Bu oranlar toplamda sırasıyla 0.25 ve 0.56'dır. İmalat sanayinin dışa açıklık düzeyi de, ekonominin bütününe kıyasla oldukça yüksek düzeydedir.

Rekabet gücü açısından, Gümrük Birliği sonrası döneme dair değerlendirmelerde, Türkiye'nin AB ülkeleriyle kıyaslandığında rekabet gücünün

artmadığı, ancak AB dışı ülkeler söz konusu olduğunda rekabet gücünün daha yüksek olduğu belirtilmektedir.

Çalışmada üzerinde durulan bir başka nokta, dış ticarete konu olan imalat sanayi ürünlerinin, mal gruplarına (tüketim malları, ara malları, yatırım malları) ve kullanılan teknoloji düzeyine (düşük teknoloji, orta alt teknoloji, orta üst teknoloji, ileri teknoloji) dair değişimdir. 1996-2008 döneminde düşük teknoloji düzeyi kullanan sektörlerin imalat sanayi ihracatı ve ithalatındaki payının azaldığı, ancak ihracat payındaki azalmanın çok daha belirgin olduğunu görülmektedir. Aynı dönem içinde, orta alt teknoloji kullanılan sektörlerin imalat sanayi ihracatı ve ithalatı içindeki payının ise belirgin şekilde arttığı görülmektedir. Öte yandan, orta üst teknoloji kullanılan sektörlerin imalat sanayi ihracatı içindeki payı artış gösterirken, ithalatı içindeki payında düşüş eğilimi gözlemlenmektedir. Bu teknoloji düzeyindeki sektörlerin, döviz kazandırıcı net etkisinin artış gösterme potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Yüksek teknoloji grubundaki ürünler açısından ise, imalat sanayi ihracatı içindeki payın dönem başı ve dönem sonu karşılaştırma açısından arttığı ancak düşüş eğilimi içinde olduğu, imalat sanayi ithalatı içindeki payının ise azaldığı ve düşüş eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak imalat sanayinde dış ticarete konu olan mallar açısından, kullanılan teknoloji düzeyinde, hem ithalat hem de ihracatta daha üst teknoloji düzeyine yönelik bir eğilim görülmektedir. 1996-2008 döneminde imalat sanayi ihracatı ile birlikte, tüketim malları, ara malları ve yatırım malları ihracatı da artış göstermiştir.

İmalat sanayinde, dış ticarete konu olan mal gruplarına bakıldığında, tüketim mallarının imalat sanayi ihracatı içindeki payının belirgin bir şekilde azaldığı, ara malları ve yatırım malları ihracatının ise artış gösterdiği görülmektedir. İthalata bakıldığında ise, özellikle 2004 yılından sonra, tüketim mallarının imalat sanayi ithalatı içindeki payını koruduğu, yatırım mallarının imalat sanayi ithalatı içindeki payının düşüş eğilimi içine girdiği ve ara mallarının imalat sanayi ithalatı içindeki payının belirgin şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Bu açıdan, ara mallarının, imalat sanayi ithalatı ve ihracatı içindeki payının artış gösterdiği söylenebilir. Türkiye'nin imalat sanayi ürünleri ihracatında ara mallarının payının artmasına, üretiminde ara malı ithalatına bağımlı bir yapıya kavuşması eşlik etmektedir.

İmalat sanayinin, istihdam, verimlilik, sabit sermaye yatırımları, üretim ve kapasite kullanımı açısından durumunda ise şu noktalar dikkat çekicidir:

Üretim endeksi açısından, kriz yılları dışında, hem imalat sanayinde hem de sanayi üretiminde sürekli bir artış trendinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu hem Türkiye ekonomisi hem de imalat sanayi açısından olumlu bir gelişmedir. İstihdam söz konusu olduğunda, gerek imalat sanayinde gerekse ekonominin bütününde, yetersiz bir artış hızının söz konusu olduğu görülmektedir. Bu hızın Gümrük Birliği öncesinde daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Üretim artışlarına, istihdam artışları eşlik etmemiştir. Türkiye ekonomisinin ve imalat sanayinin, işgücünü massedemediği görülmektedir. Nüfus artış hızı ve işgücü artış hızı ile kıyaslandığında ve tarımda yaşanan çözülme süreci hesaba katıldığında, Türkiye'nin giderek şiddetlenen bir istihdam yaratma sorunu ile karşı karşıya olduğu dile getirilmektedir. Çalışan başına verimlilik değerleri 1988-2006 dönemi boyunca, 1994 ve 2001 yılları dışında imalat sanayinde artış göstermiştir. Ancak burada, verimlilik hesaplamalarında basit bir yöntemle hareket edildiği ve üretim düzeyinin istihdama bölünerek kişi başına verimliliğin bulunduğu hatırlatılmalıdır. Bu açıdan, sabit sermaye yatırımlarının izlediği seyirle katma değer izlediği seyir, verimliliğin kaynağı hakkında daha fazla fikir verecektir. Sabit sermaye yatırımları ile katma değer, hem imalat sanayinde hem de toplamda paralel bir seyir izlemiştir. Genel olarak, sabit sermaye artışlarını katma değer artışlarının izlediği, düşüşlerde de paralelliğin devam ettiği görülmektedir. İmalat sanayi açısından, dikkat çekici bir başka nokta, özellikle 2001 yılından sonra katma değerden sabit sermaye yatırımlarına ayrılan payın dikkat çekici bir hızla arttığıdır. Ayrıca, kişi başına yaratılan katma değere bakıldığında, bunun sabit sermaye yatırımlarının değişimi ile paralel bir seyir izlediği görülmektedir. İmalat sanayinin sabit sermaye yatırımları içindeki payının istihdam ve katma değer içindeki payının üzerine çıktığı da vurgulanması gereken bir başka noktadır.

İmalat sanayinin genel durumunun yanında, alt sektörlerinin incelenmesi de önem taşımaktadır. Sektörlerin imalat sanayi içindeki konumunun ne yönde değiştiği, imalat sanayinin yapısı konusunda fikir vermektedir. 4. bölümde, imalat sanayinin alt sektörleri dış ticaret, üretim değeri, verimlilik, istihdam, KKO, rekabet gücü

göstergeleri açısından incelenmiş, bölüm sonunda üretim değeri ve dış ticaret göstergeleri çerçevesinde 22 alt sektörün sıralamasında ilk beş sektörün dönem başı ve dönem sonu değişimi incelenmiştir.

Alt sektörlerin yapısına dair dikkat çekici noktalar şunlardır:

18 nolu Hazır Giyim Eşyası İmalatı sektörü, dış ticaret dengesi, ithalatın ihracatı karşılama oranı ve rekabet gücü açısından 1996 ve 2008 yıllarında lider konumunu korumuştur. Bu açıdan sektörün, döviz kazandırıcı etkisi bakımından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Sektör dönem başı ve sonunda ihracatta ilk 3 sektör içinde yer almıştır. İthalat sıralamasında oldukça geridedir. Üretim değeri açısından ise 10. sırada yer aldığı görülmektedir.

15 nolu Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı sektörü üretim değeri konusunda 1997 ve 2005 yıllarında lider konumdadır. Sektörün ihracattaki payı 4 sıra gerilemiş ve 3'ten 7'ye düşmüştür. İthalattaki sıralamada da sektör 5'ten 10. sıraya düşmüştür. Rekabet gücü yüksek ilk beş sektör içinde yer almaktadır.

34 nolu Motorlu Kara Taşıtları, Römork ve Yarı-Römork imalatı sektörünün dönem içinde kattettiği mesafe dikkat çekicidir. Sektör üretim değeri ve ihracatta 6. sıradan 2. sıraya yükselmiştir. İthalatta 3. sıradan 4. sıraya düşmüş, dış ticaret dengesinde, yüksek düzeyde açık veren bir sektör olarak 20. sıradan, dış ticaret fazlası veren bir sektör haline gelerek 2. sıraya yükselmiştir. Bu açıdan sektörün rekabet gücü artmıştır.

17 nolu Tekstil Ürünleri İmalatı sektörü, dış ticaret fazlası veren az sayıda sektörden biridir ve ikinci sıradaki konumunu korumuştur. Rekabet gücü açısından da aynı durum söz konusudur. Ancak sektör, gerek ihracat, gerek üretim değeri, gerek dış ticaret hacmi, gerekse ithalatta sıralamada geriye düşmüştür.

27 nolu Ana Metal Sanayi, sanayileşmede girdi üretimi açısından önemli bir sektördür. Sektörün ele alınan göstergeler açısından da imalat sanayi içinde konumu kritiktir. Sektör üretim değerinde 3. sırada yer almaktadır. İhracatta 4. sıradan 1. sıraya yükselmiştir. İthalatta da hızlı bir yükseliş göstermiştir. Sektör yıllar içinde, ithalatının daha fazla arttığı ve bu durumun dış ticaret dengesini, İİKO'nı ve rekabet

gücünü olumsuz etkilediği görülmektedir. Sektör rekabet gücü ve İİKO açısından çok hızlı bir gerileme yaşamıştır.

24 nolu Kimyasal Ürünler İmalatı sektörü, dış ticareti en fazla açık veren sektördür. Bununla birlikte üretim değeri ve ithalatta sıralamadaki yerini yükseltmiştir. Sektörün İİKO da oldukça düşüktür.

23 nolu Kok Kömürü, Petrol Ürünleri İmalatı sektörü, üretim değeri içinde ilk beş sektör arasında yer almış, ancak sıralamada geriye düşmüştür. Sektörün ihracatta 13. sıradan 6. sıraya yükselişi dikkat çekicidir. Ancak aynı durum ithalat için de geçerlidir ve 10. sıradan 5. sıraya yükselmiştir. Sektörün dış ticaret açığının hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Buna rağmen sektör rekabet gücünü arttırmıştır. Ayrıca İİKO açısından da konumunu koruduğu ancak yetersiz olduğu görülmektedir.

29 nolu Makine ve Teçhizat İmalatı sektörü de imalat sanayi açısından önemli bir sektördür. Sektör, üretim değeri açısından ilk 10 sektör içindedir. İhracatta sıralamadaki yeri yükselmiş ve 2008 yılında ilk beş sektör içinde yer almıştır. Sektör, ithalatta 1996'da 1. sırada, 2008'de ise 3. sıradadır. 24 nolu sektörle birlikte, dış ticaret dengesi en kötü olan iki sektörden biridir. Sektör, geride yer alsa da İİKO ve rekabet gücü açısından sıralamadaki yerini yükseltmiştir.

26 nolu Metalik Olmayan Diğer Ürünler İmalatı sektörü, üretim değeri sıralamasında ilk 10, dış ticaret dengesi açısından ilk 5 sektör içinde yer almaktadır ve bu açıdan döviz kazandırıcı net etkisi pozitif olan az sayıda sektörden biridir. 1996 yılından 2008 yılına sektörün ihracat sıralamasındaki yeri belirgin bir şekilde düşmüş, aynı şey ithalat için de söz konusu olmuştur. Sektörün İİKO 4. sıradan 2. sıraya yükselmiştir. Sektörün rekabet gücünü arttırdığı ve ikinci sıraya yerleştiği görülmektedir.

16 nolu Tütün Ürünleri İmalatı sektörü, gerek üretim değeri gerekse ihracat düzeyi açısından ilk 10 sektörün altında yer almaktadır. İthalat ve dış ticaret hacmi açısından ise sonuncu sıradaki konumunu korumuştur. Sektör dış ticaret açığı 1996-2008 döneminde hızlı bir şekilde artmış ve sektör 5. sıradan 10. sıraya düşmüştür.

İİKO açısından, ilk 3 sektör içinde yer almaktadır. Sektörün rekabet gücü konusunda, 2. sıradan 7. sıraya düştüğü görülmektedir.

Öne çıkan sektörlerin yanında, göstergelerde ilk beş içinde yer alan sektörlerin teknoloji düzeyi ve mal grupları açısından dağılımına bakıldığında şu sonuçlarla karşılaşmaktadır:

Üretim değeri açısından 1997 ve 2005 yıllarında, ara malları üreten sektörler ağırlığını korumuş, yatırım malı üreten 34 nolu sektörün üretimi dikkat çekici şekilde artmıştır. Ayrıca teknoloji kullanım düzeyi daha yüksek sektörlerin öne çıktığı görülmektedir.

İhracat açısından, Türkiye için olumlu bir durum söz konusudur. İhracatta ilk beş içinde tüketim malları üreten sektörlerin ağırlığı azalmış ve ara ve yatırım malları üreten sektörler ağırlık kazanmıştır. Ayrıca düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerin ağırlığı bir miktar azalmıştır. Bu konuda dağılımda, düşük ve orta üst teknoloji kullanan sektörler ilk beş sırayı paylaşmıştır.

İthalat açısından, ağırlığın ara malları üreten sektörlerde olduğu görülmektedir. Bu açıdan, üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığı tezini destekleyen bir durum söz konusudur. Ayrıca ihracatta üst sıralarda yer alan bazı sektörlerin ithalatta da aynı durumda olmaları dikkat çekicidir. İlk beş sektör, orta teknoloji düzeyi kullanan sektörlerden oluşmaktadır.

İİKO açısından, ilk beş sektörün dördü, tüketim malları üreten ve düşük teknoloji kullanan sektörlerdir. Türkiye'nin dış ticaret yoluyla kazandığı dövizin 1996 yılında neredeyse tamamı, 2008 yılında ise önemli bir bölümünü bu türden sektörlerden oluşmaktadır ve burada tablo çok az değişmiştir. 1996 yılında İİKO 1'in üzerinde olan sadece 5 sektör, 2008 yılında ise 10 sektör bulunmaktadır. Bu açıdan, daha fazla sektörün döviz kazandırıcı nitelik kazandığı görülmektedir.

Rekabet gücü için de benzer bir durum söz konusudur. 1996'da rekabet gücü "yüksek" olan 5 sektör bulunurken, 2008 yılında bu sayı 8'e çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, Arzu Seyhan: “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’nin İmalat Sanayii Üzerindeki Dış Ticaret ve Kaynak Dağılımı Etkileri”, (Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998)
- Altay, Hüseyin: “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995-2007”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, syf.: 215-239, Ağustos 2008
- Ankara Anlaşması: <http://www.dtm.gov.tr/>, 10.11.2008
- Ankara Antlaşması: <http://www.tobb.org.tr/> , 20.01.2009
- Balassa, Bela: **The Theory of Economic Integration**, London, Allen and Unwin, 1961
- Bilgili, Emine: “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin Batı Avrupa’ya Olan İhracatının Sektörel Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, Sayı 7, syf.:239-250, 2007, <http://eab.ege.edu.tr/pdf/7/C7-S1-M12.pdf>, 17.02.2009
- Corden, Max W.: “Recent Developments in the Theory of International Trade”, **Special Papers in**

Economics, no:7, Department of Economics,
Princeton University, 1965

Çak, Demet, Murat Çak:

**Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve
Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve
İhracat Gelirleri Analizi**, İstanbul, İstanbul
Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-68,
2007

Demir, İbrahim:

“Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm
Yöntemleri”,DPT,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/demiri.pdf>, 10.04.2009

Doğruel, A. Suut, Fatma Doğruel:

“**Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış**”,
TÜSİAD, 2008

Dura, Cihan, Hayriye Atik:

Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye,
Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000

DTM:

“Dış Ticaret Görünümü ve İstatistikler”,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&yayinid=1115&icerikid=1224&from=home>, 27.07.2009

DTM AB Genel Müdürlüğü:

Avrupa Birliği ve Türkiye, 6. Baskı, Ankara,
Eylül 2007

DPT:

“Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2006”,
<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?IcerikRef=1678&WorkArea=ctl39> , 21.07.2009

- Eşiyok, B. Ali: “Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz”, **Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi**,2008,syf.117-160,
http://www.uedtp.org.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjunkturIzlemeDb/dergi/2008_dergi/06_Ali_Esiyok.pdf , 15.07.2009
- Gehrels, Franz: “Customs Unions from a Single Country Viewpoint”, **The Review of Economic Studies**, Vol. 24, (1956 - 1957), syf. 61-64, 1956
- İlkin, Akın: **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul, Çağlayan Basımevi, 1974
- İzmen, Ümit, v.d.: **Türkiye’de Büyüme Perspektifleri :Makroekonomik Çerçeve**, Dinamikler/Strateji, İstanbul, TÜSİAD, 2005
- Kalaycı, Cemalettin, S. Artan: **Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri**, EconAnadolu 2009, Anadolu Üniversitesi Uluslar arası İktisat Kongresi’nde sunulmuş tebliğ, Eskişehir, 17-19 Haziran 2009
- Karluk, Rıdvan: **Uluslar arası Ekonomi**, 4. basım, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1996
- Karluk, Rıdvan: **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye: Ne Getirdi Ne Götürdü?**, Ankara, Turhan Kitabevi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dizisi, 1997

- Katma Protokol: DTM, <http://www.dtm.gov.tr/>, 10.11.2008
- Kılıç, Ramazan: **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği**, 2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2005
- Lipsey, Richard G.: “The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare”, **Economica**, New Series, Vol. 24, No. 93, syf. 40-46, 1957
- Lipsey, Richard G.: The Theory of Customs Unions: A General Survey, **The Economic Journal**, Vol. 70, No. 279, syf. 496-513, 1960
- Manisalı, Erol: **Uluslararası Ekonomi, Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul, İ.Ü.İ.F. Yayını No:229, 1971
- Manisalı, Erol: **Avrupa Birliği’ne Alınmayan Türkiye’yi Gümrük Birliği’nde Bekleyen Sorunlar**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994
- Manisalı, Erol: **Gümrük Birliği’nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, İstanbul, Bağlam Yayınları, Haziran 1995
- Meade, James E.: **The Theory of Customs Unions**, Amsterdam, North Holland Publishing Company, 1955
- Mıhçı, Sevinç, A.-Wigley, Arzu: “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’nin Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Kârlılık Etkileri”, www.econ.utah.edu/~ehrbarerc2002/pdf/P080.pdf, 06.03.2009

- Molle, Willem: **The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy**, England, Dartmouth Publishing Company Limited, 1991
- Neyapti, Bilin, v.d.: **Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade?**, Bilkent University, Department of Economics, http://www.bilkent.edu.tr/~economics/papers/0404%20DP_Neyapti_Taskin_Ungor.pdf, 26.06.2009
- Özkale, N. Lerzan, F. N.Karaman: “Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, DTM Dış Ticaret Müsteşarlığı, Yıl:1, Sayı:1, syf. 117-138, 2006
- Rodrik, Dani: “Industrial Development: Stylized Facts and Policies”, Harvard University, John F. Kennedy School of Government, 2006, <http://www.ksg.harvard.edu/rodrik/>, 07.02.2009
- Salvatore, Dominick: **International Economics**, 2. Basım, New York, Macmillan Publishing Company, 1987
- Seki, İsmail: “Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003” , Ege Üniversitesi, İktisat Bölümü, İzmir, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf, 10.03.2009

- Seyidoğlu, Halil: **Uluslar arası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, 11. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları, 1996
- Soğuk, Handan, Esra Uyanusta: **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Nisan 2004
- T.C.M.B.: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), <http://evds.tcmb.gov.tr/>, 05.08.2009
- Temel, Adil: **“Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler: İmalat Sanayii ve İstihdam”**, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Nisan 1998
- Tonus, Özgür: **“Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”**, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan 2007, Sayı 17, syf. 193-214, <http://sbe.dpu.edu.tr/17/193-214.pdf>, 21.12.2008
- Tonus, Ozgur, Ilyas Siklar: **“Is It Possible to Deindustrialize Before Industrialization? The Turkish Case”**, **Journal of Economics issue**, 2007, syf. 594-611, www.cceol.com, 18.02.2009
- TÜİK: İstatistiki Göstergeler (1923-2007), Ankara, TÜİK Yayınları, 2008
- TÜİK: İstatistik Yıllıkları
- TÜİK: İnternet Veri Tabanı <http://www.tuik.gov.tr/>, 10.06.2009

- TÜİK Sınıflama Sunucusu: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/>, 05.04.2009
- Ortaklık Konseyi: “Türkiye-AB Arasında Gümrük Birliği’ni Tesis Eden 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/1-95.pdf>, 21.08.2009
- Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.: **Türkiye İmalat Sanayiinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi (22 Ana Sektör İtibariyle)**, Ankara, 2007
- TÜSİAD: **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri**, TÜSİAD, Ekim 2003
- Vakıfbank, TESAV: **Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi’ne Muhtemel Etkileri**, (Vakıfbank Araştırma Dizisi No:1), Ankara, 1995
- Viner, Jacob: **The Customs Union Issue**, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950
- Weiss, J.: **Industry in Developing Countries: Theory, Policy and Evidence**, London, Routledge, 1988
- Yükseler, Zafer, Ercan Türkan: **Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar**, İstanbul, TÜSİAD, (Yayın No: TÜSİAD-T/2008-02/453), Şubat 2008

EK 1: ISIC Rev. 3. (USSS 3. Revizyon) İmalat Sanayi 4'lü Düzeyde Alt Sektörler Listesi	
Sektör Kodu	Sektör Adı
D	İMALAT SANAYİ
15	Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı
15.1	Sıvı ve katı yağlar, sebze, meyve, balık ve et üretimi, işlenmesi ve saklanması
15.11	Mezbahacılık; etin işlenmesi ve saklanması
15.12	Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması
15.13	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması
15.14	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağ imalatı
15.20	Süt ürünleri imalatı
15.3	Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta, nişastalı ürünler ve hazır hayvan yemleri imalatı.
15.31	Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı
15.32	Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı
15.33	Hazır hayvan yemleri imalatı
15.4	Diğer gıda maddeleri imalatı
15.41	Fırın ürünleri imalatı
15.42	Şeker imalatı
15.43	Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı
15.44	Makarna, şehriye, kuskus ve benzeri unlu mamüllerin imalatı
15.49	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri imalatı
15.5	İçecek imalatı
15.51	Alkollü içeceklerin damıtılması, arıtılması ve karıştırılması; mayalı maddelerden etil alkol üretimi
15.52	Şarap imalatı
15.53	Bira ve malt imalatı
15.54	Alkolsüz içecek imalatı, maden ve memba suları üretimi
16	Tütün Ürünleri İmalatı
16.0	Tütün ürünleri imalatı
16.00	Tütün ürünleri imalatı
17	Tekstil Ürünleri İmalatı
17.1	Tekstil iplikçiliği, dokumacılığı ve aprenlenmesi
17.11	Tekstil elyafının hazırlanması ve iplik haline getirilmesi; tekstil dokumacılığı
17.12	Dokumanın aprenlenmesi
17.2	Diğer tekstil ürünleri imalatı
17.21	Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri imalatı
17.22	Halı ve kilim imalatı
17.23	Halat, ip, sicim ve ağ imalatı
17.29	Başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri imalatı
17.3	Trikotaj (örme) ürünleri imalatı
17.30	Trikotaj (örme) ürünleri imalatı
18	Giyim Eşyası İmalatı, Kürkün İşlenmesi ve Boyanması
18.1	Kürk hariç, giyim eşyası imalatı
18.10	Kürk hariç, giyim eşyası imalatı
18.2	Kürkün işlenmesi ve boyanması; kürk mamülleri imalatı
18.20	Kürkün işlenmesi ve boyanması; kürk mamülleri imalatı
19	Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi; Bavul, El Çantası, Savaşlık, Koşum Takımı ve Ayakkabı İmalatı
19.1	Derinin tabaklanması ve işlenmesi; bavul, el çantası, savaşlık, koşum takımı

EK 1: ISIC Rev. 3. (USSS 3. Revizyon) İmalat Sanayi 4'lü Düzeyde Alt Sektörler Listesi (Devam)	
19.11	Derinin tabaklanması ve işlenmesi
19.12	Bavul, el çantası ve benzerleri ile saraçlık ve koşum takımı imalatı
19.2	Ayakkabı imalatı
19.20	Ayakkabı imalatı
20	Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya hariç); Hasır ve buna benzer örülerek yapılan maddelerin imalatı
20.1	Kereste ve parke sanayii
20.10	Kereste ve parke sanayi
20.2	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı; hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı
20.21	Tahta plaka imalatı; kontrplak, yonga levha, sunta, diğer pano ve tahtaların imalatı
20.22	İnşaat kerestesi ve doğrama imalatı
20.23	Ağaçtan yapılan ambalaj malzemeleri imalatı
20.29	Diğer ağaç ürünleri imalatı; hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı
21	Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı
21.0	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı
21.01	Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva imalatı
21.02	Oluklu karton ve mukavva ile kağıt ve mukavvadan yapılan ambalajların imalatı
21.09	Diğer kağıt ve mukavva ürünleri imalatı
22	Basım ve Yayım; Plak, Kaset ve benzeri kayıtlı medyanın çoğaltılması
22.1	Yayım
22.11	Kitap, broşür, müzik kitapları ve diğer yayınların yayımı
22.12	Gazete, dergi ve süreli yayınların yayımı
22.13	Plak, kaset vb. kayıtlı medyanın yayımı
22.19	Diğer yayımlar
22.2	Basım ve basımla ilgili hizmet faaliyetleri
22.21	Basım
22.22	Basımla ilgili hizmet faaliyetleri
22.3	Plak, kaset vb. kayıtlı medyanın çoğaltılması
22.30	Plak, kaset vb. kayıtlı medyanın çoğaltılması
23	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı
23.1	Kok fırını ürünleri imalatı
23.10	Kok fırını ürünleri imalatı
23.2	Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
23.20	Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
23.3	Nükleer yakıtın elde edilmesi
23.30	Nükleer yakıtın elde edilmesi
24	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı
24.1	Ana kimyasal maddelerin imalatı
24.11	Ana kimyasal maddelerin imalatı (Kimyasal gübre ve azotlu bileşikler hariç)
24.12	Kimyasal gübre ve azotlu bileşiklerin imalatı
24.13	Sentetik kauçuk ve plastik hammaddelerinin imalatı
24.2	Diğer kimyasal ürünlerin imalatı
24.21	Pestisit (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı
24.22	Boya, vernik ve benzeri kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun imalatı
24.23	Eczacılıkta ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı
24.24	Sabun ve deterjan, temizlik ve cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri imalatı

EK 1: ISIC Rev. 3. (USSS 3. Revizyon) İmalat Sanayi 4'lü Düzeyde Alt Sektörler Listesi (Devam)	
24.29	Başka yerde sınıflandırılmamış kimyasal ürünlerin imalatı
24.30	Suni elyaf imalatı
25	Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı
25.1	Kauçuk ürünleri imalatı
25.11	İç ve dış lastik imalatı; lastiğe sırt geçirilmesi ve yeniden işlenmesi
25.19	Diğer kauçuk ürünleri imalatı
25.20	Plastik ürünleri imalatı
26	Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı
26.1	Cam ve cam ürünleri imalatı
26.10	Cam ve cam ürünleri imalatı
26.9	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
26.91	Yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya imalatı (çanak, çömlek, çini, porselen v.b.)
26.92	Ateşe dayanıklı seramik ürünlerin imalatı
26.93	Ateşe dayanıklı olmayan, kil ve seramik yapı malzemesi ürünlerinin imalatı
26.94	Çimento, kireç ve alçı imalatı
26.95	Çimento ve alçı ile sertleştirilmiş maddelerin imalatı
26.96	Taşın kesilmesi, şekil verilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi
26.99	Başka yerde sınıflandırılmamış, metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
27	Ana Metal Sanayii
27.1	Demir-çelik ana sanayii
27.10	Demir-çelik ana sanayii
27.2	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayii
27.20	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayii
27.3	Metal döküm sanayii
27.31	Demir ve çeliğin dökümü
27.32	Demir dışındaki metallerin dökümü
28	Makine ve Teçhizat Hariç, Metal Eşya Sanayii
28.1	Metal yapı malzemeleri, tanklar, sarnıç ve buhar kazanı imalatı
28.11	Metal yapı malzemeleri imalatı
28.12	Tank, sarnıç ve metal muhafaza imalatı
28.13	Buhar kazanı imalatı, merkezi kalorifer kazanları hariç
28.9	Diğer metal eşyaların imalatı; metal işleri ile ilgili hizmet faaliyetleri
28.91	Metallerin dövülmesi, preslenmesi, baskılanması ve yuvarlanması; toz metalurjisi
28.92	Ücret veya sözleşme esasına dayalı olarak, metallerin kaplanması ve işlenmesi
28.93	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve hırdavat malzemeleri imalatı
28.99	Başka yerde sınıflandırılmamış, metal eşya imalatı
29	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı
29.1	Genel amaçlı makine imalatı
29.11	İçten yanmalı motor ve türbin imalatı; uçak, motorlu taşıt ve motosiklet motorları hariç
29.12	Pompa, kompresör, musluk ve vana imalatı
29.13	Mil yatağı, dişli, dişli takımı ve tahrik tertibatı imalatı
29.14	Sanayi fırını, ocak ve ocak ateşleyicilerin imalatı
29.15	Kaldırma ve taşıma teçhizatı imalatı
29.19	Diğer genel amaçlı makinelerin imalatı
29.2	Tarım ve orman makineleri imalatı
29.21	Tarım ve orman makineleri imalatı

EK 1: ISIC Rev. 3. (USSS 3. Revizyon) İmalat Sanayi 4'lü Düzeyde Alt Sektörler Listesi (Devam)	
29.22	Takım tezgahları imalatı
29.23	Metallurji makineleri imalatı
29.24	Maden, taşocağı ve inşaat makineleri imalatı
29.25	Gıda, içecek ve tütün işleyen makinelerin imalatı
29.26	Tekstil, giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makinelerin imalatı
29.27	Silah ve mühimmat imalatı
29.29	Diğer özel amaçlı makinelerin imalatı
29.3	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri imalatı
29.30	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri imalatı
30	Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri İmalatı
30.0	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri imalatı
30.00	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri imalatı
31	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı
31.1	Elektrik motoru, jeneratör ve transformatörlerin imalatı
31.10	Elektrik motoru, jeneratör ve transformatörlerin imalatı
31.2	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları imalatı
31.20	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları imalatı
31.3	İzole edilmiş tel ve kablo imalatı
31.30	İzole edilmiş tel ve kablo imalatı
31.4	Akümülatör, pil ve batarya imalatı
31.40	Akümülatör, pil ve batarya imalatı
31.5	Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı imalatı
31.50	Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı imalatı
31.9	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat imalatı
31.90	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat imalatı
32	Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı
32.1	Elektronik valf ve elektron tüpleri ile diğer elektronik parçaların imalatı
32.10	Elektronik valf ve elektron tüpleri ile diğer elektronik parçaların imalatı
32.2	Radyo ve televizyon vericileri ile telefon ve telgraf hattı teçhizatı imalatı
32.20	Radyo ve televizyon vericileri ile telefon ve telgraf hattı teçhizatı imalatı
32.3	Televizyon ve radyo alıcıları; ses ve görüntü kaydeden veya üreten teçhizat ve bunlarla ilgili araçların imalatı
32.30	Televizyon ve radyo alıcıları; ses ve görüntü kaydeden veya üreten teçhizat ve bunlarla ilgili araçların imalatı
33	Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ve Saat İmalatı
33.1	Tıbbi araç ve gereçler, ölçme, kontrol, test, seyrüsefer ve benzer amaçlı alet ve cihazların imalatı; optik aletler hariç
33.11	Tıbbi ve cerrahi teçhizat ile ortopedik araçların imalatı
33.12	Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer ve benzer amaçlı alet ve cihazların imalatı; sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizatı hariç
33.13	Sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizatı imalatı
33.2	Optik aletler ve fotoğrafçılık teçhizatı imalatı
33.20	Optik aletler ve fotoğrafçılık teçhizatı imalatı
33.3	Saat imalatı
33.30	Saat imalatı
34	Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı
34.1	Motorlu kara taşıtlarının imalatı
34.10	Motorlu kara taşıtlarının imalatı

EK 1: ISIC Rev. 3. (USSS 3. Revizyon) İmalat Sanayi 4'lü Düzeyde Alt Sektörler Listesi (Devam)	
34.2	Motorlu kara taşıtları karoseri imalatı; römork ve yarı-römork imalatı
34.20	Motorlu kara taşıtları karoseri imalatı; römork ve yarı-römork imalatı
34.3	Motorlu kara taşıtları ve bunların motorlarıyla ilgili parça ve aksesuarların imalatı.
34.30	Motorlu kara taşıtları ve bunların motorlarıyla ilgili parça ve aksesuarların imalatı.
35	Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı
35.1	Deniz taşıtlarının yapımı ve onarımı
35.11	Gemi yapımı ve onarımı
35.12	Eğlence ve sportif amaçlı teknelerin yapımı ve onarımı
35.2	Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatı
35.20	Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatı
35.3	Hava ve uzay taşıtları imalatı
35.30	Hava ve uzay taşıtları imalatı
35.9	Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları imalatı
35.91	Motosiklet imalatı
35.92	Bisiklet ve sakat taşıyıcıları imalatı
35.99	Başka yerde sınıflandırılmamış, ulaşım araçları imalatı
36	Mobilya İmalatı; Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalatlar
36.1	Mobilya imalatı
36.10	Mobilya imalatı
36.9	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar
36.91	Kuyumculuk ve ilgili maddelerin imalatı
36.92	Müzik aletleri imalatı
36.93	Spor malzemeleri imalatı
36.94	Oyun ve oyuncak imalatı
36.99	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar

EK 2: DPT'nin Üretim Sınıflandırmasına Göre İmalat Sanayi Alt Sektörleri	
A.	Genellikle Tüketim Malları
15	Gıda ve İçecek Ürünleri
16	Tütün Ürünleri
17	Tekstil Ürünleri
18	Giyim Eşyası
19	Deri, Bavul, Ayakkabı
36	Mobilya, Diğer İmalat
B.	Genellikle Ara Malları
20	Ağaç ve Mantar Ürünleri
21	Kağıt ve Kağıt Ürünleri
22	Basım ve Yayım
23	Kok Kömürü, Petrol Ürün.
24	Kimyasal Ürünler
25	Plastik ve Kauçuk
26	Metalik olm. Diğer miner. Ür.
27	Ana Metal Sanayi
C.	Genellikle Yatırım Malları
28	Metal Eşya Sanayi
29	Makine ve Techizat İma.
30	Büro, Muh., Bilgi İşlem M.
31	Elekt. Makine ve Cihazlar
32	Haber. Techizatı, Radyo. TV
33	Tıbbi, Hassas Optik Al. Saat
34	Motorlu Kara Taşıtları
35	Diğer Ulaşım Araçları

EK 3: Teknoloji Düzeyine Göre İmalat Sanayi Alt Sektörleri	
Yüksek teknoloji	
353*	Hava ve uzay taşıtları imalatı
2423 **	Eczacılık ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı
30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makinaları imalatı
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı
33	Tıbbi aletler, hassas ve optik aletler ile saat imalatı
Orta Üst Teknoloji	
31	Elektrikli makine ve cihazların imalatı, b.y.s.
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı
352+359 *	Demiryolu ve tramvay, lokomotif ile vagonlarının imalatı
24(-2423) **	Kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı
29	Makine ve teçhizat imalatı, b.y.s.
Orta Alt Teknoloji	
351	Deniz taşıtlarının yapımı ve onarımı
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerinin imalatı
27	Ana metal sanayi
28	Metal eşya (makine ve teçhizatı hariç) sanayileri
Düşük Teknoloji	
36	Mobilya ve diğer imalat
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç)
21	Kağıt ve kağıt ürünleri
22	Basım ve yayım
15	Gıda ürünleri ve içecek
16	Tütün ürünleri
17	Tekstil ürünleri
18	Giyim eşyası
19	Deri, bavul, ayakkabı

* 35 nolu sektörün 3'lü düzeyde 351 nolu alt sektörü "orta alt teknoloji", 352 ve 359 nolu alt sektörleri "orta üst teknoloji" grubundadır.

** 24 nolu sektörün 4'lü düzeyde 2423 nolu alt sektörü "yüksek teknoloji" grubundadır.

EK 4: Dönem Başı ve Dönem Sonu İmalat Sanayi Alt Sektör Üretim Değeri, Dış Ticaret ve Rekabet Gücü Göstergeleri

Sektör Kodu	Üretim Değeri*		İhracat*		İthalat*		DTD*		DTH*		İİKO		RCA Endeksi	
	1997	2005	1996	2008	1996	2008	1996	2008	1996	2008	1996	2008	1996	2005
15	11,802	20,563	2,455	6,476	2,009	3,763	446	2,713	4,464	10,239	1.22	1.72	83.10	116.80
16	2,050	1,691	95	277	34	104	61	173	129	381	2.79	2.66	165.60	72.80
17	7,320	9,642	3,818	11,323	1,882	5,093	1,935	6,230	5,700	16,416	2.03	2.22	133.80	125.20
18	2,060	4,386	4,830	11,504	191	1,902	4,638	9,602	5,021	13,406	25.23	6.05	385.80	312.40
19	423	569	221	607	348	1,383	-127	-776	569	1,990	0.63	0.44	17.50	-35.40
20	501	1532	69	535	125	921	-56	-386	193	1,456	0.55	0.58	3.10	-39.70
21	1,399	2,464	126	1,052	837	3,014	-711	-1,962	962	4,066	0.15	0.35	126.50	-81.20
22	746	950	48	145	133	600	-85	-455	181	745	0.36	0.24	-39.30	-88.60
23	9,305	11,824	259	7,325	1,069	13,829	-810	-6,504	1,329	21,154	0.24	0.53	-78.70	-31.60
24	7,291	12,483	1,244	4,995	6,398	26,994	-5,154	21,999	7,642	31,989	0.19	0.19	100.70	-136.10
25	2,572	5,876	510	4,750	820	3,451	-310	1,299	1,331	8,201	0.62	1.38	15.60	61.40
26	4,351	8,652	781	4,321	459	1,550	322	2,771	1,240	5,871	1.70	2.79	116.20	144.30
27	7,690	16,461	2,234	22,570	2,796	26,506	-562	-3,936	5,030	49,076	0.80	0.85	40.60	-22.00
28	1,735	2,973	462	5,531	915	3,488	-453	2,044	1,377	9,019	0.50	1.59	-5.40	78.80
29	3,863	6,502	829	9,763	7,469	17,014	-6,640	-7,251	8,298	26,777	0.11	0.57	156.80	-45.70
30	36	333	21	135	776	2,833	-754	-2,698	797	2,969	0.03	0.05	296.51	-310.89
31	2,052	3,059	772	4,975	1,222	7,358	-450	-2,383	1,993	12,333	0.63	0.68	17.10	-31.30
32	1,322	3,874	316	2,277	1,391	5,346	-1,075	-3,070	1,708	7,623	0.23	0.43	-85.00	8.50
33	94	246	57	404	1,042	3,855	-985	-3,451	1,099	4,259	0.05	0.10	228.20	-213.10
34	5,527	16,538	976	19,362	3,085	15,514	-2,109	3,848	4,061	34,876	0.32	1.25	-52.00	27.70
35	284	420	155	3,360	1,769	3,115	-1,614	245	1,924	6,475	0.09	1.08	180.40	33.90
36	575	2,403	249	3,500	436	2,619	-187	882	686	6,119	0.57	1.34	7.10	95.00
İ.S.	72,998	133,441	20,526	125,188	35,207	150,252	14,681	25,065	55,733	275,440	0.58	0.83	...	...

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.

* milyon USD